IN COLECŢIA

MERIDIANE

AU APĂRUT

DORA ALONSO
Tigri şi caimani

TOI SO HE
Spovedania unui fugar

MSTISLAVSKI
În ajun

VOR APARE

VENIAMIN KAVERIN
Prieten necunoscut

LEON PASTERNAK
Comuna din Lomża

ALEXEI ŞUBIN
Neastîmpăraţii

6,25 lei

ABDULLA KAHHAR • SAIDA

E.L.U.

ABDULLA KAHHAR

SAIDA

COLECTIA MERIDIANE

Coperta de *Mihu Vulcănescu*

Абдулла Каххар
ПТИЧКА — НЕВЕЛИЧКА
Роман Газета № 16 (196)
Государственное Издательство
Художественной Литературы
МОСКВА, 1959

ABDULLA KAHHAR

SAIDA

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București — 1963

Traducere de *M. Aderca* și *M. Leicand*

„Cu ce inteligență dreaptă, puternică, pătrunzătoare e înzestrată femeia de la natură ! Şi această inteligență rămîne neutilizată pentru societate ; societatea o respinge, o înăbuşă, o sugrumă ; dar societatea omenească ar fi progresat de zece ori mai repede dacă această inteligență, în loc să fie respinsă şi ucisă, s-ar fi afirmat" — scria unul dintre cei mai mari scriitori ruşi, revoluționarul-democrat N. G. Cernîşevski, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Era un adevăr amar despre Rusia țaristă. Este elocventă în această privință soarta marii matematiciene ruse Sofia Kovalevskaia, ale cărei merite mult timp nu au fost recunoscute de cercurile oficiale ale Rusiei.

După legile țariste, femeia era declarată proprietate a bărbatului. Regulamentul serviciului public interzicea angajarea femeilor în instituțiile de stat. Pentru muncă egală cu a bărbaților în fabrici şi uzine, ele primeau un salariu de două ori mai mic.

Şi mai grea era situația femeii în Orient. Ea era roaba capului de familie. Întreaga ei viață se scurgea în mijlocul grijilor casnice ; ea putea fi vîndută ca un obiect, o apăsau normele feudale ale adatului[1] şi ale

[1] *Adat* — lege nescrisă, drept tradițional la unele popoare musulmane. În U.R.S.S., Revoluția din Octombrie a desființat adatul.

șariatului[1]. În Uzbekistanul dinainte de revoluție de pildă, procentul femeilor știutoare de carte era doar de 0,3%.

Problema dezrobirii femeii a devenit una din cele mai importante preocupări ale statului sovietic. În 1912, Lenin scria în articolul „Puterea sovietică și situația femeii": „În doi ani, într-una din cele mai înapoiate țări din Europa, Puterea sovietică a făcut pentru eliberarea femeii, pentru egalitatea ei cu sexul tare, cît n-au făcut timp de 130 de ani toate republicile «democrate», înaintate și civilizate din întreaga lume."[2] S-a pus capăt pentru totdeauna lipsei de drepturi în toată Rusia sovietică. Femeia a devenit membră cu drepturi depline a societății sovietice, stăpîn și creator egal cu bărbatul al tuturor bogățiilor țării. Acum, numai în Uzbekistanul sovietic sînt mai mult de 80 de mii de femei cu studii superioare și medii de specialitate. Femeia — om de știință, scriitor, artist, inginer, medic, pedagog — nu mai este o excepție în cadrul republicii.

Tocmai ei, femeii sovietice uzbece, constructor activ al societății comuniste i-a dedicat nuvela „Saida", cunoscutul scriitor contemporan uzbec, *Abdulla Kahhar.*

Imediat după apariția ei (1958), nuvela a primit o înaltă apreciere din partea criticii și a maselor largi de cititori. Cunoscuta mecanizatoare din Uzbekistan, Erou al Muncii Socialiste, Tursun Ahunova, povestindu-și viața, remarcă: „Nu mi-aș fi putut ajunge țelul, dacă în permanență nu m-ar fi sprijinit oamenii sovietici — tovarășii de muncă, bunii mei prieteni — iar printre ei, cărțile preferate...,

[1] *Șariat* — complex de norme religioase și juridice ale dreptului feudal musulman, întocmit în secolele VII—XII în țările din Orient. Propovăduiește supunerea deplină față de organele puterii și față de stăpîn, legiferează domnia celor avuți asupra celor neavuți, se caracterizează printr-o intoleranță extremă față de nemusulmani.

[2] *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 106.

unde trăiesc și luptă eroi pasionați, puternici, voluntari, apropiați inimii mele".

Nuvela lui A. Kahhar a devenit o astfel de carte pentru Ahunova. Ea a îndrăgit-o pe Saida Alieva, eroina principală a nuvelei, această fată drăguță, plăpîndă, cu o minte pătrunzătoare, o voință de fier și o mare pricepere de a antrena oamenii.

Nuvela a fost inclusă printre cele mai bune lucrări ale literaturii sovietice în lista cărților recomandate cititorilor de către ziarul „Pravda" (Nr. 361 din 26 decembrie 1961).

Succesul nuvelei lui Kahhar constă în afirmarea pasionată a noului în lupta lui cu vechiul, în veridicitatea eroilor săi, în expresivitatea mijloacelor plastice.

În figura contemporanei sale Saida Alieva, tînăr organizator de partid al colhozului uzbec „Buston", scriitorul a imprimat cele mai bune trăsături ale femeii sovietice: elan, înțelegere a oamenilor, devotament, principialitate, idealuri înalte. Cît de mult se deosebește ea de roaba abrutizată și supusă a vechiului Orient! Plină de curaj și hotărîre, Saida intră în luptă împotriva rutinei, a birocratismului, a tot ceea ce împiedică dezvoltarea societății comuniste, formarea unui cod moral comunist. Din faptul că scriitorul aduce pe primul plan ca erou o femeie, în nuvelă apar mai clar trăsăturile Orientului sovietic socialist. Tocmai ei, Saidei, i se încredințează sarcina de o uriașă importanță de a conduce colectivul colhoznicilor, de a strînge rîndurile comuniștilor din colhoz și de a obține succese hotărîtoare în lupta cu rămășițele trecutului. Și cititorul nu se îndoiește nici o clipă că această fată fermă, hotărîtă, energică va învinge. Nuvela te cucerește prin prospețimea și prin actualitatea problematicii ei. În mod inspirat, cu mare putere de convingere, scriitorul ne înfățișează ceea ce este cu adevărat comunist în comportarea oamenilor:

a Saidei, a comuniştilor din sat, a muncitorilor de pe ogoarele colhozului. Ceea ce e nou, înaintat se consolidează în luptă cu vechiul care frînează mersul dezvoltării societăţii. Dar Kahhar e departe de a schematiza, de a folosi numai albul şi negrul în conturarea eroilor şi a evenimentelor. Viaţa e complexă şi artistul foloseşte toată complexitatea de culori pentru a reda complicata gamă a sentimentelor omeneşti, a analiza adînc faptele.

Principalul conflict al nuvelei constă în ciocnirea dintre preşedintele colhozului „Buston", Arslanbek Kalandarov, şi organizatorul de partid al colhozului, Saida Alieva.

Cum este prezentat Kalandarov ? E un om încrezut, care nu admite să fie contrazis, obişnuit să comande, refractar la disciplină, înapoiat în concepţiile sale faţă de femeie, călcînd adeseori principiile conducerii colective. În acelaşi timp îi sînt proprii calităţi organizatorice care ies din comun. „Kalandarov reprezintă o forţă serioasă, remarcă secretarul comitetului raional, Nasîrov. El e ca puhoiul de primăvară : poate să distrugă moara, poate s-o şi pună în mişcare."

Arslanbek Kalandarov în anii grei ai Marelui Război pentru Apărarea Patriei a pus la punct activitatea unuia din cele mai mari colhozuri din regiune.

„Timp de doi ani n-a ştiut de-i zi sau noapte, dar colhozul «Buston» s-a pus pe picioare", scrie Kahhar. Pînă a veni la „Buston" el fusese un modest preşedinte al unui colhoz modest. Treptat, modestul preşedinte de colhoz deveni „un leu al ogoarelor colhoznice", încetă a mai ţine seama de părerea colectivului, începu să creadă că autoritatea sa nu poate fi clintită. Succesele i se urcară la cap.

„La consfătuirile raionale, nu se mai aşeza în primele rînduri de scaune, ca înainte, ci se ducea direct în prezidiu, socotind lucrul acesta de la sine înţeles. Cu cei care veneau de la regiune sau chiar de la Taşkent, nu se simţea de fel stînjenit, făcea glume şi schimba priviri semnificative ; la început într-o doară, apoi intenţionat, aşa, să ia seama cei din jur."

Viaţa mergea înainte, partidul luase o serie de măsuri noi în domeniul construcţiei colhoznice, iar preşedintele de colhoz nu înceta să creadă că nu are nevoie să înveţe, că metodele lui de muncă nu au nevoie de perfecţionare, că datoria lui este să comande, iar a celorlalţi membri ai colectivului din colhoz să se supună. Şi iată că comitetul raional de partid trimite în colhozul „Buston" un nou secretar de partid, care mai e şi femeie. Părea că e greu să-ţi închipui o situaţie mai neplăcută pentru Kalandarov.

„Nu care cumva să-ncerce femeia să mă conducă, declară el, că e bucluc ! Unul din doi nu iese teafăr din asta !"

Conflictul devine din ce în ce mai acut, dar nu ajunge la un nivel tragic. Specificul nuvelei lui Kahhar constă în folosirea largă a procedeelor comice. Scriitorul îşi pune adesea eroul în situaţii comice, îl loveşte cu arma rîsului, cu o uşoară ironie. Aceasta apare chiar în primele pagini ale nuvelei. Să luăm, de pildă, comentariile în ceea ce priveşte înfăţişarea „înfricoşătoare" a „leului ogoarelor colhoznice". Saida Alieva, întîlnindu-l pentru prima dată pe Kalandarov la comitetul raional de partid, îl văzu altfel :

„...fiorosul preşedinte nu i se mai păru chiar atît de înfricoşător. Numai mustăţile le avea în adevăr ca de leu. Ce-i drept, e drept !"

Kalandarov nu renunţă uşor la privilegiile sale de conducător create de el însuşi. Fire irascibilă, în discuţia cu Saida, el o previne aspru :

„Ţi-a intrat în cap că sînt o mîrţoagă pricăjită, bună numai de lăturaş ? Vezi să n-o greşeşti ! Sînt încă un cal

de curse pe care nu-l poate încăleca oricine, iar pe cîte unii pot să-i şi strivesc !"

Însă înfăţişarea acestui bărbat în vîrstă, roşu de furie, era departe de a fi plină de eroism şi nu făcu impresie Saidei, ci îi provocă doar un zîmbet.

Cu fiecare zi ce trece, încrezutul preşedinte de colhoz se convinge tot mai mult că tînărul organizator de partid cunoaşte oamenii şi se pricepe să-i conducă şi că colectivul din colhoz o urmează pe ea, pe Saida, şi nu pe el.

Saida cîştigă pas cu pas respectul colhoznicilor, care văd puritatea şi dezinteresarea ei. Multe deficienţe a găsit în colhoz tînărul organizator de partid : şi cifrele umflate ale îndeplinirii planului, şi gîtuirea criticii de către preşedintele colhozului, şi manifestări ale rămăşiţelor atitudinii feudale faţă de femeie (bigamie, îndepărtarea femeilor din posturile de conducere etc.). Sprijinindu-se pe activul colhozului, Saida începe reorganizarea muncii în colhoz. Ea se apucă de traducerea perseverentă în viaţă a principiilor comuniste, în ceea ce priveşte atitudinea faţă de muncă, de aplicarea principiilor moralei comuniste. În această acţiune, un rol important îl are chiar exemplul ei personal : modestia, dragostea faţă de muncă şi de oameni, principialitatea. Tot mai mulţi colhoznici participă la aplicarea măsurilor inspirate de către tînăra organizatoare de partid şi o ajută. Se construieşte un club, sînt trimise la cursuri femei-colhoznice, sînt promovaţi în posturi de conducere colhoznici capabili, este demascată îngîmfarea preşedintelui etc. Victoria asupra metodelor lui Kalandarov a fost obţinută cu preţul unor eforturi enorme. Marea putere de voinţă, urmărirea perseverentă a scopului propus — iată calităţile principale ale eroinei lui Kahhar, care au ajutat-o să-l învingă pe orgoliosul preşedinte de colhoz, să-i poată dovedi falsitatea metodelor lui de conducere.

Ea caută înainte de toate să înţeleagă sentimentele şi dorinţele colhoznicilor. Criteriul de bază al scriitorului pentru aprecierea eroului este atitudinea acestuia faţă de colectiv. Tocmai de aceea simpatia scriitorului este de partea Saidei, om plin de sensibilitate şi inimos, care iubeşte profund poporul şi care-şi consacră toate puterile înfloririi lui, şi nu de partea lui Kalandarov, îndrăgostit de persoana sa, „plutind" deasupra tuturor.

Dar pe Kalandarov, cît şi pe unii colhoznici care calcă normele moralei comuniste, Saida îi priveşte nu ca pe nişte oameni „sfîrşiţi", ci ca pe nişte oameni pentru care trebuie să lupţi, care trebuie readuşi în rîndul marii armate a muncitorilor societăţii comuniste. În tratarea chipului eroinei principale, Kahhar a ştiut să evite orice schematism. Ei îi este propriu tot ce e omenesc. Este o fată veselă, fermecătoare, puţin orgolioasă. E uneori copilăros de naivă : comportarea ei în legătură cu călăria, cînd caută să-i demonstreze lui Kalandarov stoicismul şi tăria ei de caracter, „arta" de a călări, cu preţul unor mari suferinţe fizice. Aceste slăbiciuni omeneşti o fac pe eroină mai veridică, mai apropiată cititorului. Indiscutabil, chipul Saidei este una din cele mai reuşite imagini de femeie nu numai din creaţia lui Kahhar, ci şi din întreaga literatură contemporană uzbecă. Şi alte personaje sînt conturate în mod expresiv, de exemplu secretarul comitetului raional de partid Tahir Nasîrov, un conducător plin de înţelegere faţă de oameni, principial. În acelaşi timp, scriitorul nu uită nici pe cei care duc o viaţă necorespunzătoare normelor societăţii comuniste, cum este soţia lui Kalandarov, Hurnisa, apoi Kifoiathon şi soţul ei, Işan, secretarul personal şi bufonul de casă al lui Kalandarov.

E interesant chipul povestitorului care comentează evenimentele, dă datele necesare despre eroi, intervenind cu

replici pe parcursul desfăşurării acţiunii, ceea ce pe-alocuri dă nuvelei o notă nuanţată de veselie. Umorul domină în descrierea acţiunilor lui Kalandarov şi a evenimentelor nemijlocit legate de el. Scriitorul s-a inspirat mult din comoara umorului popular. Forma naţională apare în mod viu atît în structura personajelor cît şi în scenele de gen.

Felul priceput de a ridica problemele arzătoare ale actualităţii cît şi stilul său dovedesc că Abdulla Kahhar e un scriitor de talent, un cunoscător al sufletului omenesc.

ECATERINA FODOR

1

Începea să se întunece. Un „Gaz" prăfuit se opri în faţa comitetului raional de partid. Din maşină coborî un bărbat mai în vîrstă, cu ochelari, care urcă repede, tinereşte, treptele clădirii. Se opri în vestibul, îşi scutură praful de pe poalele pardesiului de covercot şi de pe cizmele din foaie de cort, îşi scoase pălăria de pai, îşi şterse cu batista fruntea năduşită şi abia după aceea, la fel de repede, dar cu un pas mai puţin tineresc, se urcă la etaj.

Tahir Nasîrov fusese ales de curînd secretar al comitetului raional şi, din zori pînă-n seară, cutreiera raionul ca să cunoască oamenii şi să se deprindă cu noua sa muncă.

Străbătu anticamera cu acelaşi pas, mult prea vioi pentru vîrsta sa, o salută din mers pe ajutoarea lui — o fată înaltă, slăbuţă, care nu arăta mai mult de douăzeci-douăzeci şi doi de ani, şi care se ridică de pe scaun cînd îl văzu intrînd — şi dispăru în biroul său.

Fata luă grăbită vraful de ziare şi reviste, pregătit dinainte, peste care puse un dosar roşu nou-nouţ, ticsit de hîrtii, şi intră după el. După ce le rîndui pe biroul secretarului, deschise fereastra. În odaia încinsă peste zi, unde simţeai că te înăbuşi, pătrunse un val de aer răcoros şi mireasma dulceagă a busuiocului,

care aducea cu a pepenelui galben. Într-o clipă, biroul încetă să mai fie un birou : încăperea se umplu de ciripitul vrăbiilor şi de murmurul apei din arîk[1].

Între scoarţele roşii se aflau hîrtiile adunate peste zi. Nasîrov răsfoi cîteva din cele de deasupra, îşi turnă într-o pială[2] puţin ceai rece dintr-o carafă aburită, îşi ridică ochelarii pe frunte ; apoi îi aruncă fetei o privire lungă şi, după părerea ei, iscoditoare.

Ea se opri în loc, nehotărîtă, neştiind dacă trebuie să plece sau să mai rămînă.

— Voiaţi să-mi spuneţi ceva ?

— Da, voiam... Da' să lăsăm pe mai tîrziu...

— Bine. Fata dădu să iasă, dar Nasîrov o opri în ultima clipă.

— Sau, mai bine să-ţi spun acum, Saidahon. Ia loc!

Saida se aşeză, netezindu-şi cu grijă poala rochiei. Era o rochie simplă, de stambă ieftină, dar lucrată cu gust. Din buzunărelul pieptarului de catifea în dungi, scoase un carneţel nou, îl puse pe genunchi, îşi sprijini cu un gest copilăresc bărbia în vîrful unui creion bine ascuţit şi aşteptă, privind la Nasîrov. Era o fată activă, foarte ordonată şi prea tînără pentru a ascunde satisfacţia nevinovată de a fi astfel.

Nasîrov bău dintr-o sorbire piala de ceai rece, chihlimbariu, o puse repede, cu zgomot, pe cristalul de pe birou — era duşmanul încetinelii şi în lucruri mai serioase — îşi frecă repede, cu palma, capul ras chilug şi ars de soare şi, cu un zîmbet, începu să vorbească, ca de obicei, fără nici o introducere :

— O şosea ! O maşină goneşte ! Şi, deodată, calcă un om ! Îl trînteşte la pămînt, într-un cuvînt, cum

[1] *Arîk* — canal al reţelei de irigaţie în Asia Mijlocie.
[2] *Pială* — ceaşcă fără toartă.

spune miliţia, comite o infracţiune ! Se pune întrebarea : ce trebuie să urmeze după asta ?

Saida tresări speriată.

— Doamne, nu cumva maşina dumneavoastră...

— Nu, nu-i vorba de maşina mea. Întrebam în general : ce trebuie să urmeze după asta ?

— Miliţia trebuia să-l oprească...

— Dar dacă şoferul l-a doborît intenţionat tocmai pe miliţianul care trebuia să-l oprească ?

Saida zîmbi neîncrezător. Cele spuse de Nasîrov începeau să i se pară o glumă.

— Dar cine era zănaticul acela ? întrebă ea.

— Arslanbek Kalandarov !

Acum Saida era convinsă că Nasîrov nu glumeşte : de la un om ca Arslanbek te poţi aştepta la orice.

Arslanbek Kalandarov, eroul întîmplării petrecute cu numai cîteva zile în urmă, era preşedintele colhozului „Buston".

Iată cum a început povestea : Kalandarov, unul dintre cei mai vestiţi preşedinţi de colhoz din raion — el însuşi se considera, de mult, singurul preşedinte de vază din întregul raion — mai cumpărase pentru colhoz un camion nou de cinci tone. Autocamionul ar fi putut să nimerească tot atît de bine şi în alt colhoz, dar a ajuns tocmai la el, trecînd pe sub nasul altor preşedinţi, fapt care-l făcea pe Kalandarov să nu-şi mai încapă în piele de bucurie ! S-a învîrtit ca un gospodar priceput în jurul maşinii, a mîngîiat cu mîna-i grea caroseria de un verde mat, pe care nu apucase să se aşeze nici un fir de praf, dădu ordin şoferului să ridice capota, ascultă cîntecul motorului şi se instală la volan. După ce-l pofti pe şofer alături de el, făcu un viraj meşteşugit prin piaţa din faţa sediu-

lui consiliului de conducere, luînd-o după aceea pe şosea, spre reşedinţa raionului. La început, s-a gîndit să facă numai cîţiva kilometri, aşa, pentru că se simţea bine dispus şi ca să-şi descarce prisosul de energie ; dar şoseaua netedă, recent asfaltată, parcă-l îmbia să bage maşina în viteză, iar lui Kalandarov nu-i stătea în fire să-şi amîne împlinirea dorinţelor.

Conducea fredonînd încetişor un cîntec, arunca cîte-o privire în lături, spre tufele şi copacii verzi care treceau în fugă pe lîngă maşină, trăgea vesel în piept aerul proaspăt şi tare de mai. Simţea o adevărată plăcere fizică, iar sufletul îi plutea parcă în slăvi, cînd, deodată, un miliţian proţăpit în mijlocul şoselei îi strică buna dispoziţie, ridicînd bastonul. Kalandarov oftă şi trase maşina la marginea şoselei.

Ploaia stricase o porţiune a drumului, unde se făceau nişte reparaţii, şi comitetul executiv raional dădu dispoziţia ca toate autocamioanele goale care se îndreptau în acea direcţie să încarce o cantitate de piatră spartă şi s-o ducă la locul cu pricina. Cariera de pietriş era la doi paşi de acolo. Miliţianul indică chiar direcţia cu bastonul.

Dacă Kalandarov se stăpînea, nu se întîmpla nimic. Probabil că şoferul care şedea alături de el i-ar fi explicat miliţianului că maşina e încă în rodaj şi că nu poate transporta încărcături grele. Cel mult, s-ar mai fi certat un pic.

Dar bastonul miliţianului vîrît în roţile admirabilei sale dispoziţii îl enervă atît de tare pe Kalandarov, încît, socotind că nu e necesar să se stăpînească, începu a-l ocărî pe miliţian, fără a-i lăsa răgazul să mai scoată o vorbă.

Miliţianul se simţi jignit şi-l pofti să-i arate carnetul de conducere.

Kalandarov nu dădu nici o atenţie vorbelor sale şi porni camionul.

Atunci miliţianul sări pe scara maşinii şi puse mîna pe volan.

Kalandarov îi smulse chipiul din cap şi i-l aruncă de-a rostogolul pe şosea.

Miliţianul sări în faţa maşinii.

Kalandarov răsuci volanul şi, după ce-l doborî cu aripa, porni cu viteza a treia.

Miliţianul se ridică în picioare şi, umflîndu-şi obrajii, fluieră atît de tare, încît s-a auzit, se spune, pînă la centrul raional.

Iar Kalandarov s-a dus în aceeaşi zi, pocăit, la serviciul circulaţiei auto...

Ajuns aici cu povestirea, Nasîrov zîmbi.

— Acolo l-a căutat pe miliţianul cu pricina şi i-a cerut iertare. Acesta însă apucase să înainteze un raport şefului. Proastă afacere ! Dar Kalandarov nu s-a lăsat. A încercat în fel şi chip să-l înduplece pe miliţian : „Te implor, ca de la bărbat la bărbat, nu mă tîrî în faţa şefului tău, nu-mi terfeli demnitatea de bărbat, ia-mi ce amendă vrei, dar nu mă face de ocară !" Nu ştia cum să fie mai amabil, mai delicat. Se spune chiar că şi-a deschis larg, cît o poartă, buzunarul, gata să plătească orice amendă... Într-un cuvînt, n-a ajuns în faţa şefului. Şi asta, pentru simplul motiv că şeful circulaţiei era o femeie. Asta-i povestea !

Saida rîse maliţios.

— Kalandarov, zise ea, este unul dintre acei preşedinţi de care s-a vorbit la conferinţa noastră : copilul cu şapte dădace rămîne cu nasul neşters !

— Ei, nu se poate spune că-i chiar cu nasul neşters, răspunse Nasîrov, zîmbind cu înţeles. În orice caz, mi-a rămas un gust amar de pe urma întîlnirilor cu el. N-aş vrea să-mi spun ultimul cuvînt, dar, ca primă impresie, îl găsesc nespus de răsfăţat. De lucrul ăsta sînt convins, şi-l voi susţine sus şi tare faţă de oricine.

— Ce să susţineţi ? Înainte, tovarăşul Kadîrov — să nu care cumva să credeţi că vreau să-l vorbesc de rău — l-a răsfăţat pe Kalandarov ca pe nimeni altul. Îl purta pur şi simplu pe braţe. De ce credeţi că şi-a permis să-l doboare pe miliţian ? Fiindcă întotdeauna, orice ar fi făcut, i se trecea cu vederea. O să mă întrebaţi, poate, de ce s-a dus acum să-şi ceară iertare. Fiindcă s-a schimbat conducerea ! Şi-o fi spus : „Te pomeneşti că nu mai merge ca înainte !“ Iată de ce s-a dus să ceară iertare ! spuse Saida, pufnind din nou în rîs. Să fie adevărat că şeful circulaţiei e o femeie ?

Nici Nasîrov, nici Saida nu exagerau. Omul de care discutau acum în biroul lui Nasîrov era în adevăr un răsfăţat, şi asta de multă vreme.

O dată ce am început istoria cu Kalandarov, va trebui, ca să aflaţi tot adevărul, s-o luăm mai de demult, şi anume de prin anul 1930, cînd exista în raion un colhoz, nici prea mare, nici prea mic, nu din cele fruntaşe, dar nici din cele codaşe ; cum se zicea pe atunci, un colhoz bunicel. Şi preşedintele colhozului, Arslanbek Kalandarov, nu se simţea pe atunci cîtuşi de puţin jignit de acest calificativ modest. Dimpotrivă, cînd, în 1939, unii preşedinţi au fost decoraţi cu

Ordinul Lenin, iar el a primit numai insigna de onoare, s-a mulţumit şi cu asta şi a declarat cu modestie : „Om mai trăi, om merita şi noi ceva mai mult !“

Într-un cuvînt, pe vremea aceea, Arslanbek Kalandarov nu semăna nici pe departe cu omul pe care l-am întîlnit prima oară în povestirea noastră, pe şosea, la volanul unui autocamion nou-nouţ de cinci tone...

În 1942 s-au descoperit fraude serioase în marele colhoz „Buston“, vecin cu colhozul lui Kalandarov. Din păcate, principalul hoţ s-a dovedit a fi însuşi preşedintele. I se acordase toată încrederea, iar el vîrîse mîna pînă-n cot în buzunarul obştesc.

Preşedintele comitetului executiv raional de pe vremea aceea trebuia tocmai să plece pe front. S-a gîndit el ce s-a gîndit — fiind însă vreme de război n-avea prea mult timp de gîndire — şi l-a chemat pe Arslanbek Kalandarov, modestul preşedinte al unui colhoz modest, dar bunicel. „Trebuie să plec, i-a spus el lui Kalandarov. Te cunosc de mult şi, dacă ai vrea să iei conducerea colhozului «Buston», aş fi mai liniştit acolo, pe front.“

Kalandarov a fost foarte emoţionat, ba chiar l-a şi speriat puţin perspectiva de a conduce o gospodărie atît de mare. Nu era încă acel Kalandarov pe care-l ştim acum. Pînă la urmă, l-a îmbrăţişat pe preşedintele comitetului executiv raional şi i-a spus : „Nu ştiu dacă m-oi pricepe eu să fac totul, dar, oricum, oi face tot ce-o să mă pricep. Du-te liniştit pe front !“

Preşedintele comitetului executiv raional a plecat, după doi ani a căzut pe front, iar Kalandarov şi-a îndeplinit în vremea asta făgăduiala : a făcut tot ce-a

putut, şi a putut mai mult chiar decît îşi închipuise. Timp de doi ani n-a ştiut de-i zi sau noapte, dar colhozul „Buston" s-a pus pe picioare. Iar cînd preşedintele comitetului executiv raional a fost decorat post-mortem cu ordinul militar Drapelul Roşu, a fost şi Kalandarov distins cu ordinul Drapelul Roşu al Muncii.

Cu puţin timp înainte de terminarea războiului, a plecat pe front şi secretarul comitetului raional de partid, iar în locul lui a fost numit Rustam Kadîrov, un om cam tînăr, chiar prea tînăr.

Raionul era întins, secretarul era tînăr, iar colhozul „Buston" cel mai mare din raion. Peste tot e greu să fii ; mai uşor e să te duci într-un singur loc. Pe toţi oamenii e greu să-i cunoşti ; pe unul singur e mult mai uşor. Aşa că tînărul secretar a început să viziteze mai des colhozul „Buston", iar acolo stătea mai mult pe la Kalandarov. Să stai de vorbă cu toţi ar fi durat prea mult, pe cînd aşa, preşedintele îi povestea totul dintr-o dată.

Dacă pe vremea vechiului secretar se auzea mai des cuvîntul „Buston" decît numele lui Kalandarov, acum, de cînd cu noul secretar, situaţia se schimbase : cuvîntul „Buston" se auzea tot mai rar, pe cînd numele lui Kalandarov era pe buzele tuturor. La consfătuirile raionale nu se mai aşeza în primele rînduri de scaune, ca înainte, ci se ducea direct în prezidiu, socotind lucrul acesta de la sine înţeles. Cu cei care veneau de la regiune sau chiar de la Taşkent, nu se simţea de fel stînjenit, făcea glume şi schimba priviri semnificative : la început într-o doară, apoi intenţionat, aşa, să ia seama cei din jur...

După un timp, un ziar din Taşkent a publicat un articol al corespondentului său despre colhozul „Buston". Ce articol ! Greu i-a mai venit lui Kalandarov să reziste şi să nu-l decupeze din ziar ca să-l afişeze la locul cel mai vizibil. Pînă la urmă n-a rezistat şi l-a afişat.

Cu toate că articolul era intitulat „Buston", ceea ce înseamnă grădină de flori, nu era vorba de nici o grădină. Se pomenea o singură floare : Arslanbek Kalandarov. Cutare lucru l-a făcut Arslanbek, cutare lucru l-a născocit el, cutare lucru l-a planificat el ! Arslanbek, stînd pe răzor şi zîmbind cu modestie, a spus cutare şi cutare lucru ! Arslanbek, mijindu-şi ochii săi ageri, a propus cutare şi cutare lucru !

Secretarul comitetului raional, tovarăşul Kadîrov, a adus personal la „Buston" ziarul, l-a îmbrăţişat pe Kalandarov şi, în prezenţa colhoznicilor, oarecum miraţi, l-a denumit chiar Arslan-*leu* al ogoarelor colhoznice ! Care e acela să nu fie mulţumit cînd un activist cu muncă de răspundere îi spune că e un leu ! Lui Kalandarov i-a mers la inimă vorba asta a secretarului. De altfel, după cît se pare, şi Kadîrov a găsit-o foarte reuşită. Ce, e rău să ai un leu pe scară raională ?!

De atunci, Kalandarov — iar, o dată cu el, şi colhozul „Buston" — au devenit definitiv favoriţii lui Kadîrov. Trebuie să spunem deschis că nici ceilalţi conducători din raion nu s-au lăsat mai prejos.

Se spune că nu e bine ca activiştii cu munci de răspundere să manifeste faţă de cei în subordinea lor o dragoste atît de subită, dar, ce să-i faci ? Nu e bine, şi totuşi se întîmplă ! Încît, din diverse motive, iar uneori şi fără motive, cei din conducerea raionului

au început să ia tot mai des calea spre „Buston". Or, unde te duci mai des, și cărarea e bătătorită; iar pe o cărare bătătorită, e mai ușor să mergi. Uite-așa se leagă una de alta. Lucrurile au ajuns pînă acolo, încît a devenit obicei să se acorde colhozului „Buston" atît sprijin moral, cît și sprijin material, în dauna colhozurilor învecinate. Se spune că au fost și plîngeri în legătură cu asta, dar dacă un om are caracter ferm, nu e mare lucru să claseze o plîngere la dosar.

Și cîți oaspeți nu veneau la „Buston"! Pentru primirea lor, mai-mai că ar fi fost nevoie de o brigadă specială!

Venea un oaspete de la regiune? Se ducea de-a dreptul la „Buston"!

Venea un oaspete de la Tașkent? La „Buston" cu el!

Cînd sosea la comitetul raional un fotoreporter, un ziarist sau un scriitor și întreba unde ar fi bine să se ducă, Kadîrov își răsucea degetul în dreptul frunții, ca și cum ar fi chibzuit îndelung ce să răspundă, dar în realitate hotărîrea era luată de mult; că doar unde să-l trimită dacă nu la „Buston"?

Și astfel, Kalandarov a ajuns nu numai sub aripa ocrotitoare a celor din conducerea raionului; și la regiune, și chiar în capitala republicii s-au găsit destule aripi sub care să se poată simți la adăpost, sau, cum se spune din bătrîni, „să fie ferit și de sabie și de plumb".

Despre acest om discutau acum, la comitetul raional, Nasîrov și Saida. Nu e cazul să redăm aici toată convorbirea lor, destul de lungă, dar putem

reproduce în întregime ultima ei parte, care constituie, de fapt, începutul povestirii noastre.

— Cel mai rău e că izbutește să facă întotdeauna ce-i trăsnește prin minte, spuse supărat Nasîrov. În ultimii trei ani, în colhoz s-au schimbat de cinci ori secretarii organizației de partid și, de fiecare dată, aceeași poveste: Kalandarov a stăruit, iar comitetul raional s-a declarat de acord! Cînd era ales secretar unul din comuniștii din colhoz, Kalandarov îl învîrtea pe degete. Cînd era ales secretar un comunist trimis de comitetul raional, Kalandarov îi făcea zile fripte și nu se lăsa pînă nu-l silea să plece. Ce înseamnă asta? Ce, după părerea lui, organizația de partid e un cal pe care-l poate călări cum poftește? Au acolo un șef de brigadă, unul Zulfakarov. Ai auzit probabil de el. Fiind distrat, bietul om s-a însurat, uitînd că mai are o nevastă. Unde mai pui că e și candidat de partid! Cînd s-a ridicat problema într-o ședință a biroului organizației de partid, Kalandarov a tărăgănat lucrurile un an și jumătate și, în cele din urmă, prin toate mijloacele, permise și nepermise, a reușit să scoată problema de pe ordinea de zi. A reușit, bineînțeles, să călărească și consiliul de conducere al colhozului. Și nu numai că-l călărește, dar mai face și zarvă.

— Se spune totuși că e un organizator destul de bun, izbuti în cele din urmă să plaseze și Saida o vorbă.

Nu înțelegea de ce secretarul îi împărtășește tocmai ei atît de amănunțit gîndurile sale despre Kalandarov.

— Adevărat, e mare lucru să fii organizator, răspunse Nasîrov, dar e rău de tot cînd în spatele organizatorului nu se văd cei pe care îi conduce! În

loc să fie ca o ploaie măruntă, care înviorează semănăturile, el îi izolează pe oameni de restul lumii cu un gard înalt. Mai există organizatori din ăștia!

Nasîrov tăcu. Apoi, furios, începu să bată ritmic cu degetele în masă un fragment dintr-un cîntec.

Crezînd că discuția s-a încheiat, Saida se ridică de pe scaun.

— Ia loc! o opri Nasîrov. Asta a fost numai introducerea. Principalul nu ți l-am spus încă. Ieri, într-o ședință a biroului, ne-am sfătuit și am hotărît să recomandăm un nou secretar pentru „Buston". Știi la cine ne-am gîndit?... La dumneata! Măcar un an să stai acolo, pînă-ți pregătești chiar dintre colhoznici un bun înlocuitor.

Saida era uluită. Încercă să se ridice, căscă gura de emoție, făcu ochii mari ca un copil, își cuprinse capul în mîini și aproape că se prăbuși pe scaun.

— Tahirdjan-aka! fu tot ce putu să rostească.

Nasîrov rîse.

— Știam că o să te miri, dar nu credeam că o să te și sperii.

— Bine, dar eu... o să pot eu face față? Imposibil! exclamă Saida, ferm convinsă și plină de amărăciune.

— Și de ce, mă rog?

— Păi, Kalandarov nici n-o să mă ia în serios.

— Asta îl privește! Pot să-ți spun confidențial că, recent, au venit la noi cîțiva comuniști din colhozul „Buston" și ne-au rugat cu toată seriozitatea să le recomandăm pe cineva pentru funcția de secretar. Și noi vrem, cu aceeași seriozitate, să te recomandăm pe dumneata. Iar dacă președintele te va lua sau nu în serios, repet, îl privește personal.

Saida stătea cu capul plecat, fără să scoată o vorbă.

— Hai, hai, spune dacă ai vreo obiecție, pînă nu e prea tîrziu, urmă Nasîrov, tachinînd-o ca mai înainte.

— Bine, dar eu sînt femeie... spuse Saida aproape în șoaptă.

Cuvintele îi scăpară înainte de a fi apucat să-și muște limba.

— Vai, vai, vai, fata mea! Nu mă așteptam să aud tocmai de la tine asemenea cuvinte vrednice de milă, spuse Nasîrov, prefăcîndu-se grozav de mirat, deși, în fapt, reacția fetei nu-l mira chiar atît de mult. „Sînt femeie..." Adicătelea, o ființă slabă și lipsită de apărare... Nu cumva asta aveai de gînd să spui? Sau, poate, m-a înșelat auzul? Și cît de bine am învățat amîndoi să condamnăm concepția învechită, care consideră femeile niște ființe slabe, care nici nu merită o soartă mai bună! O, cît de bine am învățat să ne mîniem cînd auzim de kalîm[1], de poligamie, și să considerăm toate astea o jignire adusă nu numai femeilor, ci întregii omeniri! Dar iată că atunci cînd de la vorbe trecem la fapte și vrem să-ți încredințăm o sarcină, te grăbești să declari că ești o femeie slabă!... Desigur, nu ești voinicul din poveste, cum de altfel nu sînt nici eu, dar e oare cu putință ca dumneata, o fată, o comunistă, să nu-ți dai seama că, dacă-ți va veni greu, vei fi sprijinită de întreaga societate, de partid, de stat? Se poate să-ți lipsească sentimentul ăsta? Dacă un asemenea sentiment ți-e străin, desigur că n-o să devii niciodată un bun secretar. De altfel, fără

[1] *Kalîm* — preț plătit de mire pentru mireasă, obicei străvechi la multe popoare din Orient.

acest sentiment nu vei putea face nici în viaţa personală vreun pas îndrăzneţ. Ca să nu mai vorbim de o dispută cu un leu ca Arslanbek Kalandarov al nostru! Se vede treaba că nu te-a educat prea bine Comsomolul şi s-a cam pripit cînd te-a recomandat să fii primită în partid... Asta, desigur, dacă nu m-a înşelat auzul şi dacă eşti în adevăr o femeie slabă şi lipsită de apărare...

Saida ridică capul şi îşi îndreptă trupul, mîndră, chiar niţel supărată.

— Te rog să mă ierţi, Tahirdjan-aka! Mi-au scăpat vorbele fără voia mea. Fireşte, mi-am pierdut cumpătul, fiindcă toate astea au venit prea pe neaşteptate. Voi face aşa cum va hotărî biroul. Şi nu mă tem de nimic. Ba nu, mă tem, dar asta n-are importanţă! V-aţi gîndit însă la familia mea? Nu va fi o piedică?... Nu refuz, dar vă rog să vă gîndiţi!

Nasîrov însă nu părea dispus să se mai gîndească; pesemne că o făcuse înainte, iar acum era pregătit pentru orice răspuns...

Fu însă împiedicat să-l dea. Uşa biroului scîrţîi şi în prag se ivi chipul uscăţiv al lui Aslanbek Kalandarov, cu mustăţile sale groase, negre şi lungi ca nişte săbii, vestite în tot raionul.

— Pot să intru? întrebă Kalandarov cu aerul omului care întreabă numai din politeţe. Mi s-a spus că în lipsa mea ai fost la mine în colhoz...

— Intră, intră! îi spuse prietenos Nasîrov. Ai venit tocmai la vreme.

Saida avu impresia că, în timp ce spunea astea, faţa lui Nasîrov schiţează un zîmbet. Dar, poate, i se păruse numai...

— Iar dumneata, se adresă el Saidei, chibzuieşte bine la tot ce-am vorbit. Vom încheia convorbirea noastră poimîine.

Ieşind din birou, Saida — deşi, după cum se spune, asta nu se cade s-o facă o fată — îi aruncă lui Kalandarov, contrar voinţei sale, o privire atît de lungă, încît acesta întoarse capul. Astăzi, fiorosul preşedinte nu i se mai păru chiar atît de înfricoşător. Numai mustăţile le avea în adevăr ca de leu. Ce-i drept, e drept!

2

Saida ieşi din biroul secretarului cu un sentiment ciudat. Deşi adusese ca argument situaţia ei familială, acum nu numai că nu credea că biroul va accepta argumentul ei, dar, în adîncul inimii, nici nu dorea să se întîmple asta. Cînd se gîndea cum va arăta ca secretar al organizaţiei de partid din colhozul „Buston“, avea un sentiment nu numai de teamă, dar — închipuiţi-vă! — şi de bucurie.

Tot restul zilei plutise ca-n ceaţă. Orice făcea — fie că răspundea la telefon, fie că intra cu hîrtii în biroul secretarului — nici nu vedea, nici n-auzea ce se petrece în jurul ei.

Lucrurile îşi urmau cursul lor, dar Saida se şi vedea străbătînd ogoarele colhozului, purtînd şi o bluză militară, care-i venea foarte bine. Şi oriunde îşi făcea apariţia, o înconjurau colhoznicii, îi îm-

părtăşeau frămîntările lor, ascultau atenţi vorbele ei înflăcărate.

Într-un cuvînt, pînă în clipa cînd Kalandarov, furios şi roşu la faţă, ieşi glonţ din biroul secretarului, Saida înviorase munca de partid în colhoz, îşi cîştigase un prestigiu trainic şi se întreba în gînd ce să facă mai departe cu preşedintele: să-l ajute să se îndrepte, sau să propună la adunarea generală a colhoznicilor trecerea lui din postul de preşedinte în acela de şef de brigadă?

Kalandarov, care nu putea cunoaşte gîndurile Saidei, trecu pe lîngă ea ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi, aruncîndu-i o privire piezişă, mormăi: „Salam!"

Convorbirea cu secretarul se vede că fusese din acelea care te fac să-ţi pierzi pentru o vreme memoria. Kalandarov uitase cu desăvîrşire că o mai văzuse în ziua aceea în biroul secretarului şi că-i mai dăduse o dată ziua bună.

Saida însă înţelese în felul ei acest salut repetat al lui Kalandarov şi-şi zise: „Probabil că Nasîrov i-a şi vorbit de mine".

Trecuse de ora zece cînd Saida s-a întors acasă. Mătuşă-sa şedea în curte, pe un dîmb de lut, numit supà, şi moţăia în aşteptarea nepoatei. Ali-bobo [1], tatăl Saidei, şedea în hamacul său şi, cu faţa spre duval [2], se legăna ca întotdeauna dintr-o parte într-alta, atît de încet şi de ritmic, de parcă ar fi recitat versete din Coran. Cu mulţi ani în urmă, Ali-bobo îşi înjunghiase soţia, şi Saida fusese crescută de mătuşa Tutînisa, cea care şedea acum în curte.

[1] În uzbecă: moş Ali.

[2] *Duval* — îngrăditură de lut ars.

Cîţi ani avea cînd s-a întîmplat nenorocirea, nu-şi mai amintea. Atîta doar ţinea minte, vag, că în seara aceea era o lună cît roata carului şi că, împreună cu sora ei mai mare, Karima, şi cu alţi copii din cartier se plimbau cîntînd. Saida cînta cu glasul ei subţire şi limpede, acoperind glasurile celorlalţi, cînd, deodată, din spate, din dreptul curţii lor, se auzi un răcnet străbătut de fiorul morţii.

Surorile o luară la fugă spre casă. Cînd ajunseră, nu mai striga nimeni. Era o linişte de mormînt. Numai lampa de gaz care atîrna în aivan [1] se legăna parcă ar fi atins-o cineva şi o pată tulbure de lumină se tîra pe jos, înainte şi înapoi...

Apropiindu-se, Saida văzu în pragul aivanului un trup zăcînd pe jos, cu capul răsucit straniu într-o parte.

— Mamă, mamă! Ce s-a-ntîmplat? Scoală-te! strigă Karima şi o trase de mînă pe cea care zăcea în prag.

Saida se repezi şi ea s-o ajute pe maică-sa să se ridice, dar alunecă şi căzu într-o băltoacă de sînge.

Ce-a urmat, Saida nu-şi mai aduce aminte. Şi-a venit în simţiri abia în satul vecin, în casa mătuşii Tutînisa. Despre cele întîmplate, i-a povestit mult mai tîrziu soră-sa. Mama lor se înscrisese la cursurile de alfabetizare, înfiinţate pe lîngă sovietul sătesc; tatăl lor fusese împotrivă, o bătuse şi o oprise să se mai ducă acolo. În seara aceea de groază, mama lor plecase pe furiş la cursuri...

[1] *Aivan* — un fel de cerdac.

Tribunalul l-a condamnat la moarte pe tatăl Saidei, dar, la Taşkent, pedeapsa i-a fost comutată în zece ani de închisoare.

În felul acesta s-a destrămat familia. După ce a vîndut casa care rămăsese orfanelor, Tutînisa le-a luat în satul ei. Acolo, chiar în anul cînd a izbucnit războiul, Karima a absolvit şcoala medie şi a plecat la Samarkand să studieze medicina.

Viaţa îşi urma cursul. După ce a absolvit institutul, Karima a plecat să lucreze ca medic la Mirzaciul, în Stepa Flămîndă, şi după doi ani s-a măritat acolo cu un activist de la comitetul raional de partid.

Ca întotdeauna, viaţa şi moartea mergeau la braţ, cedîndu-şi, pe rînd, una alteia locul. În timpul războiului, s-a primit ştirea că fiul mătuşii Tutînisa a căzut pe front, iar curînd după război i-a murit şi soţul. Atunci Karima hotărî s-o ia la dînsa pe mătuşa rămasă singură şi, o dată cu ea, pe Saida.

Anii treceau... Saida absolvise şi ea şcoala de zece ani şi devenise activistă a Comsomolului. Într-o vară, Karima a plecat cu soţul ei la băi şi s-a întîlnit acolo cu doi consăteni. Din vorbă în vorbă, unul dintre ei i-a spus că, în urmă cu doi ani, l-a văzut cu ochii lui pe tatăl fetei. După ce-şi ispăşise pedeapsa, se întorsese în ţinutul natal şi lucra ca lustragiu în gara Karasù...

Karima retrăi parcă aievea cumplita seară; deodată însă, înfiorată, şi-l închipui pe tatăl ei aplecat în colbul din gară deasupra cizmelor altora, bătrîn, cu barba colilie, uitat de toată lumea. Amintirea cea înfricoşătoare şi imaginea cea dureroasă se înfruntară în biata ei inimă descumpănită. Izbucni în hohote şi, pînă la urmă, prezentul birui trecutul. Karima şi soţul ei n-au mai rămas nici o săptămînă în localitatea aceea balneară. El a coborît din tren la Mirzaciul, iar Karima şi-a continuat drumul mai departe, spre Karasù.

Trenul sosi la Karasù dimineaţa. Ea străbătu, grăbită, peronul de la un capăt la altul, ieşi într-un suflet în piaţa gării, se repezi pînă la ceaihana [1], se întoarse din nou pe peron, dar de tată-su nu dădu nicăieri. Se învîrtea prin gară, abătută. Bătrînul fusese văzut aici cu doi ani în urmă. Cine ştie ce se mai întîmplase în aceşti doi ani...

Totuşi, pe la amiază, cînd îşi pierduse aproape orice speranţă, zări în depărtare un bătrîn înalt, purtînd pe umăr o lădiţă neagră, iar în mînă un scăunel. Bătrînul mergea agale, apropiindu-se tot mai mult de ea.

Era el. Pe cap purta o tiubeteică [2] veche şi decolorată, iar în picioare nişte bocanci soldăţeşti; era îmbrăcat într-o tunică ce se vedea cît de colo că fusese înainte a altuia şi în nişte pantaloni bufanţi, roşi la genunchi. Spinarea îi era încovoiată, barba îi albise... şi totuşi era el!

Cu capul plecat, îngînînd cu o voce spartă cuvintele unui cîntec trist, pe care Karima nu-l cunoştea, trecu pe dinaintea fetei, la doi paşi de ea, merse pînă în mijlocul peronului, îşi rezemă scăunelul de chioşcul de ziare, se aşeză, deschise lădiţa, scoase periile şi borcănaşele cu cremă de ghete...

Karima voi mai întîi să-l observe de departe, dar nu putu să reziste şi se apropie. Auzind paşi în apropiere, bătrînul, fără să ridice capul, bătu cu periile

[1] *Ceaihana* — ceainărie.
[2] *Tiubeteică* — tichie orientală brodată.

în lădiță, în tactul cîntecului pe care-l îngîna ; îi poftea pe trecători să le curețe încălțămintea.

Karima se aplecă cu intenția să-i spună ceva în șoaptă, dar se trezi strigînd : „Tată !"

Bătrînul încremeni, ca și cum l-ar fi nimerit un glonte și n-ar mai fi știut de mai trăiește sau de a murit. Ridică încet capul și se uită pe sub sprîncene la Karima. Ochii săi, roșii și umflați, erau plini de lacrimi.

Karima se aplecă și mai mult, voi să spună ceva — nici ea nu știa prea bine ce — dar în clipa aceea bătrînul se prăbuși în fața ei în genunchi și începu să plîngă în hohote.

Cu o putere bărbătească, iscată nu se știe de unde, Karima îl ridică pe bătrîn în picioare. În fața fetei stătea gîrbovit și continuă să plîngă tatăl ei.

O clipă simți că o îneacă și pe ea plînsul, dar scena din seara aceea îngrozitoare îi stăvili dintr-o dată lacrimile, iar valul înghețat, stîrnit din adîncul inimii, le făcu să dispară. Karima izbuti să se stăpînească. După ce aruncă o privire spre cei cîțiva gură-cască ce se și adunaseră în jurul lor, spuse cu severitate : „Să mergem !"

Bătrînul o urmă în tăcere, fără să schițeze măcar gestul de a-și lua scăunașul, lădița, periile... Pînă să se urce în tren, stătură tăcuți, alături, pe o bancă, într-un colț al sălii de așteptare, ticsită de oameni. Tatăl nu scotea nici un cuvînt. Karima tăcea și ea. La fel de tăcut, bătrînul se urcă în vagon și se așeză umil în colțișorul cel mai retras.

Din ziua aceea bătrînul locui la Mirzaciul. Nu vorbea cu nimeni, niciodată ; cînd i se adresa careva, răspundea monosilabic, fără să-și ridice capul. Nu

ieşea aproape de loc din casă, iar pe înserat, după ce isprăvea, la fel de tăcut, toate treburile gospodăriei, se aşeza în hamacul lui, cu faţa spre duval, şi începea să se legene şi să îngîne în barbă.

Nu de mult, soţul Karimei fusese mutat la Begovat. Karima fu nevoită să-l urmeze. A vrut să-l ia şi pe tatăl ei cu ea, dar de cîte ori aducea vorba, bătrînul rămînea surd şi mut. Nu voia nici în ruptul capului să se urnească din locul acela.

Aşa se face că Saida a rămas la Mirzaciul cu tatăl ei şi cu mătuşa Tutînisa pînă în ziua cînd începe povestirea noastră...

Cum am mai spus, mătuşa Tutînisa nu mai putea de somn dar şi de curiozitate : „Ce s-o fi întîmplat cu Saida ? De ce se bucură atît de tare ? De ce pe buzele ei flutură tot timpul un zîmbet ?“ Mătuşa încercase de cîteva ori să afle pe ocolite care e pricina, dar Saida se ferise să-i dea vreun răspuns.

Veţi întreba : de ce ? Fiindcă Saidei îi trecuse prin minte un gînd foarte simplu. Dacă îi va povesti totul mătuşei Tutînisa, aceasta o va întreba imediat : „Vrei să pleci şi să mă laşi singură cu taică-tău pe jumătate nebun ?“ Şi se va pune pe bocit, cum ştie ea. E adevărat că plînge rar, dar, cînd o apucă, se jeleşte cu ţipete şi vaiete, de ridică tot satul.

Cele două femei se culcară, dar Saida nu izbutea să adoarmă. Se gîndea mereu cu ce să-nceapă dacă va pleca în colhoz, şi, în cele din urmă, se hotărî : trebuie să-şi însemne imediat tot ce va avea de făcut, altfel, mai tîrziu, cînd va începe să lucreze n-o să mai aibă timp nici să se pieptene, darămite să-şi însemne ceva.

Odată încolţit gîndul, nu-i mai dădea pace. Aprinse lampa, scoase din dulap un caiet gros cît toate zilele şi începu să scrie : „A se organiza convorbiri cu şefii de brigăzi... Problema conferinţelor... Problema controlului executării... A se cerceta imediat cazul lui Zulfakarov..." După ce umplu aşa trei pagini, Saida se mai linişti oleacă, băgă caietul sub pernă şi stinse lampa. Dar, pe întuneric, alte gînduri începură să i se perinde prin minte, unul mai important decît altul. Saida se sculă iarăşi, scoase caietul de sub pernă, aprinse lampa... Zorile şi mătuşa Tutînisa o găsiră, ce-i drept, în pat, dar nu dormind, ci notînd ceva în caiet.

Fără îndoială că ceea ce-şi nota era foarte interesant. Altfel, pentru ce-ar zîmbi singură în timp ce scria ?

Observînd că mătuşa Tutînisa se tot uită la ea, Saida pufni în rîs şi întinse picioarele ; abia acum i se făcuse somn.

— Ce tot scrii acolo, fato ? întrebă, curioasă, mătuşa Tutînisa.

— Mi-e teamă că dacă ţi-oi spune, o să începi a plînge.

— Aşa, care va să zică tu rîzi, iar eu să plîng ?

Saida închise caietul, îşi făcu curaj şi îi spuse într-o suflare tot ce avea pe suflet.

La noi există femei-oameni de stat, femei-academicieni, femei-artiste ; într-un cuvînt, femei pe care le cunoaşte toată ţara, şi acest lucru de mult nu mai miră pe nimeni, nici măcar pe mătuşa Tutînisa. Dar acum era cu totul altceva. Doar nu o femeie oarecare, ci chiar nepoata ei trebuia să plece ca secretar

al organizației de partid în cel mai mare colhoz din raion. Era în adevăr un eveniment! Și asemenea evenimente mintea nu le poate cuprinde dintr-o dată.

Saida se cam temuse de convorbirea cu mătușă-sa, dar acum vedea că se-nșelase. Bătrîna, care gustase întreaga amărăciune a trecutului, atît de potrivnic femeilor, nu numai că nu era mîhnită, ci, dimpotrivă, era mîndră de fată. Își îmbrățișă nepoata din toată inima și o sărută pe ochi.

— De ce să plîng, fetițo? Nici nu mă gîndesc să plîng! Mi se umple sufletul de bucurie că te ridici atît de sus!

Ședința de birou a comitetului raional avu loc a doua zi. Înainte de ședință, Nasîrov mai stătu o dată de vorbă cu Saida, primi asentimentul ei și, abia după aceea, îl chemă pe Kalandarov și îi aduse la cunoștință că raionul s-a gîndit la un om bun pentru funcția de responsabil al clubului colhozului, loc de multă vreme vacant. Că, totodată, comitetul raional îl recomandă pe același om pentru a fi ales secretar al biroului de partid.

De data aceasta, cînd ieși din cabinetul lui Nasîrov, Kalandarov nu mai era roșu, ci palid. Se apropie de biroul la care lucra Saida, o privi țintă și îi spuse nu cu grosolănie, dar — ceea ce era și mai rău — cu dispreț:

— Așa slăbuță! Să nu-ți zdruncini sănătatea!

În clipa aceea, își făcu apariția cel mai bun prieten al lui Kalandarov, Ummat Nazarov, președintele colhozului „Socialismul". Kalandarov îl trase pe prietenul său pe coridor, și acolo, înghesuindu-l în perete,

începu să-şi verse amarul, fără să mai aştepte răspunsul Saidei, care, dacă e să fim drepţi, fu tare bucuroasă că a scăpat de el, fiindcă se cam pierduse cu firea, şi nu găsise ce să-i răspundă.

— Îmi trimit ca secretară o fetişcană, cînd avem bărbaţi zdraveni cîţi vrei ! Dacă în kişlak n-ar fi oameni, mai înţelegeam. Dacă nu-i de unde, faci mulla[1] şi dintr-un ţap ! Dar aici nu e cazul ! Şi-atunci, ce nevoie avem de ea ? Ce mai la deal, la vale ? E o ruşine şi-o năpastă. Asta e !

Nazarov se uită dacă nu-i cineva prin apropiere şi, holbînd puţin ochii — totdeauna şi-i holba cînd i se părea că-l paşte vreo primejdie — spuse încet :

— De ce vorbeşti aşa ? Îţi închipui că fata e slăbuţă ca o frunzuliţă care, cum ai suflat, a şi căzut de pe ramură ? Vezi să nu greşeşti ! E o fată cu carte, a fost secretară a organizaţiei de Comsomol, acum lucrează la comitetul raional de partid. Am auzit că voiau s-o facă chiar instructor. Nu cumva ni se pare că numai noi sîntem voinicii din poveste ? Se poate foarte bine întîmpla ca, punîndu-ne pe noi într-un taler al balanţei şi o păsăruică ca asta în celălalt, să ne ducem de-a berbeleacul ! Ce crezi ?

Şi Nazarov, om prudent, îşi privi ironic, cu capul plecat într-o parte, prietenul, încît acesta nici măcar nu-şi putu da seama dacă vorbeşte serios sau glumeşte.

A doua zi, Saida plecă la „Buston". Ali-bobo îi dusese valiza pînă la autobuz şi, murmurînd pe sub mustaţă veşnicul său cîntec trist, rămase în staţie pînă ce maşina dispăru la orizont.

---

[1] *Mulla* — preot musulman.

3

Cînd Kalandarov ieşise palid din biroul lui Nasîrov, adresîndu-i-se cu vorbele: „Aşa slăbuţă!" şi, în sfîrşit, cînd îl trăsese pe Nazarov la o parte, acolo, pe coridor, şi şuşotise cu el, Saida îşi spusese convinsă: „Nu numai că nu-i mulţumit de recomandarea comitetului raional, dar nici măcar nu se osteneşte să-şi ascundă nemulţumirea".

Saida i-ar fi împărtăşit toate acestea de îndată, bucuroasă, tovarăşului Nasîrov, dar se temea c-o va lua în rîs: „Aha, ai şi început să te vaiţi!" Nu pierdu totuşi speranţa de a găsi un moment potrivit pentru a-i împărtăşi gîndurile. După părerea ei, un astfel de moment va fi înaintea plecării. Cu siguranţă că tovarăşul Nasîrov va mai sta o dată de vorbă cu ea înainte de plecare, îi va arăta cu ce trebuie să înceapă şi-i va spune să mai treacă pe la el cînd i-o fi prea greu.

Lucrurile se petrecură însă cu totul altfel. Cînd Saida intră în biroul lui, ca o şcolăriţă, ţinînd sfioasă în mînă caietul gros, Nasîrov nici n-o lăsă să se aşeze; ba mai mult, se ridică de pe scaun atît de repede, de parcă n-ar fi avut pentru ea nici o clipă liberă, îi întinse mîna şi îi ură un scurt „drum bun".

La drept vorbind, Saida se simţi jignită: cum adică, secretarul comitetului raional, şi pe deasupra un activist de partid cu vechime, n-a găsit cu cale să spună cîteva cuvinte unei tinere comuniste, trimise într-o muncă de loc uşoară?

Așadar, Saida plecă în colhoz destul de abătută, cu gîndul la lipsa ei de experiență și la viitoarele ei relații cu Kalandarov. Dar, cu cît se depărta de centrul raional, cu atît lipsa ei de experiență o neliniștea tot mai puțin, iar relațiile cu Kalandarov tot mai mult. „Chiar așa, zău : n-am experiență — o voi dobîndi, voi face o greșeală — o voi îndrepta, nu voi ști ceva — voi învăța, că doar nu de ieri, de alaltăieri sînt pe lume. Dar ce să fac dacă, de la început, voi fi la cuțite cu Kalandarov ? Să mă plîng ? Lupta cu un om ca ăsta e puțin probabil să dea vreun rezultat..."

În stația unde trebuia să schimbe autobuzul, Saida întîlni un vechi cunoscut, ce venea deseori pe la comitetul raional, Akzamdjan, corespondent al ziarului din Tașkent. Akzamdjan, împreună cu alți doi tineri, studenți după înfățișare, tocmai se instalaseră să mănînce șașlîk la ceaihanaua umbroasă de lîngă stația de autobuz. Cînd dădură cu ochii de Saida, o poftiră să șadă la masa lor pînă sosește autobuzul.

De obicei, cînd într-un grup de bărbați se nimerește o fată spirituală și dezghețată, bărbații tac de parcă ar avea gura cusută, sau, dimpotrivă, devin din cale-afară vorbăreți.

Pînă la plecarea Saidei, lui Akzamdjan nu i-a stat gura o clipă. În adevăr, nu numai că era vorbăreț din fire, dar avea și limba ascuțită. Glumele sale, pe care le scotea ca dintr-un sac fără fund, dovedeau că a cutreierat în lung și-n lat întreaga regiune, că-l cunoaște pe fiecare președinte de colhoz, fiecare colhoz.

Cînd află că Saida se duce în colhozul „Buston", Akzamdjan stîrni imediat hazul întregului grup, po-

vestind cum îi primeşte Kalandarov pe oaspeţi. Dacă vine un oaspete aşa şi-aşa, nu prea de seamă, Kalandarov îl cheamă pe paznicul care îndeplineşte şi oficiul de curier, strigîndu-i : „Işan!“, ceea ce înseamnă că trebuie să aducă mai repede vreo două turte şi-un ceai ! Dacă nu strigă „Işan !“, ci „Hei, Işan !“, înseamnă că trebuie să prepare pilaful, iar cînd strigă „Işan, hei !“ atunci e treabă serioasă, înseamnă că paznicul trebuie să dea fuga pînă acasă şi să-i spună soţiei preşedintelui că la acesta vine un oaspete de vază.

Tot zîmbind la amintirea acestei snoave şi căutînd să ghicească ce va striga Kalandarov curierului său cînd va sosi ea în colhoz, Saida ajunse pe nesimţite la destinaţie. Coborî din autobuz şi, în mînă cu valiza nu prea mare, dar grea, intră pe poarta de fier a livezii colhoznice. Nu făcu nici cincizeci de paşi, cînd dădu cu ochii de Kalandarov. Şedea pe o platformă de lemn sub un karagaci [1] rămuros şi-şi bălăngănea picioarele. Cînd o văzu pe Saida, Kalandarov zîmbi destul de amabil, dar nu se urni din loc, iar picioarele lui lungi începură să se bălăngăne şi mai tare.

„Lua-te-ar dracu' ! îl ocărî în gînd Saida. N-ai decît să nu mă tratezi ca pe viitorul secretar al organizaţiei de partid, dar orişicît, sînt femeie! Nu-ţi cădeau mîinile dacă îmi luai valiza !“

Saida se apropie de karagaci şi trînti dinadins valiza pe platformă chiar sub nasul lui Kalandarov. Abia după aceea îi întinse mîna.

— Cum ai călătorit ? întrebă el fără să clipească.

---

[1] *Karagaci* — ulm-de-cîmp, specie răspîndită în sudul Uniunii Sovietice.

— Mulţumesc, bine.

La asta se rezumă toată discuţia. Saida nu se simţea de fel la largul ei, iar Kalandarov, dîndu-şi seama de aceasta, era pe cît se poate de încîntat. În cele din urmă, după ce se desfătă în voie cu fîstîceala ei, ridică ochii alene la cer şi spuse :

— O să trăieşti aici ca-n rai ! La drept vorbind, secretarul organizaţiei de partid nici nu prea are ce face la noi. La bumbac ne îndeplinim planul în fiecare an. La mătase, la fel. N-avem lipsuri în nici un sector. De altfel, trebuie că ştii şi dumneata asta, altfel nu veneai încoace...

Saida ar fi dat oricît ca să-l pună de la început la punct. Dar cum ? Cum ? Era limpede : Kalandarov voia să-i dea de înţeles că omul sănătos n-are nevoie de doctor.

Tăcerea Saidei îl unse la inimă. După puţin timp, se întoarse spre clădirea albă a consiliului de conducere, ce se zărea în spatele unei grădini de flori, şi strigă alene :

— Işan, hei !

Saida simţi că i s-a luat o piatră de pe inimă. Dacă ziaristul n-a încurcat povestea, înseamnă că e totuşi primită ca un oaspete de vază !

Din ceaihanaua de vară, care se afla alături de clădirea consiliului de conducere, ieşi în fugă un tînăr, pe cap cu o tiubeteică brodată în culori vii şi cu cămaşă de mătase. Cînd ajunse în faţa lui Kalandarov, se opri smirnă, cu mîinile încrucişate pe burtă.

De altfel, Saida avu numai în prima clipă impresia că e un tînăr, după felul zglobiu în care fugise spre preşedinte. În realitate, Işan era un bărbat de vreo cincizeci de ani. Ce-i drept, fără barbă şi fără

mustăţi. Avea un gît ca de broască ţestoasă bătrînă, faţa aducea cu un bob de strugure care începe să se stafidească şi numai părul negru, strălucitor, asortat perfect la pantofii de lac pe care-i purta în picioare, îl făcea să pară tînăr.

— Du geamantanul în camera aceea !... După cuvîntul „aceea", Kalandarov făcu o pauză lungă şi misterioasă, care putea fi răstălmăcită în fel şi chip. Ai făcut curat pe-acolo ?

— Am făcut, Arslanbek-aka.

— Ai bătut în perete ceva poze ?

— Am bătut...

— Poate vrei să mergi cu el să-ţi vezi odaia ? o întrebă Kalandarov pe Saida.

Işan o conduse pe Saida prin livadă, spre o căsuţă pitită după un vişin bătrîn. După ce puse valiza în prag, Işan dispăru mai iute ca o căprioară.

Nu prea avea de ce să fie încîntată. După ce intră în camera „aceea", Saida dădu cu ochii de o podea umedă, de pămînt, şi de nişte pereţi nespoiţi, stropiţi în cinci minute, de mîntuială, cu o măturică dată cu puţin var. În afară de asta, odaia duhnea a putregai. Mobilierul era alcătuit dintr-un pat strîmb de fier, acoperit cu o pătură boţită, o masă şchioapă, care, după cum arăta, fusese ţinută în ploaie cîteva primăveri şi toamne, şi din două taburete deopotrivă cu masa.

Tablourile, prinse de pereţi în nişte cuie ruginite, lungi cît toate zilele, înfăţişau nişte dăunători ai bumbacului, o scroafă de rasă şi un ţînţar anofel, care, probabil ca să înspăimînte bine, era adus la dimensiunile unui purcel zdravăn.

După ce-și scoase lucrurile din valiză, Saida făcu în grabă puțină ordine, acoperi fereastra cu două ziare și se primeni după drum. Abia termină cu toate acestea, că auzi zgîrieturile unei pisici la ușă — cel puțin așa i se păru în prima clipă. Îndată după aceea, se ivi în ușă capul lui Ișan, care îi spuse că o cheamă președintele.

Îl găsi pe Kalandarov în același loc unde-l lăsase. Acum însă nu mai era singur. Lîngă el se aflau doi tineri, care vorbeau de zor, întrerupîndu-se unul pe celălalt, iar Kalandarov îi asculta cu atîta atenție, încît izbuti cel puțin cinci minute să n-o bage în seamă pe Saida, care se afla în fața lui. În cele din urmă, catadicsi totuși să-i arunce o privire, dar și atunci nu i se adresă ei, ci lui Ișan :

— Duceți-vă, că vă ajung eu din urmă...

Saida își zise că nu se cade să meargă prea mult timp fără să scoată o vorbă și-l întrebă pe Ișan, care pășea înaintea ei ca un stîlp de telegraf smuls de la locul lui :

— Dar dumneata ce lucrezi în colhoz ?

Mai întîi o pauză lungă, apoi o bolboroseală din măruntaiele lui Ișan și, ca din fundul unui butoi gol, ajunse pînă la Saida un mormăit înfundat :

— Sînt șeful ceaihanalei.

Se părea că întrebarea nu-i fusese pe plac.

Saidei îi pieri cheful să-i mai pună și alte întrebări și merseră în tăcere pînă ajunseră la o poartă înaltă, în capătul străzii.

Curtea lui Kalandarov era întinsă, casa așijderea, dar totul era într-o asemenea neorînduială, de parcă stăpînului i-ar fi plăcut să fie frumos la el acasă,

dar în acelaşi timp nu avea nici gust şi nici răbdare s-o facă!

În mijlocul curţii era un havuz mare, iar în apa lui nu prea curată, pluteau o cutie fleşcăită de carton şi o bucată de placaj. Via era întinsă şi părea de soi bun, dar sîrmele erau rupte, iar jumătate din araci zăceau la pămînt. Răzoarele erau năpădite de buruieni, iar în livada de pomi fructiferi crescuse rogozul; chioşcul fusese cîndva dat cu o vopsea albastră frumoasă, dar care acum era numai pete. Spre terasă ducea o scară lată, dar în faţa ei zăcea un butuc cu un topor ruginit înfipt în el, iar alături, o greutate de un pud, ruginită şi ea.

În timp ce Saida se uita la toate acestea, Işan tuşi de cîteva ori pentru a-şi anunţa sosirea. O femeie înaltă, cu o basma albastră legată sub bărbie, făcea focul în tandîr [1]. Îi aruncă Saidei o privire fugitivă peste umăr şi-şi văzu mai departe de treabă. În sfîrşit, în uşa uneia din odăile ce dădeau pe terasă se ivi o femeie grasă, cu bărbia căzută şi cu o faţă ce strălucea de grăsime. Rochia de atlaz îi venea ca un sac.

Ea rosti dintr-un suflet, dar fără căldură, toate saluturile cu care se cuvine să întîmpini oaspeţii, apoi o pofti pe Saida în casă. Trecînd pragul în urma gazdei, Saida zări sub picioarele ei un covor roşu ca sîngele şi-şi scoase pantofii. În odaie, lîngă o măsuţă scundă, pe care se aflau tăvi şi farfurii cu fructe, prăjituri şi bomboane, se mai afla o femeie, destul de tînără; în tot cazul, mai tînără decît gazda; era într-o rochie galbenă, elegantă, iar peste rochie

---

[1] *Tandîr* — cuptor de pîine.

purta o jachetă cafenie, pe care străluceau cîteva decoraţii. Femeia o salută pe Saida şi, luînd-o de mînă, o aşeză alături de ea, pe cuvertura de atlaz care împodobea locul de onoare de la masă.

„Parcă am mai văzut-o pe undeva“, îşi spuse Saida, dar între timp gazda făcu prezentările. Pe femeia cu decoraţii, care se numea Tadjihon, gazda o lămuri că Saida a fost trimisă de raion să lucreze la ei în colhoz.

— Te cunosc, spuse Tadjihon, atingînd uşor mîna Saidei. Te-am văzut la comitetul raional.

— Şi eu... dădu să spună Saida, dar gazda o întrerupse.

— Cred şi eu, cine n-o cunoaşte pe Tadjihon Djafarova, din colhozul „Socialismul“ ? Cîte ordine ai, Tadjihon ? Unul, două, trei !

Şi începu să-i numere decoraţiile, de parcă le-ar fi văzut pentru prima oară.

Tadjihon izbucni în rîs.

— N-am avut loc decît pentru ordine. Medaliile mi le-am legat într-o batistă. Şi Tadjihon arătă o batistă înnodată, care se afla alături de ea, pe pernă. Am fost în colhozul „Lenin“ cu o brigadă de verificare reciprocă şi mi-au trimis vorbă să vin cu toate decoraţiile.

Femeile rîseră, iar gazda, căreia Tadjihon îi spunea cu respect, ca uneia mai în vîrstă, Hurnisa-opa, trecu în altă odaie. Musafirele rămaseră singure şi, în sfîrşit, Saida putu să cerceteze cu atenţie încăperea.

Odaia amintea curtea. Puteai remarca aceeaşi străduinţă de a realiza ceva frumos şi aceeaşi dezordine şi lipsă de gust. Perdelele albe din crep-

deşin erau mototolite şi atîrnau strîmb. Lîngă fereastră se afla un birou mare şi destul de frumos, dar care nu se mai vedea din pricina ceainicelor cu flori de hîrtie vîrîte în cioc. Afară de ceainice, pe birou se mai afla un samovar strălucitor de aramă şi un patefon roşu cu capacul scorojit. Lipit de birou, se afla un suport de preţ, pe a cărui poliţă lustruită se zărea o pată rotundă, lăsată probabil de un vas fierbinte. Tot pe suport se mai afla şi o lampă de gaz, iar alături de ea, o bucată de săpun de rufe şi, în jur, chibrituri arse.

Saida îşi spuse că, probabil, stăpînul casei vrea ca totul în jur să fie frumos, dar că dorinţa lui nu e împărtăşită şi de soţie.

Hurnisa apăru din odaia alăturată cu o tăviţă cu bomboane. În clipa aceea, Saida se uita la fotografiile de pe pereţi : două portrete de-ale lui Kalandarov, cu toate ordinele şi medaliile pe piept, şi fotografia unui băieţaş cu un cap mare, aşezat pe-un gît subţire, cu urechile clăpăuge şi cu nişte ochi mari, miraţi.

Se pare că gazdei nu-i prea plăcea să tacă. În orice caz, începu să dea explicaţii chiar din prag.

— Aici e Arslanbek-aka la Congresul cultivatorilor de bumbac, dincoace e Kazimbek, feciorul nostru, cînd era la şcoala medie. Acum e absolvent al Institutului de medicină ; a plecat în concediu la Moscova şi, după ce se va întoarce, va lucra ca medic la noi în colhoz.

La auzul cuvîntului „medic“, Saida îşi imagină un om în toată firea, care nu mai aducea de fel cu băieţaşul urecheat din poză.

— Medic? repetă ea mirată. Aveţi un fecior atît de mare? Doar sînteţi încă tînără...

Saida n-o afirmase cu toată sinceritatea, deşi, cînd se uită mai atent la chipul gazdei, îşi spuse că, într-adevăr, fără cutele de grăsime care o urîţeau, trebuie să fi fost pînă nu de mult o femeie tînără şi frumoasă.

— Da de unde! făcu galeş gazda, scuturîndu-şi capul şi, o dată cu el, pungile de grăsime de pe obraji. Am îmbătrînit de tot. Curînd voi fi bunică. Dar să nu mai vorbim de asta. Serviţi-vă, vă rog, cu samsale[1]!

Se făcu că vrea să schimbe vorba, deşi în realitate, dorea din tot sufletul ca Saida să-i mai facă un compliment.

Din păcate, Saida nu înţelese jocul şi începu să laude samsalele.

— Da, curînd o să am şi un nepoţel, încercă gazda să revină la subiectul care o interesa.

— Dar ce, v-aţi şi adus noră în casă? întrebă Tadjihon.

— O s-o aducem repejor. E drept, Kazimbek e tare îndărătnic, dar nu face nimic. La toamnă nici n-o să bage de seamă cînd o să-l însor. Ce, sînt proastă să scap aşa mîndreţe de fată din mînă?

— Şi de unde e logodnica? întrebă Tadjihon.

— S-a găsit una chiar la noi, răspunse Hurnisa şi, coborînd puţin vocea, făcu un semn spre uşa care dădea în curte. E fiica lui Kifoiathon a noastră. Învaţă acum la Taşkent şi e frumoasă foc. Ce pereche o să mai facă... Apoi se uită la Tadjihon şi o întrebă ca şi cînd ar fi uitat lucrul cel mai im-

---

[1] *Samsa* — un fel de plăcintă cu carne şi cu ceapă.

portant şi acum voia să îndrepte greşeala: Şi bărbat-tu? Tot te mai necăjeşte?

Tadjihon roşi, aruncă o căutătură fugară Saidei şi rîse silit.

— Parcă un bărbat care nu-şi necăjeşte nevasta merită numele de bărbat? Rîsul ei trăda amărăciunea, iar în ochi i se citea tristeţea. Să fie oare adevărat că bărbaţii sug asta o dată cu laptele mamei?... În ziua de 2 mai mi-a făcut din nou o scenă. Poftisem nişte musafiri şi m-am ostenit într-atîta cu pregătirile, încît pe seară nici nu mai aveam chef de invitaţi. Cînd a început samovarul să dea-n clocot, l-am rugat pe el să toarne ceaiul. Să fi văzut ce-a ieşit din asta, ce scandal! Cine m-o fi pus? Mi-a răspuns că el nu lucrează în brigada mea, aşa că n-am de ce să-i ordon. Am căutat să-l îmbunez în fel şi chip. L-am întrebat: „Cum ai putut să crezi una ca asta?“ Dar el — nimic! A trîntit ceainicul pe jos, a răsturnat samovarul, şi-a dat cu pumnii în cap şi, ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, a început să se lovească cu capul de marginea unei platforme de scînduri pînă i-a dat sîngele.

Saida avu impresia că n-a priceput bine.

— Daţi-mi voie, dar pentru ce a făcut toate astea?

— Asta mă întreb şi eu: pentru ce? răspunse Tadjihon oftînd. Cînd povestesc cuiva, nici nu mă crede. Orice-aş face, orice-aş spune, el n-are decît o vorbă: „Vrei să mă calci în picioare, să mă umileşti, să arăţi că tu eşti şefă de brigadă, iar eu nu sînt nimic, că tu conduci?!...“ Într-un an de zile, n-a ieşit o dată cu mine, iar dacă mă duc undeva singură, face un scandal... Înainte vreme mă bătea,

acum se bate pe el sau zile întregi refuză să mănînce. De două ori a plecat la Şurkişlak, la mătuşă-sa, iar eu, ca o proastă ce sînt, am alergat după el. Îmi spuneam că, dacă nu vine la lucru, o să afle îndată toată lumea ce s-a întîmplat.

— El ce lucrează ? întrebă Saida.

— E socotitor la noi în colhoz. Am doi copii cu el. Cel mare a împlinit şaisprezece ani. Cînd mă gîndesc de cîţi ani durează toate astea, mă apucă groaza ! Ce-i drept, pe vremuri era om ca toţi oamenii, dar de cînd am fost numită şefă de brigadă, e un iad, nu alta...

Tadjihon îşi puse pe genunchi mîinile mari şi puternice, închise ochii şi, obosită, se îndreptă de şale.

— Uneori îmi zic : îl las ! Dar îmi spun imediat că gura lumii n-o poţi închide cu nimic. O să mai spună că mi-am lăsat bărbatul pentru că mi s-au urcat decoraţiile la cap.

— Parcă au fost alese dintre cele mai bune toate fetele care au învăţat la mine. Toate au ieşit una şi una ! zise deodată gazda, aşa, nitam-nisam. Şi pe Tadjihon tot eu am învăţat-o carte la şcoala serală !

— Da, adevărat ? întrebă Saida, neputîndu-şi stăpîni mirarea. Deşi în sinea ei era convinsă că această femeie grasă şi flecară nu face nimic şi nici n-ar fi în stare să facă ceva, o întrebă totuşi : Sînteţi şi acum învăţătoare ?

Dar Hurnisa se prefăcu că e cufundată în amintiri, ceea ce îi îngădui să nu audă întrebarea.

— Toate au crescut la mine, îi dădu ea cu gura înainte. Toate au intrat în rîndul oamenilor ! Una e acum preşedintă de colhoz, alta şefa secţiei cultu-

rale raionale, alta e deputat, iar Hodjar — îţi aminteşti de ea, nu-i aşa? o întrebă ea pe Tadjihon — a fost nu de mult pe la noi şi ne-a spus că i-au lipsit numai treizeci şi una de tone pentru a obţine titlul de Erou al Muncii Socialiste.

În vorbele Hurnisei se simţea mîndria. Era foarte mîndră, însă nu de fetele pe care le crescuse, ci de ea însăşi, de rolul pe care-l avusese în educaţia lor. Era însă, în mîndria ei, ceva jalnic: parcă le invidia acum pe toate aceste femei de care vorbea şi îşi dădea seama cu amărăciune că a pierdut de mult locul pe care-l ocupase cîndva.

De la discuţia despre femeile care, datorită ei, ajunseseră în rîndul oamenilor, Hurnisa trecu repede la alte subiecte. Nu avea prea multe cunoştinţe, dar ţinea atît de mult la ele, încît era gata să vorbească despre absolut orice, deşi auzise numai în treacăt de aceste lucruri: ştiinţă şi artă, oraş şi sat, politică şi medicină. Avea acea îndrăzneală vrednică de milă a omului care de mult nu-şi mai dă seama că spune prostii şi le încurcă pe toate cîte le aude. Nu se putea spune totuşi că, în general, flecăreala ei nu avea o logică. Scopul era de a demonstra celor cu care vorbea că soţul ei, Arslanbek Kalandarov, e cel mai drept dintre toţi sultanii de pe pămînt şi că ea e marele său vizir!

În sfîrşit, cînd Saida, încetînd să se mai mire, începu să se enerveze, sosi Kalandarov.

Vrînd, din orgoliu desigur, să arate oaspeţilor că are influenţă pînă şi asupra unui om atît de mare, nevastă-sa sări cu gura la el:

— În sfîrşit, ai catadicsit să vii şi dumneata! Cînd o să te laşi odată de obiceiul ăsta de-a întîrzia?

Contrar așteptărilor Saidei, Kalandarov nici nu clipi, luînd totul în glumă :

— Cînd un om se simte împovărat de ani începe să aibă atîtea obiceiuri proaste, că nu mai știe de care să se lase mai întîi și de care mai pe urmă. Cînd o cămilă a fost întrebată de ce are gîtul strîmb, cică a răspuns : „Dar spinarea mea n-ați băgat-o de seamă ?" Apoi, adresîndu-se Saidei și Tadjihonei : Ei, nu vă plictisiți pe la noi ?

Amîndouă răspunseră, firește, că nu. Kalandarov se așeză mai aproape de ușă, înfulecă în grabă vreo două samsale, bău două piale de ceai și își ceru scuze.

— Serviți-vă ! Eu trebuie să mă mai duc pentru vreo oră-două la consiliul de conducere. Mă cheamă treburile ! Din prag, i se adresă nevesti-si : Știi că s-a mai potolit căldura ? N-ar fi rău să poftești oaspeții la aer, în chioșc.

— Kifoiathon n-are timp. Trimite-mi-l pe Ișan ! făcu Hurnisa pe același ton alintat.

Kalandarov dădu din cap a încuviințare și plecă fără să mai spună nimic.

Tonul cu care Hurnisa îi vorbea soțului ei o făcu pe Saida să se simtă prost. Îi plăcea cînd o femeie vorbește bărbaților cu un aer nestînjenit și independent ; și ea știa să vorbească astfel. Dar în cazul de față era ceva fals, nefiresc.

După o jumătate de oră, cu toate stăruințele Hurnisei, Tadjihon se ridică să plece. Lipsea din colhoz de două zile și era neliniștită pentru brigada ei. Cînd Hurnisa și Saida ieșiră s-o petreacă și-și luară rămas bun de la ea, Tadjihon o invită pe Saida să treacă pe la ea.

— Aș vrea să mai stăm de vorbă, ca-ntre prietene. Vrei ?

Apoi puse cu un gest obișnuit piciorul în scara șeii, se săltă ușor pe cal și porni în galop.

Cele două femei se întoarseră în curte și se instalară într-un colțișor al chioșcului. De acolo, de sus, curtea mare, neîngrijită, părea și mai puțin primitoare.

Alungînd cu evantaiul muștele care se învîrteau deasupra dulciurilor și presărîndu-și frazele cu îmbieri — „Ia, te rog, Saidahon ! Servește-te, Saidahon !" — gazda își continuă povestirea despre meritele sale sau, mai exact, despre principalul său merit : cum a făcut ea din Kalandarov un „adevărat Kalandarov".

Saida era o interlocutoare atentă și, în cele din urmă, înțelese destul de repede din vorbele Hurnisei la ce se reduceau meritele ei.

Într-adevăr, pe vremuri, Hurnisa frecventase cursurile de alfabetizare pentru femei, apoi, timp de un an pînă s-a căsătorit și încă un an și jumătate după aceea, ajutase la alfabetizarea altor femei. Asta era tot. Se pricepea însă să vorbească atît de mult și de încurcat, încît, dacă nu pătrundeai bine sensul cuvintelor ei, puteai să crezi că asculți povestea unei vieți îndelungate de muncă.

Înțelegînd cum stau lucrurile în realitate, Saida încercă să lămurească la ce anume se reduce „educarea" lui Kalandarov. Dar ți-ai găsit ! Simțind pericolul, Hurnisa începu să-și depene amintirile din vremuri îndepărtate, cînd Arslanbek-aka abia îi făcea curte. După spusele ei, în toamna aceea îi trimiseseră pețitori doi inși dintr-o dată : Kalandarov, pe

care Saida îl cunoaşte, pe-atunci ţăran sărac şi activist în sat, şi un oarecare Asad-baibacea [1], după spusele ei, mare bogătaş. Părinţii Hurnisei l-ar fi preferat pe cel de-al doilea, dar chiar în ziua logodnei, Kalandarov a stricat toate socotelile (cum anume, Saida n-a putut pricepe din povestirea confuză a Hurnisei) şi, într-o săptămînă, i-a cucerit inima.

Asad-baibacea, furios, a jurat să se răzbune pe rivalul său, şi, într-o noapte, s-a strecurat cică pînă la casa lui, dar în ultima clipă, fiindu-i teamă să dea ochii cu Kalandarov, a fugit şi, într-o izbucnire de furie, a spintecat cu cuţitul burta unui măgar care dormea în curte. Se pare că această din urmă întîmplare s-a petrecut cu-adevărat. În orice caz, Hurnisa relata moartea patrupedului cu amănunte care inspirau încredere...

În ciuda străduinţelor sale, Saida nu izbuti să afle cum anume l-a educat Hurnisa pe Kalandarov. În schimb, treptat, din frînturi de fraze care se pierdeau în flecăreala nesfîrşită a femeii, Saida înţelese limpede, în ciuda dorinţei povestitoarei, că nu Hurnisa îl ridicase pe Kalandarov pe scara vieţii, ci, dimpotrivă, Kalandarov o trăsese pe ea, an de an, tot mai jos.

Ştim că Hurnisa a mai fost învăţătoare un an şi jumătate după nuntă. După aceea însă, devenind brigadier, Kalandarov a făcut tot ce a putut ca soţia sa să devină şefă de echipă, luînd-o sub aripioara lui oblăduitoare. Mai tîrziu, devenind preşedinte al colhozului, a numit-o pe Hurnisa responsabila grădiniţei de copii. Asta s-a întîmplat încă în colhozul cel mic, unde Kalandarov fusese preşedinte înainte de venirea lui la „Buston" ; acolo, grădiniţa era mică şi se afla în casa învecinată cu cea a preşedintelui, aşa că Hurnisei îi era la îndemînă. Apoi, după ce Kalandarov a trecut în colhozul „Buston", a fost numită şi aici responsabilă a grădiniţei de copii ; acum însă grădiniţa era departe de casa lor, încît a apărut şi o locţiitoare a responsabilei — Kifoiathon, femeia cu basma albastră, pe care Saida o văzuse în curte.

Hurnisa i-a spus că, de la început, cînd au venit la „Buston", a încercat să-şi găsească o altă muncă, mai potrivită, şi de aceea a socotit şi socoteşte şi acum că funcţia sa de responsabilă a grădiniţei este temporară, aşa că trece numai din cînd în cînd pe acolo. De fapt, la grădiniţă lucrează Kifoiathon, care primeşte şi salariul.

Saida se uită cu îndoială la basmaua albastră care se zărea ba lîngă cuptor, ba în grădina de zarzavat, ba dispărînd în casă şi îşi spuse că, deşi Kifoiathon primeşte salariu pentru munca la grădiniţă, ea lucrează mai mult pentru gospodăria preşedintelui.

— Iată, aşadar, cum stau lucrurile cu grădiniţa, spuse Hurnisa. Şi după ce rămase o clipă pe gînduri, bătu deodată din palme uimită : Doamne, să fi trecut cu-adevărat zece ani ?

Apoi, începu să flecărească despre viitoarea nuntă a fiului ei, despre frumuseţea logodnicei. Spuse că mama fetei, Kifoiathon, e fericită că fiica ei, Manzura, va fi soţia lui Kazimbek.

— Dacă ai vedea-o pe Manzura ! E atît de frumoasă ! nu mai contenea gazda cu laudele. Într-o zi, s-a dus în piaţă să cumpere nişte struguri şi, ai cuvîntul meu, vînzătorul a scăpat cîntarul din mînă cînd a văzut-o ! Dacă ai şti ce frumos povesteşte în-

[1] *Baibacea* — în l. uzbecă, bogătan.

tîmplarea asta Kifoiathon! A fost și ea atunci în piață cu fie-sa. Iar Kazimbek al nostru e atît de deștept și de delicat, nu supără nici o muscă, nu spune nimănui „tu“! Fata care o să-i fie soție va pluti în fericire! Nu știu ce părere ai dumneata, dar eu cred că e mai bine ca soțul să se alinte pe lîngă soție ca o pisică, decît s-o bată tobă!“ Eu știu bine asta! Parcă Arslanbek al meu nu mă bătea? Și încă cum! Azi, cînd își aduce aminte, i-e rușine. De cînd e președinte, nu s-a mai atins de mine. Ba nu mă lasă să iau singură nici apă din arîk! El n-a fost niciodată la băi, nici nu știe ce e aia, dar pe mine mă trimite în fiecare an, ba mai și aranjează ca cineva să mă conducă pînă acolo și înapoi.

Cînd ajunse aici, Hurnisa își încrucișă mîinile dolofane pe pîntec și, oftînd tristă, spuse cu un glas obosit:

— Anul ăsta nu mă mai duc. Doctorii au spus că trebuie să mă odihnesc.

Kalandarov sosi pe înserat împreună cu Ișan. De la primele vorbe, Saida pricepu că Ișan e soțul Kifoiathonei și, deci, viitorul cuscru al președintelui.

Acum, Ișan nu mai semăna de fel cu stîlpul acela sumbru, care dimineața o însoțise tăcut pe Saida. Se învîrtea de colo-colo ca un titirez, alerga în vîrful picioarelor, într-o clipă strîngea și servea tot ce era nevoie.

Pe masă se iviră îndată gustări, pregătite de soția lui. Din găleata cu apă rece se zăreau gîturile cîtorva sticle. Șterse cu pricepere păhărelele, uitîndu-se la fiecare în zare. Dopurile săriră parcă singure din sticlele de coniac și vin.

Luînd o sticlă din mîna lui Ișan, Kalandarov umplu pînă sus un pahar șlefuit și i-l întinse.

— Trage o dușcă, pînă nu vine mămițica. P-ormă bem toți la rînd.

— Nu ți-ar fi rușine! își dojeni Hursina soțul, și, întorcîndu-se spre Saida, îi spuse încet: Își bate joc de el fiindcă Kifoiathon e cu cîțiva ani mai mare decît bărbatu-său. Și făcu un semn cu capul spre Ișan.

După ce rosti: „Iau ceea ce mi se dă, și mai mult nu-mi trebuie“, Ișan dădu pe gît dintr-o răsuflare coniacul și, ca să-i facă plăcere președintelui, refuză gustarea.

— Pentru un coniac ca ăsta nu s-a născocit încă o gustare potrivită!

Totuși, se vede treaba că-l ardea tare pe gît, fiindcă după aceea nu se codi să vîre în gură un pumn întreg de căpșuni.

— Ei, tu, se răsti Kalandarov, cine ia căpșunile cu grămada?

Dar Ișan găsi și de data asta prilejul să-l înveselească pe Kalandarov.

— Am vrut să le-nghit cu farfurie cu tot, dar mi-a fost teamă că n-o să-ncapă pe gură!

Ceva mai tîrziu, Kalandarov o pofti la masă și pe Kifoiathon. Făcînd pe rușinata — ceea ce, poate, unei fetișcane i-ar fi stat bine, dar la ea părea caraghios — se așeză, izmenindu-se, la coada mesei. Ședea liniștită, fără să se clintească, dar ochii ei neastîmpărați făcură într-o clipă ocolul întregii mese, oprindu-se la fiecare gustare, la fiecare tavă, la fiecare păhărel — gol sau plin — și la fiecare sticlă. Îl iscodiră pe Kalandarov, iar după aceea trecură și

la Saida. Se opriră asupra ceasului de la mîna fetei, asupra broşei de la piept, iar după aceea lunecară mai departe, şi Saida avu senzaţia că ceva străin şi greţos i se plimbă repede pe tot trupul.

Uitîndu-se la Kifoiathon, Saida încercă să-şi imagineze cum arată viitoarea noră a preşedintelui, dar nu reuşi să-şi facă vreo idee. I se spusese că fata e frumoasă, în vreme ce Kifoiathon avea o gură imensă, obrajii scofîlciţi şi, în general, toată figura aducea cu un papuc vechi.

„Se întîmplă ca o femeie să fie urîtă, chiar antipatică la prima vedere, trebuie să aibă însă anumite calităţi! Poate că, în ciuda înfăţişării, e o femeie bună, sau deşteaptă, sau, poate, şi una, şi alta..."

Gîndind aşa, Saida începu s-o întrebe pe vecina ei de masă despre copii şi despre grădiniţă. Ţinea mult să-i dezlege limba, dar Kifoiathon nu răspunse la nici o întrebare; se mărgini să zîmbească afectat, cu capul într-o parte, să se uite întrebător, cu schimonoseli de fată răsfăţată, la stăpîna casei şi, în cele din urmă, pretextînd ce-i veni în minte, să dispară din chioşc.

— Saidahon, să bem în cinstea sosirii dumitale! zise Kalandarov.

Luă păhărelul, sorbi din el, îl puse din nou pe masă şi abia atunci băgă de seamă că paharul cu vin din faţa nevesti-si rămăsese neatins.

Kalandarov se arătă nemulţumit de purtarea ei. Socotea, poate, că e o lipsă de respect faţă de Saida, sau, că, din moment ce bea el, trebuie să bea toată lumea. În orice caz, luă de două ori paharul, îl vîrî în mîna soţiei, dar Hurnisa îl duse de fiecare dată la buze şi-l puse pe masă neatins.

Cînd băgă de seamă, Saida spuse:

— Nu face nimic! Dacă n-ai poftă, nu trebuie să bei!

Hurnisa se uită întrebător la soţul ei, dar Kalandarov se făcu că n-a auzit vorbele fetei. Pe chipul lui nu se citea nici cea mai palidă dorinţă de a încuraja încăpăţînarea nevesti-si. În cele din urmă, Hurnisa îşi bău vinul dintr-o sorbitură şi o apucă un acces de tuse atît de puternic, că-i dădură lacrimile.

După aceea, un timp, nimeni nu mai scoase o vorbă, iar Kalandarov se grăbi să spună primul lucru care-i veni pe limbă:

— Işan al nostru e dascălul tuturor grataragiilor, e un maestru al pilafului, academician în cîntatul la dutară[1], iar din gură îi zice ca un înger!

— Şi lagmanul[2]... De lagmanul meu ai uitat? întrebă Işan, umplînd paharele. Încerca să animeze conversaţia, care începuse să lîncezească. Ce mult îi plăcea lagmanul meu tovarăşului Kadîrov! Ăla zic şi eu secretar; mai ceva ca toţi secretarii! Aşa-i, Arslanbek-aka?

Dar lui Kalandarov nu-i fu pe plac accesul de amintiri despre fostul secretar al comitetului raional; dimpotrivă, clătină din cap, parcă ar fi vrut să spună: „Nu-mi pune degetul pe rană!" Apoi îi ceru lui Işan să-şi ia dutara.

Işan desprinse o dutară veche, încrustată cu sidef, care atîrna de un stîlp al chioşcului, şi întinse îndelung coardele; de la primele acorduri, Saida, care ştia şi ea puţin să cînte la dutară, îşi dădu seama că

---

[1] *Dutară* — instrument muzical popular uzbec cu două coarde.
[2] *Lagman* — mîncare naţională uzbecă, un fel de macaroane.

are a face cu un adevărat maestru. Degetele lui Işan abia atingeau coardele ; din dutară se revărsau cînd sunete vesele şi zglobii ca izvorul, cînd triste şi limpezi ca lacrima...

După cîteva melodii la dutară, Işan începu să cînte şi din gură. Avea ureche bună şi un glas nu prea puternic, dar plăcut, care nu amintea prin nimic mormăitul înfundat, ca din butoi, pe care-l auzise Saida cînd făcuse cunoştinţă cu el.

Kalandarov ascultă cîntecul pînă la sfîrşit şi, socotind probabil că Işan şi-a demonstrat îndeajuns arta, nu-l mai rugă să continue şi începu să-l ia la vale :

— După cum vedeţi, Işan al nostru e un om plin de calităţi, iar cusururi n-are decît două. Mai întîi, Allah nu l-a învrednicit să-l facă voinic. Işan al nostru e cam pirpiriu, de-aia cînd merge cu nevastă-sa la braţ, ai zice că l-a atîrnat cineva de ea.

Deşi vorba asta nu i-a făcut de loc plăcere lui Işan, el rîse cu poftă, îndelung şi amabil, încuviinţînd din cap.

Hurnisa se încruntă şi-i aruncă o privire de dojană soţului ei : măcar să nu-l facă de rîs pe viitorul cuscru în faţa unui om abia venit în colhoz. Kalandarov însă nu era deprins să dea atenţie privirilor ei mustrătoare.

— Al doilea cusur al lui Işan, continuă el, e că nu poate trăi nici măcar o zi fără s-o încaseze pe spinare. Şi, savurînd dinainte răspunsul la întrebarea pe care probabil că o punea pentru a suta oară spre a-i distra pe oaspeţi, i se adresă lui Işan : Pentru ce te bate mai mult şi mai mult Kifoiathon ?

— E geloasă ca o tigroaică ! răspunse Işan, cîntîndu-i, în strună, ca de obicei, stăpînului casei. Numai morţii şi pruncii încă nenăscuţi nu-i stîrnesc gelozia !

Pierzînd nădejdea de a-şi potoli soţul, Hurnisa, care se simţea prost, încercă să atenueze impresia şi îi spuse Saidei că toate astea sînt glume ; Kifoiathon nu-şi bate soţul, deşi e drept că nu-i bine să te afli prin preajmă-i cînd e nervoasă...

Işan însă nu era cîtuşi de puţin încîntat de acest ajutor şi prefera să-i facă pe plac mai degrabă stăpînului casei, decît soţiei acestuia.

— Cînd veneam astă-vară de la Şahimarda, spuse el, am mas peste noapte la un hotel din Fergana. Vreţi să mă credeţi au ba, dar a fost de-ajuns să mă uit la o femeie, că mi-a dat un brînci pe scară de mi-am spart capul. Iată, mi-a rămas şi semn ! Şi-şi apropie faţa de Saida, care nu avea de loc poftă să-i cerceteze cucuiele. Ce era să fac ? S-o bat ? Nu-mi dă voie legea ! Să mă plîng ? Păi, acum o femeie poate să te şi omoare, şi tot nu i se găseşte vreo vină, iar pe tine şi din mormînt te scoală ca să te pedepsească... S-o-ntind de la ea ? Am încercat, dar m-a găsit tocmai la Namgan, m-a luat de guler şi m-a adus înapoi acasă.

— Tot tu eşti de vină. De ce ţi-ai luat o nevastă ca asta ? zise Kalandarov.

Reprezentaţia mergea strună şi Kalandarov era foarte mulţumit de Işan.

— Dar parcă spuneai odată că toată vina o poartă taică-tu şi testamentul lui. Ia povesteşte-ne, ce sfaturi ţi-a lăsat el în testament ?

Işan dădu pe gît un păhărel şi, în loc de gustare, îşi vîrî nasul în căptuşeala tiubeteicii.

— Tata mi-a lăsat scris cu limbă de moarte : „Să nu fii ca vîrful ascuţit al unui ţăruş, şi nici ca celălalt capăt al lui, ci ca mijlocul lui. Dacă eşti ca vîrful ascuţit, te bagă în pămînt, iar dacă eşti ca celălalt capăt, o să fii bătut într-una."

— Chiar aşa ! exclamă Hurnisa, lăsînd să se înţeleagă că tocmai acest din urmă lucru i se va întîmpla lui Işan, dacă va continua să vorbească de consoartă-sa cu atîta lipsă de respect.

Kalandarov rîse ca de obicei de istorioara lui Işan şi, fără să dea nici cea mai mică atenţie semnelor pe care i le tot făcea nevastă-sa, începu să-i povestească Saidei viaţa şefului ceaihanalei.

Dînd ascultare sfatului pe care i-l lăsase cu limbă de moarte tătîne-su, Işan crescuse ca un om care nu şi-a găsit în viaţă loc necum în fruntea mesei, dar nici la cel mai îndepărtat capăt al ei. Atîta vreme a trecut fără ca el să-şi găsească rostul, încît, în cele din urmă, şi-a legat toate nădejdile de căsătorie. Nu l-a preocupat nici cum va arăta viitoarea lui soţie, nici ce vîrstă va avea, dar şi-a băgat în cap că va trebui să aibă cel puţin trei calităţi : casă proprie, gospodărie proprie şi pungă proprie. Şi ce credeţi ? Işan a avut noroc ! La vîrsta de treizeci şi trei de ani, a găsit-o pe femeia visurilor sale. Kifoiathon, după ce şi-a îngropat soţul, care, făcînd uz de orice mijloace, a rămas pînă la sfîrşitul vieţii ceea ce fusese de la bun început, şi anume negustor, a păstrat întreaga lui avere, pînă la ultimul ac, iar în jurul casei a ridicat un gard mai înalt chiar decît cel de pe vremea cînd trăia răposatul. Apoi, n-a

mai avut decît un singur vis : să-şi găsească un bărbat de-al doilea, care să fie cel mai liniştit şi mai supus om din lume. Socotind că Işan se potriveşte de minune acestui rol, l-a însurat cu ea în doi timpi şi trei mişcări şi, îndată ce l-a luat în casă, cît nu era prea tîrziu, i-a şi născut-o pe Manzura.

Pe vremea aceea, Işan se număra printre artiştii raionului. Bătea cam de mîntuială daireaua sau, cum spunea el, „corespunzător cu salariul", în timp ce adevărata lui artă, a cîntatului la dutară, o păstra de rezervă pentru nunţi, unde putea să ciupească o sută de ruble într-o seară şi să bea după pofta inimii.

Întîlnindu-l la una din aceste nunţi, Kalandarov îşi spuse că e tocmai omul de care avea el nevoie şi îi propuse să muncească la el în colhoz.

După ce analizară sub toate aspectele primejdioasa noţiune „muncă", soţul şi soţia îşi spuseră că, în cazul de faţă, nu e chiar atît de primejdioasă : n-o să piară ei sub aripa ocrotitoare a unui preşedinte atît de vestit !

După o lună, se mutară la „Buston", şi, curînd după aceea, îşi lichidară vechea gospodărie, înjghebîndu-şi o gospodărie nouă, la fel de bună ca cea dinainte.

Kifoiathon deveni confidenta Hurnisei, iar Işan începu să-şi spună şef al ceaihanalei — nici că s-ar putea găsi un titlu mai scurt şi mai demn pentru un om care era în acelaşi timp băiat pentru alergătură al preşedintelui, bucătar personal, cîntăreţ, grataragiu, bufon, tovarăş de băutură, masor (cînd preşedintele făcea baie de aburi) şi secretar personal

(cînd preşedintele transpira întocmind vreo dare de seamă).

În timp ce Kalandarov povestea, Hurnisa căută mai întîi să îndulcească expresiile pe care le socotea prea brutale, iar cînd soţul ei trecu de la părinţii viitoarei lor nurori la ea însăşi, nu se mai putu stăpîni şi se luă de-a dreptul la harţă cu el.

Lucrurile ajunseseră acolo cînd Kalandarov, cu lipsa de tact care îl caracteriza, nu s-a sfiit să-şi exprime cu glas tare mirarea că Işan şi Kifoiathon au izbutit să crească o fată atît de deşteaptă şi de bine educată.

— Şi aici, pe cînd era încă la şcoala medie, nu lăsa o clipă cartea din mînă şi în fiecare vară pleca în tabăra de pionieri. Să fi cutezat s-o reţină careva ! Au încercat o dată, dar, nici mai mult nici mai puţin, a fugit de-acasă ! Iar acum, de cînd învaţă la Taşkent, nu-mi amintesc să fi stat vreodată în vacanţă la părinţi mai mult de-o săptămînă. De altfel, e şi lesne de înţeles ! încheie el fără nici o jenă.

Hurnisa era furioasă pe soţul ei, care, de dragul unei vorbe de duh, nu se sfiise să facă de rîs în faţa unui străin familia viitoarei sale nurori. Iar după ce se înfurie, încercă să demonstreze ceva ce nu se putea demonstra, anume că fata nu vrea să stea la părinţi nu fiindcă s-ar fi înstrăinat de familie, ci numai din pricina pasiunii ei neobişnuite pentru ştiinţă. Ameţeala uşoară de care fu cuprinsă din pricină că băuse un pahar de vin, fără să fie obişnuită, o făcu să ajungă mai departe decît se aştepta. După spusele ei, părinţii viitoarei nurori sînt oameni atît de minunaţi cum nu găseşti nicăieri, de unde rezulta că soţul ei, care spusese cu totul altceva, îndrugă numai prostii. Desigur, dorinţa Hurnisei de a ieşi din situaţia neplăcută avea şi un grăunte de bun simţ, dar acest grăunte era învelit în atîtea coji, încît Kalandarov îşi zise că din pricina vorbăriei nevesti-si ar putea să piardă din prestigiu în ochii fetişcanei venite de la raion. Or, după cîte ştim, Kalandarov ţinea foarte, foarte mult la prestigiul lui !

Mai întîi, încercă să închidă gura nevesti-si, schimbînd vorba. Dar ţi-ai găsit ! Hurnisei i se păru că încercarea lui e o dovadă de slăbiciune, încît se porni şi mai dihai.

Atunci, căutînd să-şi ascundă supărarea printr-o glumă, Kalandarov o întrebă :

— Ce zici, draga mea, poate că n-ar strica să-l lăsăm şi pe oaspetele nostru să scoată o vorbă ? Sau mai bine îi dăm noi înainte şi-o lăsăm pe ea în plata domnului ?

Dar, în loc să se potolească, Hurnisa spuse pe un ton grav :

— Şi de ce n-aş vorbi ? Spun oare ceva ce nu trebuie, sau îţi doresc răul ? Bărbaţii n-ar trebui să uite că nevasta poate să-l şi înalţe pe soţ, dar poate să-l şi nenorocească. Totul se află în mîinile ei !

Hurnisa tocmai se pregătea ca, în cuvinte alese, potrivite cu prilejul, să critice în sfîrşit lipsurile soţului ei, că lui Kalandarov i se umflară deodată vinele de la tîmple şi o întrerupse.

— Pînă şi înţelepţii sînt sfătuiţi să cumpere vorbele cu pudul şi să le vîndă cu dramul ! Ce alta pot să-ţi spun decît : Limbă fără oase, moară stricată !

Se pare că Hurnisa îl cunoştea bine pe soţul ei la mînie. Chiar dacă pînă atunci clocotise ca un samo-

var, se potoli dintr-o dată şi glasul ei deveni un pîrîiaş sfios.

— Dar ce-am spus? Am spus eu ceva?

Kalandarov încălecase însă pe bidiviul mîniei şi, nefiind în stare să-l mai stăpînească, gonea de zor.

— Cînd unui copil îi ies dinţii, nu trebuie să-i bagi nimic în gură să roadă, spuse el. Poţi să faci cu mine ce vrei, poţi să mă legi şi de cuşca cîinelui, dar să nu încerci să mă conduci! Asta mai lipsea! Nu care cumva să încerce femeia să mă conducă, că e bucluc! Unul din doi nu iese teafăr din asta!

După ce spuse toate astea dintr-o răsuflare, se stăpîni cu greu şi-l rugă pe Işan să mai cînte ceva.

— Ce, a plesnit vreun arc în tine? Cîntă ceva, dar mai tare, că mi s-au înfundat urechile de atîta flecăreală muierească!

Işan cîntă un cîntec, apoi încă unul. Gazda căută să pară veselă, dar Saida simţi că discuţia nu se mai poate reînnoda. O cuprinse un fel de nelinişte. „Nu care cumva să încerce femeia să mă conducă, că e bucluc!" Vorbele astea nu-i mai ieşeau din minte. Să le fi spus din întîmplare, furios pe nevastă-sa, sau sînt un avertisment, dat aşa, ca să se ştie?

„Nu cred, gîndi Saida, că avea nevoie să rostească vorbele astea numai pentru Hurnisa. Ar fi ridicol să te războieşti cu o femeie ca ea. E limpede că pentru Kalandarov, care în faţa lumii îi răbda pălăvrăgeala şi bombănelile, ar fi fost de-ajuns să se răstească o dată la ea, cînd ar fi singuri, ca Hurnisa să se potolească într-o clipă şi să i se aşeze, cuminte, pe degetul cel mic, ca o păsărea..."

Chiar în clipa cînd Kifoiathon răsturna pilaful pe tavă, Kalandarov fu chemat telefonic la consiliul de

conducere şi plecă fără să facă cel mai mic gest de nemulţumire, ca un om veşnic copleşit de treburi şi obişnuit să fie deranjat la orice oră. Se întoarse acasă tîrziu, după miezul nopţii. După ce mîncară pilaful, Hurnisa n-o mai lăsă pe Saida să plece, încît fata mase peste noapte la casa preşedintelui.

4

Cînd se trezi, Saida află că, potrivit obiceiului, Kalandarov se sculase cu mult înainte de revărsatul zorilor şi plecase la consiliul de conducere. Se întoarse abia cînd femeile erau gata să se aşeze la masă fără el, şi îndată după micul dejun se duse cu Saida la consiliul de conducere.

În poarta livezii colhoznice întîlniră o femeie tînără şi grăsuţă, simpatică la înfăţişare.

— Umidahon, i se adresă Kalandarov, arată-i, te rog, tovarăşei Alieva biroul secretarului organizaţiei de partid!

Apoi, lăsînd-o pe Saida în grija ei, se îndreptă repede spre un grup de oameni care-l aşteptau lîngă platforma de sub karagaci.

„Se pare că aia e sala lui de primire, şi biroul şi sala de şedinţe", îşi spuse Saida şi simţi pentru prima oară un fel de simpatie pentru Kalandarov.

Rămasă singură cu Saida, femeia cea durdulie o măsură repede cu privirea şi — exclamînd bucuroasă: „Bine-ai venit! Bine-ai venit!" — îi întinse o mînă prietenoasă.

— Sînt secretara consiliului de conducere. Mă cheamă Umida. Umida Umarova.

Trecură printr-un coridor, printr-o sală de şedinţe pustie, apoi prin alt coridor şi ajunseră la uşa care purta o tăbliţă cu inscripţia : „Secretar". De îndată ce intrară în birou, începu să sune telefonul.

În timp ce Umida vorbea la telefon, Saida citi cele două tăbliţe prinse pe două uşi la fel, căptuşite cu muşama neagră. Pe o tăbliţă scria cu litere albe, pe fond roşu : „Preşedintele consiliului de conducere al colhozului «Buston»", iar pe cealaltă, identică : „Secretarul organizaţiei de partid a colhozului «Buston»". Saidei îi plăcu că uşile şi tăbliţele erau la fel. „Nu-i rău !" îşi spuse ea.

După ce termină de vorbit la telefon, Umida scoase dintr-un sertar două chei. Arătă una din ele Saidei, spunînd : „E de la safeul din biroul dumitale", iar cu cealaltă deschise uşa încăperii.

Saida nu şi-ar fi închipuit niciodată că în colhozul „Buston", unde se schimbaseră cinci secretari în interval de trei ani, există un birou atît de frumos mobilat. Toată mobila era de nuc lustruit, pe mese erau învelitori de pluş, pe pereţi fotografii, harta regiunii, planul ogoarelor colhozului şi cîteva diagrame, iar într-un colţ, rezemată de perete, o linie de lemn, nou-nouţă.

— Biroul ăsta a fost aranjat de curînd ? întrebă Saida, cam descumpănită.

Umida îi răspunse că e de cinci ani secretară a consiliului de conducere şi că atunci cînd a venit aici, biroul era la fel.

Saidei i se luă o piatră de pe inimă : la gîndul de-o clipă că biroul fusese atît de frumos aranjat

anume pentru ea, avusese parcă presimţirea unei primejdii.

— Arslanbek-aka are un birou la fel, adăugă Umida, dar e deschis, ce-i drept, numai atunci cînd se face curăţenie, cînd vin musafiri sau cînd Arslanbek-aka e furios din cale-afară.

— Cum adică „furios din cale-afară" ? întrebă Saida zîmbind. I se păruse că Umida glumeşte.

— Da, aşa e ! Intră în birou numai cînd e furios din cale-afară pe cineva. Îl aduce pe respectivul cu el, se încuie în birou şi-i trage un perdaf între patru ochi. După părerea mea, e un obicei bun. Nu-mi aduc aminte să fi ocărît sau umilit vreodată pe cineva de faţă cu alţii... El, de unul singur, nu stă niciodată în birou, ci totdeauna acolo... şi Umida făcu un semn cu capul spre karagaciul care se vedea pe fereastră.

Apoi, întorcîndu-se spre Saida, băgă cheia în broasca safeului.

— Vrei să vezi dosarele ?

— Da, aş vrea să le văd. Dar, dacă va fi cazul, de la cine le iau în primire ?

— Nu mai ai mult de aşteptat, spuse Umida, zîmbind involuntar. Te alegem şi-atunci o să le iei în primire de la mine.

În safeu se aflau procesele-verbale a trei adunări, lista membrilor de partid, registrul de evidenţă a cotizaţiilor, douăzeci şi şase de ruble şi patruzeci de copeici, precum şi o sesizare scrisă pe-o foaie ruptă dintr-un caiet.

Saida îşi aruncă ochii pe ea. Fusese scrisă în urmă cu vreo paisprezece luni şi îl acuza pe brigadierul Zulfakarov de bigamie.

„Aha, povestea aia!" își zise Saida, și observînd pe listă numele lui Zulfakarov, constată că de mai bine de șapte ani e candidat de partid.

— Nici pînă acum nu s-a făcut ancheta? întrebă Saida.

Umida cunoștea bine povestea acestei sesizări și fusese de față cînd Kalandarov amînase în trei rînduri discutarea ei, sub pretextul că în toiul muncilor nu poate fi luat de la treabă un brigadier bun. Umarova nu voia însă să se trezească de la început între două focuri. Se mulțumi să răspundă vag că nu cunoaște prea bine problema; a auzit numai că, la timpul său, s-a ocupat de ea tovarășul Kadîrov.

Saida se înfurie; în acest caz, ea vedea limpede inactivitatea de pînă acum a organizației de partid. Prin urmare, cazul trebuia adus în discuția primei adunări generale de partid!

Altceva nu mai avea de văzut și, urmînd-o pe Umida, ieși în livadă.

Kalandarov ședea pe platformă și-și bălăngănea picioarele. În fața lui se afla un ceainic. Pe față i se citea o mare mulțumire de sine, parc-ar fi vrut să spună: „Ei, ți-a plăcut biroul?"

Biroul îi plăcuse Saidei, dar nu de asta avea ea de gînd să-i vorbească acum.

Se așeză pe platformă alături de Kalandarov, își încruntă sprîncenele și-l întrebă cu o severitate intenționată:

— Prin urmare, în colhozul nostru există și oameni cu două neveste?

— Există, cum nu! încercă președintele să scape printr-o glumă. La noi există de toate. Nu ducem lipsă de nimic.

— Și de ce nu s-a discutat pînă acum sesizarea? întrebă la fel de sever Saida, dîndu-i să înțeleagă că nu vrea de loc să ia povestea în glumă.

Tonul ei nu fu pe placul lui Kalandarov. După ce-și frecă fruntea cu un deget, răspunse cu o nepăsare voită, care arăta că nu acordă nici o importanță chestiunii.

— Trebuie să știi că Zulfakarov e un brigadier bun.

— Perfect! făcu ironic Saida. Dar ce, femeile se distribuie la noi în colhoz ca prime? Dacă un brigadier bun are două neveste, unul foarte bun va voi să aibă trei... După părerea mea, deși s-a întîrziat, ar fi totuși cazul să se discute problema într-o ședință a biroului.

De data asta, Kalandarov se supără de-a binelea. Vinele de la tîmple i se umflară.

— Dumneata știi mai bine ce-i de făcut, zise el printre dinți. Desigur că fiecăruia dintre noi i se va găsi măcar un păcat care să poată fi umflat și adus în discuția biroului. Ce-ar fi, totuși, ca mai întîi să aștepți să te alegem secretar; iar după aceea n-ai decît să faci cum știi!

Saida simți că i se pune un nod în gît; își dădea seama în ce situație neplăcută se află.

Kalandarov constată cu plăcere că fata roșise pînă-n vîrful urechilor. În sinea lui nu se îndoise niciodată că va ști s-o domolească pe fetișcana asta, dar nu sperase că se va pierde cu firea de la prima ciocnire. Încîntat de sine, ședea acum triumfător pe platformă, cu un umăr ridicat în sus și cu mîna vîrîtă pe sub cureaua lată de piele.

— Da' ce, numai dacă eşti secretar al organizaţiei de partid ai dreptul să iei atitudine faţă de bigamie? întrebă Saida, care-şi revenise repede.

Kalandarov, culcat pe laurii victoriei, nu se aşteptase la o ripostă ca asta; aşa că acum era rîndul lui să fie încurcat.

În clipa aceea, spre norocul amîndurora, se auzi de la fereastra consiliului de conducere glasul Umidei, care-i striga preşedintelui că e chemat la telefon.

Discuţia se întrerupse şi în zilele care urmară nici unul din ei nu se grăbi s-o reia.

După ce-şi recăpătă sîngele rece, Saida se gîndi că nu e bine să-şi înceapă activitatea printr-o ceartă cu preşedintele şi că nu-i necesar să pună dintr-o dată pe primul plan problema învechită a lui Zulfakarov, fără nici o legătură cu restul.

La rîndul său, Kalandarov hotărî să nu-l mai apere pe Zulfakarov, dacă lucrurile vor lua o întorsătură nefavorabilă.

Dar nici unul, nici celălalt nu voia să recunoască pe faţă că sînt dispuşi la concesii. Amîndurora, mai ales lui Kalandarov, li se părea că, a ceda de la început, ar însemna a da celuilalt întîietatea, rămînînd ca tu să alergi în spatele lui, ţinîndu-te de coada calului.

Saida începu să se pregătească în vederea adunării de partid. Stătu de vorbă cu comuniştii, cu comsomoliştii, cu membrii consiliului de conducere a colhozului şi, curînd, îşi dădu seama limpede că, pe lîngă succesele absolut evidente, în activitatea colhozului există multe lipsuri şi chiar greşeli, care nu fuseseră

discutate niciodată şi nicăieri şi care de aceea trebuiau discutate neîntîrziat.

Unii dintre cei cu care discutase vorbeau despre aceste lipsuri deschis şi cu mînie, alţii erau mai rezervaţi, alţii făceau pe proştii, spunînd că nu prea pricep în ce constă, de fapt, problema, iar alţii priveau cu scepticism însăşi posibilitatea discuţiei, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Te apuci tu cu înflăcărare de treabă, dar nu eşti prima care a încercat s-o facă..."

Saida însă nu se tulbura. Oameni diferiţi, păreri diferite. Dacă se vor aduna la un loc, se vor ciocni într-un fel sau altul şi, drept urmare, dezbaterile asupra dării de seamă vor fi înflăcărate. Iar dacă lucrurile se vor petrece aşa, însăşi discuţia în contradictoriu, dezvăluirea lipsurilor atît în viaţa de partid cît şi, în general, în toată viaţa colhozului, va scoate la iveală noile sarcini în faţa noului birou.

Dar, cu totul pe neaşteptate, însăşi ordinea de zi deveni pentru Saida piatra de încercare. Şi dacă în discuţia cu privire la Zulfakarov cele două părţi se retrăseseră temporar pe poziţiile iniţiale, în fixarea ordinei de zi s-au ciocnit, după cum se spune, fierul cu piatra.

Kalandarov considera că activitatea vechiului birou îi e atît de cunoscută încît o dare de seamă ar fi o formalitate fără rost. Propuse deci Saidei să convoace pur şi simplu adunarea şi să se aleagă noul birou fără nici un fel de dare de seamă.

— Totuşi, statutul partidului o cere, replică Saida, căutînd să exprime această axiomă într-un mod cît mai blînd şi mai delicat.

— Statutul n-a fost scris ca în viaţa de partid să ne ocupăm de formalităţi inutile, declară Kalan-

darov pe tonul unui părinte care dă sfaturi unei fetițe fără destulă minte.

Saida încercă să-i explice de ce, fără a mai vorbi de prevederile statutului, credea important să fie prezentată totuși o dare de seamă.

Lui Kalandarov îi venea greu să nu recunoască faptul neîndoielnic că argumentele Saidei au greutate, dar se încăpățînă nu numai pentru că voia să-și impună punctul de vedere, dar și pentru că n-avea de loc chef să fie scormonite diferite treburi vechi. Găsi chiar o formulă destul de comodă pentru această părere.

— Trebuie să privim înainte, nu să dăm înapoi! declară el, încîntat de soluție.

Văzînd în această încăpățînare dorința lui de a conduce și pe viitor după bunul său plac, oficial sau neoficial, întreaga viață de partid a colhozului, Saida făcu o aluzie destul de transparentă că, dacă nu vor cădea de acord, problema care dintre ei doi are dreptate va trebui să fie lămurită la comitetul raional.

Cuvintele lui Kalandarov: „Nu care cumva să încerce femeia să mă conducă, că e bucluc! Unul din doi nu iese teafăr din asta!" o scoteau din sărite pe Saida de cîte ori și le amintea.

Kalandarov aprecie și el în felul său fermitatea Saidei: „Fetișcana asta cu gura mare ține morțiș ca la început să se facă așa cum vrea ea, pentru ca mai apoi să nu fiu decît umbra ei supusă..."

Într-un cuvînt, dacă la început Kalandarov fusese împotriva prezentării unei dări de seamă, considerînd-o o „formalitate inutilă", acum, chestiunea acestei dări de seamă se transformă pentru el într-o chestiune de prestigiu.

Saida se întreba într-una ce să facă. Știa că are dreptate, știa că va avea comitetul raional de partea ei și, în cazul unui conflict, va putea să-l pună la punct pe Kalandarov. Dar ce se va întîmpla după aceea? Să meargă la comitetul raional pentru a stărui asupra ordinei de zi a primei ședințe, un lucru de la sine înțeles? Și, mai tîrziu, ce va face? Dac-o să înăsprească relațiile de la început, o să alerge după aceea la comitetul raional înaintea fiecărei ședințe... Nu, asta nu-i treabă!

Prin urmare, trebuia să rămînă în bune relații cu Kalandarov și, totodată să țină și adunarea cu ordinea de zi pe care o voia ea. Nu trebuia să-i cedeze, de nu voia să se transforme într-o umbră a lui. Pe de altă parte, nu trebuia nici să-l constrîngă să procedeze așa cum voia ea, ca să nu și-l facă dușman fățiș și, ulterior, să-și irosească forțele nu în muncă, ci ca să lupte împotriva lui, lucru de pe urma căruia n-avea de cîștigat nici ea, nici el, nici colhozul. Ce era de făcut?

Iată ce gînduri apăsătoare o nelinișteau pe Saida.

5

Problema ordinei de zi rămase nerezolvată. În rest, Kalandarov îi lăsă Saidei întreaga libertate de acțiune. Timp de cîteva zile, nu se întîlniră decît o dată, în treacăt, pe coridor.

— Ei, te pui la curent cu treburile? o întrebă el și, fără să mai aștepte răspunsul, trecu în biroul său împreună cu un brigadier pe care, probabil, avea de gînd să-l frece.

Era în toiul muncilor agricole. Kalandarov avea în adevăr de lucru pînă peste cap, dar, firește, dacă ar fi vrut, ar fi găsit timp s-o ajute și pe Saida, punînd-o mai repede la curent cu toate problemele vieții colhozului. Dar tocmai asta nu voia să facă.

Există colhozuri în a căror viață președintele ocupă un loc atît de important, încît fără el nu știi niciodată ce să faci mai întîi. O asemenea situație nu se creează dintr-o dată. Dar, o dată creată, devine atît de trainică, încît pare un zid de care te izbești la tot pasul. Tocmai o astfel de situație se crease în colhozul „Buston".

Fără să-și dea seama prea limpede cu ce trebuie să înceapă, Saida stătu vreo două zile pe la contabilitate, studiind cu rîvnă liste, cifre și documente; iar apoi, timp de cîteva zile, luă la rînd toate ramurile gospodăriei, comparînd ceea ce există efectiv cu ceea ce-și notase la contabilitate în carnet. În general, vacile, vițeii, oile, semănăturile, mașinile, livezile, grădinile de zarzavat corespundeau cifrelor; Saida însă nu avea de loc intenția să devină revizor. În schimb, nu izbutea de fel să-și formeze o idee de ansamblu asupra amploarei gospodăriei și a stilului în care era condusă. Toate firele duceau și porneau de la același om: Ka-lan-da-rov!

Chiar dacă problema ordinei de zi nu fusese încă rezolvată, Saida se pregătea de adunare, stînd zilnic de vorbă cu comuniștii din colhoz. Unul dintre ei, un tînăr foarte înalt și voinic, pe nume Ismaildjan, blînd ca majoritatea oamenilor puternici și atît de politicos, încît îi zicea Saidei „Aiaccea" — termenul de respect cu care copiii se adresau în vechime celei de-a doua sau a treia soții a tatălui lor — într-o discuție cu Saida rosti pe neașteptate o frază care, la început, i se păru fetei foarte ciudată.

Ismaildjan era unul dintre cei mai buni brigadieri. Cunoștea bine atît pămîntul cît și oamenii; dădea impresia că poate îndeplini orice treabă, cît ar fi de grea, fără prea mari eforturi. În orice caz, îi făcea plăcere să vorbească de munca și greutățile sale, dar, îndată ce veni vorba de munca Saidei, pe față îi apăru o expresie de compătimire și rosti chiar cu o umbră de tristețe în glas că munca lui nu se aseamănă de loc cu a ei.

— De ce nu se aseamănă? întrebă Saida, care în prima clipă avu impresia că simte în vorbele astea o notă de superioritate bărbătească, ceea ce avea întotdeauna darul s-o înfurie.

Constată însă că greșise. Dimpotrivă, Ismaildjan voia să spună că munca ei e mai grea decît a lui.

— Cincizeci la sută din munca dumitale o constituie Arslanbek-aka, or, asta nu-i glumă! Cu un procent ca ăsta, nu te obișnuiești dintr-o dată!

În prima clipă, vorbele neașteptate ale tînărului o mirară pe Saida, dar, chibzuind îndelung, își dădu seama că sînt adevărate.

În adevăr, condițiile ei de muncă nu erau de loc ușoare. Și asta nu numai pentru că era ca un șurub nou într-o mașină gata făcută, nu numai pentru că nimerise într-un mecanism stabilit de multă vreme de Kalandarov, care în orice problemă își impunea cu încăpățînare și din obișnuință numai propria sa

linie. Îi era greu și fiindcă, după părerea ei, Kalandarov introdusese în multe privințe rînduieli greșite, pe care ea intenționa să le combată. Dar, în același timp, președintele nu era numai un organizator „bunicel", cum îi spusese ea într-o zi lui Nasîrov, ci excepțional, o adevărată mină de aur.

A-l critica, fie și sub forma delicată a sfaturilor și a sugestiilor, pe omul obișnuit ca toți să i se supună fără crîcnire, era o sarcină pe cît se poate de dificilă. I se părea cu-atît mai dificil să-și poată dobîndi o greutate proprie alături de un organizator atît de talentat. Dar ce reprezintă un secretar care nu are o greutate proprie? Acela nu mai e secretar, ci un balon de săpun!

Din pricina tuturor acestor gînduri și frămîntări, după o săptămînă, Saida, și așa slăbuță și firavă, se trase la față, iar ochii îi intrară în fundul capului. Într-o noapte, după ce citise, ca de obicei pînă tîrziu, cînd puse cartea jos, se simți deodată mică, nefericită și slabă. În schimb, Kalandarov i se păru un munte uriaș, de nezdruncinat. Simți ceva înrudit cu deznădejdea.

„Poate totuși am făcut rău că am acceptat munca asta! Poate nici acum n-ar fi prea tîrziu să mă duc la comitetul raional, la Tahirdjan-aka, să-i povestesc totul, de-a fir-a-păr, să-l rog, în fine, să-l implor..."

Dar în clipa aceea îi apăru în fața ochilor Tahirdjan Nasîrov, iar în urechi îi răsunară cuvintele lui ironice, de parcă le-ar fi spus chiar acolo, din nou: „«Sînt femeie...» Adicătelea, o ființă slabă și lipsită de apărare... Nu cumva asta aveai de gînd să spui? Sau, poate, m-a înșelat auzul?"

Saida sări într-o clipă din pat și, înfuriată pentru slăbiciunea de care dăduse dovadă — și care adineauri i se părea iremediabilă, iar acum o considera de-a dreptul ridicolă, jalnică — începu să se plimbe dintr-un colț în celălalt al odăii, pe lîngă faimoasele poze ale lui Ișan: dăunătorii bumbacului, scroafa de rasă și țînțarul anofel, mare cît un purcel. Se opri în fața țînțarului și, fără să-și dea seama de ce, izbucni într-un rîs puternic. Apoi, simțindu-se obosită, stinse lampa și se culcă, hotărîtă să nu se mai gîndească la nimic. La nimic! Se pare că a reușit, deoarece a adormit imediat.

S-a trezit cu noaptea-n cap. Afară abia mijeau zorile. Trebuia să se scoale; o așteptau mulțime de treburi. De aceea se și trezise atît de devreme, dar avea ochii lipiți de somn și întreaga ei făptură parcă implora: măcar cîteva minute, măcar încă un minut din somnul acela de dimineață, care e atît de dulce! Afară foșneau frunzele, păsărelele ciripeau, săltînd de colo-colo și toată zarva asta veselă a dimineții nu făcea decît s-o toropească și mai mult. Îi era atît de somn, că îi fu lene pînă și să-și acopere cu pătura umărul dezvelit. Saida deschise și închise de cîteva ori ochii, își lipi obrazul de perna moale, care se încălzise peste noapte, dar îndată ce somnul începu s-o cuprindă în mrejele-i gingașe și ușoare, își aminti din nou de Kalandarov și îi pieri din gene și ultima fărîmă a somnului care cu cîteva clipe înainte pusese stăpînire pe făptura ei.

„E limpede că pentru Kalandarov nu reprezint nimic. E limpede ca lumina zilei. Ce să fac dar? Dacă în colhoz ar exista o organizație de partid puternică, ar fi cu totul altceva..."

După ce-și spuse toate acestea, Saida, care era o fire dreaptă, rîse singură ; dacă era o organizație de partid puternică, probabil că-l realegeau pe secretarul dinainte, iar ea ar continua să lucreze liniștită la comitetul raional. Da, dar vorba e că, deocamdată, organizația de partid de aici nu poate fi în nici un caz considerată puternică. Iar ca să devină puternică, trebuie mai întîi ca ea să nu mai fie la cheremul lui Kalandarov. Saida se gîndi furioasă la ușile și tăblițele identice ale birourilor. „A aranjat birourile la fel și la același etaj, dar munca de partid a expediat-o la subsol !"

Timp de cîteva zile, Saida chibzui cum să pună lucrurile la punct și, în cele din urmă, ajunse la o idee care i se păru fericită ; e oare obligatoriu ca în noul birou să fie reales Kalandarov ? Această idee simplă îi plăcu foarte mult. „În adevăr, își zise Saida, din vechiul birou au mai rămas doi : Kalandarov și Umida. Cînd eu voi fi aleasă a treia, ce se va întîmpla ? Umida pare o femeie de treabă, dar prea s-a obișnuit mult să se uite tot timpul în gura lui Kalandarov ; iar dacă se va ivi vreo problemă spinoasă, e puțin probabil ca în prezența acestuia să treacă de partea mea. Să presupunem că, în ședință, majoritatea comuniștilor ar sprijini în cele din urmă o propunere a mea ; dar cum să pregătești o ședință ca asta, dacă în birou Kalandarov ar continua să facă ce vrea, dacă nici acum nu putem aproba o ordine de zi firească fără să întîmpinăm opoziția lui ? Cu totul alta ar fi situația dacă membrii biroului ar fi de aceeași părere, fiindcă atunci, de s-ar ivi în ședință vreo controversă cu președintele, nu se știe cine ar ieși învingător !"

Fără a împărtăși deocamdată nimănui ideea, Saida încercă să discute cu fiecare comunist în parte despre componența noului birou. Cei mai mulți dintre ei, însă, în virtutea obișnuinței, îl propuneau ca prim candidat pe Kalandarov. De două sau trei ori, Saida făcu o aluzie prudentă că biroul ar putea să aibă și o altă componență. I se răspundea fie printr-o tăcere echivocă, fie prin nedumerire. Numai Umida înțelese totul dintr-o dată și se arătă favorabilă ideii, arătînd că, de fapt, birourile din care făcuse parte Kalandarov n-au desfășurat nici o activitate. Cînd venea la o ședință a biroului, nu vorbea decît el, iar dacă nu putea sau nu voia să vină, biroul nici nu se mai întrunea. Cînd, într-o bună zi, pierzîndu-și răbdarea, Umida și fostul secretar au adoptat o hotărîre urgentă, Kalandarov a declarat că o hotărîre luată fără el nu-i lege pentru dînsul ! După aceea însă, Umida a amintit — după părerea Saidei, în mod nepotrivit — vechea poveste despre șoarecii care, ca să nu le mai fie teamă de pisică, au luat hotărîrea înțeleaptă să-i agațe de gît un clopoțel ; dar treaba nu s-a putut realiza pentru simplul motiv că printre ei nu s-a găsit nici un voluntar ca să atîrne pisicii clopoțelul de gît...

Comparația cu șoarecii a cam jignit-o pe Saida, dar, în același timp, a pus-o pe gînduri. În adevăr, cine va îndrăzni, chiar pentru motivele cele mai temeinice, să propună ca din noul birou să nu facă parte Kalandarov, omul al cărui cuvînt era lege aici de ani de zile ? Și chiar dacă se va găsi cineva, cum va privi Kalandarov o asemenea propunere și ce urmări va avea ea ? Totuși, după ce chibzui îndelung, găsind că ideea ei e justă, deși nu va fi ușor să fie

adusă la îndeplinire, Saida alese un moment cînd i se păru că preşedintele e bine dispus şi, vorba ceea, luă taurul de coarne.

— Am venit să mă sfătuiesc cu dumneata, Arslanbek-aka, în privinţa componenţei noului birou.

Lui Kalandarov îi plăcu foarte mult că, pînă la urmă, Saida a venit să se sfătuiască cu el şi-i spuse, răsucindu-şi mustăţile cu importanţă:

— Foarte bine! Numărul membrilor organizaţiei noastre este acelaşi. Deci, va trebui să alegem un birou alcătuit din trei persoane, nu?

— Dacă n-ai nimic împotrivă, spuse Saida.

Nu-şi închipuia că preşedintele ar putea avea vreo obiecţie, dar se folosi de prilej ca să-i întreţină buna dispoziţie.

— Bine, de acord! răspunse Kalandarov, răsucindu-şi din nou mustăţile. Prin urmare: eu, dumneata şi al treilea membru, Umidahon. Şi se uită la ea cu un aer care părea a spune că problema a fost pe deplin rezolvată şi că el aşteaptă numai să vadă dacă Saida mai are ceva de adăugat.

Dacă pînă atunci Saida mai avusese îndoieli, acum ele dispărură cu totul. Felul în care Kalandarov propusese biroul, începînd fără nici o jenă cu propria lui persoană, nu făcu decît să-i întărească dorinţa ca tocmai el să lipsească din noul birou.

— Da, trei membri... făcu ea îngîndurată, regretînd în clipa aceea că organizaţia lor de bază e prea mică pentru a avea un birou din cinci membri; atunci s-ar schimba lucrurile, nici Kalandarov n-ar mai fi atît de temut.

— Ce-ar fi, Arslanbek-aka, continuă ea, dacă în locul Umidei am alege un om care să cunoască bine o anumită ramură a gospodăriei?

Făcu această propunere cu prudenţa omului care umblă noaptea prin munţi, pe o cărare necunoscută. Kalandarov, în schimb, nu stătu pe gînduri nici cinci secunde.

— Nu, nu! făcu el cu un gest de refuz. Umida ştie să scrie şi să citească bine, e femeie dezgheţată, nici n-ai zice că-i femeie, ci marele vizir. Orice-o întrebi, îţi răspunde pe loc; orice însărcinare îi dai, pricepe imediat. Nici nu-i nevoie să-i spun unde mă duc, că mă găseşte-n orice clipă.

După ce ascultă cu atenţie toate aceste laude la adresa Umidei, pline de un egoism naiv, ba dădu chiar cu aprobare din cap, Saida spuse că, fireşte, ar fi bine să existe în cadrul biroului mai mulţi oameni ca ea, pricepuţi şi isteţi, fiindcă un asemenea birou ar putea să-l ajute cu adevărat pe preşedintele colhozului. Dar cum deocamdată biroul nu poate fi lărgit, n-ar strica să fie în aşa fel constituit, ca membrii lui să fie cît mai bine folosiţi.

— Desigur, desigur! făcu binevoitor Kalandarov, fără să-i treacă de loc prin minte ce urmărea Saida.

Ea tăcu o bună bucată de vreme. În cele din urmă, înălţă capul: sosise clipa hotărîtoare.

— Uite ce-aş vrea să-ţi spun, Arslanbek-aka! zise ea cu blîndeţe: Mi-a venit o idee: la urma urmei, nimeni nu cunoaşte întreaga gospodărie a colhozului mai bine ca dumneata.

Lui Kalandarov lauda asta naivă îi făcu plăcere.

— Aşa se pare, spuse el amuzat. Cred că nu-i cazul să neg!

— Dacă-i aşa, continuă Saida, înseamnă că orice probleme privind gospodăria colhozului ar discuta

biroul, importante sau mărunte, el va acționa întotdeauna sfătuindu-se cu dumneata. Nu-i așa ?

— Pînă acum chiar așa a și fost, răspunse Kalandarov, voind desigur să sublinieze nu numai că așa a fost, dar că la fel va fi și pe viitor.

— Iar de vreme ce e așa, urmă Saida cu aceeași prudență, ce importanță ar avea în fond dacă ai da aceste sfaturi în calitate de membru al biroului sau fără a fi membru al biroului ?

— Desigur, ar fi același lucru, se învoi cu ușurință Kalandarov, care tot nu bănuia unde bate Saida.

— Ei, dacă-i așa, îi luă ea vorba din gură, poate că ar fi mai bine să nici nu faci parte din birou. Dacă vei intra în birou, te vor ajuta numai doi oameni, iar dacă nu vei intra, te vor ajuta trei. Vom mai antrena în muncă încă un comunist și, în orice caz, vom lucra toți împreună. Cum se zice, ori că e mîna dreaptă, ori că e mîna stîngă, tot mîna mea e !

Vorbele astea, pe care Saida le rostise pe neașteptate, păreau să cuprindă ceea ce îi plăcea mai cu deosebire lui Kalandarov, adică respectul față de persoana lui ; totuși, ele îl îngrijorară prin caracterul lor neobișnuit.

— Mda ! Mda ! făcu el vag, încercînd să-și adune gîndurile.

Dar tocmai asta nu dorea Saida, care se temea că, adunîndu-și gîndurile, președintele se va încăpățîna.

— Voiam numai să confirm ceea ce dumneata singur susțineai, se grăbi Saida să spună, deși, în tot cursul convorbirii lor, Kalandarov nu spusese nimic care să aducă măcar pe departe cu propunerea ei. Cred că Umida nu e singura comunistă bună, demnă a fi membră a biroului. Probabil că în toți acești ani, prin grija dumitale, au crescut și alți oameni.

— Orice s-ar spune, oameni de nădejde găsești la noi ! zise Kalandarov plin de sine, uitînd acele vorbe ale Saidei care-l neliniștiseră. Pot să spun și mai mult, urmă el cu tonul sfătos pe care-l avea de obicei cînd era bine dispus. În general, nu avem oameni răi. Și piatra, și floarea, fiecare sînt bune la locul lor !

— Ce-i drept, e drept ! spuse Saida, căutînd să tragă foloase și din această observație cu caracter filozofic a președintelui. Și cred că n-are rost să folosești burghiul acolo unde poți face față și cu un ac. Cred că ar fi foarte bine dacă în locul dumitale, dar tot spre a-ți veni dumitale în ajutor, am alege în birou pe unul din oamenii buni care au crescut la dumneata în colhoz. De obicei, Saida spunea „la noi“ în colhoz, dar în cazul de față, călcîndu-și puțin pe inimă, spuse la „dumneata“. Și încheie : Firește, cel pe care-l vei recomanda dumneata...

Cuvintele ei în legătură cu burghiul și cu acul îi merseseră la inimă lui Kalandarov. Era chiar nițeluș înduioșat de comparația asta, dar, fără s-o arate, spuse rezervat, cu un aer plin de importanță :

— Bine, fie și-așa ! Dar pe cine alegeți în locul meu ? Te-ai gîndit poate la cineva ?

Rămăsese același Kalandarov, și glasul lui trădă îndată o nuanță de gelozie.

— Nu, Arslanbek-aka, se grăbi Saida să-l asigure. În privința asta, tot dumneata ai primul cuvînt !

Kalandarov se uită la ea mulțumit. Privirea lui parcă spunea : „Poate că totuși o să iasă cu timpul ceva din tine“. Dar, vrînd să arate că nu obișnu-

iește să dea răspunsuri pripite în astfel de ocazii, spuse că se va gîndi pînă a doua zi, cînd va propune candidatura.

— Sînt foarte bucuroasă că gîndurile mele s-au potrivit atît de bine cu ale dumitale, zise Saida. Există însă un „dar". Noul birou, din care dumneata vei lipsi, va trebui să fie propus de dumneata și numai de dumneata.

Kalandarov rîse binevoitor.

— Bine. Ce pot să fac ? O să-l propun eu...

Saida plecă de la Kalandarov bucuroasă și nițeluș stînjenită. Oricum, îl și lingușise un pic, îl și mințise un pic, și asta nu se prea potrivea cu caracterul ei. Căutînd o justificare, își spuse că, de fapt, nu urmărea decît binele obștesc. Iar Kalandarov, cu toată bunăvoința lui de astăzi, privea cu un aer atît de superior tot ce era în legătură cu alegerea noului birou, chestiune care de altfel nu i se părea de loc importantă, încît Saidei nu-i mai fu rușine de șiretlicul la care recursese.

Încă dinainte, gîndindu-se cine-ar putea să fie al treilea membru al biroului, îi venise în minte numele lui Ismaildjan și chiar se sfătuise în această privință cu cîțiva comuniști. Toți consideră candidatura lui potrivită, în afară de doi sau trei, care își exprimaseră îndoiala că președintele va fi de acord. Motivul era că, într-o zi, mai de mult, e drept, Ismaildjan săvîrșise o abatere destul de puțin obișnuită în colhozul lor : îl criticase pe președinte ! De atunci căzuse în dizgrație, deși continua să fie unul dintre cei mai buni brigadieri.

A doua zi, Saida, emoționată, se întîlni cu Kalandarov și, îndată ce-i dădu bună ziua, îl întrebă :

— Ei, ce-ai hotărît ?

Văzu deodată pe figura lui că uitase cu totul de făgăduiala din ajun. Pur și simplu îi ieșise din minte de îndată ce se despărțise de Saida. Îi era însă rușine să recunoască că a uitat și, fără să stea mult pe gînduri — în definitiv, ce importanță are dacă e unul sau altul ? — rosti primul nume care-i veni în minte. cel al lui Usmandjan Umarov, șeful garajului colhozului.

Saida n-avea de gînd să accepte candidatura asta, dar nici nu intra în planurile ei să-l contrazică. Dimpotrivă, faptul că președintele îl indicase pe Umarov își avea partea sa bună. Ar fi putut propune la fel de bine pe altul, la fel de supus și, prin genul muncii sale, la fel de direct subordonat lui, ca și Umarov. Și, poate, împotriva unei alte candidaturi ar fi fost mai greu de obiectat, pe cînd în cazul lui Umarov era de ajuns ca oricare comunist să spună o vorbă în ședință pentru a-l înlătura dintre candidați : Usmandjan Umarov era soțul Umidei Umarova, dar Kalandarov, cu felul său de a privi problemele de partid, nici nu se gîndise cît de ciudat ar arăta un birou de partid în care doi din cei trei membri ar fi soț și soție.

Saida se întîlni cu Umarov în aceeași seară. Nu voia să-l transforme pe acest om de treabă într-o țintă a ironiilor la ședință. După ce-i spusese că unii tovarăși au intenția să-l propună candidat pentru noul birou, Saida așteptă să audă părerea lui.

Pălind ușor la față, Umarov ceru, cu glas scăzut, să i se dea o altă însărcinare, mai modestă. Apoi, după o scurtă șovăială, întrebă deodată ce se va întîmpla cu soția sa, Umida.

Saida îi spuse că oamenii au de gînd să propună și candidatura Umidei și că, probabil, adunarea va trebui să aleagă, în cazul acesta, între soț și soție.

De astă dată, Umarov roși pînă-n vîrful urechilor și ceru din nou să i se dea o altă însărcinare. Apoi propuse repede alți cîțiva oameni, printre care și pe Ismaildjan.

La auzul acestui nume, Saida îl întrebă pe Umarov ce îl făcuse să se gîndească la el, ce calități deosebite avea acest om de-l recomanda pentru a fi ales membru al biroului?

Umarov începu să-l laude pe Ismaildjan cu foarte multă însuflețire și, după părerea Saidei, cu toată sinceritatea, spunînd că e, poate, cel mai bun brigadier din tot colhozul, iar, la sfîrșit, adăugă că nu e lipsit nici de o oarecare experiență în munca de partid. În perioada cînd Kalandarov nu băgase încă de seamă că cel mai bun brigadier al lui are o fire independentă, îi propusese candidatura în biroul de partid. În încheiere, mai întîi cu oarecare șovăială, dar apoi cu toată fermitatea, Umarov spuse că, dacă cineva îi va propune candidatura, e hotărît să refuze și să propună, la rîndul său, candidatura lui Ismaildjan.

A doua zi, Saida afișă o înștiințare cu privire la adunarea generală care urma să aibă loc. Nu mai reluă discuția cu Kalandarov în privința ordinei de zi, dar scrise la primul punct: „Darea de seamă", considerînd că, după discuția lor pașnică din ajun e puțin probabil ca președintele să mai revină la această problemă.

Intrînd la consiliul de conducere, Kalandarov se opri să citească ordinea de zi a ședinței, întocmită de Saida. N-avea obiceiul să treacă neatent pe lîngă vreo înștiințare, oricît de puțin importantă ar fi ea. Un alt obicei al lui era să citească tacticos, de la un cap la altul, orice hîrtie afișată.

Saida, care nu cunoștea obiceiul președintelui, îl privi pe furiș și se gîndi că zadarnic caută să se liniștească. O să redeschidă acum din nou discuția despre ordinea de zi.

Dar, după ce citi anunțul pînă la capăt, Kalandarov aruncă Saidei o privire peste umăr, bombăni ceva și intră în birou.

6

Chiar de la începutul ședinței, se produse un eveniment pe care Saida nu-l prevăzuse. Îndată ce Umida ceru să se indice candidaturile pentru prezidiu, Kalandarov se sculă în picioare, rosti la repezeală numele a trei oameni și, așteptînd numai ca toți să ridice mîinile, se sculă absolut liniștit și zise în treacăt:

— Ei, discutați voi acum. Eu am puțină treabă...

După asta, părăsi sala. Nici prin gînd nu-i trecu să ceară cumva îngăduința de a pleca.

Saida, uluită, aruncă o privire Umidei și, nevăzînd pe chipul ei nici umbră de mirare, se uită la ceilalți. Era absolut limpede că nimeni, în afară de ea, nu dăduse vreo importanță comportării necu-

viincioase a preşedintelui. Pe Saida o uimi mai mult nu atît purtarea lui Kalandarov, cît această nepăsare generală faţă de ea. Numai Ismaildjan, care şedea alături de ea, îi şopti la ureche :

— Aşa face întotdeauna. E lucru obişnuit...

Plecarea preşedintelui influenţă îndată atmosfera adunării. Unul îşi aprinse o ţigară, frecînd zgomotos chibritul de cutie. Altul rîse, altul spuse ceva vecinului său, fără să aibă grijă să coboare vocea. Cel care prezida adunarea nici nu încercă măcar să facă linişte, citi nepăsător ordinea de zi şi dădu cuvîntul Umidei Umarova să prezinte darea de seamă cu privire la activitatea biroului.

Umida era gata să înceapă, cînd Saida o opri cu un gest, se sculă în picioare şi rosti cu o voce în care se simţea încordarea :

— Problema este atît de importantă, încît tovarăşul Kalandarov trebuie să participe la adunare de la început pînă la sfîrşit. Propun să-l aşteptăm, sau, şi mai bine, să trimitem după el...

După cît se pare, oamenii nu erau obişnuiţi cu asemenea propuneri. Se lăsă deodată o tăcere de parcă s-ar fi întîmplat ceva cu totul excepţional. Liniştea dură patruzeci de minute, timp în care fu căutat preşedintele şi, treptat, tocmai din pricina acestei tăceri, atît propunerea Saidei, cît şi Saida însăşi dobîndiră o greutate şi o importanţă din ce în ce mai mare.

În sfîrşit, Kalandarov se întoarse. Fără să se uite la nimeni, se îndreptă încruntat spre fereastră şi se trînti într-un fotoliu din spatele prezidiului.

Umida începu să citească darea de seamă.

Kalandarov şedea cu un braţ lăsat peste speteaza fotoliului şi, cu spatele la prezidiu, se uita pe fereastră. În timp ce Umida citea, o întrerupse în două rînduri, fără nici o jenă, pentru a vorbi mai întîi cu poştaşul care trecea pe stradă, iar după aceea cu responsabilul fermei.

De data asta, Saidei i se păru că e în căutarea unui pretext ca să spună : „Ei, discutaţi voi acum. Eu am puţină treabă..." şi-apoi să plece din nou.

Chiar în clipa aceea, brigadierul Zulfakarov, care pînă atunci se chinuise să-şi privească chipul în tabachera pe care-o lustruise de catifeaua fotoliului, îşi băgă sub limbă cîteva fire de tutun de mestecat, se ridică şi, puţin adus de spate, se îndreptă spre uşă.

Saida găsi momentul potrivit ca să-l cheme la ordine şi astfel să-l avertizeze şi pe celălalt.

— Rugăm ca nimeni să nu iasă fără să ceară voie ! spuse Saida, după ce aşteptă ca Zulfakarov să parcurgă jumătatea distanţei dintre fotoliul lui şi uşă.

Acesta se fîstîci atît de tare, că nu se mai gîndi să ceară permisiunea, nici cu întîrziere, ci se întoarse îndată şi, adus şi mai mult de spate, porni grăbit spre fotoliul în care şezuse.

— Am înţeles, apa-djan ! spuse el cu o sfială care aducea a batjocură, înghiţind probabil mai înainte tutunul pe care-l avea în gură.

După ce rosti acestea, se uită la Kalandarov.

Surprinzîndu-i privirea, Saida se temu ca preşedintele, care plesnea şi el de ciudă, să nu-şi exprime cumva aprobarea faţă de purtarea brigadierului.

Ar fi fost tare prost ; dar constată îndată că nu numai ea se gîndise la asta.

— La ședințele de partid nu există nici „apa-djan" [1], nici „aka-djan" [2] ! interveni deodată Ismaildjan, care se ridicase de la locul lui. Apoi, arătînd-o cu capul pe Saida, adăugă : „Țin să te informez că tovarășa are un nume : Alieva !

— Nu mai spune ! făcu Zulfakarov pe-un ton, de parcă ar fi aflat o mare noutate și, întorcîndu-se spre Usmandjan Umarov, care ședea alături de el, adăugă ironic : Bagă de seamă, să nu-i mai spui nevesti-ti Umidahon, ci „tovarășă Umarova".

Rîsul care era gata să izbucnească ar fi însemnat o catastrofă, dar Saida îl curmă la timp.

— Tovarășul Umarov știe foarte bine cum trebuie să se adreseze soției sale, zise ea repede. Dumneata, în schimb, ar trebui să fii atent ca nu cumva să-ncurci numele nevestelor !

Zulfakarov păli și rămase cu gura căscată. Kalandarov, dimpotrivă, roși și începu să-și frece fruntea — gestul lui în momentele de mare tulburare. Privirea pe care i-o aruncă lui Zulfakarov nu-i prevestea nimic bun. Parcă spunea : „Dracu' te-a tras de limbă, dobitocule !"

Zulfakarov și Kalandarov se uitau unul la altul, iar Umida stătea descumpănită, cu foile de hîrtie în mînă, neștiind dacă trebuie să citească mai departe sau nu.

Zulfakarov aflase că în urmă cu un an și jumătate se depusese împotriva lui o sesizare și, dacă

---

[1] În uzbecă : lele, leliță.

[2] În uzbecă : nene, nenicule.

nu putea să ascundă complet oamenilor bigamia sa, căuta cel puțin s-o țină cît mai în umbră. Deși pleca cu vinovăție capul cînd i se făcea vreo observație, în fundul sufletului nu socotea că săvîrșise cine știe ce păcat. Acum însă, acuzația de bigamie, care răsunase deschis și tare în plină ședință, fu ca o plesnitură de bici. Ceea ce pînă atunci plutise vag, devenise precis ; mica greșeală se transformase într-un păcat, pata — într-o vină. Acest lucru nu-l simți numai Zulfakarov, îl simțiră toți oamenii din jurul lui. Se obișnuiseră de mult cu bigamia lui. În case, povestea asta stîrnea discuții, pe străzi — rîsete, la ceaihana — ironii, dar aici, în ședința de partid, ea explodase ca o bombă.

— Am lămurit-o cu a doua, bîigui, în sfîrșit, Zulfakarov.

Dar, după bomba dinainte, mărturisirea sfioasă de acum semăna cu un bîzîit de țînțar.

Deși, în general, stăpîn pe sine, Kalandarov fu influențat de starea de spirit generală.

— Nu se discută acum problema ta ! Cînd s-o discuta, o să spui tot ce-ai de spus !

Vorbele astea nu erau cîtuși de puțin binevoitoare, și Zulfakarov, după ce aruncă președintelui o privire pe sub sprîncene, se ghemui într-un colț al fotoliului.

Între-acestea, Umida termină citirea dării de seamă.

Contrar speranțelor Saidei, cei care luară cuvîntul la discuții nu atinseră de loc problemele expuse în darea de seamă, ci vorbiră mai mult de bigamia lui Zulfakarov. Ismaildjan încercă să orienteze altfel discuția, arătînd cum muncesc comuniștii din brigada lui, dar exemplul său nu fu urmat. Mai luă cuvîntul

cineva, care vorbi tot de Zulfakarov, după care discuţiile se terminară.

Fără să mai piardă timpul, Kalandarov făcu propunerea să se considere satisfăcătoare activitatea biroului. Nici prin gînd nu-i trecu că şi el fusese unul din membrii acestui birou şi că era mai potrivit ca propunerea să vină de la altcineva. Propunerea fu pusă la vot şi aprobată.

La punctul doi al ordinei de zi, Kalandarov luă iarăşi cel dintîi cuvîntul. Cînd se ridică, pe faţa Saidei se ivi o umbră de nelinişte, care se dovedi însă neîntemeiată. Kalandarov era om de cuvînt. Propuse să se aleagă un birou alcătuit din trei membri, indicînd drept candidaţi pe Saida Alieva, pe Umida Umarova şi pe şeful garajului, Usmandjan Umarov. După ce rosti două-trei fraze despre fiecare, întinse hîrtiuţa, pe care scrisese dinainte cele trei nume celui care prezida şedinţa.

— Dar cu dumneata cum rămîne, Arslanbek-aka ? se auzi un glas dintr-un colţ.

Deşi era un glas care manifesta grija pentru persoana lui, pe chipul lui Kalandarov nu se citi nici un fel de mulţumire. Nu-i plăcea ca cineva să se amestece în ceea ce el însuşi considera că este fapt hotărît şi acest sentiment domina acum asupra celorlalte.

— Fără mine oricum nu se va putea duce nici o muncă, spuse el convins. Preferabil să participe la ea mai mulţi oameni ! Şi încheind, adăugă : Eu votez pentru aceşti trei şi pentru nimeni altul !

Saida îşi spuse : „Acum o să se aşeze şi o să înceapă partea cea mai grea : discuţia în jurul candidaturilor lui Umarov şi Ismaildjan". Dar Kalandarov nu se aşeză, ci ceru adunării îngăduinţa de a pleca.

— Trebuie să mă duc neapărat la S.M.T., zise el. Cei de acolo mă aşteaptă de mult.

Toţi erau mulţumiţi de acest fapt cu totul neobişnuit : Kalandarov cere permisiunea să plece !

— Să se ducă, să se ducă ! se auziră glasuri binevoitoare din toate colţurile încăperii.

Pentru a menţine disciplina, Saida propuse să se pună chestiunea la vot. În timp ce oamenii ridicau mîinile, Kalandarov stătea roşu ca racul, ca şi cum ar fi asistat la o ceremonie ruşinoasă. Căutînd să se stăpînească, zîmbea şi făcea cu ochiul celor a căror privire o întîlnea, voind parcă să spună : „Ei, dacă trebuie, trebuie, deşi amîndoi ne dăm seama că toate astea sînt fleacuri".

Saida votă şi ea alături de ceilalţi. Simţea că dacă obiectează, rămîne izolată, ceea ce în cazul acela ar fi fost o prostie.

„Dacă vrea să plece, treaba lui ! îşi zise ea. După aceea, n-o să-şi poate face decît lui reproşuri".

Umarov era palid şi neliniştit şi nu-şi lua ochii de la Saida. Îndată ce ieşi Kalandarov, ceru cuvîntul şi, refuzînd să accepte candidatura sa, propuse să fie ales în birou Ismaildjan Nurmatov.

Deoarece Umarov arătă, el însuşi, că nu e firesc să se propună în acelaşi timp candidatura lui şi a Umidei, oamenii nu rîseră, ba chiar avură o atitudine de aprobare.

Ismaildjan fu trecut pe lista de candidaţi, dar, în ultimul moment, fu lăsat şi numele lui Umarov. Mai

bine să fie patru candidaturi. Ţinînd seama de starea de spirit a adunării, Saida înţelese că Umarov oricum nu va fi ales, dar că mulţi vor să evite conflictul direct cu Kalandarov, care îi propusese candidatura. Rezultatul votului îi confirmă presupunerea. Umida fu aleasă în unanimitate, împotriva Saidei şi a lui Ismaildjan nu fu decît un vot. Umarov nu întruni nici un vot.

Cînd se citi procesul verbal al comisiei pentru numărătoarea voturilor, se făcu o asemenea linişte, de parcă nu candidatura lui Umarov ar fi fost respinsă, ci a lui Kalandarov personal. Apoi izbucniră cîteva rîsete. Menţinînd numele lui Umarov pe lista de candidaţi, fiecare se gîndise, fireşte, că se va găsi cineva care să voteze pentru el, dar după aceea toţi votaseră contra, şi acum rîdeau singuri de treaba asta. La început, Saidei îi păru niţeluş rău de Umarov, dar după aceea se gîndi că incidentul n-are importanţă. Situaţia neplăcută va fi uitată, în vreme ce votul în sine avea un sens foarte serios. Toţi respinseseră candidatura lui Umarov nu numai pentru că era soţul Umidei, dar şi pentru că, propunîndu-l pe el, Kalandarov propusese prea făţiş candidatura cea mai comodă pentru sine: un om liniştit şi supus lui.

Şedinţa luă sfîrşit. Membrii biroului rămaseră să-şi împartă sarcinile. Felicitînd-o pe Saida pentru alegerea ei ca secretară a organizaţiei de bază, Umida şi Ismaildjan se gîndiră amîndoi în acelaşi timp: „Propunerea lui Kalandarov n-a fost acceptată. Ehei, să vedem ce se va întîmpla mai departe!“

7

Cînd află cele întîmplate, Kalandarov aproape că-şi ieşi din minţi. În definitiv, ar fi putut chiar el să propună candidatura lui Ismaildjan. „Dracu' să-l ia, n-are decît să facă parte din birou! Kalandarov nu e dintre aceia care poartă pică, cum crede lumea!“ Îl înfurie nu atît faptul că a fost ales Ismaildjan, cît faptul că el, Kalandarov, făcuse o propunere — bună sau proastă, asta e altă treabă — care fusese respinsă. El a propus, iar Saida a respins! Întreaga lui mînie se concentra în special asupra fetei. Dar şi ceilalţi, tare cumsecade oameni: gata au fost să procedeze cum i-a îndrumat ea!

Kalandarov era acum convins că tot ce făcea Saida era dictat de dorinţa de a-şi spori prestigiul ei în dauna prestigiului lui. Acum i le puse în cîrcă pe toate: şi că nesocotise părerea lui în privinţa ordinei de zi a adunării, şi că, vrînd parcă să sublinieze aceasta, scrisese în convocarea pe care o afişase cuvintele „Dare de seamă“, şi nu oricum, ci cu cerneală roşie, şi că, atunci cînd a părăsit adunarea, ea l-a silit să se întoarcă! Iar lui Zulfakarov i-a dat la cap nu aşa, fără nici o socoteală, ci, cum s-ar spune: bătea şaua să priceapă iapa! Şi a fost destul să plece, ca să-l strecoare în birou pe Ismaildjan! Pe măsură ce Kalandarov se înfuria, fiecare din aceste întîmplări lua proporţii tot mai mari.

Nu e nici o lună de cînd se învîrte pe-aici fetişcana asta, şi ia uite ce boroboaţe face! Întrebarea e:

ce se va întîmpla mai tîrziu? Nu, trebuie pusă la punct, trebuie să i se arate o dată pentru totdeauna cine e Kalandarov și ce reprezintă ea în comparație cu el!

După ce luă hotărîrea asta, Kalandarov o chemă în dimineața următoare pe Saida în biroul său, care, după cum știm, era destinat frecușului.

Cînd Saida intră în birou, înfățișarea lui Kalandarov nu prevestea nimic bun. Era limpede că abia se stăpînește.

După ce-i dădu ziua bună, Saida — dinainte hotărîtă și ea să se stăpînească — se așeză calm în fotoliu. Ca să asculți reproșuri sau alte lucruri neplăcute de acest soi, cel mai bine este să șezi comod. Și nu încăpea îndoială că avea să audă lucruri nu prea plăcute. Își scoase pălăria de pai și o puse pe marginea mesei de scris a președintelui.

Dar Kalandarov nu începu cu reproșurile.

— Așadar, o să-ți plătim salariul de responsabil al clubului, nu? o întrebă el, pe acel ton de nemulțumire cu care-i întrebi pe niște trîntori care ți se bagă pe gît: „Va să zică, vreți să vă dăm și mîncare, și de băut?"

Organizația de bază era mică, nu se prevedea ca secretarul să fie scos din producție și, după cum știm, Saida venise de la bun început pe postul, de mult vacant, de responsabil al clubului. Kalandarov știa asta la fel de bine ca și Saida, dar voia s-o înțepe.

— Dumneata știi mai bine ce trebuie să faci, zise Saida, cu atît mai mult, cu cît am acceptat de la început acest lucru. Nenorocirea e însă că n-avem club!

— Avem în schimb state de salarii, i-o reteză Kalandarov.

— Și cu clubul ce se întîmplă?

Clubul nu funcționa de multă vreme. Kalandarov o știa perfect; de aceea, pauza care a urmat a fost destul de lungă.

— Am crescut acolo niște viermi de mătase, zise el în cele din urmă. Dar peste cîteva zile strîngem gogoșile și eliberăm localul.

— Dar nici atunci n-o să avem club, ci numai o încăpere, replică Saida. Înăuntru nu-i absolut nimic. De vreme ce oricum sînt responsabila clubului, de cînd am venit, atîta lucru am aflat: ce nu există acolo și ce ar trebui să existe.

Lui Kalandarov i-ar fi plăcut tare mult să i-o reteze, dar nu era momentul, așa că se mulțumi s-o întrebe încruntat:

— Și de ce, mă rog, ai avea nevoie?

— De multe, Arslanbek-aka. Dumneata știi tot atît de bine ca și mine ce este un club. Ne trebuie sau nu un loc care să te atragă după o zi de muncă, în care oamenii să se poată odihni și distra? Ne trebuie! Ne trebuie un aparat de proiecție? Ne trebuie! O cortină, ca să se poată da spectacole ne trebuie? Instrumente pentru cercurile muzicale? Bani, să putem invita conferențiari? Dacă mă veți ajuta să fac un club în toată puterea cuvîntului, sînt de acord să mă numiți responsabilă!

Cuvîntul „ajuta" îl înfurie cu deosebire pe Kalandarov, care rosti fără să-și ascundă ironia:

— Ești o fată deșteaptă. Poți să trăiești și fără ajutorul meu, că tot nu te folosești de el!

„L-a supărat rău povestea de ieri", își zise Saida, dar făcîndu-se că n-a băgat de seamă ironia lui Kalandarov, îi spuse pe un ton blajin că, dacă o va ajuta la început, după aceea va căuta să nu-l mai plictisească cu rugămințile ei.

Dar Kalandarov nu mai putea fi potolit.

— Dumneata n-ai venit la noi ca să ceri ajutor, ci ca să ne conduci ! spuse el sarcastic. Nu ești conducătorul nostru ? Orice facem, trebuie să facem sub conducerea dumitale !

Era atît de furios, încît Saida își spuse că, poate, o fi avînd și alt motiv de enervare pe lîngă rezultatul ședinței din ajun.

„Sînt curioasă cum mi-ar vorbi dacă aș fi bărbat, gîndi ea. Poate că atunci ar încerca totuși să găsească un limbaj comun cu mine ?"

Gîndul acesta o înfurie și, deși izbuti să nu-i vorbească tăios, răspunsul ei sună ironic.

— Cum poți să vorbești așa, Arslanbek-aka ? zise ea zîmbind. Cum aș putea eu să te conduc ? Nu care cumva să-ncerce femeia să te conducă că e bucluc ! Unul din doi nu iese teafăr din asta !

Deși gluma era în adevăr cam primejdioasă, Saida nu se așteptase ca ea să aibă asemenea urmări. Kalandarov simțea pur și simplu că turbează. Dintr-o dată, cuvintele pe care le aruncase soției sale în prezența Saidei căpătară aici, între zidurile consiliului de conducere, o cu totul altă rezonanță — păreau absurde și primejdioase. O chemase pe Saida cu intenția s-o pună la punct, dar lucrurile se desfășurau pe de-a-ndoaselea.

Atunci îi vorbi Saidei așa cum era obișnuit s-o facă ori de cîte ori nu găsea răspunsul potrivit, adică printr-o grosolănie.

— Să nu-ndrăznești să vii aici, la locul de muncă, cu tot felul de povești pe care le spune omu' acasă ! urlă el, izbind cu pumnul în masă.

Saida tresări surprinsă și, fără să vrea, îi răspunse cu totul altfel decît trebuia.

— Da' ce-am făcut ? întrebă ea, aproape sfioasă.

Sfiala ei de-o clipă îl ațîță și mai tare pe Kalandarov. Prin urmare, fetișcana asta se sperie cînd strigi la ea. Perfect, o să strige mai departe !

— Ce, nu am dreptul să glumesc acasă la mine cu nevastă-mea ? Asta ar mai lipsi ! Nu cumva îți închipui că o să mă faci să joc după cum îmi cînți dumneata ? N-ai ajuns încă atît de grozavă ! Oameni mai dihai ca dumneata și-au închipuit c-o să mă facă să joc cum vor ei, dar nu le-a mers ! Și n-o să-i meargă nimănui !

Saida își dădea seama că președintele nu s-a putut înfuria în halul ăsta numai din pricina unei glume. Gluma ei fusese doar o surcea aruncată pe foc. Dar ce l-o fi mistuind acum atît de rău ? Tot povestea de ieri ? Sau, poate, în urma celor petrecute în ședința de ieri, se aprinsese în vîlvătăi orgoliul unui om care, în general, se dezobișnuise de mult să mai țină seama de ceva sau de cineva ?

„N-o să-ți meargă, va trebui să ții seama de mine ! Și apoi alegerile s-au ținut, și rezultatul n-o să-l poți schimba chiar dacă o să țipi ca din gură de șarpe ! Și, în definitiv, de ce te rățoiești așa la mine ?" gîndi ea ; dar tocmai cînd voia să i-o spună,

el se puse iarăşi pe urlat, fără s-o lase să deschidă gura.

— Să nu fii copil prost! Învaţă să ştii ce poţi şi ce nu! Ţi-a intrat în cap că sînt o mîrţoagă pricăjită, bună numai de lături? Vezi să n-o greşeşti! Sînt încă un cal de curse pe care nu-l poate încăleca oricine, iar pe cîte unii pot să-i şi strivesc! Da, da, bagă-ţi bine în cap asta!

Trebuie să recunoşti că, oricît ar ţipa cineva la tine şi oricît de supărat ai fi, nu se poate să nu zîmbeşti cînd un bărbat în toată firea, roşu de mînie, se compară singur cu un cal de curse. Saida nu putu nici ea să se stăpînească, şi zîmbi.

— Arslanbek-aka, zise ea potolindu-se, cînd îşi auzi propria voce, calmă şi batjocoritoare, după cîte ştiu eu, calul de curse îşi duce călăreţul dumnezeu ştie unde numai cînd vede cravaşa. Şi dumneata ai cam luat-o razna... Te rog să mă ierţi, dar ce s-a întîmplat de fapt, despre ce e vorba?

În adîncul inimii, Kalandarov aprecie răspunsul ei ironic şi fu cît pe-aci să zîmbească, dar nu-şi vărsase încă tot focul şi de aceea nu binevoia să se liniştească.

— Eu am ridicat colhozul ăsta, cu umerii mei! se răsti el pe un ton ceva mai coborît. Eu cunosc bucuriile şi durerile noastre, nu dumneata! Nu nişte puşti sau puştoaice, ci oameni învăţaţi, cu bărbi, de la tot felul de academii, cînd sosesc aici, vin mai întîi pe la mine şi după aia vizitează gospodăria. Am scris o carte despre colhozul nostru!

Trase cu atîta putere sertarul mesei, că era cît pe-aci să-şi prindă burta sub el şi zvîrli sub nasul

Saidei o broşură destul de groasă: „Calea colhozului «Buston»". Saida o studiase din scoarţă în scoarţă încă înainte de-a veni în colhoz, dar acum, din politeţe, o răsfoi din nou.

— Nu mă îndoiesc nici un moment că eşti un om de seamă, spuse ea calm.

— Atunci de ce te încăpăţînezi să nu-i asculţi pe cei mai în vîrstă decît dumneata?

— Dar ce-am făcut, mă rog?

— De ce n-a fost ales Umarov în birou? întrebă Kalandarov, ridicînd din nou glasul.

— Şi de ce trebuia să-l alegem? replică ea pe acelaşi ton potolit.

Kalandarov se încruntă ameninţător.

— Pentru că atunci cînd fac eu ceva, o fac cu chibzuială!

— În cazul ăsta, răspunse Saida cu un glas care căuta să fie cît mai nepăsător, trebuia să rămîi pînă la sfîrşitul şedinţei şi să explici organizaţiei de ce candidatura lui Umarov este, după părerea dumitale, cea mai potrivită.

Tonul ei liniştit îl împiedică pe Kalandarov să mai ridice glasul.

— Da, am chibzuit bine cînd am propus candidatura lui Umarov, spuse el mai potolit. Dar nu sînt de loc convins că dumneata ai chibzuit bine asupra candidaturii lui Ismaildjan şi Nurmatov. Îl cunoşti bine?

— Deocamdată nu-l cunosc, spuse Saida, dar îl cunosc ceilalţi comunişti. Şi-l cunosc bine. Ia gîndeşte-te şi dumneata, Arslanbek-aka, ce era mai bine: să fie membru al biroului şeful garajului,

care-și petrece jumătate din timp în deplasări și are prea puțin a face cu preocuparea noastră principală — bumbacul — sau să fie membru al biroului un brigadier, care toată viața a cultivat bumbac și care, după cum spun oamenii, e unul dintre cei mai buni cunoscători ai colhozului nostru? Spune și dumneata, care dintre ei, ca membru al biroului, îl poate ajuta mai bine pe președinte? Și-apoi, adăugă ea și mai calmă, nu se poate considera că e chiar atît de just să se propună în același birou candidatura soțului și a soției. Spune și dumneata dacă n-am dreptate!

— Să nu mă înveți pe mine ce-am de făcut! Atîta te rog: să nu-mi dai lec-ții! ridică din nou glasul Kalandarov.

Se sculă în picioare, împinse cu burta sertarul, dar după o clipă se așeză din nou.

Saida își încruntă sprîncenele. Vocea ei continua să rămînă calmă, dar se simțea în ea un accent nou.

— Nu m-am gîndit niciodată să-ți dau lecții, dacă nu pentru alt motiv, cel puțin pentru faptul că ai putea să-mi fii tată. Dar dacă, după părerea mea, ceva nu e cum trebuie, sînt datoare să ți-o spun. Cred că organizația de partid a adoptat o hotărîre justă. Împotriva lui Ismaildjan n-a fost decît un vot, dacă nu ținem seama de faptul că dumneata ai lipsit...

— Păi sigur, de ce să ții seama de mine, dacă ești dumneata acolo? Unde sînt prezenți conducători ca dumneata, poate să lipsească foarte ușor unul ca mine!

Acum era vădit că e atît de jignit, încît, fără să vrea, Saida îi vorbi aproape ca unui copil.

— Arslanbek-aka, gîndește-te și dumneata, ce rost au vorbele astea?

Dar Kalandarov se pornise.

— Bineînțeles, se vede treaba că dumneata ai ridicat colhozul, cu umerii dumitale! La toate ai răspunsul gata pregătit: asta e bun, asta e prost! Poți să ridici cu degetul cel mic, fără nici o greutate, și zece colhozuri ca „Buston". Știi, există o păsărică cu niște piciorușe subțiri, un fel de pițigoi. Bătrînii spun că noaptea, ridicînd piciorușele, păsăruica asta mică își închipuie că ar putea sprijini cerul, dacă cerul ar cădea pe pămînt.

N-avea nici un rost să-i răspundă lui Kalandarov, care nu voia acum decît să-și audă propria-i voce. Cu toate astea, tăcerea ar fi fost un semn de încuviințare.

Saida tăcu cîteva minute. Apoi, zîmbind ironic, spuse:

— Pe lume există tot felul de păsări, Arslanbek-aka. Și cocoșul își închipuie că dacă n-ar cînta el „cucurigu!" n-ar răsări soarele!...

După toate țipetele și, mai ales, după ultima batjocură, care i se păru necruțătoare, Kalandarov socoti că Saidei nu-i mai rămîne alta decît să izbucnească în hohote de plîns. Replica ei fusese atît de surprinzătoare, încît Kalandarov tresări și, pierzîndu-și ultimele rămășițe ale stăpînirii de sine, urlă ca un desperat:

— Ieși afară!

Mîinile pipăiau masa, căutînd parcă un obiect pe care să-l arunce fetei în cap. Din fericire, primul obiect care-i veni la îndemînă fu pălăria de pai a

Saidei, pusă pe marginea mesei. Apucînd-o cu amîndouă mîinile, începu s-o facă bucăţele, ca pe o foaie de hîrtie şi, după ce o ferfeniţi toată cu destulă greutate şi adună bucăţelele în palmă, părea că se pregăteşte să le arunce Saidei în obraz.

Dar Saida stătea nemişcată, privindu-l ţintă, fără să clipească, şi tocmai de aceea, neîndrăznind să facă ceea ce ar fi vrut, aruncă bucăţelele pe jos şi ieşi ca o furtună din birou.

Saida rămase mult timp uluită, neputînd să se urnească din fotoliu. În cele din urmă se ridică, strînse de pe jos, încet, toate resturile pălăriei, deschise sertarul biroului lui Kalandarov, le băgă înăuntru, închise sertarul şi trecu în secretariat cu paşi lenţi, obosiţi.

La secretariat dădu cu ochii de Umida. Răsfoia, cu un zîmbet pe buze, ultimul număr din „Muştum“ [1], proaspăt sosit.

— Ce-ai făcut acolo ? întrebă ea, cînd o văzu pe Saida.

— Nimic deosebit, răspunse Saida. Eşti de mult aici ?

— Nu, de vreo cinci minute. Cînd am intrat, l-am întîlnit pe Kalandarov, care se ducea glonţ nu ştiu unde. Nici prin cap nu mi-a trecut că eşti aici, în biroul lui.

— Nimic deosebit, repetă Saida, mulţumită că n-a auzit nimeni urletele lui Kalandarov. Nimic, mai spuse ea o dată, şi simţi o sfîrşeală în tot trupul.

[1] *Muştum* — „Pumnul", revistă umoristică uzbecă.

8

Saida ieşi în livadă. Sub karagaci nu era nimeni, dar ceainicul roşu şi piala, pusă cu gura în jos, arătau că preşedintele e prin apropiere. Saida n-avea cîtuşi de puţin chef să dea ochi cu el. Încet, ca o bolnavă, trecu printre butucii de viţă care formau un coridor strîmt şi, simţind că o podidesc lacrimile, se uită îndărăt să vadă dacă n-o observă cineva. O luă apoi la fugă spre casă, prin livada de vişini bătrîni, pustie la ora aceea. Ajunse la uşa cămăruţei sale, băgă cheia în broască, cînd, deodată, se opri, ca şi cînd cineva i-ar fi tăiat calea.

„Ce caut aici ? se întrebă ea. De ce-am venit ? Ca să mă trîntesc pe pat şi să bocesc ? Ce tristeţe vreau să-mi alung cu lacrimile ? Ce suflet împietrit vreau să înduioşez ? Şi de ce să plîng ? Dacă preşedintele mi-a dat un bobîrnac, apăi a primit în schimb o palmă... s-o pomenească ! În loc să se răfuiască cu mine, s-a răfuit cu pălăria mea. Înseamnă asta, oare, că el a dat dovadă de forţă, iar eu de slăbiciune ?“

La acest gînd, un zîmbet i se înfiripă pe buze şi, suflîndu-şi nasul, îşi şterse lacrimile ; amorul propriu era o trăsătură importantă a caracterului Saidei şi, simţindu-i prezenţa, uită dintr-o dată de slăbiciune şi de oboseală.

Nu, nu s-a lăsat şi nu se va lăsa călcată în picioare! În orice caz, nu va boci în pat ca o proastă ci, dimpotrivă, se va întoarce înapoi, îl va căuta pe Kalandarov şi-i va spune în faţă, aşa cum merită, că s-a

purtat ca un om înapoiat şi rău crescut! Îl va face să înţeleagă că ea nu e dintre femeile acelea răsfăţate, lipsite de apărare, cum îşi închipuie el probabil. Saida se întoarse hotărîtă şi trecu dinadins pe lîngă karagaci. Dar preşedintele nu era acolo. Ceainicul şi piala dispăruseră şi ele.

Intrînd la consiliul de conducere, Saida află vestea cea nouă. Se primise o telefonogramă prin care Kalandarov era numit şeful unei brigăzi de verificare reciprocă şi urma să plece în aceeaşi zi în regiunea vecină.

Saida se afla într-o stare de spirit în care e greu să fii obiectiv.

„Sigur, îşi zise ea, n-au găsit ceva mai bun decît să trimită un om care a avut a face cu miliţia, care rupe pălăriile femeilor şi care, în general, îşi face de cap."

N-o vom condamna însă pe Saida pentru că, o clipă, a dat uitării unele merite ale preşedintelui, care mai ştie să facă şi altceva decît să rupă pălăriile femeilor şi să dea cu maşina peste miliţieni. La drept vorbind, îndurase cam multe în ziua aceea de la Kalandarov şi avea toate motivele să fie puţin nedreaptă cu el.

Intră îmbufnată în biroul ei şi, pentru prima oară de cînd sosise, se instală în fotoliul de secretar.

După ce se mai linişti puţin, se gîndi că, probabil, Kalandarov se va simţi prost pentru ceea ce făcuse şi că va trece pe la ea, măcar sub pretextul de a-şi lua rămas bun, spre a şterge întrucîtva impresia celor întîmplate.

După ce se convinse că aşa se va întîmpla, Saida chibzui dinainte răspunsul calm, dar plin de demnitate, pe care urma să i-l dea. Aşadar, era pregătită să-l întîmpine; el însă se lăsa aşteptat...

Abia după două ore află de la Umida, care intrase întîmplător la ea în birou, că preşedintele plecase de mult la centrul raional, iar de acolo la regiune, fără să se gîndească măcar să-şi ia rămas bun de la ea.

„Nu-şi dă, oare, seama că pentru fapte ca cele pe care le-a săvîrşit astăzi trebuie să ceară scuze? gîndi ea, plină de amărăciune. Chiar fără să-şi ceară scuze, să arate cumva măcar că se simte vinovat..." îşi urmă Saida firul gîndurilor, nereuşind, e drept, să şi-l închipuie bine pe Kalandarov în postura unui om care cere scuze.

— Nu, n-are nici un rost să vorbeşti cu un om ca ăsta! spuse ea cu glas tare, şezînd la birou şi bătînd furioasă cu pumnul ei mic în masă. Trebuie să mă duc la comitetul raional şi să-i povestesc totul tovarăşului Nasîrov. Şi chiar dacă lui Kalandarov nu i se va întîmpla nimic după asta, măcar să se ştie în ce condiţii trebuie să lucrez aici!

Saida hotărî să trimită de îndată biroului comitetului raional o scrisoare în care să înşire toate isprăvile lui Kalandarov. Dar, recapitulîndu-le în memorie, se enervă atît de tare, încît amînă toată povestea, mulţumindu-se deocamdată să schiţeze pe un petic de hîrtie planul scrisorii: „Miliţia! Disciplina la şedinţă! Atitudinea faţă de femei! Conducerea şi lipsa de stăpînire! Pălăria!"

După fiecare punct, puse cîte un semn de exclamaţie, iar cuvintele „disciplina" şi „pălăria" le sublinie cu o linie groasă.

Seara, tocmai cînd se pregătea să redacteze scrisoarea, Umida își vîrî capul pe fereastra odăiței și o anunță că a sosit tovarășul Nasîrov.

Saida se bucură nespus. Orice-ai scrie despre Kalandarov, într-o scrisoare nu poți reda toate amănuntele subtile și importante ale comportării lui !

După ce băgă în grabă sub pernă foile scrise, Saida dădu fuga la consiliul de conducere.

Sub karagaciul din fața casei, se adunase o mulțime de oameni. Se strîngeau acolo în fiecare seară, să discute de una, de alta, dar acum, aflînd că a sosit secretarul comitetului raional, mulți veniseră anume ca să-l vadă.

Salutînd-o încă de departe pe Saida, Nasîrov se ridică de pe platformă, făcu cîțiva pași în întîmpinarea ei și îi dădu mîna, cu o politețe poate cam exagerată.

Toți care vedeau cum discută Nasîrov cu Saida și cu ce atenție ascultă vorbele ei, ajungeau fără să vrea la concluzia că : „Ehe, pare cam pirpirie fata, dar se vede treaba că face multe parale ! Ian te uită cum stă de vorbă cu ea secretarul comitetului raional !“

Și, cu toate că se simțea nițeluș stînjenită din pricina atenției deosebite pe care i-o acorda secretarul comitetului raional, Saida căută să nu arate aceasta și să-și păstreze demnitatea.

Dar cînd, hotărîtă să-i povestească toate necazurile cu Kalandarov, Saida îl pofti pe secretarul comitetului raional în biroul ei, Nasîrov îi răspunse că e foarte grăbit și că s-a oprit numai pentru o clipă, în drum spre colhozul „Vatan“.

Nu era tocmai exact ; e adevărat că se ducea în colhozul „Vatan“, dar nu era de loc grăbit, ba la început avusese chiar intenția de a veni aici nu numai pentru a întări prestigiul Saidei, dar și pentru a sta un ceas de vorbă cu ea. Cînd îi văzu însă ochii roșii și buzele tremurătoare, se răzgîndi. Fără îndoială că era necăjită dintr-o pricină oarecare și se pregătea, cu lacrimi în ochi, să i se plîngă. Era, de asemeni, neîndoielnic că are motive mai mult sau mai puțin temeinice pentru a fi într-o asemenea stare și că, probabil, principalul motiv e Kalandarov. După părerea lui Nasîrov, să-i asculte acum tînguielile și să caute s-o liniștească, ar fi însemnat să-și arate într-un moment nepotrivit simpatia față de tînăra activistă care, în felul acesta, s-ar obișnui să vină și pe viitor la el să-și verse focul.

Nasîrov plecă, spunîndu-i Saidei să treacă, cînd o avea timp, pe la comitetul raional, iar fata, necăjită și înfuriată, continuă pînă la miezul nopții scrisoarea, din care multe pagini fură pătate de lacrimile care-i curgeau șiroaie.

Timp își găsi, firește, chiar a doua zi dimineața, dar îndată ce trecu pragul comitetului raional, scrisoarea pe care o avea în buzunar și pe care o scrisese cu atîtea chinuri i se păru prea lungă, ba, mai mult, o dovadă de lașitate, așa că hotărî să n-o mai arate și să povestească totul pe scurt, fără amănunte de prisos.

Iar cînd intră în biroul secretarului, se simți de-a dreptul stînjenită. Trecuse abia o lună de cînd lucrase aici, în odaia de alături ; nu e mult de cînd, timidă, în noua ei muncă, făgăduise să facă tot ce-i

va sta în puteri, şi iat-o acum venind cu tot felul de văicăreli.

Stătea fîstîcită, neştiind încă ce să povestească şi ce să treacă sub tăcere. Iar cînd Nasîrov o pofti să ia loc în fotoliu în faţa lui şi i se adresă cu : „Te ascult", Saida nici nu mai ştiu ce să-i spună.

Încurcată, începu să vorbească de învăţămîntul politic din colhoz. Era problema care o preocupase în adevăr în ultimele zile, deşi în scrisoare nu pomenise nimic de ea.

După ce-o ascultă, Nasîrov îi vorbi şi el de activitatea cercurilor politice de felul celor pe care încerca ea să le organizeze, prefăcîndu-se a crede că Saida a venit în adevăr ca să discute de cercurile politice.

În realitate, Nasîrov îşi dădea fireşte seama că nu asta era problema care o adusese la el. De altfel, nici nu era de mirare : cu siguranţă că în cursul acestei luni îndurase destule de la Kalandarov.

Acum, Nasîrov nu se mai temea de discuţie. Era aproape convins că fata nu se va tîngui şi că va privi lucrurile cu mai mult sînge rece decît în ajun. Ca să nu fie ea nevoită să înceapă discuţia, aduse el vorba de asta.

— Da, pentru că discutăm de învăţămîntul politic, începu el, prevăd că n-o să-ţi fie de loc uşor să-l antrenezi pe Kalandarov la învăţătură. Se spune că atunci cînd cineva îl sfătuieşte să mai înveţe cîte ceva, răspunde orgolios cum că e o chestiune care-l priveşte personal. Ce neruşinare, nu? făcu Nasîrov şi izbucni în rîs.

— E adevărat. Dar cine v-a spus? întrebă Saida şi, clătinînd din cap, oftă din rărunchi. În general e greu, condiţiile-s foarte grele!

Nasîrov observă îndată că fetei încep să i se înroşească pleoapele. Trebuia să preîntîmpine ceea ce reuşise să evite şi în ajun. Ştiind perfect că Saida se referă la Kalandarov, Nasîrov se prefăcu totuşi că nu înţelege.

— Zici că-s condiţii grele? Şi ce le determină în primul rînd : pămîntul, oamenii, profilul gospodăriei? Vrei să-mi reaminteşti : cîte hectare aveţi acolo, ce se cultivă pe ele şi cum e repartizată forţa de muncă?

Saida se fîstîci. Indiferent dacă Nasîrov n-a înţeles sau se face doar a nu înţelege, era nevoită să-i răspundă. Dar tocmai asta îi venea greu. Datele superficiale pe care le obţinuse de la contabilitate curînd după sosirea ei, cele cîteva convorbiri pe care le avusese despre gospodăria colhozului — şi asta mai mult în primele zile — i se amestecară acum în cap ; pînă şi cifrele pe care credea că le memorase parcă se spulberaseră. Cu toate astea, n-avea de ce să dea vina pe memorie. O memorie bună trebuie să aibă rădăcini, şi, deocamdată, acestea nu existau. Saida nu cunoştea ca lumea gospodăria colhozului, se interesase prea puţin de ea, şi singurul element pozitiv era că, acum, se gîndea cinstit la acest lucru.

Iar în timp ce ea se gîndea, Nasîrov şedea tăcut şi răbdător, chiar prea răbdător, aşteptînd răspunsul.

Trecu aşa cam un minut. Fata ridică ochii şi întîlni privirea lui Nasîrov, care parcă spunea : „Dacă

acum, după o lună, nu cunoşti lucruri atît de elementare, mă întreb cu ce ţi-ai început acolo munca ?“

De unde pînă mai adineauri Saida avea de gînd să-i înşire toate jignirile pe care i le adusese Kalandarov, şi asta cel puţin timp de o oră, acum, în faţa privirilor lui Nasîrov, dorinţa asta începu s-o părăsească.

Între timp, Nasîrov continua s-o întrebe de respectarea asolamentelor, de pericolul salinizării solului, de raportul dintre veniturile de bază şi cele auxiliare ale colhozului... Deşi încerca să-i răspundă ceva cît mai apropiat de realitate, Saida îşi dădea perfect seama că nu erau propriile ei cunoştinţe, ci nişte biete frînturi din vorbele altora, auzite în treacăt.

În cele din urmă, cu toate că renunţase să mai pomenească ceva de Kalandarov, căutînd cu desperare să iasă din situaţia neplăcută în care se afla, rosti pe neaşteptate :

— Venisem să vă vorbesc de preşedinte, de Kalandarov !

Nasîrov n-avea nimic împotrivă să audă părerea Saidei despre Kalandarov şi să afle de ce fusese atît de abătută în ajun. Voia însă ca plîngerile ei să nu privească numai caracterul dificil al preşedintelui şi relaţiile personale dintre ei, care nu evoluau de loc aşa cum trebuia. Voia să discute în primul rînd despre muncă, iar plîngerile să fie, în ultimă analiză, de folos tot muncii. De aceea, pregătindu-se s-o asculte, îi atrase atenţia :

— Condiţiile, inclusiv cele grele, nu sînt create numai de preşedinte !

Şi îndată o întrebă dacă a citit un roman recent apărut, în care, după părerea lui, există unele pasaje care confirmă spusele lui.

Saida nu citise romanul, iar lipsa de interes a lui Nasîrov faţă de ceea ce avea ea de gînd să-i spună despre Kalandarov o supără tare mult.

— Desigur, condiţiile nu sînt create numai de preşedinte, spuse ea, dar el poate avea o influenţă negativă foarte serioasă în crearea acestor condiţii !

— Ce-i drept, e drept, spuse Nasîrov. În privinţa asta, sînt de acord. Dar dacă e să vorbim de influenţă, apoi balanţa va înclina întotdeauna de partea dumitale, dacă preşedintele — în cazul de faţă Kalandarov — cu influenţa lui negativă, va rămîne singur, iar dumneata, cu influenţa dumitale pozitivă, te vei sprijini pe oamenii din jur, pe comuniştii din colhoz şi, în afară de asta, pe noi, comitetul raional. După părerea mea, Kalandarov reprezintă o forţă serioasă. El e ca puhoiul de primăvară : poate să distrugă moara, dar poate s-o şi pună în mişcare. Caracterul unui om are multe laturi. Te sfătuiesc să studiezi la Kalandarov măcar aceste două laturi, dar să le studiezi temeinic ! Ce ştim noi despre Kalandarov ? Că este un excelent organizator. Dar aste două cuvinte fac cît o carte întreagă, care trebuie citită din scoarţă-n scoarţă ! Cu şapte dădace copilul rămîne cu nasul neşters, se spune la noi. Dădacele au fost ele şapte, iar fostul secretar al comitetului raional, tovarăşul Kadîrov, n-a fost decît una dintre ele. Nu trebuie să dăm toată vina pe el. E necesar să vedem şi de ce dădacele au început să se obişnuiască cu faptul că acest copil ră-

mîne cu nasul neşters şi de ce copilul însuşi — cu mustăţi în cazul de faţă ! — a început să se complacă în situaţia asta ! Cîtă vreme n-o să înţelegem asta, nu vom schimba situaţia ! Şi nimeni altul, ci noi, împreună, trebuie să-i arătăm limpede ce este negru şi ce este alb, ce a crescut şi a înflorit datorită lui în colhoz, precum şi ceea ce, tot datorită lui, s-a ofilit şi s-a scuturat... Iar dacă unui om, oricît de valoros ar fi el, i s-au afundat în aşa hal ochii în grăsime, încît nu se mai poate vedea nici pe sine, trebuie să i se curețe ochii în văzul tuturor. Noi nu sîntem anchetatori, ci activişti de partid.

După aceste cuvinte, Saidei îi pieri definitiv dorinţa de a se mai plînge împotriva lui Kalandarov. În adevăr, venise aici pornită să spună o mulţime de lucruri, dar nu apucase să se gîndească serios la ceea ce constituie principalul, la trăsăturile care se ciocneau în fiecare zi în firea lui Kalandarov, făcînd din el ceea ce era. Iar înainte de a vorbi, trebuie să chibzuieşti mult şi să ştii multe. Tot ce-i spusese acum Nasîrov constituia mai ales o imputare în această privinţă.

Pînă la urmă, Saida îi povesti lui Nasîrov, mai mult cu titlu de informare decît de plîngere, cîteva pozne de-ale lui Kalandarov — unele grosolane, altele ridicole — care îi săriseră în ochi în cursul ultimei luni. Vorbea acum de ele aşa cum o meritau : cînd cu amărăciune, cînd rîzînd.

Nasîrov zîmbea şi el uneori, iar cînd auzi povestea cu pălăria, izbucni în hohote de rîs.

— A, zise el, văd că ai făcut progrese în muncă, şi faptul că mi-ai povestit toate astea nu sub formă de plîngere reprezintă, în genul său, tot un fel de progres în muncă !

— Şi ce era dacă mă plîngeam dumneavoastră, Tahirdjan-aka ? Sînt plîngeri între plîngeri...

— Fireşte, spuse Nasîrov, şi cu toate astea, orice plîngere conţine în ea un dram de slăbiciune. Cînd eram elev la internat, un vlăjgan de la un cămin de copii din apropiere m-a bătut odată zdravăn ; întîrziasem la masă, toţi copiii începuseră să mănînce, iar educatorul stătea în picioare lîngă uşă. Cu lacrimile-n ochi, am dat fuga la el să mă plîng ; cutare, de la cutare cămin m-a bătut ! Educatorul m-a dus atunci la locul meu, mi-a spus să mă urc pe taburet şi să stau cu mîinile în sus. „Ţine-le ridicate, ţine-le ridicate ! a zis el. Cînd un copil nu ştie să se bată cu mîinile, măcar să ştie să şi le ţină ridicate !“ Şi am stat aşa, cu mîinile ridicate şi cu capul plecat, pînă cînd, toţi cei nouăzeci de colegi ai mei au terminat masa. De atunci nu m-am mai plîns niciodată şi împotriva nimănui. Am urmat facultatea muncitorească, am absolvit universitatea, am fost şase ani în armată, dar niciodată nu m-am plîns !...

Şi cu toate că Nasîrov îşi încheia amintirile fără nici un fel de morală, Saida fu bucuroasă că scrisoarea ei rămăsese în buzunar.

Nu departe de comitetul raional, pe podul de peste canalul principal, Saida se opri, scoase scrisoarea şi, fără s-o recitească, o făcu bucăţele mici, mai mici decît cele în care Kalandarov îi rupsese pălăria. Purtate de vînt, ele căzură una după alta pe oglinda apei, care le duse hăt-departe, spre stepele din Kazahstan...

9

Saida primise o lecţie straşnică, la fel cu cea pe care educatorul o dăduse odinioară lui Nasîrov, punîndu-l să stea cu mîinile ridicate în faţa tuturor. Lăsînd deoparte orice orgoliu, ea făcu singurul lucru bun pe care-l putea face, şi anume, începu cu lucrurile cele mai elementare. Nu-i era ruşine să pună cele mai simple întrebări despre orice aspect al vieţii colhozului, dacă i se părea că nu ştie sau nu înţelege ceva.

La început, se temea că-şi va pierde prestigiul, dar mai tîrziu şi-a dat seama că oamenii îi dispreţuiesc nu pe cei care nu ştiu şi întreabă, ci pe cei care nu întreabă, prefăcîndu-se că ştiu. Desigur, o mai ajuta şi faptul că, deşi învăţase la oraş, trăise totuşi de mică la ţară şi ştia să deosebească orzul de grîu şi pepenele galben de dovleac.

Aşadar, Saida începu să studieze fără preget colhozul, iar o dată cu el, şi pe preşedintele lui, Kalandarov. Dacă la început se întîmpla s-o preocupe mai mult problema „Kalandarov şi Saida", acum studia o problemă mult mai importantă : „Kalandarov şi colhozul".

Vorbind despre Kalandarov, Nasîrov spusese : „Copilul cu şapte dădace rămîne cu nasul neşters". În general îi plăcea să citeze zicători ruseşti — fusese mai mulţi ani în armată — iar de cunoaşterea tuturor subtilităţilor limbii ruse era mîndru ca un copil.

În uzbecă însă, mai exista o zicătoare care i se potrivea de minune lui Kalandarov. Despre un om ca el, în nordul friguros s-ar fi spus, probabil, că şi-a găsit un locşor cald, dar în sudul fierbinte se spune, dimpotrivă, că a crescut „la umbră", în răcoare.

Şi iată că Saida trebui să studieze acum nu numai calităţile lui Kalandarov, care făcuseră din el un bun organizator, dar şi motivele care-l mînaseră la „umbră".

Unul din motive era lipsa lui de cultură, care, la un om orgolios ca el, se însoţise treptat cu lăudăroşenia. Deşi în sinea lui se ruşina de această incultură, faţă de alţii se lăuda într-una cu ea.

„Nu ştiu prea multă carte, dar planul îl îndeplinesc mai bine decît toţi ăia învăţaţii la un loc" erau vorbele lui preferate, cu care-şi începea şi-şi sfîrşea toate cuvîntările.

Al doilea motiv că a crescut „la umbră" era legat de unele particularităţi privind perioada cînd se ridicase, iar, în ultimă analiză, de situaţia, posibilă în perioada aceea, ca un colhoz vestit în întreaga republică să poată sluji raionului şi drept stindard, şi drept menţiune de onoare şi drept scut împotriva oricăror alte imputări.

Ca să n-o ia razna în astfel de condiţii, preşedintele unui colhoz ca ăsta ar trebui să fie tare modest şi prea puţin orgolios. La Kalandarov era tocmai dimpotrivă : modestia îi cam lipsea, în schimb orgoliu... cît vrei ! Creştea orgoliul într-însul ca o recoltă-record, pe un lot special îngrăşat şi pregătit din toate punctele de vedere. Drept care, Kalanda-

rov se obişnuise să ţină seamă numai de ceea ce-i aducea faimă — îndeplinirea planului şi venitul pe zile-muncă — iar celorlalte probleme nu le acorda prea multă atenţie.

În perioada cînd Kalandarov era plecat cu brigada de verificare reciprocă, Saida folosea o parte din timp pentru a-şi vîrî nasul, curioasă, în toate treburile colhozului ; erau zilele cînd se strîngeau şi se predau gogoşile de mătase. Seara, sub karagaci, se vorbeau multe. Dar, mai ales, despre „gogoşi" cum că cutare echipă e cam specialistă în „gogoşi", ba chiar foarte specialistă, în timp ce în cutare echipă nici pomeneală.

Saida auzise şi înainte vorbele astea fără să le pătrundă însă înţelesul. Credea că e vorba pe-alocuri de o lipsă în creşterea viermilor de mătase.

Acum avu însă prilejul să afle ce înseamnă de fapt „a fi specialist în gogoşi". Unele echipe, în goană după evidenţieri şi după prime suplimentare, mai creşteau pe ascuns, peste norma stabilită, un număr oarecare de viermi de mătase. Şi deodată, în vreme ce pretutindeni procentul de îndeplinire a planului abia depăşise cifra de nouăzeci şi se apropia de sută, ziarul raional trîmbiţa : Cutare echipă din colhozul „Buston" şi-a îndeplinit planul în proporţie de o sută douăzeci la sută !

De o asemenea poveste era vorba şi acum. Saida nu tărăgăni lucrurile, se duse întins la echipa cu pricina, care ajunsese vestită în tot raionul şi descoperi, fără prea mare greutate, că din cele o sută douăzeci de procente, vreo cincisprezece erau „gogoşi".

Saida stătu îndelung de vorbă cu şefa de echipă, încercînd să-i explice că nu e îngăduit să se procedeze astfel, că, dacă toate echipele ar face la fel, forurile superioare ar primi informaţii false, că ştiinţa ar putea să tragă concluzii greşite despre productivitatea viermilor de mătase, că, în sfîrşit, dacă în fiecare an se pot creşte mai mulţi viermi de mătase decît prevede planul, înseamnă că trebuie întocmit alt plan. Dar şefa de echipă nu dădu nici o atenţie vorbelor ei.

— Da, da, făcu ea, poate că la noi nu merge totul cum ar trebui. Dar, după expresia feţei, se vedea limpede că e convinsă tocmai de contrariu.

Saida schimbă tactica, încercînd s-o sperie ; îi spuse că, pînă la urmă, nimeni n-o să-i mulţumească pentru înşelăciunea asta.

La început, şefa de echipă ascultă şi aceste vorbe cu indiferenţă, dar cînd Saida stărui, o repezi cu grosolănie.

Explicaţia era simplă : Kalandarov se prefăcea că n-are nici un amestec în povestea cu „gogoşile" ; în realitate, ştia perfect că falsul există, aşa că autorii lui se simţeau la adăpost.

Cînd Saida, mîhnită, îşi împărtăşi neliniştea unuia din membrii consiliului de conducere, acesta îi povesti, cu un zîmbet ironic, care e principiul după care se călăuzeşte în general Kalandarov cînd, în cursul anului agricol, dă informaţiile cerute de organele superioare. Principiul era cît se poate de simplu : Kalandarov nu-şi bătea cîtuşi de puţin capul cu calculele ; ticluia toate datele care i se păreau că în acel moment ar fi necesare sau potrivite, le

semna și le expedia organelor doritoare să se ocupe de statistică. În această privință, avea nu numai o practică, dar și o teorie proprie :

— Treaba raionului, spunea el, este să primească de la mine bumbac și mătase. În treburile mele să nu se bage !

— Studiind diferitele aspecte ale activității lui Kalandarov, Saida află că el obișnuia să încredințeze Umidei sarcina de a întocmi materialele pe care apoi le semna ; în acest domeniu lucrurile stăteau relativ bine. Mai proastă era situația în ceea ce privește materialele pe care, din diferite motive, trebuia să le scrie cu mîna lui. Căci una este să spui : „Nu știu prea multă carte, dar planul îl îndeplinesc mai bine decît toți ăia învățații la un loc“, și alta e să te așezi în fața unei foi albe de hîrtie și s-o acoperi cu tot felul de mîzgăleli. Această îndeletnicire reprezenta pentru Kalandarov un adevărat canon și de aceea toate hîrtiile „scrise cu mîna lui“ nu erau scrise de el, ci de șeful ceaihanalei, și numai semnătura îi aparținea cu adevărat lui Kalandarov. Firește, în ciuda firii lui voluntare, situația asta îl punea pe președinte într-o oarecare dependență față de Ișan, lucru pe care Saida nu-l vedea de loc cu plăcere.

Cu oamenii care nu prea știu carte se întîmplă de obicei din două una : sau au foarte multă stimă pentru știință și regretă că n-au avut parte de învățătură, sau se consideră pentru totdeauna certați cu ea și caută să-i trateze de sus pe cei care au avut prilejul să învețe mai mult, dar au ajuns totuși să depindă de ei.

Oameni din a doua categorie se întîlnesc mai rar decît cei din prima, dar Kalandarov era tocmai o asemenea pasăre rară.

Directorul școlii și învățătorii nu făceau de fel parte dintre oamenii la care Kalandarov se gîndea sau de care avea grijă. Dimpotrivă, își arăta cu orice prilej disprețul față de ei, iar într-un colhoz, acest lucru are influență nu numai asupra mobilierului școlii sau a condițiilor de învățătură — parcă are vreo importanță dacă iarna suflă ori nu vîntul prin clase ?! — dar, indirect, și asupra altor lucruri, cum ar fi, de exemplu, disciplina : copilul e foarte sensibil la atitudinea celor mari față de profesorii săi. Se petreceau însă lucruri și mai rele : erau foarte puține fetele de școală care ajungeau pînă în clasa a zecea. Iată unde ar fi fost nevoie de ajutorul președintelui. Dar ți-ai găsit !

Grădinița de copii fusese trecută în seama Kifoiathonei, care, după cum știm, era prea ocupată cu numeroasele sale obligații din casa președintelui, iar în timpul liber, cu propriile-i gînduri despre viitoarea căsătorie a fiicei sale cu feciorul președintelui.

Cît privește clubul, deși atunci cînd a fost terminat, fotografia lui a apărut atît în ziarul raional, cît și în cel regional, lucrurile s-au mărginit la atît ; mai tot timpul, în el se creștea, se usca sau se depozita ceva.

Iată multe din problemele — și nici pe departe toate — despre care, în acest timp, Saida stătu adeseori de vorbă, într-o formă sau alta, cu membrii consiliului de conducere al colhozului. Uneori le discuta cu toată sinceritatea, alteori însă, amînînd

sinceritatea pentru mai tîrziu, urmărea doar să atragă atenția celor cu care vorbea și să-i trezească din amorțeală pe cei care se deprinseseră cu această situație. Deprinderea cu răul este, de fapt, lucrul cel mai primejdios. Mulți se obișnuiseră chiar să considere că tot ce face Kalandarov e spre binele colhozului...

Toate acestea nu erau ca o buruiană măruntă, pe care o poți smulge din răzor cu două degete; ele trebuiau smulse din rădăcină cu amîndouă mîinile, și pentru a izbuti, nu era de ajuns să tragi singur, ci, ca în povestea cu ridichea: „Unchiașul trage de ridiche, baba de unchiaș..." În orice caz, treptat, cu răbdare, fără să-ți pierzi capul, trebuiau antrenați la acțiune mulți oameni și, în cele din urmă, oricît de greu ar fi fost, însuși Kalandarov...

În zilele cînd Saida se cufundase pînă peste cap într-o activitate căreia nu-i mai dădea de capăt, s-a întîmplat ceva neprevăzut.

După predarea gogoșilor de mătase, cînd localul clubului se golise, Saida i-a adunat pe tineri, a făcut curățenie la club și a fixat ziua inaugurării — nu a inaugurării oficiale, care mai avusese loc o dată, ci a inaugurării reale, după care clubul urma să-și înceapă activitatea.

În seara inaugurării, Saida a rostit cîteva cuvinte despre club și despre ceea ce poate să devină el, dacă toți vor pune umărul. N-a vrut să spună nimic de prisos, care să rămînă numai în vorbe, fără să se transforme în fapte. După asta s-a anunțat muzică și dans. La început însă n-a prea fost o atmosferă de veselie.

Atunci Saida luă dutara și începu să cînte. Pe un tînăr îl convinse să cînte din gură, iar pe cîteva fete să danseze.

Deși tînără, Saida avea totuși un post de conducere ; chiar dacă nu umbla în bluză militară și pantaloni de călărie, cu sprîncenele încruntate și mers țanțoș, era totuși secretara organizației de partid. Pe scurt, cei de față nu se așteptaseră ca Saida să ia, fără nici un fel de fasoane, dutara și să-i zică cu atîta suflet. Faptul că totuși o făcuse și că după aceea, ca o flăcăruie în bătaia vîntului, se aprinsese de îndată și veselia generală, se pornise dansul și cîntecul, îi apropie fără voie pe toți oamenii între ei și de Saida. Spre sfîrșit, șefa de echipă, o femeie nu prea tînără, cea care o ocărîse pe Saida și de atunci se socotea certată cu ea, luă deodată dutara, de parcă s-ar fi trezit într-însa tinerețea de mult trecută, și începu să cînte, rugînd-o să danseze. Oamenii se ceartă și se împacă în fel și chip. Uneori se împacă așa...

Saida nu se lăsă mult rugată și începu să joace. Se iscă o larmă veselă și, drept urmare, curînd mulți colhoznici începură să-i spună, cînd ea nu era de față, „Saida noastră" sau „Saidahon a noastră" și se apropiară mult de ea. În zilele acelea, trebui să asculte atîtea destăinuiri, că uneori se culca mult mai tîrziu decît ar fi vrut după o zi de muncă încordată.

Conform planului de activitate al clubului, anunțat de Saida, prima conferință era pentru femei și se intitula : „Ce spune religia despre femei".

La club se adunară numai femei și fete. Veniră în număr mult mai mare decît se așteptase ea.

După ce conferenţiarul termină de vorbit, Saida se interesă dacă are cineva de pus vreo întrebare. Se ridicară de îndată cîteva mîini. Fiindcă nu se aşteptase să vină atîta lume, fu şi mai mirată cînd văzu că femeile participă la discuţii cu atîta însufleţire.

Prima se ridică o femeie uscăţivă, cu faţa oacheşă, obosită, care şedea drept în faţa Saidei.

— Prima întrebare pe care aş vrea s-o pun, spuse ea, este despre egalitatea în drepturi. Tovarăşul care ne-a vorbit a spus că, în trecut, mormintele pentru femei erau săpate cu o jumătate de arşin mai afund decît mormintele pentru bărbaţi, şi eu aş zice că bine făceau. Ce folos să îngropi femeia alături de bărbat, cînd în viaţă, ea, oricum, nu era deopotrivă cu el... Dar aş vrea să întreb ceva despre cei vii: De ce la noi în colhoz femeile sînt privite astăzi într-un fel, iar bărbaţii cu totul într-altfel?

Uimit, conferenţiarul sări de pe scaun ca ars.

— La întrebarea asta nu e cazul să răspund eu, ci preşedintele colhozului vostru.

Dar femeia îl întrerupse.

— Stai puţin că n-am isprăvit... Nepoată-mea, Kunduzoi, lasă sapa din mînă numai la asfinţit, deşi e firavă ca un fir de trestie, iar bărbat-su, care e rotofei ca o butie, lucrează la noi ca poştaş. E atît de gras, că pînă acum a făcut praf două biciclete. Era mai bine să lucreze el la cîmp, iar Kunduzoi la poştă. I-am spus asta preşedintelui nostru, dar el s-a uitat la mine de sus şi mi-a răspuns: „Kunduzoi a dumitale n-o să ştie niciodată să umble pe bicicletă". Dar ce, din burta maică-si bărbat-su a ieşit pe bicicletă? Toată ziua atîta face: împarte vreo cinci kile de ziare. Iar Kunduzoi, sărăcuţa de ea, cînd se întoarce acasă, seara, de la cîmp, abia trebuie să se apuce de treabă: să pună de cină, să spele, să coasă. Are şi copii, de care tot ea trebuie să vadă, nu bărbat-su...

În clipa aceea, din fundul sălii, o întrerupse un glas puternic.

— Ehe, surioaro, cînd apa vine tulbure, trebuie să vezi ce s-a întîmplat acolo unde începe arîkul. N-aţi băgat de seamă ce-i la noi prin birouri? Stau acolo numai d-ăi tineri, unul mai zdravăn ca altul, toţi cu cămăşi de mătase. Poate tovarăşul conferenţiar nu ştie, dar noi la cămăşile astea le zicem „alinarea trupului". Stau în cămăşi d-astea şi ţăcăne bilele la abac!

În sală se stîrni rumoare.

— Da' ce, la noi nu-s femei care ar putea să fie şefe de brigadă?

— În alte colhozuri nu numai că sînt şefe de brigadă, dar au căpătat şi titlul de Erou al Muncii Socialiste.

— Iar la noi şi la magazie e un bărbat, şi la fermă tot un bărbat, şi la prăvălie tot aşa!

— Numai la creşă nu le-a dat prin cap să pună un bărbat!

— N-aveţi voi grijă, că-l pune ca mîine pe Işan!

Saida se sculă în picioare şi ridică mîna, căutînd să le potolească pe femeile care se înfierbîntaseră. Le spuse că tovarăşul conferenţiar e de la regiune, că nu cunoaşte treburile din colhozul lor şi că-i vine greu să răspundă la astfel de întrebări. Desigur, trebuie să li se dea un răspuns, dar nu acum.

„Nu e cazul să trasformăm conferința într-o ședință".

— Și de ce nu ? strigă cineva din mijlocul sălii, fără să se ridice în picioare. De atîta vreme nu s-a mai ținut o ședință. Putem face și asta !

În sală se produse iar rumoare. O femeie grasă și bătrînă, care ședea în rîndul întîi, se sculă în picioare și după ce, de emoție, molfăi din buze timp de cîteva secunde fără să scoată nici un sunet, își luă inima-n dinți și spuse cu un glas atît de puternic, că se auzi nu numai în toată sala, dar cu siguranță că și afară.

— Saidahon, fata mea, vreau să te întreb și eu ceva. Se spune că s-a descoperit o greșeală a președintelui. Cînd se discută problema asta ?

În sală se făcu liniște.

— Ce greșeală ? întrebă ea, bîlbîindu-se ușor și privind-o țintă pe Umida, care era tot atît de uluită. Ce greșeală ? repetă Saida, de data aceasta însă pe un ton ceva mai sigur.

Bătrîna aruncă o privire în stînga, în dreapta, întorcîndu-se apoi spre sală, de parcă toți cei de față ar fi știut despre ce greșeală e vorba. Văzînd că femeile tac chitic, izbucni mînioasă :

— De ce tăceți ? Vorbiți !

Dar în sală continua să domnească liniștea.

— Nu știu despre ce e vorba, rosti Saida, reușind în sfîrșit să se stăpînească. Tovarășul Kalandarov conduce de atîția ani colhozul, încît, cu siguranță, cunoaștem cu toții activitatea lui. Cel puțin așa îmi închipui. Altceva era dacă ascundea ceva și abia acum ar ieși la iveală... N-am auzit însă nimic și cred că-s vorbe goale.

Cîteva femei din sală, mai cu scaun la cap, îi întăriră spusele.

— Întrebări d-astea se pun la adunarea generală !

— Și mai lămurit, ca să înțeleagă toată lumea despre ce e vorba !

— Și președintele să fie de față !

Saida profită de moment și anunță că se face o pauză, iar după aceea urmează un film. Spre norocul ei, caravana cinematografică tocmai sosise. Se gîndea că, dacă ar fi continuat discuția, fără să știe de unde au apărut zvonurile despre „greșeala" lui Kalandarov, și ar fi încercat să le risipească pe loc, s-ar fi ajuns la rezultate contrarii.

Totuși, după conferință, zvonurile se umflară și mai mult, iar după trei-patru zile ajunseră coșcogea munte : se spunea că problema va fi discutată îndată după întoarcerea lui Kalandarov, că e vorba de-o „greșeală" serioasă, că s-a și întrunit consiliul de conducere, că în locul lui Kalandarov se caută un alt președinte și că nu degeaba a venit în colhoz un nou secretar de partid.

Toate acestea o neliniștiră foarte mult pe Saida. Desigur, nu toți oamenii din colhoz aveau aceeași atitudine față de președinte : unii erau mulțumiți de el, în vreme ce alții se considerau nedreptățiți. Nu-i vorbă, făcea omul greșeli, și, după părerea Saidei, chiar foarte mari ; dar asta era una, iar „greșeala" misterioasă pentru care ar fi trebuit înlăturat fără zăbavă era cu totul altceva : un zvon suspect și îngrijorător în jurul căruia cei pe care Kalandarov i-a frecat la timpul său — pe drept sau pe nedrept — ar putea să îngrămădească tot ce le trece prin cap

şi să facă multe buclucuri, producînd încurcături în toate treburile colhozului.

Saida se sfătui cu Umida, cu Ismaildjan şi cu cîţiva membri ai consiliului de conducere, dar fără nici un folos : toţi erau la fel de miraţi şi nici unul nu ştia de unde s-au pornit toate vorbele astea.

În vreme ce explicaţia... era cît se poate de simplă.

Mai întîi, cînd Saida l-a silit pe Kalandarov să se întoarcă în adunarea de partid, faptul a produs asupra celor absenţi o impresie şi mai puternică decît asupra celor prezenţi. Relatările despre această neaşteptată întîmplare se transformară treptat în zvonuri, potrivit cărora Kalandarov s-ar fi făcut vinovat de ceva şi ar fi fost căutat, convocat, iar cazul său a fost pus în discuţie, sau urma să fie pus...

În al doilea rînd, zvonurile au fost alimentate de un cuvînt aruncat din întîmplare de Umida, care nici nu ştia cînd l-a pronunţat. În urmă cu o săptămînă, Umida se dusese cu o prietenă la baie. Acolo, prietena a început să-l ocărască pe preşedinte, spunînd că e un zgîrie-brînză, care, ca să facă economie de apă, a poruncit lăcătuşului să strîngă atît de tare robinetele de apă caldă, încît să pice din ele numai cîte-o linguriţă la un ceas. Ca să nu rămînă mai prejos, Umida a vrut să facă pe grozava şi să arate că ştie mai mult decît muritorii de rînd. S-a apucat să spună, dîndu-şi importanţă, că... „robinetele sînt un fleac ! A făcut el, preşedintele, greşeli şi mai grave !“

În afară de Umida şi de prietena ei, se mai aflau la baie şi alte femei. Ele prinseră din zbor aceste vorbe şi, adăugînd cîte puţin şi de la ele, împînziră colhozul cu ele. Cum că, „după cîte s-a descoperit, preşedintele a săvîrşit o mare greşeală şi problema va fi pusă în discuţie“. La aceasta ar trebui, poate, să adăugăm că, din pricina folosirii sale excesive, cuvîntul absolut nevinovat de „problemă“ dobîndise de mult o semnificaţie misterioasă, ba chiar alarmantă, şi nu numai în cugetul femeilor care se aflau atunci la baie.

Pe scurt, zvonurile s-au lăţit vijelios. La urma urmei, Kalandarov însuşi era, fără să vrea, cauza fenomenului. Prea de multă vreme nu mai fusese de loc criticat, prea de multă vreme, pînă şi cea mai neînsemnată greşeală a sa — despre care în alte împrejurări oricărui alt om i se putea vorbi deschis, şi cu aceasta se închidea chestiunea — rămînea nediscutată, întipărindu-se în schimb, aşa cum se întîmplă întotdeauna, cu atît mai trainic în memoria oamenilor. Şi, în ciuda faptului că majoritatea colhoznicilor îl iubeau şi-l respectau, terenul pentru răspîndirea zvonurilor despre „greşeala“ lui Kalandarov fusese destul de bine pregătit chiar de el : oamenii puteau să-i arate oricînd dragostea şi respectul lor, pe cînd criticarea lipsurilor lui trebuiau s-o amîne cu anii.

Saida, Umida şi Ismaildjan discutară toate acestea cu cîţiva membri ai consiliului de conducere, fără să ajungă însă la vreun rezultat. Zvonurile nu mai conteneau. Nu se ştia cine le răspîndeşte cu atîta reavoinţă şi nu le rămînea decît să spere că, mai devreme sau mai tîrziu, vor amuţi de la sine.

Pe Saida însă o nelinişte cu osebire faptul că toate zvonurile se iscaseră în lipsa lui Kalandarov şi, ca un făcut, după cearta pe care o avusese cu ea. Ce se va întîmpla dacă, la întoarcere, îi vor ajunge la

9—2472

ureche aceste zvonuri şi, aprins de mînie, le va da crezare?

La drept vorbind, Saida noastră îşi făcea mult sînge rău...

10

Vremea era destul de neprielnică, rareori cîte o zi mai însorită şi bumbacul creştea anevoie. Într-o vară ca asta, e deosebit de preţioasă experienţa oamenilor care se pricep să grăbească creşterea plantelor de pe loturile lor. Asemenea loturi existau şi în colhozul „Buston" : de aceea, consiliul de conducere şi biroul de partid hotărîră să organizeze o consfătuire, la care cei mai buni şefi de brigadă şi de echipă să-şi împărtăşească experienţa.

Fireşte, o asemenea consfătuire nu putea fi pregătită într-o singură zi. Împreună cu agronomul de la S.M.T. şi cu doi membri ai consiliului de conducere, Saida colinda de două zile ogoarele, mergînd de la o brigadă la alta, de la o echipă la alta.

Venind de la cîmp, deşi se simţea frîntă de oboseală, hotărî să treacă pe la consiliul de conducere, ca să vadă ce corespondenţă a mai venit şi, dacă va fi cu putinţă, să bea un ceai fierbinte. Nu-şi înjghebase nici un fel de gospodărie ; locuia singură şi ar fi fost prea mare bătaie de cap să facă focul numai

pentru a fierbe un ceainic de ceai. Şi-apoi, era ostenită din cale-afară.

La consiliul de conducere nu era nimeni. După ce ridică poşta de la secretariat, Saida trecu în biroul ei, deschise fereastra şi aprinse lampa. Dar abia începu să citească ziarele, că în biroul ei intră Zulfakarov, ca un geniu binefăcător, ţinînd în mînă tocmai ceea ce îi trebuia Saidei : un ceainic cu ceai şi o pială.

Saida îl privi mirată. Nu ceruse ceai nimănui şi, în afară de asta, de ce tocmai Zulfakarov aduce ceaiul în birouri?

— Vă rog să mă iertaţi, tovarăşă Alieva! spuse Zulfakarov, întîlnindu-i privirea. Işan-aka s-a dus undeva şi...

Fără să-şi termine vorba, puse ceainicul pe masă, clăti piala şi — cum se obişnuieşte cînd serveşti ca lumea un ceai — îl turnă de cîteva ori din ceainic în pială şi din pială în ceainic şi abia după aceea i-l întinse Saidei.

Dar grija lui nu se mărgini la atît : luă lampa în mînă şi o scutură puţin, să vadă dacă avea destul gaz. Făcu apoi flacăra mai mică — lampa începuse să fileze — şi îndreptă colţurile cuverturii de catifea de pe masă.

Abia atunci, Saida îşi dădu seama că Işan-aka nu lipseşte întîmplător. Zulfakarov venise să vorbească cu ea.

După ce-şi bău ceaiul şi mai umplu o dată piala, Saida o întinse lui Zulfakarov. Acesta se apropie grăbit, o luă cu amîndouă mîinile şi îşi trase scaunul lîngă biroul Saidei. Ceainicul îl mută lîngă el,

lăsînd astfel să se înțeleagă că va turna el ceaiul mai departe.

— Ei, cum îți mai merge ? îl întrebă Saida.

— Bine, tovarășă Alieva ! răspunse Zulfakarov care, după întîmplarea de la adunare, se vede că hotărîse să i se adreseze astfel în orice împrejurare. Am căutat mereu prilejul să vă spun că mi-am îndreptat greșeala și că am terminat cu Mehri... Și iată că prilejul s-a ivit : mă aflu în fața dumneavoastră, dar mi se încleștează gura de rușine...

La un asemenea ton smerit, Saida rămase pe gînduri.

„Cam repede ! Pînă mai ieri nici nu se socotea vinovat de bigamie, iar acum vorbește de ea cu ochii plecați, ca o fecioară neprihănită. L-o fi cuprins și pe el panica la auzul diferitelor zvonuri despre Kalandarov ?"

— Foarte bine ! îi spuse ea, așteptînd să vadă ce urmează.

Zulfakarov îi aruncă o privire pe sub sprîncene, rămînînd și el în așteptare.

— Dacă s-ar înmormînta acum toate discuțiile astea...

— Firește că le putem înmormînta, spuse Saida cu o imperceptibilă ironie. Se întîmplă însă uneori ca, înainte de-a îngropa un mort, oamenii să socotească necesară autopsia, pentru a-l cerceta cu de-amănuntul. Cîteodată, treaba asta are importanță pentru cei vii... Tăcu o clipă și adăugă : Am băgat de seamă mai de mult că vrei să-mi vorbești. Și eu țin la fel de mult să stau de vorbă cu Mehrihon, dar nu izbutesc de fel : cînd mă duc la ea — se ascunde, cînd o chem la mine — nu vine. Totuși, aș vrea s-o întreb : ce-a făcut-o să se mărite cu un om însurat ? După ce-o să aflăm asta, poate că, în cele din urmă, o să înmormîntăm toată povestea, și cît mai adînc.

— În viață se întîmplă multe ! zise Zulfakarov, oftînd. Inimii nu-i poți porunci !

Saida nu se putu opri să rîdă.

— Se înțelege, cum poate rezista inima unei femei în fața unui bărbat mai mare ca ea cu zece ani și care, pe deasupra, are și nevastă, și șase copii ! Pesemne că oftează atît de tare după dumneata, de cade tencuiala de pe tavan !

— Hm, nu asta voiam să... bîigui Zulfakarov, tușind stînjenit. Voiam să spun că era o femeie singură...

Dar Saida nu era de loc dispusă să-l cruțe.

— Dacă ar fi fost vorba numai de singurătate, spuse ea, ar fi fost mai potrivit să se mărite cu Uzakov, care e holtei. Am auzit că, pe vremuri, i-a trimis chiar pețitori, și-apoi e mai tînăr ca dumneata...

Dîndu-și seama că Saida știe despre povestea asta mult mai multe decît credea el, Zulfakarov se fîstîci.

— Și nici lipsa de bani n-a putut-o împinge pe Mehrihon pe această cale, urmă Saida, de parcă ar fi vorbit cu ea însăși. Se spune că, pe vremea cînd a început legătura voastră, erați amîndoi șefi de echipă, așa că în privința veniturilor nu era o diferență prea mare ; cît privește cheltuielile... Mehri era singură, pe cînd dumneata... E greu de crezut că ai fi putut să-i faci cine știe ce daruri scumpe din bugetul dumitale.

Zulfakarov nu știa ce să-i răspundă. Venise hotărît să se pocăiască nițeluș, numai și numai ca pînă

la urmă să iasă basma curată. Dar, văzînd că Saida nu se arată de loc dispusă să se mulţumească cu o asemenea pocăinţă, de ochii lumii, se nelinişti de-a binelea. Pentru orice eventualitate, îi vorbi cu un glas şi mai tremurat.

— Puteţi să credeţi ce vreţi, tovarăşă Alieva, eu v-am spus tot adevărul. Am făcut o prostie... Ce a fost, n-o să se mai repete...

— Că n-o să se mai repete, asta o cred, zise Saida, strîngînd scrisorile de pe masă. Dar că mi-ai spus tot adevărul, asta n-o cred. Mă rog, o să aflu de la Mehrihon de ce s-a măritat cu un om căsătorit... Dar ai putea să-mi spui de ce te-ai însurat dumneata cînd mai aveai o nevastă ?

— Am fost un prost, răspunse încet Zulfakarov, de teamă să n-o încurce mai tare şi nevoind să renunţe la pocăinţa prefăcută, care i se părea mai puţin periculoasă.

Aerul lui spăşit n-o mişcă pe Saida nici de data asta.

— Ştiu că nu dumneata ai inventat bigamia, zise ea. Şi mai ştiu că n-ai de gînd s-o aperi pe faţă. Nu ştiu însă de ce acest lucru s-a întîmplat tocmai cu dumneata şi cu Mehrihon, iar dumneata te încăpăţînezi să taci.

Zulfakarov stătea nemişcat, fără să ridice capul.

Cînd se convinse că Zulfakarov e hotărît să nu mai scoată un cuvînt, Saida îl rugă s-o ierte, zicînd că e obosită şi vrea să se odihnească.

Zulfakarov luă ceainicul şi piala. Judecînd după mersul lui şovăielnic, părea că tot mai speră ca Saida să-l cheme înapoi.

Cînd ajunse acasă şi deschise uşa camerei sale, Saida băgă de seamă că în tufişurile de lîngă fereastră s-a mişcat ceva alb. Apoi, după ce intră în casă şi aprinse lampa, uşa se deschise uşurel, şi în prag se ivi o femeie măruntă şi durdulie, de vreo treizeci de ani, cu o rochie albă, de mătase, şi o tiubeteică brodată cu mărgele. La faţă era destul de drăguţă ; doar capul îi stătea parcă stîngaci pe gîtul prea scurt, şi asta o urîţea.

Cînd Saida o pofti pe neaşteptata musafiră să ia loc, aceasta se aşeză pe un scaun, strîngînd cu putere în mîna-i negricioasă o batistă albă.

— Sînt Mehrihon Anarbaeva, spuse femeia pe un ton cam afectat, ce părea să-i fie familiar, deşi se vedea cît de colo că este emoţionată. Am fost de atîtea ori la dumneata, că am obosit, dar niciodată nu te-am putut prinde singură. Am auzit că o să luaţi în discuţie problema mea şi a lui Zulfakarov.

— Problema ? Ce problemă ? făcu Saida puţin pe mirata.

— Se spune că dumneata l-ai criticat în şedinţă. Că l-ai întrebat : care dintre ele e soţia ta ? Aşa că vreau să ştii un lucru : eu nu sînt măritată cu el, şi el nu e însurat cu mine !

Saidei nu-i plăcu femeia asta din prima clipă şi nu izbuti să-şi ascundă pe deplin sentimentele.

— Din moment ce Zulfakarov nu ţi-e soţ, spuse ea pe un ton tăios, de care se miră singură, atunci cum trebuie să-l considerăm ? Amant ?

Femeia ripostă pe un ton ascuţit :

— Cum poţi să-mi spui vorbe ca astea ?! Tocmai dumneata, o fată !

Dar aceste cuvinte n-o prea impresionară pe Saida, care zîmbi ironic.

— Mă rog, născocește dumneata atunci un nume pentru bărbatul care nu ți-e bărbat, ci altceva, și care să nu jignească auzul nimănui.

Femeia ședea cu ochii în jos și-și frămînta, nervoasă, batista în mînă.

În prima clipă, Saida crezu că se înțelesese dinainte cu Zulfakarov. Băgă însă repede de seamă că nu e așa. În vreme ce el venise să-și recunoască vina, ea, dimpotrivă, o tăgăduia. Singurul punct de asemănare era că fiecare din ei hotărîse, din proprie inițiativă, dar în același timp, să prevină într-un fel furtuna care se apropia.

Saida îi puse o mulțime de întrebări, care rămaseră însă fără răspuns, pînă cînd femeia se dădu bătută. Poate că o impresionase tonul calm cu care-i vorbise Saida, după ce-și înăbușise prima pornire de antipatie. În sufletul femeii încolți nădejdea că va fi compătimită și, după ce-și dădu drumul, povesti tot, printre suspine și zîmbete, învinovățindu-se cînd pe ea, cînd pe Zulfakarov, cînd pe amîndoi în același timp.

...Mehri rămăsese de mică fără mamă, în grija tatălui ei, care, îndată ce fata a devenit majoră, chiar la începutul războiului, a măritat-o cu Usmandjan, fierarul colhozului, un tînăr liniștit și vrednic. După un an, tatăl ei a murit, iar Usmandjan a plecat pe front.

Cam pe vremea aceea, netrebnicii care după cum știm aduseseră aproape de rîpă colhozul „Buston“ înainte de venirea lui Kalandarov ajunseseră să-ntreacă orice măsură. Unui terchea-berchea i se păru

că Mehri, rămasă dintr-o dată și fără soț, și fără tată, ar fi ușor accesibilă și, deși acest lucru nu face de loc cinste femeii, bărbatul nu se înșelă...

Saida înțelese bine cum s-au petrecut lucrurile, iar cînd la acest punct al povestirii sale Mehri se uită la ea întrebător, nu-i mai ceru amănunte.

După cele întîmplate, vinovatul își exprimă recunoștința față de Mehri în felul în care putea s-o facă unul ca el : o puse în fruntea unei echipe care pînă atunci abia o scotea la capăt, dar care, îndată ce Mehri deveni conducătoare, începu să îndeplinească planul în proporție de o sută douăzeci la sută. Nici Mehri, nici ceilalți membri ai echipei nu înțelegeau cum se obțin aceste „realizări“ ; în schimb protectorul ei știa foarte bine... Mehri căpătă o primă serioasă, iar el ajunse după șase luni la pușcărie, deoarece povestea asta era floare la ureche față de tot ce învîrtea el.

În următorii trei ani, nici vorbă n-a mai putut fi de primă, căci primele se obțin prin muncă grea, iar felul cum o începuse Mehri nu-i prea dădea ghes la muncă.

Cînd Usmandjan s-a întors teafăr din război, nici c-a mai dat pe-acasă. Oamenii au avut grijă să-i spună tot ceea ce omul nostru ar fi dat mult să nu audă. De altfel, poate că și oamenii au avut dreptate în felul lor... Usmandjan s-a instalat într-o cămăruță de lîngă fierărie, iar după un an și-a construit, cu ajutorul colhozului, o casă, și, după ce și-a înjghebat oarecum gospodăria, a cerut-o de nevastă pe Umida, care lucra pe atunci ca mulgătoare. Soțul Umidei murise în război și ea locuia cu mama și cu soacra ei.

Deşi se părea că n-ar mai fi trebuit să nutrească vreo speranţă de împăcare cu Usmandjan, cînd află că se însoară, Mehri aproape că se îmbolnăvi de inimă rea şi de invidie, bucurîndu-se grozav cînd cumetrele din sat îi spuseră după cîteva zile că Umida n-a primit să se căsătorească cu el pe motiv că soacră-sa îi e ca o a doua mamă şi nu vrea s-o lase singură. Dar, după cît se vede, lui Usmandjan nu i-a fost frică să-şi ia pe cap dintr-o dată două soacre, fiindcă după o săptămînă s-a făcut nunta. E adevărat că şi după nuntă Mehri s-a mîngîiat cu gîndul că, oricum, din căsătoria asta n-o să iasă nimic bun : adesea unui om îi vine să-şi ia lumea-n cap şi cu o singură soacră, darămite cu două, dintre care una e mama răposatului soţ al Umidei. Poate să fie asta viaţă ?

Trecură cîteva zile. Apoi cîteva luni. Mehri îi tot întreba pe vecini : „Ei, ce se aude ? Nu s-au certat ? Nu s-au despărţit ?..." Culmea ! Usmandjan şi Umida nu se certau şi nu se despărţeau ; mai mult chiar, nici bătrînele nu se certau între ele sau cu tinerii. Cîţiva ani mai tîrziu, Usmandjan căpătă şi un fiu şi, într-o zi, văzîndu-l singur pe stradă, într-o răbufnire de gelozie, amestecată cu frînturile dragostei pe care i-o mai purta lui Usmandjan, Mehri îl sperie îngrozitor pe băieţaş, luîndu-l mai întîi în braţe, apoi muşcîndu-l de obraz.

Şi aşa treceau anii... După ce a absolvit cursurile de şoferi, Usmandjan trecea adesea cu autocamionul prin faţa casei lui Mehri, dar niciodată n-a aruncat măcar o privire într-acolo. În cele din urmă, deveni şef al garajului colhozului. Umida absolvise şcoala serală şi fusese numită secretară a consiliului de conducere, în timp ce Mehri continua să rămînă tot ceea ce fusese şi înainte.

Cam pe-atunci a început povestea cu Zulfakarov...

Într-o seară de vară, nişte actori veniţi din altă localitate au dat un spectacol sub cerul liber, chiar în tabăra brigăzii. Prezentatorul glumea mereu şi, cunoscînd probabil dinainte toate treburile colhozului, ba lăuda în glumă pe cîte-un fruntaş, ba-şi bătea joc cu vorbe usturătoare de cei rămaşi în urmă. Aproape toţi cei din jur rîdeau cu poftă, dar ei nu-i venea de loc să rîdă. Nu numai că fusese şi ea frecată straşnic, dar mai trebui să asculte după aceea şi un catren în care se aduceau laude unei şefe de echipă care era în întrecere cu ea. Se zicea că e prietenă cu Mehri, dar făcea parte dintr-acele prietene cărora în taină visezi să le scoţi ochii. Mehri începu să tremure de invidie, iar Zulfakarov, care se nimerise lîngă ea, băgă de seamă cît de cătrănită e. Mai întîi îi şopti că nu trebuie să se mîhnească aşa tare, iar după sfîrşitul spectacolului, întovărăşind-o la plecare, îi spuse încet :

— Dacă oamenii nu se ajută unul pe altul, rămîn în coadă toată viaţa.

Cuvîntul „a ajuta", mai cu seamă în gura unui bărbat, nu era o noutate pentru Mehri. Tocmai acest cuvînt îi plăcea să-l repete cît mai des acela care în timpul războiului o abătuse de la calea cea dreaptă şi apoi, fără ca el să piardă nimic, „o ajutase" să capete prima de producţie.

Mehri şi Zulfakarov s-au înţeles destul de repede unul pe celălalt şi au hotărît să se „ajute" ; e drept, nu în acelaşi timp, ci pe rînd.

În anul cînd s-a întîmplat asta, era rîndul ei să-l „ajute". Prin tot felul de manevre, înşelîndu-i pe membrii echipei sale, care nu bănuiau nimic şi de aceea nu erau prea vigilenţi, Mehri izbuti să treacă în contul echipei lui Zulfakarov o parte din bumbacul recoltat de ei şi aproape jumătate din ce recoltase ea singură. Cînd s-a făcut socoteala, s-a constatat că Zulfakarov depăşise cu mult planul. El a căpătat un spor mare, o primă, şi a fost evidenţiat de preşedinte la adunare. În cele din urmă, efectul a fost chiar mai puternic decît prevăzuseră Zulfakarov şi Mehri : pe Zulfakarov l-au numit şef de brigadă, iar Mehri a fost eliberată din funcţia de şefă de echipă, pentru că munca ei se dovedea prea slabă în lumina succeselor vecinului.

Înşelăciunea nedescoperită de nimeni — deşi, dacă cineva şi-ar fi dat osteneala, n-ar fi fost mare lucru s-o descopere — i-a unit pe Mehri şi pe Zulfakarov. Totodată, taina care exista între ei i-a îndepărtat fără să vrea de toţi cei din jur. În orice caz, Zulfakarov a hotărît să se întîlnească cu ea pentru a o linişti. A căutat s-o facă însă atunci cînd nu putea să-l vadă nimeni, adică noaptea tîrziu, şi în acest scop a sărit gardul, fără a mai încerca să folosească poarta. De altfel, pe atunci, asemenea ciudăţenii din partea lui Zulfakarov n-o mai mirau pe Mehri.

Trecură cîteva luni. Din cînd în cînd, Zulfakarov pleca la oraş sau la centrul raional, şi, cînd sărea gardul la Mehri, nu obişnuia să vină cu mîna goală, ci-i aducea ba un cupon de atlaz de Marghelan [1], ba o pereche de pantofi de lac, ba o sticlă de vin dulceag.

[1] *Marghelan* — oraş din R.S.S. Uzbecă, important centru al industriei mătăsii.

Vom adăuga că Zulfakarov nu se mărginea la daruri materiale. Cu prilejul vizitelor sale, el căuta să întărească şi moralul femeii, spunîndu-i că acum e om de vază în colhoz, lăsînd să se înţeleagă că Mehri va ajunge odată, cu ajutorul lui, să se bucure de onoruri şi chiar de glorie.

Gardurile pot fi oricît de înalte şi nopţile oricît de întunecoase, că într-un kişlak e greu să ascunzi ceva multă vreme, încît, curînd, începură să umble vorbe, care, de data asta, corespundeau pe deplin adevărului.

Soţia lui Zulfakarov nu aproba de loc plimbările lui nocturne. Dimpotrivă, o ispitea foarte mult gîndul să dea buzna în casa femeii, să-i scoată ochii şi apoi s-o aducă de păr la consiliul de conducere. Dacă intenţiile ei nu s-au realizat, faptul se datoreşte ameninţării lui Zulfakarov că, în cazul acesta, va pleca de acasă fără să i se ştie de urmă, părăsind-o şi pe ea, şi pe copii. Nevastă-sa a bocit cîteva zile, iar apoi, ca să arate că e o femeie de caracter, a plecat la soră-sa ; dar cum în realitate nu era o femeie de caracter, după o săptămînă s-a întors şi a continuat să trăiască cu Zulfakarov. De altfel, vom adăuga că, în asemenea cazuri, existenţa a şase copii influenţează uneori şi caractere mai tari.

Într-o zi, a venit în colhoz tovarăşul Kadîrov, secretarul comitetului raional de partid. El trebuia să viziteze ogoarele cîtorva brigăzi şi, după socoteala preşedintelui, la prînz urma să ajungă tocmai în brigada lui Zulfakarov. De aceea, Zulfakarov a

primit dispoziția din partea președintelui să pregătească pilaful.

Atunci Zulfakarov se gîndi să riște și organiză masa nu în tabăra brigăzii, adică în „șipané", cum i se spune în uzbecă, ci acasă la Mehri, care se afla în apropiere.

Socoteala lui Zulfakarov era simplă : cînd se va afla că secretarul comitetului raional, însoțit de președinte, a venit acasă la Mehri și a mîncat acolo pilaful, chiar dacă acest lucru nu va pune capăt vorbelor, în orice caz va închide gura multora și, mai ales, va legaliza oarecum vizitele lui nocturne, pe care se săturase să le mai facă în ascuns.

Pilaful fu preparat și mîncat. Kadîrov habar n-avea de Mehri, iar Kalandarov era prea ocupat de Kadîrov și nu-l interesa de loc unde fusese preparat pilaful : în șipané sau în casa cuiva. Principalul era ca pilaful să fie bun și servit la timp.

Oricît ar părea de ciudat, planul ingenios al lui Zulfakarov a reușit și, trebuie s-o spunem, în parte pentru că ei înșiși — atît Zulfakarov, cît și Mehri — erau pe deplin convinși de succesul ideii lor. Mehri, care de mult nu mai făcea pe grozava în fața vecinilor, își reluă vechiul obicei, iar Zulfakarov începu să nu mai vină pe la ea noaptea, ci ziua namiaza mare și fără să se ferească prea mult. Iar cînd oamenii încep deodată să se poarte altfel, înseamnă că există o pricină. Pînă la urmă, unele cumetre începură să spună că Mehri „a lor" va fi iar numită șefă de echipă, iar alte cumetre, de sex masculin, spuseră că nici nu e de mirare curajul lui Zulfakarov : nu degeaba l-a adus Kalandarov pe secretarul comitetului raional să mănînce pilaf în casa ei și

nu degeaba a pus el bine plîngerea comsomoliștilor împotriva lui Zulfakarov. Putea el să dea curs plîngerii, cînd tovarășul Kadîrov i-a promis sprijin lui Zulfakarov ? Sigur că i l-a promis, cum ar putea fi altfel ?

Într-un cuvînt, relațiile dintre Zulfakarov și Mehri se transformară în cele din urmă într-un fel de a doua căsătorie, semioficială. Simțindu-se sigur pe sine, Zulfakarov hotărî să ducă lucrurile pînă la capăt : pregăti un pilaf pentru prietenii cei mai apropiați și aduse de undeva un mulla pricăjit, care, fără să stea mult pe gînduri, făcu tot ce i se ceru.

— Nici n-am băgat de seamă cum am devenit a doua nevastă a acestui cîine, spuse la urmă Mehri, blagoslovindu-l fără prea multă gingășie pe Zulfakarov și încheindu-și povestirea în hohote de plîns.

— Cîinele linge numai cazanul lăsat deschis, spuse Saida, uitîndu-se cu milă la fața ei ciupită de vărsat și asudată de emoție, care parcă slăbise în cele două ore chinuitoare cît durase povestirea. Și ce-ai de gînd să faci acum ?

— Nu știu.

— Ce școală ai ?

— Am absolvit mai de mult șapte clase.

— N-ai vrea să mergi la învățătură undeva ?

Spre surprinderea Saidei, Mehri se înspăimîntă de moarte.

— Dar ce, vor să mă dea afară din colhoz ? întrebă ea repede.

Saida nu-și putu stăpîni rîsul.

— După cîte știu eu, nimeni n-a cerut asta. Iar dacă cineva ar cere-o, aș fi prima care m-aș opune. M-am gîndit numai că, după ce-ai făcut atîtea gre-

șeli în văzul tuturor și ai făcut să se vorbească urît pe socoteala dumitale, lucru care n-o să treacă cu una, cu două, ar fi bine — firește, dacă și ceilalți vor socoti la fel — să te trimitem la oraș, la niște cursuri de un an sau de șase luni. Acum există astfel de cursuri pentru multe specialități și, dat fiind că ai pregătirea necesară, te vor primi. Iar cînd o să te întorci, altfel o să te uiți și dumneata la cei din jur, și ei la dumneata !

Mehri tăcea, iar Saida se gîndea neliniștită dacă are dreptate și dacă nu-și ia o răspundere prea mare. Merită oare femeia asta să fie trimisă la cursuri și vor fi oare de acord cei de care va depinde acest lucru ? De pildă Kalandarov... Una e să mănînci pilaf la ea acasă, alta e s-o trimiți la școală. Dar, cu toate șovăielile, Saida simțea în fundul sufletului că hotărîrea ei e justă. Poate că această femeie care șade în fața ei nu merită să urmeze nici un fel de cursuri, dar ea n-a fost întotdeauna așa cum e astăzi și nu va rămîne întotdeauna astfel. Iar dacă ești încredințat că-i așa, trebuie s-o salvezi ! Și Saida, cu sufletul ei tînăr, curat și înflăcărat, nu putea să nu fie încredințată că-i așa.

„Da, da, chiar așa o să procedăm", își spuse ea, gîndindu-se la piedicile posibile și adăugă cu mîndrie : „Nu-i nimic, îi conving eu pînă la urmă !"

Iar cu glas tare zise :

— Dacă ai pleca pînă la urmă la învățătură, ce-ai vrea să te faci ?

În ochii femeii se citea recunoștința, mai mult însă față de Saida personal, decît pentru propunerea pe care i-o făcuse ea în legătură cu învățătura.

— O să învăț, spuse ea cu oarecare șovăială în glas. Mă mai gîndesc eu ce-aș vrea să mă fac și pe urmă îți spun.

Mehri plecă, iar Saida, crezînd că a rămas singură, mări fitilul lămpii și desfăcu ziarele pe care pînă atunci nu apucase să le citească. Dar, deodată, la fereastră se ivi iar capul lui Mehri.

— Saida-opa ! Deși Saida era cu opt sau chiar cu zece ani mai tînără decît ea, Mehri i se adresă în felul acesta respectuos. Saida-opa, înscrie-mă la cursurile la care crezi dumneata că e mai bine ! Cum o să spui, așa o să fac !

11

Saida continua să fie cît se poate de bine dispusă, și asta pentru mai multe motive.

În primul rînd, la club se organizaseră, una după alta, cîteva seri reușite, serioase și vesele în același timp, iar ea simțea că pe tineri îi atrage clubul. Aceasta se vedea și după forfota care domnea seara pe străzile kișlakului.

În al doilea rînd, după primele ei succese modeste începu să simtă, cînd stătea de vorbă cu oamenii, că aceștia au încredere în ea. Asta o bucura, dar în același timp îi inspira o oarecare teamă : dacă n-o să fie demnă pînă la capăt de această încredere ?

În sfîrșit, în al treilea rînd, consfătuirea cultivatorilor de bumbac pentru schimbul de experiență înaintată se desfășurase în bune condițiuni. În această

10—2472

privință, pînă atunci, Saida nu se simțise de loc sigură. E adevărat, consfătuirea n-o condusese ea, ci Ismaildjan, dar Saida nu fusese mai puțin emoționată.

Totul mersese bine, oamenii luaseră cuvîntul cu înflăcărare, și Saida a putut să observe două lucruri. Pe de o parte, multor vorbitori le părea rău că lipsește Kalandarov și pomeneau de el în legătură cu diferite probleme : îl considerau un mare specialist în cultivarea bumbacului, o adevărată autoritate, și erau sinceri cînd spuneau că i s-a simțit lipsa la consfătuire. Pe de altă parte, după consfătuire, mulți oameni i-au mărturisit Saidei că nu-și amintesc să se fi luat cuvîntul cu atîta interes la vreo adunare din ultima vreme ca la aceasta care s-a ținut în lipsa lui Kalandarov. Rezulta că absența lui avea două aspecte : pe de o parte, nu era bine că n-a fost de față și n-a luat cuvîntul, iar pe de altă parte, datorită faptului că a lipsit, participarea la discuții fusese atît de masivă.

A doua zi după consfătuire, sosi o telegramă de la Kalandarov, adresată nu consiliului de conducere, ci Saidei personal. O ruga ca a doua zi, la opt seara, să-i trimită mașina la gară.

Faptul că președintele expediase telegrama pe numele ei i se păru un semn bun. Probabil că voia să-i întindă o mînă de împăcare.

Saida nu intenționa cîtuși de puțin să-l lase cu mîna întinsă ; dimpotrivă, era hotărîtă să i-o strîngă cu amîndouă mîinile ; iată de ce se gîndi să-l întîmpine pe Kalandarov la gară.

Dar, cum se spune, „două capete sînt mai bune decît unul" ; Umida făcu o propunere la care Saida nu se gîndise : pentru a curma diferitele zvonuri care mai circulau în colhoz pe seama președintelui, să i se organizeze o primire oarecum festivă ; la sfîrșitul zilei de lucru să se adune cîțiva membri ai consiliului de conducere, brigadierii și șefii de echipă, să așeze bănci în autocamion și să plece cu toții la gară.

Zis și făcut : a doua zi, cu o oră înainte de sosirea trenului, autocamionul și „Pobeda" președintelui stîrneau nori de praf pe drumul care ducea la gară.

Cînd coborî din vagon și văzu că-l întîmpină aproape douăzeci de oameni, Kalandarov se sperie mai întîi, convins că s-a întîmplat ceva. Apoi se bucură grozav. Și, cum nu se pricepea să-și ascundă sentimentele — atît cele rele, cît și cele bune — bucuria i se citi sincer pe față cînd se apropie în primul rînd de Saida și-i strînse mîna ei mică în mîna lui vînjoasă. După aceea îi salută și pe ceilalți și se așeză alături de șofer. Deși plin de voie bună, discută tot drumul cu Saida, Ismaildjan și Umida, care ședeau în spate, fără să întoarcă măcar o dată capul spre ei, astfel că aceștia se văzură nevoiți să-și întindă gîturile și, cu palmele făcute pîlnie la urechi, să se căznească a-i desluși cuvintele-i de aur. Repetăm, Kalandarov era într-o dispoziție minunată, dar se vede treaba că obișnuința e o a doua natură !

O singură dată numai, cînd mașina se opri la o barieră, Kalandarov se întoarse, se uită la Saida, apoi se aplecă, scotoci într-o valijoară pe care o pusese alături de el și scoase de acolo o pălărie de pai, puțin șifonată. După ce-o netezi cu grijă pe genunchi, o apucă cu două degete și o întinse fetei.

— Pune-o în cap, pițigoiule ! zise el pe un ton prietenos, de parcă ar fi rugat-o să uite semnificația

răutăcioasă pe care-o dăduse în trecut aceluiaşi cuvînt.

Nici Umida şi nici Ismaildjan nu înţeleseră ce i-a venit preşedintelui să-i aducă Saidei o pălărie şi de ce-o numeşte „piţigoi".

— Ia te uită ce curios o numeşte Arslanbek-aka pe Saida noastră ! făcu Ismaildjan mirat.

Kalandarov nu dădu însă nici o atenţie observaţiei sale şi, îndată ce trecură de barieră, reveni la poziţia dinainte şi-i întrebă mai departe de treburile colhozului fără să întoarcă capul.

Se făcuse tîrziu, aşa că pe Kalandarov îl conduseră acasă. Aproape toţi cei care îl întîmpinaseră în gară intrară puţin la el şi, după ce stătură atît cît cerea politeţea şi obiceiul, plecară cîte unul. Saida vru şi ea să se ducă acasă, lăsînd treburile pentru a doua zi, dar Kalandarov o rugă să mai rămînă. Nimic nu-i întunecase voia bună.

La rugămintea lui, Saida îi povesti amănunţit tot ce se petrecuse în absenţa sa.

Ascultă cu interes cele ce-i istorisi ea despre consfătuirea în legătură cu cultivarea bumbacului şi dădu aprobativ din cap, deşi, în adîncul sufletului, parcă îi părea rău că a lipsit. Chiar atunci cînd Saida îi spuse că Ismaildjan a condus foarte bine consfătuirea, Kalandarov îşi manifestă aprobarea cu aceeaşi mişcare a capului, dar, după felul cum o făcuse se vedea că e nevoit să facă un efort pentru a fi obiectiv.

Rîse de întrebările pe care le-au pus femeile după conferinţă, dar o dată sau de două ori trebui să-şi ascundă o oarecare stînjeneală ; iar cînd Saida se hotărî să-i relateze singură, cu curaj, vorbele care

circulau prin kişlak pe socoteala lui, o fixă pentru o clipă cu o privire neliniştită, ca apoi să rîdă în hohote ; faptul că Saida însăşi i le împărtăşea, îi risipea orice bănuială.

Fu de acord şi cu ideea de a fi trimise la diferite cursuri cîteva colhoznice cu studii medii, dar cînd fata aduse vorba de Zulfakarov şi de Mehri, îşi ieşi din fire — lucru care pe Saida o surprinse — declarînd că trebuie convocată adunarea generală şi propusă excluderea lor din colhoz.

Îşi închipuise, pare-se, că propunerea îi va face o deosebită plăcere Saidei. Dar cînd ea îi spuse că, după părerea ei, ar mai trebui să chibzuiască în chestiunea asta, — cu-atît mai mult cu cît el însuşi purta o anumită vină, fiindcă l-a apărat la timpul său pe Zulfakarov şi a închis ochii asupra relaţiilor sale cu Mehri, — Kalandarov se potoli îndată şi admise pe loc că nu e rău să te gîndeşti de două ori înainte de a lua o hotărîre.

— Asta e tot raportul meu, spuse Saida în cele din urmă. Îmi pui „suficient" ?

— De ce „suficient" ? „Foarte bine" !

— Dar dumneata cînd ne prezinţi referatul ? întrebă Saida, zîmbind la auzul acestui calificativ atît de generos. Ce mai e nou pe la ei prin regiune ? Ce i-ai mai învăţat dumneata şi cu ce ai venit dumneata de la ei ? Poimîine avem o adunare deschisă consacrată problemelor în legătură cu şcoala, dar am putea modifica ordinea de zi şi să punem la primul punct referatul dumitale.

— Bine, — spuse Kalandarov, foarte mulţumit, se pare, de propunere. Aţi realizat atît de multe aici

fără mine, încît poate că n-ar fi un păcat să flecăresc și eu în fața voastră vreo cincisprezece minute.

— Da, era să uit ! zise Saida pe picior de plecare, deși, de fapt, nu uitase nimic, ci lăsase dinadins la urmă această problemă dificilă. I-am trecut în evidența noastră pe toți comuniștii care lucrează în școli, ca să nu trăiască răzlețiți...

Avea o privire senină și nevinovată, deși, cum se spune, se cam simțea cu musca pe căciulă. După părerea președintelui, comuniștii care lucrează în școli n-au nici o legătură cu colhozul. Această convingere se datora faptului că, mai de mult, fusese de cîteva ori criticat la adunări de învățătorii comuniști și se temea de purtarea lor, care, socotea el, era peste măsură de independentă. Tocmai de aceea, cu cîtva timp în urmă, obținuse învoirea comitetului raional, care nu studiase îndeajuns problema, de a-i transfera pe comuniștii din școli în diferite alte organizații de partid.

Acum, în lipsa lui, Saida schimbase totul. Prin prezența învățătorilor, organizația de bază a colhozului crescuse, se întărise și, în plus, se crease posibilitatea ca, mai tîrziu, numărul membrilor biroului să fie sporit la cinci. De altfel, cînd Saida fusese la Nasîrov, acesta nu se arătase prea încîntat de faptul că în noul birou nu fusese ales Kalandarov. „Poate că la început, dumitale, ca tînăr secretar, o să ți se pară că așa îți vine mai ușor. Dar, pe măsură ce-o să treacă timpul, o să te convingi că linia celei mai mari rezistențe e mai justă, chiar dacă e mai dificilă ! Și apoi, unora o să li se pară curios că, deodată, președintele colhozului n-a mai fost ales în birou..." i-a spus atunci Nasîrov și a adăugat că, dacă mai

tîrziu numărul membrilor biroului va fi sporit la cinci, lucrurile se vor îndrepta. Tot el i-a dat Saidei ideea de a încadra în organizația lor pe comuniștii din școli. Dar Saida hotărî ca acum să nu-și justifice măsurile prin cuvintele pline de greutate ale secretarului comitetului raional, ci să ia totul asupra sa, așteptînd să vadă cum va reacționa președintele.

Contrar temerilor ei, Kalandarov nu se înfurie, dar se întunecă la față.

— Ei, făcu el, degeaba ți-am dat calificativul „foarte bine" pentru munca dusă în lipsa mea. După părerea mea, n-ar trebui nici măcar să-i lăsăm să se apropie de noi, zise el, referindu-se la învățători. La bumbac nu se pricep de fel, în schimb, în alte probleme, ce le mai place să bată apa în piuă !...

Saida se arătă foarte mirată.

— Nu-mi închipuiam că dumneata vezi astfel lucrurile, spuse ea. Dar acum treaba e făcută, nu mai putem da înapoi...

Vrînd-nevrînd, Kalandarov se văzu nevoit să consimtă, și Saida plecă, lăsîndu-l pe gînduri. „Ce notă să-i pună totuși : «bine» sau «suficient» ?"

12

Zvonurile de tot felul care umblau din gură în gură pe socoteala președintelui tulburară pentru un timp liniștea sufletească a lui Ișan.

„Ei, drăcia dracului, nu cumva o să-l zboare ?“ îşi zise el, neliniştit nu atît pentru Kalandarov, cît pentru el însuşi, şi, timp de cîteva zile, cu orice prilej, îi saluta cu plecăciuni pe Saida şi pe Ismaildjan, zicîndu-şi că nu strică să se aibă bine cu ei.

Dar după primirea care i se făcuse lui Kalandarov, prinse din nou curaj şi, îndată după plecarea Saidei, se aşeză la taifas cu preşedintele şi bîrfi pînă la al doilea cîntat al cocoşilor, expunînd şi comentînd în felul său toate cele petrecute în lipsa lui Kalandarov.

E drept că preşedintele nu prea credea mare lucru din ce-i înşira Işan, ştiindu-l mare meşter să facă din ţînţar armăsar, dar, cîteva picături de venin tot i se strecurară în suflet şi, înainte de a adormi, se gîndi la Saida cu o nouă răbufnire de neîncredere : „Şi ce puişor alb şi nevinovat era, mai ales în gară... Dacă ar fi să dau crezare măcar unei a zecea părţi din ce-mi povesti Işan, apăi piţigoiul ăsta e în adevăr destul de îndemînatic şi de viclean ca să ţină pe picioruşele lui subţiri toată bolta cerească !“

Neştiind pînă la urmă ce să creadă din toate astea, Kalandarov adormi şi, în zori, după un somn de vreo două ore, îşi făcu apariţia la consiliul de conducere. Deşi fu năpădit dintr-o dată de atîtea treburi, încît un om mai puţin descurcăreţ şi experimentat nu le-ar fi venit de hac nici în trei zile, Kalandarov se bucură în sinea sa : treburile aşteptau numai şi numai hotărîrile sale, iar oamenii — să poată sta de vorbă numai şi numai cu el. Poate că această senzaţie a forţei şi utilităţii sale îl ajută în ziua aceea să nu se lase prea mult influenţat de picăturile de venin pe care cu o seară înainte i le strecurase Işan.

Vorbi tot atît de prietenos ca şi în ajun cu Saida, care în timpul acesta îi luase obiceiul de-a veni cu noaptea-n cap la consiliul de conducere. Mai stătu de vorbă cu vreo zece oameni, trecu pentru o clipă pe-acasă să îmbuce ceva, după care porni să inspecteze gospodăria. Cu toate păcatele lui, Arslanbek Kalandarov nu cunoştea altă viaţă în afară de cea a colhozului său şi, în cele două săptămîni cît lipsise — ce mai la deal, la vale — i se făcuse dor de ea. Probabil că de aceea nu stătu să aleagă în ce sector al gospodăriei să se ducă mai întîi. Îi era dor de toate la un loc şi le vizită pe toate.

Rămase mulţumit de activitatea fermei şi nemulţumit de munca brigăzii de construcţie. Pomicultorii îl întîmpinară în livadă cu zîmbetul pe buze — de obicei îi lăuda — dar, la plecare, îl petrecură încruntaţi — de data aceasta Kalandarov îi ocărî pentru lipsurile în ceea ce priveşte alimentarea cu apă. În schimb, pe responsabila fermei de păsări, pe care o criticase data trecută, avu acum motive s-o laude, şi, după cît se vede, se bucura nu mai puţin decît dînsa.

Într-un cuvînt, totul ar fi mers bine dacă, în timpul acestei inspecţii, pe Kalandarov nu l-ar fi izbit un lucru : prea mulţi oameni rosteau în faţa lui numele Saidei cu un respect care nu corespundea nici cu vîrsta ei, nici cu timpul scurt de cînd lucra în colhoz.

Dacă preşedintele ar fi putut să fie martor nevăzut la tot ce făcuse şi vorbise în acest timp Saida, ar fi observat că, încă din primele zile de la sosirea ei,

Saida se apucase de muncă cu o meticulozitate specific feminină, cu simţul de dreptate al activistului de partid şi cu energia tinereţii. Atunci, poate, Kalandarov ar fi privit lucrurile cu alţi ochi... El însă nu vedea cauzele şi se ciocnea numai de rezultate: numele Saidei era pe buzele tuturora! Iar flacăra veninoasă, aprinsă în inima lui Kalandarov de Işan, se prefăcu treptat în vîlvătaia diavolească a invidiei.

A doua zi, veni la adunare cu o sprînceană ridicată întrebător şi cu cealaltă lăsată în jos posomorît. Cînd îi văzu alături, lîngă fereastră, pe directorul şcolii şi pe doi dintre învăţători, furia lui nu mai cunoscu margini. Niciodată nu fusese mare meşter în a vorbi după note scrise, deşi, poate tocmai fiindcă nu prea ştia multă carte, socotea necesar să-şi înceapă orice raport cu fiţuica în mînă. De data asta, fiind complet întors pe dos, citi partea introductivă a referatului cît se poate de prost, scîlcind cuvintele mai dificile iar uneori, pur şi simplu sărindu-le. De obicei, după introducere, lăsa deoparte hîrtiile şi începea să vorbească liber, cu oarecari greşeli de exprimare, dar, în orice caz, viu, inteligent şi cu suflet; pe cînd acum, parcă i se golise capul de idei şi, după ce mormăi ceva vreo cincisprezece minute şi răspunse enervat la cîteva întrebări, se aşeză, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte.

Oamenii din sală, nemulţumiţi de referat şi miraţi de aerul posac al preşedintelui, renunţară să-i mai pună întrebări.

Dîndu-şi seama că partea introductivă a referatului fusese scrisă de Işan şi explicîndu-şi enervarea lui Kalandarov tocmai din pricina proastei calităţi a introducerii, Saida regretă că nu s-a gîndit din

vreme să-i ofere ajutorul său la pregătirea cuvîntării, ba chiar se mustră pentru această scăpare.

Îndată ce se trecu la punctul al doilea — despre problemele şcolii — Kalandarov se sculă şi, ca şi cum ar fi uitat ce s-a petrecut la adunarea precedentă, mormăi: „Puteţi discuta şi fără mine" şi plecă.

Umida, care conducea adunarea, aruncă o privire Saidei, dar aceasta, deşi era necăjită, îi făcu liniştită semn să continue. De altfel, nici nu exista altă soluţie; ar fi fost o lipsă de tact din partea Saidei să-l cheme pe preşedinte la ordine într-o adunare deschisă de partid.

A doua zi dimineaţa, Saida se duse la Kalandarov. Se întîlniră ca de obicei sub karagaci. Cînd dădu cu ochii de ea, preşedintele încercă să se stăpînească şi să fie prietenos.

— Bravo, piţigoiule! spuse el şi, cînd zîmbi, creţuri mărunte prinseră să-i joace pe faţa care nu mai era tînără. Mi s-a spus că te ocupi serios de activitatea clubului. E bine că tinerii au început să se adune acolo seara, că mult nu le mai lipsea s-o ia razna...

Saida se aşeză lîngă el, pe platformă, şi-i povesti despre doi tineri, întorşi curînd din armată, care au organizat un cerc de radiofonie şi un cerc de studiere a motoarelor.

— Mai există şi un cerc muzical, numai că la fel cum primele două cercuri n-au utilaj, ăsta de-al treilea n-are instrumente. Se spune însă că în planul de cheltuieli mai sînt încă destui bani nefolosiţi.

— O să dăm cît e nevoie, zise Kalandarov.

Poate pentru că Saida era foarte bine dispusă, i se păru că şi preşedintele se află în aceeaşi stare de spirit.

— Şi acum, problema principală, Arslanbek-aka, zise ea, luîndu-şi carnetul. În colhozul nostru sînt o mulţime de fete cu studii medii. Am putea să le trimitem la cursuri, la şcoli profesionale, ca să ne creăm specialiştii de care avem nevoie.

Kalandarov dădu din cap a încuviinţare, îi luă din mînă carnetul şi începu să examineze lista.

— Vrei să pregătim tractoriste? întrebă el, cu un uşor zîmbet ironic.

— Dacă vreuna o să ţină neapărat... spuse Saida, ridicînd din umeri. În general însă, eu sînt împotrivă. Nu mai sîntem în război şi există o mulţime de specialităţi la fel de necesare, dar mai puţin grele pentru femei.

Kalandarov înghiţi zîmbetul ironic care-i mijise în colţul gurii şi, scoţînd creionul, începu să facă semne în dreptul numelor.

— Şafoat Kaimova. Bine, dar are un băiat de trei ani şi s-a despărţit de bărbat. În grija cui o să rămînă copilul?

— A mamei lui Şafoat.

— Maică-sa e bolnavă. În fine... O să vedem, să ne mai gîndim... Nusrat Bodalbaeva... A absolvit şcoala printre ultimele. Tatăl ei l-a silit pe învăţător să-i dea notă de trecere. S-a tot rugat de el, iar la urmă l-a şi ameninţat cu o mamă de bătaie. Cunosc povestea. N-o trimitem! Aziza Tillaeva... Maică-sa e tare bătrînă, a împlinit de curînd optzeci de ani. Nu cred s-o lase pe fie-sa să plece. Liutfi Inoiatova... Asta da. Hodjar Tursunova e

cam fluşturatică, să mai stea pe-acasă... Mehri?! Pe asta ar trebui s-o dăm afară din colhoz, şi cînd colo dumneata... De ce-ai trecut-o pe listă? Rano Djalilova... Asta scrie poezii. Bine!

Şi înainte vreme, nu o dată s-a mirat Saida cît de bine cunoaşte Kalandarov pe fiecare om din colhoz. Avea acum încă un prilej să se convingă de aceasta. Nu numai că-l ţinea minte pe fiecare, dar adesea ştia şi ce e în sufletul omului.

„Nici vorbă, cunoaşterea oamenilor, cu aptitudinile şi slăbiciunile lor, este una din cauzele pentru care se bucură de atîta autoritate. Nici vorbă, altfel cum?" îşi zise Saida.

— Aşa... făcu Kalandarov, înapoindu-i lista. În afară de cele în dreptul cărora am făcut un cerc, n-am obiecţiuni. Păcat numai că vom pierde cîteva muncitoare bune de la sapă.

— Vai de mine, Arslanbek-aka! zise Saida. Dimpotrivă, am şi găsit cu cine să înlocuiesc pe fiecare. La baie, doi flăcăi zdraveni stau de dimineaţa pînă seara şi joacă şah; or, acolo e umed şi ar putea să prindă mucigai! Sau la ceaihana! După părerea mea, nu e nevoie de nici un casier. De altfel, lung cum e, nici nu încape acolo. Dacă mai creşte puţin, o să găurească acoperişul cu capul! Am mai putea să-l luăm pe poştaş, doi bucătari din brigăzi, paznicul de la garaj...

Faţa lui Kalandarov se lungi.

— Prin urmare, după părerea femeilor, la noi jumătate din cadre sînt repartizate greşit, zise el. Poate ar trebui şi eu să lucrez cu sapa pe cîmp, iar în locul meu să alegeţi pe vreuna mai bună de gură?

N-aţi adoptat încă o astfel de rezoluţie acolo, la voi, în adunarea femeilor ?

Kalandarov vorbea cu ciudă, dar Saida îşi zise că e mai bine să ia vorbele lui în glumă şi începu să rîdă.

— O rezoluţie n-am întocmit, spuse ea, dar păcat că n-ai auzit cum i-au făcut femeile cu ou şi cu oţet pe unii din trîntorii noştri : „Tineri zdraveni, spuneau ele, mai mult spătoşi decît lungi. Şi cămăşile lor, spuneau, nu sînt cămăşi, ci «alinarea trupului», iar poştaşul e atît de gras, că pînă acum a făcut praf două biciclete"... Pe scurt, i-au făcut de două parale, mai rău ca orice rezoluţie.

Kalandarov nici nu zîmbi măcar. Tăcu o bună bucată de vreme şi, în cele din urmă, spuse :

— E o zicală : socoteala dreaptă e frăţie curată ! Aşa că înainte de a vorbi de ceilalţi, să facem socoteala între noi şi să dăm deoparte tot ce e de prisos...

— Dar ce trebuie să dăm deoparte ? întrebă Saida, simţind cum o trece un fior rece prin inimă.

— O să găsim noi ce, urmă Kalandarov la fel de posac. Se spune că pe o cămilă s-a încărcat o iurtă întreagă, şi a ridicat-o. Apoi s-a mai pus numai o strecurătoare de ceai, şi asta a deşelat-o... Ieri am plecat de la adunare, dar vezi, ţi-o spun pe şleau : nu-mi place că în lipsa mea aţi discutat purtarea nepoatei mele. Fireşte, nu e nevoie de cine ştie ce curaj ca să-ţi baţi joc de-o fetişcană de unsprezece ani. Dar în felul ăsta, aţi subminat şi autoritatea mea ! La asta nu te-ai gîndit. Dacă trăncăneau învăţătorii, treacă-meargă, treaba lor, dar dumneata de ce te-ai băgat ?

Pe Saida o scoase din sărite tonul lui grosolan, dar se stăpîni.

— Ei, Arslanbek-aka ! făcu ea. Timp de-o săptămînă am pregătit adunarea asta, iar dumneata spui că zi şi noapte nu m-am gîndit decît cum să-ţi subminez autoritatea... Zău că e caraghios ! Da, am spus că nepoata dumitale e nedisciplinată. Nu e singura şcolăriţă nedisciplinată, dar am dat-o de exemplu tocmai pe ea, fiind convinsă că dumneata, ca om deştept, o să mă înţelegi aşa cum trebuie.

— Bine, bine că-s prost ! o întrerupse Kalandarov. Şi în ce constă, mă rog, lipsa ei de disciplină ?

— A sustras şi a ascuns catalogul clasei, a turnat cerneală în buzunarul vecinului ei de bancă ; la lecţii mestecă într-una clei de pom, iar principalul e că nimeni nu-i poate veni de hac.

— Ei şi ce-i dacă mestecă clei ? făcu Kalandarov. Dar de celelalte chestii n-am auzit !

— Tocmai asta e nenorocirea.

— Nu-i nici o nenorocire, o întrerupse din nou Kalandarov. Nenorocirea e că de pomană le dăm de mîncare învăţătorilor, care nu sînt în stare să-i strunească pe copii.

— Şi cum să-i struneascǎ ? i-o întoarse Saida, mînioasă. Cum s-o strunească, de pildă, pe nepoata dumitale, dacă dumneata îl tutuieşti în faţa ei pe învăţător şi-ţi baţi joc de el cum îţi vine la gură ?

Kalandarov începu să mişte nervos din fălci, iar urechile i se înroşiră. Se aplecă, îşi îndreptă cizmele şi spuse cu un glas care nu prevestea nimic bun :

— Da, se vede treaba că în tot kişlakul n-a rămas un singur om care să nu se plîngă de noi. La supă-

rare vorbea despre el la plural. Se vede treaba că avem într-adevăr multe păcate pe suflet, şi acum nu ne rămîne decît să ne lăsăm în voia soartei.

Saida simţi deodată o povară atît de grea pe inimă, că nici nu mai avu poftă să continue convorbirea. Totuşi se birui şi spuse pe un ton rugător:

— Arslanbek-aka, cînd discutăm o problemă atît de importantă, merită oare ca, din pricina nepoatei dumitale...

Dar n-apucă să termine, deoarece chiar în clipa aceea, Kalandarov se întinse pe platformă cît era de lung, îşi sprijini capul într-o mînă, subliniind prin poziţia sa dispreţul total şi faţă de vorbele şi faţă de persoana ei.

— Nu e prima oară că se găsesc oameni care încearcă să discute greşelile mele şi să ridice problema mea, zise el, ameninţător, cu subînţelesuri, dar pînă acum nu i-a mers nimănui!

În sfîrşit, Saida înţelese că nepoata nu e decît un pretext şi că încă de ieri Kalandarov era furios din pricina zvonurilor care se iviseră în lipsa lui.

— Te rog din suflet, Arslanbek-aka, nu da crezare provocărilor!

Dar Kalandarov n-o mai asculta, ţinînd-o morţiş pe-a sa:

— Cînd s-au pregătit odată să discute problema lui Kalandarov, acesta a fost chemat la Moscova, şi tovarăşul Kalinin personal i-a înmînat ordinul, spunîndu-i: „Te felicit, tovarăşe Kalandarov!" Iar cînd au fost gata a doua oară să ridice problema lui Kalandarov, acesta a fost chemat la raion şi însărcinat să pună pe picioare colhozul „Buston", spunîndu-i-se: „În dumneata ne e toată nădejdea, tovarăşe Kalandarov!"

— Şi de ce-mi spui toate astea? întrebă Saida. Le cunosc, le cunosc foarte bine! În cazul ăsta e cu atît mai ruşinos să dai crezare unor provocări prosteşti. Doar n-am venit aici ca să uneltesc împotriva dumitale, ci ca să te ajut din toate puterile! E timpul să înţelegi odată! Eu am fost prima care ţi-am povestit de zvonurile astea prosteşti.

— Zvonuri? urlă Kalandarov, ridicîndu-se în capul oaselor pe platformă. Zvonuri? Ştiu eu a ce miros zvonurile astea. Am un nas bun! Iar dumneata i-ai şi săpat mormîntul lui Kalandarov şi ai venit să-l îngropi cu surle şi trîmbiţe!... Şi asta numeşti dumneata zvonuri? Te-ai prefăcut că organizezi o conferinţă şi ai asmuţit femeile împotriva mea! I-am scos pe învăţători din organizaţia noastră şi i-am trecut în alte organizaţii, iar dumneata i-ai adus din nou aici! Toate astea sînt zvonuri?

— Nu s-ar putea să discutăm liniştit? întrebă Saida cu o voce obosită.

— Aha! ţipă Kalandarov. Cînd te simţi strînsă cu uşa vrei să discuţi liniştit!

Saida se înfurie şi-l privi drept în ochi.

— Te-aş ruga să nu urli la mine! Sînt oameni în jur. Şi nu încerca să mă sperii, că nu-s copil şi nu mi-e teamă de dumneata!

— Ştiu că nu eşti sperioasă, zise Kalandarov cu glas răguşit. Cum să fii, cînd ai un sprijin atît de sus-pus! Dar să nu-ţi închipui că tovarăşul Nasîrov n-o poate păţi şi el! Nu te căţăra prea sus, să nu cazi!

11—2472

De data asta, redobîndindu-şi pe deplin sîngele rece, datorită indignării şi jignirii, Saida răspunse calm că nu se sprijină pe nimeni, că n-are de gînd nici să se caţere, nici să cadă, iar dacă-i va trebui într-adevăr un reazem, acesta va fi Puterea sovietică.

— Aşa care va să zică ! urlă din nou Kalandarov, răstălmăcind în felul său răspunsul fetei. O să dai ordin să fiu arestat ? Află că nu mă tem de nimeni !

În clipa aceea, în uşa consiliului de conducere îşi făcu apariţia Umida, care se îndreptă apoi cu paşi repezi spre karagaci. Nevrînd să continue discuţia de faţă cu ea, Kalandarov sări de pe platformă şi-i ieşi înainte. Era chemat la telefon.

După ce spuse de cîteva ori „da“ şi „nu“ în receptor, fără să înţeleagă prea bine, din pricina furiei, despre ce este vorba, Kalandarov se duse acasă să-şi ia micul dejun. La masă, reconstituind în minte întreaga discuţie cu Saida, în care nu se simţea de fel biruitor, se înfurie şi mai rău şi hotărî să se ducă imediat la Nasîrov cu o propunere simplă şi, vom adăuga noi, de loc nouă : „Sau ea, sau eu !“ Bineînţeles că în sinea lui nu se îndoia o clipă că el va rămîne şi ea va zbura. Înţelegînd, după expresia feţei preşedintelui, că s-a întîmplat ceva neobişnuit, şoferul porni neîntîrziat cu optzeci pe oră. Mîniat pe Saida şi stăpînit numai de grija să nu omită în convorbirea cu Nasîrov nici una din fărădelegile ei, Kalandarov stătea în maşină ca o armă gata să ia foc la prima atingere.

Dar, după ce făcură jumătate din drum, îi trecu deodată prin minte : „Cum pot eu, un bărbat, să

viu cu o plîngere împotriva unei femei ! ?“ Şi acest gînd îi răsturnă dintr-o dată toate planurile.

Stăpînit de dorinţa de a se înapoia cît mai repede, apucă volanul şi-i strigă şoferului : „Întoarce !“ Socotind că de data asta s-a întîmplat ceva şi mai neobişnuit, şoferul întoarse atît de brusc, încît fu cît pe ce să răstoarne maşina. Cu aceeaşi viteză făcură calea întoarsă.

La început, gîndul că plîngerea împotriva Saidei ar fi însemnat că-i acordă prea multă cinste, îi aduse lui Kalandarov o oarecare uşurare. Dar, la intrarea în kişlak, se gîndi cu amărăciune că situaţia rămînea, în fond, neschimbată : Saida era mai departe secretara organizaţiei de partid şi nu putea nici s-o înjure, nici s-o bată, nici să aibă el ultimul cuvînt, fiindcă fata era bună de gură. Era caraghios să se plîngă de ea, dar, în orice caz, trebuia să se despartă într-un fel de dînsa, căci, altminteri, în curînd praful se va alege din tot prestigiul lui de preşedinte !

Ajungînd în cele din urmă la o hotărîre fermă, Kalandarov se duse drept în biroul său şi trimise pe cineva s-o cheme pe Saida. Socotea că e mai bine să facă totul fără prea multă zarvă, liniştit, s-o ia cu binişorul, şi, de aceea, cînd intră Saida, i se adresă destul de politicos :

— Intră, ia loc ! zise el, arătîndu-i un scaun.

Saida se aşeză şi se uită la Kalandarov, întrebîndu-se : „Ce o să urmeze acum ?“

— Ascultă-mă cu atenţie, Saidahon ! zise Kalandarov, străduindu-se din răsputeri să-şi păstreze calmul. Văd că nu izbutim de fel să ne împăcăm. Eu

am o fire aprinsă, un caracter bărbătesc, se mai întîmplă să fiu şi grosolan şi cred că e cam tîrziu ca să mă schimb... Iar dumneata eşti tînără, pe deasupra femeie, şi încă una cu carte... Prin urmare, dacă fiecare dintre noi o va ţine pe-a sa, cum că numai el are dreptate... Eu, de pildă, aş pleca cu multă plăcere de aici ; totuşi, cred că, deşi dumneata te pricepi, probabil, mai bine decît mine în toate, am făcut, cu mîinile mele, ceva mai mult decît dumneata în acest colhoz, şi, apoi, mi-e teamă că nici nu mă vor lăsa să plec...

Saida îşi stăpîni cu greu un zîmbet.

— După cîte înţeleg, îmi propui să plec ?

— E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept, spuse Kalandarov, aproape fără ironie, atît de bucuros era că Saida luase de la început taurul de coarne. Da, asta e ! E de ajuns să faci o cerere, în rest mă înţeleg eu cu tovarăşul Nasîrov.

Saida însă clătină din cap şi răspunse, foarte calm, că n-a făcut cerere cînd a venit aici, aşa că n-o să facă nici acum, mai ales că n-are de gînd să plece nicăieri.

Kalandarov nu putu să-şi ascundă ciuda şi-i spuse ironic că, dacă îi place atît de mult aici, în colhoz, o poate ajuta să-şi găsească un soţ potrivit.

Saida nu-i rămase datoare. Îi răspunse că-l considerase numai un bun cultivator de bumbac, fără să ştie că mai are o profesiune : aceea de peţitor !

Kalandarov simţi că se sufocă de furie şi o bună bucată de timp nu mai putu să scoată nici un cuvînt. Îi ieşeau din gură numai nişte mormăituri nedesluşite.

— Bine, rosti el în cele din urmă cu greutate, dacă dumneata nu vrei să pleci, o să plec eu... Spune-mi de ce anume m-am făcut vinovat, şi fac cerere !

— N-am fost trimisă aici pentru a stabili cine şi de ce s-a făcut vinovat, răspunse Saida cu aceeaşi voce calmă de la începutul discuţiei. Dacă era cazul să se stabilească vinovăţia cuiva, probabil că n-aş fi fost trimisă eu, ci un bun anchetator.

— Ba, după mine, nu eşti altceva decît un anchetator, fiindcă nu faci decît să scormoneşti într-una, să cauţi într-una, să mă urmăreşti pas cu pas...

Dumnezeu ştie ce-o mai fi îndrugat Kalandarov fiindcă a vorbit multă vreme, aşteptînd obiecţii din partea ei. Zadarnic ! Preşedintele spera că Saida o să-l întrerupă, dar ea continua să tacă. În acelaşi timp, tăcerea ei îndărătnică îi dădea speranţa că pînă la urmă se va resemna şi va pleca din colhoz.

Cînd, în cele din urmă, Kalandarov se opri din vorbă pentru a-şi mai trage niţel sufletul, Saida ridică ochii, nişte ochi în care, contrar aşteptărilor preşedintelui, nu se zărea nici o lacrimă, şi spuse pe tonul cel mai liniştit de care era în stare :

— Se vede dintr-o dată cît eşti de răsfăţat, Arslanbek-aka. De atîta vreme n-ai mai fost criticat, încît te-ai dezvăţat să înţelegi ce înseamnă critica şi iei orice observaţie care ţi se face drept un atentat la viaţa dumitale.

Tonul ei calm îl făcu pe Kalandarov să se aprindă ca un chibrit :

— Minciuni ! Calomnii ! începu el să urle. Habar n-ai ce-nseamnă critica ! Un om trebuie să se bucure cînd e criticat, fiindcă într-un copac uscat nu aruncă nimeni cu pietre.

— Exact ! se învoi Saida. Şi, pentru că dumneata nu poţi fi considerat un copac uscat, deoarece dai destule roade, îngăduie-mi şi mie să arunc în dumneata două-trei pietricele. Sau, poate, vrei să continui să urli ? Atunci aştept... Kalandarov tăcea. Ei şi acum, prima pietricică, spuse Saida. Să luăm, de pildă, cuvîntarea dumitale de ieri. Informare a fost aia ? Şi cît de mult doreau oamenii să te audă vorbind !...

— Fiecare face ce poate. Nu sînt mare meşter la vorbă, mormăi Kalandarov.

— Asta nu-i adevărat, Arslanbek-aka ! Dacă povesteai cu vorbele dumitale tot ce ai văzut, sînt sigură că interesai pe toată lumea. Dar, în loc să faci asta, l-ai pus pe Işan să-ţi scrie informarea, iar acela în adevăr nu-i de loc meşter. Aici nu te contrazic !

— Cine ţi-a mai spus-o şi pe asta ? întrebă Kalandarov agresiv.

— Ce anume ?

— De Işan...

— Am aruncat o privire în treacăt peste foile după care ai citit. Cunosc bine scrisul lui. Dau mereu cu ochii de el în scriptele contabilităţii...

Kalandarov păli. Înţelegea bine unde bate Saida. Işan n-avea de fapt nici o legătură cu scriptele contabilităţii şi totuşi scrisul lui putea fi întîlnit pe multe hîrtii. Explicaţia era următoarea : Kalandarov avea obiceiul să-şi ia acasă, peste noapte, scriptele la care era nevoie de rezoluţia lui, şi aceste rezoluţii le scria Işan, iar preşedintele îşi punea doar apostila. La asta făcea aluzie Saida.

— Da, e adevărat, am un scris cam pocit, rosti Kalandarov după cîteva clipe de tăcere. De-aia sînt nevoit să dictez.

Saida nu era cîtuşi de puţin convinsă că preşedintele dictase într-adevăr raportul lui Işan, dar n-avea nici un rost să întindă coarda prea mult ; se hotărî să cruţe amorul propriu al lui Kalandarov.

— Mai am o pietricică, zise ea. De ce-ai încredinţat conducerea grădiniţei, deci supravegherea copiilor, unei femei căreia pînă şi fiica ei i-a întors spatele ? Nu mai vorbesc de faptul că Kifoiathon e complet analfabetă şi nu iubeşte copiii, dar aproape că nici nu calcă pe acolo. Iar Hurnisa-apa, femeia cu carte, fostă învăţătoare, de ce nu face nimic ? În momentul de faţă nu aveţi copii acasă. Ce face, aşadar ? Nu se plictiseşte ? Cum te-ai simţi dumneata dacă ai sta toată ziua acasă şi n-ai face nimic ?

Întrebarea asta din urmă îl buimăci într-atît pe Kalandarov, care toată viaţa muncise fără preget, încît, cu toată absurditatea ideii, rămase o clipă pe gînduri, încercînd să-şi închipuie cum i-ar veni lui să stea toată ziulica acasă şi să se uite pe pereţi...

În clipa aceea sună telefonul. Hurnisa îl chema pe soţul ei, prin centrala colhozului, ca să-l anunţe că a sosit fiul lor, Kazimbek.

Kalandarov se sculă şi dădu să iasă, dar în uşă se întoarse şi făcu doar un semn cu capul Saidei, ca şi cum i-ar fi spus : ia-o cum vrei, că te-am salutat ori ba.

Aşa se termină discuţia, dar Saidei nu-i părea rău. Îi era niţeluş teamă de ea însăşi, se temea că nu va reuşi să se stăpînească şi — cine ştie ? — va turna picătura care face cupa să se reverse...

13

Lui Kalandarov îi fusese tare dor de fiul lui şi, de aceea, făcînd o excepţie rară, petrecu restul zilei acasă.

Stătu pînă tîrziu de vorbă cu Kazimbek şi, cînd se duse la culcare, o găsi pe Hurnisa dormind. Ocupa aproape tot patul şi sforăia încet în somn.

După ce, ca de obicei, o înghionti uşurel cu umărul pentru a-şi face un pic de loc, Kalandarov îşi aminti deodată de convorbirea pe care-o avusese cu Saida despre grădiniţa de copii şi despre Hurnisa, care de multă vreme nu mai lucra nimic.

„D-aia s-a-ngrăşat aşa !" îşi zise el supărat.

Probabil că tocmai din pricina acestui gînd supărător, sforăiturile soţiei — care, de obicei, nu-l deranjau — acum îl împiedicau să doarmă. Stătea în întuneric cu ochii deschişi şi prin minte i se perindau cele ce-i spusese Saida şi ceea ce-i răspunsese el. Acum nu toate răspunsurile lui i se păreau strălucite şi, furios pe fată, căută fără nici un rost să născocească alte răspunsuri, care, nu se ştie de ce, nu-i veniseră în minte acolo, în birou.

Îl scotea îndeosebi din sărite discuţia despre cuvîntarea lui.

E drept, informaţia fusese nereuşită, mai ales începutul. Se bizuise pe Işan, iar acesta îi dăduse foile în ultima clipă. Contrar obiceiului, se urcase la tribună fără să le citească dinainte şi începuse să se poticnească de la început, ca un cal împiedicat. Adevărat, a fost o cuvîntare neizbutită, ştia asta şi

singur, n-avea nevoie de observaţiile altora, cu atît mai puţin de-ale unei femei.

Da, asta cam aşa e, trebuia să facă ceva şi cu grădiniţa de copii. Şi-apoi, nici să mai citească aşa, cu icneli şi poticneli, după o hîrtiuţă, nu mai merge !

De altă parte însă, dacă o s-o scoată pe Kifoiathon de la grădiniţa de copii sau dacă o să înceapă dintr-o dată să se sfătuiască cu Saida înaintea fiecărei cuvîntări, o să devină atît de încrezută, că n-o să-i mai ajungi nici cu prăjina la nas. Îşi va spune : „A fost destul să arunc o vorbă, că preşedintele joacă după cum îi cînt eu !"

Kalandarov simţea că-i plînge sufletul de ciudă şi de neputinţă. Iar cînd se auzi de cîteva ori oftînd din adîncul rărunchilor, se enervă şi mai rău. Cum nu prea era obişnuit să se înfurie pe el însuşi, fireşte că toate blestemele lui din noaptea aceea căzură pe capul bietei fete.

A doua zi, cu noaptea-n cap, Umida bătu la uşa Saidei şi îi spuse să vină cît mai repede la preşedinte.

Ca de obicei, Kalandarov şedea sub karagaci, sporovăind cu oamenii în jurul lui. Era obişnuita „şedinţă-fulger" de dimineaţă, chiar dacă nu i se spunea chiar aşa.

— Ai călărit vreodată ? o întrebă Kalandarov pe Saida.

Ce era să-i răspundă ? Aici, la „Buston", avusese prilejul să încalece de vreo două ori, dar asta nu însemna că ştie să călărească. De fapt, aşa ar fi trebuit să răspundă. Dar în jurul lui Kalandarov se aflau vreo zece bărbaţi care aşteptau răspunsul, aşa că se pomeni spunînd :

— Da, de cîteva ori am...

— Atunci e bine, spuse ironic Kalandarov, dar, după felul cum rostise vorbele se vedea cît de colo că n-o crede. În colhoz sînt locuri pe unde nu poţi trece cu maşina, iar pe jos durează prea mult... O să mergem acu' împreună prin brigăzi, să vedem bumbacul.

Saida dorea de mult să viziteze ogoarele împreună cu Kalandarov, şi de n-ar fi fost povestea cu călăritul, s-ar fi bucurat. Acum însă bucuria se amesteca cu neliniştea şi, după cum o dovediră cele ce vor urma, neliniştea era îndreptăţită...

Lîngă poarta livezii colhoznice, stătea Işan, ţinînd de căpăstru un roib nu prea arătos şi un armăsar voinic, negru ca pana corbului.

Saida nici nu apucă bine să se uite plină de speranţă în ochii blînzi şi binevoitori ai roibului, că preşedintele îl şi încălecă, făcîndu-i semn Saidei spre armăsar.

Era un cal atît de nărăvaş, că după mai puţin de un kilometru Saida se simţi istovită. Dacă slăbea un pic frîul, calul pornea în galop, de-l strîngea, se înfuria, dădea din cap şi se ridica în două picioare.

E adevărat că preşedintele se oprea mereu să stea de vorbă cu colhoznicii pe care-i întîlnea în drum şi aproape de fiecare dată descăleca. Uneori se opreau pentru mai multă vreme, dar atunci Saida nu se odihnea, ci începea să noteze în caietul pe care cîndva — i se părea că e o veşnicie de atunci — îl înnoise acasă la ea, sub privirile curioase ale mătuşii Tutînisa.

Unul din aceste popasuri mai lungi avu loc lîngă serele de roşii timpurii. Paznicul, un bătrîn cu barba

lungă şi albă ca bumbacul, îl pofti pe preşedinte să bea un ceai. Kalandarov se învoi bucuros, descălecă, bău două piale de ceai şi abia după aceea deschise vorba despre ceea ce-l interesa.

— Povesteşte-mi, te rog, Hamid-ata, ce supărare ai avut ieri, se adresă el respectuos bătrînului.

Toate zbîrciturile de pe faţa voioasă a bătrînului dispărură într-o clipă, — fără îndoială, în barba lui lungă şi albă, — iar ochii bătrîneşti, spălăciţi, i se aprinseră de mînie.

— A venit aici un şofer, un băieţandru. Am aflat mai pe urmă că e feciorul văduvei lui Uragbai. O ştii, nu-i aşa ?

Kalandarov dădu din cap ; îi cunoştea pe toţi oamenii din colhoz.

— A adus o hîrtiuţă de la contabil, să-i dau două kilograme de roşii de seră. Cum tocmai atunci puneam samovarul, am avut încredere în el şi i-am spus să-şi cîntărească singur din grămada de roşii culese de dimineaţă. Dar cînd am văzut eu că prea se foieşte mult, am aruncat o privire în cabina maşinii şi am văzut pe scaunul şoferului vreo şase kilograme... „Aha, i-am spus, vrei să te împuşc cu mîna mea ?!“ Cînd rosti aceste cuvinte, ochii bătrînului paznic scînteiară ameninţător şi bătu cu palma peste patul puştii care zăcea lîngă el. I-am luat înapoi toate roşiile, iar hîrtiuţa contabilului am făcut-o bucăţi. Altădată să nu mai dea hîrtiuţe unor puşlamale d-astea !

Bătrînul istorisea cu aprindere. Nu prea i se mai întîmplase una ca asta în viaţă ; de aceea şi dădea faptului atîta importanţă.

Kalandarov îl ascultă cu toată seriozitatea și nici nu clipi cînd bătrînul vorbi de împușcare, deși Saida abia se ținu să nu zîmbească.

— Bine-ai făcut, moșule! spuse în cele din urmă Kalandarov. I-ai vorbit cum se cuvenea, dar te rog să nu mai povestești nimănui, să nu mai știe de întîmplarea asta nimeni decît el, dumneata, Saidahon — făcu un semn cu capul spre Saida — și cu mine. Și zici că a lăsat aici toate roșiile?

— Uite-le colea! făcu bătrînul, arătînd spre o grămăjoară de roșii, așezate separat, pe o lădiță cu geam. De-aia le-am pus deoparte, să le vezi și dumneata.

— Uite ce e, urmă Kalandarov, cînd o mai trece azi pe-aici vreunul din șoferi, dă-i roșiile astea să le ducă mamei hoțului. Să-i spună că i le-a trimis președintele.

Paznicul era om prea bătrîn și prea cuviincios pentru a-și îngădui să-și exprime mirarea. El dădu din cap cu demnitate și spuse „hop“ [1], iar Saida își notă în grabă cîteva cuvinte în caiet, ca să nu uite întîmplarea. I se păru că l-a înțeles pe Kalandarov: în această perioadă a anului, roșiile reprezintă o raritate și, primindu-le pe neașteptate, văduva lui Uragbai se va bucura, desigur, și-l va întreba pe fiul ei ce ispravă a făcut pentru ca președintele să le trimită acasă acest premiu mic, dar atît de plăcut. Ce-o să-i răspundă băiatul? Chiar dacă n-o să-i spună nimic, n-o să uite prea curînd lecția.

Abia apucară Saida și Kalandarov să încalece din nou și să pornească mai departe, că lîngă baia col-

---

[1] În uzbecă: da, bine.

hozului, care se afla ceva mai încolo de kișlak, îl întîlniră pe secretarul sovietului sătesc. Acesta îl rugă pe Kalandarov să-i dea cincizeci de cărămizi pentru președintele sovietului, care voia să-și repare vatra.

De data asta, știind că n-are mai mult de vorbit, Kalandarov nu mai descălecă.

— Plătește cincizeci de cărămizi la contabilitate, zise el. O să vi le aducă deseară unul din șoferii noștri, cînd o trece pe la voi.

Secretarul începu să rîdă:

— Păi, toată povestea costă patru ruble! Mai mare daraua decît ocaua să mă mai duc la contabilitate.

— E mai rău cînd pierzi apa cu picătura decît cînd răstorni o găleată întreagă. Cînd o răstorni, bagi de seamă imediat, da' cînd se scurge cu picătura, nici nu observi că ai rămas fără ea, îl luă Kalandarov în zeflemea și, socotind că a pierdut destulă vreme cu vorba, dădu pinteni calului.

— Da' cărpănos mai ești! îi strigă din urmă secretarul. Ar fi bun de lacăt la sipetul colhozului...

În drum spre brigăzi, Kalandarov se mai opri de cîteva ori, iar Saida se-ntreba ce-o obosește mai mult: mersul călare sau faptul că mereu ba descalecă, ba încalecă pe corbiul ei.

Cînd ajunseră în sfîrșit pe cîmp, Saida, care se săturase de smuciturile neîncetate ale calului, făcu o greșeală: prinzînd curaj, lăsă moale hățurile. Armăsarul porni îndată în galop. Mai întîi încercă să-l stăpînească, strîngînd frîul, dar după aceea, disperată, se încleștă cu ambele mîini de oblîncul șeii, gîn-

dindu-se numai cum să nu cadă de pe cal. Săltînd-o ca pe-un sac, calul goni în galop vreo doi kilometri și se opri abia atunci cînd Saida își zicea : „Încă o clipă și mă văd pe jos !“ O durea îngrozitor mijlocul, iar picioarele îi înțepeniseră de încordare.

N-avea însă cui se plînge. Kalandarov, care-o ajunse din urmă, trecu liniștit pe lîngă ea, și întorcîndu-se pe jumătate, îi spuse în bătaie de joc :

— Mda, calul nu e treabă pentru femei, deși îți stă foarte bine călare...

Abia acum înțelese Saida că președintele a vrut să glumească cu cruzime pe socoteala ei, ca s-o silească pînă la urmă să ceară îndurare.

„Nu mă las nici moartă !“ își spuse fata în gînd și, mușcîndu-și buzele de durere, porni fără să scoată o vorbă în urma lui Kalandarov.

Mai străbătură vreo trei kilometri — Saidei, care era atît de istovită, i se părură șase — după care făcură popas la brigada a patra.

Kalandarov nu obișnuia să colinde pe cîmp numai de ochii lumii. Odată ce a venit, înseamnă că are de gînd sau să controleze ceva, sau să se sfătuiască cu oamenii, sau să-i certe pentru că anumite lucruri nu merg cum trebuie, sau pentru toate la un loc. Unde mai pui că de data asta nu venise singur, ci cu secretarul organizației de bază...

Brigadierul era cu ochii-n patru, iar colhoznicii, care lucrau în apropierea campamentului, trăgeau mereu cu coada ochiului la președinte.

După ce bău în grabă două piale de ceai, Kalandarov porni pe cîmp. Saida mergea în urma lui, abia tîrîndu-și picioarele amorțite. O dureau șalele și, pe deasupra, o săgeta un junghi în partea de jos a pîntecului. Simțea că partida de călărie din ziua aceea o s-o coste scump.

După ce umblă pe cîmp vreun ceas și jumătate, arătîndu-se deosebit de exigent cu echipele care, lucrînd în locuri mai depărtate, erau mai greu de supravegheat, Kalandarov rămase mulțumit și, înseninat la față, porni înapoi, spre brigadă. La ducere, mersese tot timpul tăcut, schimbînd arar cîte un cuvînt cu brigadierul ; la întoarcere, se oprea mereu să stea de vorbă cu cei întîlniți în cale. Pe un băiețaș îl întrebă cum se mai simte taică-său, care era bolnav, și-i făgădui că va veni să-l vadă, apoi flecări vreo cinci minute cu o femeie tînără, din spusele căreia reieșea că e de curînd măritată. Femeia lăsă să se înțeleagă că ar fi bine dacă li s-ar da un credit să-și facă o casă nouă, iar Kalandarov îi răspunse, glumind, că nu se pot acorda credite decît dacă veniturile sînt serioase și, judecînd după munca brigăzii de tractoare în care lucra soțul ei, nu se întrevăd cine știe ce venituri... Apoi întîlni un bătrîn, al cărui fecior rănise din imprudență pe cineva cu pușca de vînătoare. Bătrînul era tare necăjit și se tot întreba ce-o să se întîmple. Kalandarov căută să-l liniștească, spunîndu-i că a fost pe la procurorul raional, că a stat de vorbă cu el și că i-a dat o caracterizare a feciorului său, semnată de consiliul de conducere al colhozului.

Saida se simțea din ce în ce mai prost. Nici nu-și mai da osteneala să noteze în carnet ideile care-i treceau prin minte, ci se gîndea că președintele își are, pare-se, regulile sale bine statornicite în ceea ce privește felul de a se purta cu oamenii : dacă nu se poate opri, nu se oprește, dacă n-are timp să

vorbească, nu vorbeşte, dar dacă se opreşte şi vorbeşte, oamenii simt că nu e de loc grăbit, şi atunci cînd îi ascultă, se gîndeşte tocmai la ceea ce îi doare, nu la altceva.

Kalandarov nu era prea darnic cu laudele. Deşi, judecînd după toate, era foarte mulţumit de situaţia din brigadă, cînd s-a înapoiat la tabără, nu prea l-a lăudat pe brigadier. I-a spus doar „bravo" şi s-a îndreptat spre cal.

Băgînd probabil de seamă că Saida abia îşi tîrăşte picioarele şi simţind că a întrecut măsura, încălecă el pe armăsarul negru, lăsîndu-i Saidei roibul cel blînd.

Dacă ar fi făcut-o de la început, fetei i-ar fi fost mult mai uşor, dar acum nici ea nu-şi mai putea da seama cum e mai bine : cînd simţi în spinare un călăreţ cu experienţă, armăsarul negru o porni într-un trap egal şi, ca să nu rămînă în urmă, Saida fu nevoită să-şi îndemne într-una roibul.

Gîndindu-se că e tot una şi că, dacă va trece iar pe armăsar, vor merge poate mai încet, Saida îl ajunse din urmă pe Kalandarov şi-l rugă să schimbe caii. Din pricina trapului săltat, îi era puţin greaţă, şi în faţa ochilor vedea numai rotocoale. Kalandarov nu înţelese însă de ce ţine ea să facă schimbul şi, gîndindu-se că Saida vrea pur şi simplu să-i arate cît de grozavă e, se uită la ea cu oarecare admiraţie : „Ehe, dintr-astea-mi eşti, care va să zică !"

Schimbară caii şi porniră mai departe.

Armăsarul, fie că se plictisise de zbenguială, fie — mai ştii ? — că se ruşinase, cînd Saida îl încălecă din nou, porni cu pas la fel de egal ca atunci cînd îl călărise Kalandarov.

„E, dacă mergeai aşa de la început !" gîndi Saida. Îi era atît de rău, că se obişnuise şi cu durerea ; numai din cînd în cînd se ridica în scări, să-şi mai tragă niţel sufletul.

In brigada următoare, Kalandarov colindă iar multă vreme pe cîmp şi rămase de asemenea mulţumit de felul cum merg treburile.

În schimb, în ultima brigadă, preşedintele nici nu descălecă. Trecu încruntat şi tăcut pe lîngă ogoarele situate de-a lungul drumului, iar cînd ajunse la tabără, îl chemă pe brigadier şi, aplecîndu-se din şa, îi spuse încet, aproape la ureche :

— Uite ce vreau să-ţi spun, frăţioare : deşi nădăjduieşti să obţii cele mai înalte buruieni din tot colhozul, să ştii că pentru asta n-o să-ţi dăm primă. Aşa că zadarnic te străduieşti. După cît se vede, bumbac nu eşti în stare să cultivi. Încearcă mai bine să creşti găini ; dacă, fireşte, eşti în stare şi de-atîta. Da, da, găini ! repetă Kalandarov, privindu-l fără pic de milă pe brigadierul care pălise de supărare.

— Să fie în brigada asta bumbacul chiar atît de prost, Arslanbek-aka ? întrebă Saida, cînd se îndepărtară. Să spun drept, eu una n-am băgat de seamă. Mi s-a părut numai că e ceva mai slab decît în alte locuri.

Saidei nu-i veni uşor să mărturisească acest lucru, care-i amintea încă o dată lui Kalandarov lipsa ei de experienţă. Se gîndi însă din nou că se face de rîs nu cel care nu ştie, ci cel care se preface că ştie ; de aceea îşi luă inima-n dinţi şi puse întrebarea.

Kalandarov îi aruncă o privire piezişă, dar sinceritatea întrebării îl dezarmă şi fu nevoit să-i explice

de ce, după părerea lui, ogoarele acestei brigăzi sînt într-o stare proastă.

Saida încercă, stînd pe cal, să-şi noteze cîteva cuvinte în carnet ; mai tîrziu nici nu izbuti să le descifreze, dar în clipa aceea Kalandarov se gîndi la ea cu o furie amestecată cu respect : „De-a dracului ce e, scrie, ca să-mi arate că nimic n-o frînge !"

Se întoarseră la brigada a patra chiar la vremea prînzului. Colhoznicii şedeau în cerc, pe malul unui mic lac artificial, sau hauz, cum i se spune în Asia Mijlocie, la umbra unor răchite tinere, crescute lîngă apă. În timp ce Saida se spăla pe mîini, bătrînul colhoznic, care-i turna apă dintr-un kumgan[1] de aramă cu gîtul îngust, se tot uita cu milă la faţa ei palidă.

— Vai, fata mea ! îi spuse el cu blîndeţe, ca unui copil. Văd că te-a dat gata, urmă bătrînul, arătînd cu capul spre armăsarul negru, care stătea mai încolo, frămîntînd pămîntul cu copitele.

Fireşte că bătrînul nu-i voia Saidei decît binele, dar vocea lui blîndă aproape că o făcu să plîngă. O cuprinse mila de ea însăşi şi îndată simţi parcă o durere şi mai vie în tot corpul.

În nişte kasale, cum le spune prin partea locului unor străchini mari de porţelan, aburea o ciorbă grasă, fierbinte ca focul. Adăugînd la piperul care era în ciorbă încă o porţie respectabilă, Kalandarov, care auzise vorbele blajine pe care bătrînul le adresase Saidei, spuse neîndurător :

— Nu-i nimic, se învaţă ea ! Şi ciocănind cu unghia în marginea strachinei, adăugă : Nu-i ca asta de porţelan, nu se sparge !...

---

[1] *Kumgan* — în l. uzbecă, ulcior.

Kalandarov sorbea ciorba cu nesaţ şi, după fiecare înghiţitură, îl lăuda pe bucătar. Saidei însă nu-i ardea de mîncare. Înghiţi cu greu cîteva linguri, cătînd cu desperare în jur cînd nişte mîini grijulii îi mai turnară în strachină ciorbă şi îi puseră şi o bucată de carne de berbec.

În timpul cît lipsise Kalandarov, Saida fusese de două ori la brigada aceasta. Oamenii o cunoşteau şi, văzînd înfăţişarea ei de acum, vrednică de plîns, li se făcu milă.

Lui Kalandarov nu-i convenea nici una, nici alta. După ce goli cu poftă o kasa, se apucă cu entuziasm de a doua. Se pare că era gata să înfulece şi o a treia, şi o a patru, numai pentru a le arăta celor de faţă că această fetişcană, care nu ştie nici să călărească, nici să mănînce ca lumea după o zi de muncă, n-are nici în clin nici în mînecă cu colhozul lor.

— De ce nu mănînci, Saidahon ? Nu-ţi plac bucatele lor ? întrebă el, întorcînd capul în dreapta şi în stînga. Nu tăgădui, văd că nu-ţi place !

„Ia te uită ! îşi spuse Saida furioasă. Dar ce, am venit aici din America ? Cum îndrăzneşte să vorbească astfel de mine ?"

Cuvintele lui Kalandarov i se părură în acelaşi timp nemaipomenit şi de ipocrite şi de jignitoare, dar n-avea ce face. Îi era atît de rău, încît nu era în stare să înghită nici un dumicat.

În vremea asta, Kalandarov continua să-şi dezvolte tema preferată. Intenţiona să sublinieze într-un mod cît mai spiritual că Saida n-are aproape nici o legătură cu viaţa şi cu munca oamenilor în mijlocul

cărora se afla acum și cu care el își petrecuse întreaga viață.

— Altceva e dehkanul[1], urmă el. După ce-l trec toate sudorile muncind, și niște cartofi fierți i se par pilaf !

— Sigur că orice om, după ce muncește, mănîncă cu poftă, răspunse Saida, numai ca să spună și ea ceva, sperînd că președintele o s-o lase în sfîrșit în pace.

Dar Kalandarov nu se potolea.

— Sigur, dar există tot felul de „sigur". Munca dehkanului e așa fel, că numai cine n-o cunoaște o poate compara cu alta. Dehkanul muncește tot anul. Nu cunoaște odihna nici vara, nici iarna.

Kalandarov era încîntat : „Am dat-o gata de data asta !"

— Aș vrea să știu, există oare vreo fabrică, uzină sau mină care se oprește în timpul verii sau al iernii ? întrebă Saida, care-și ieșise din fire.

Kalandarov nu se aștepta ca fata să mai spună ceva, încît riposta ei l-a surprins. Lui îi rămase bucătura-n gît, iar cei din jur rîseră cu simpatie la vorbele Saidei.

Președintele se ocărî în gînd : „Dracu' m-a pus s-o zădăresc pe fîșneața asta ! Mi-a zis-o ! Și-acum se hlizesc toți. Pentru a cîta oară îmi sapă autoritatea ?! Și numai eu port toată vina..."

Dar, deși judeca sănătos, era mai presus de puterile lui să-i lase Saidei ultimul cuvînt.

— E adevărat că nu se opresc, spuse el. Cu toate astea, să nu compari munca dehkanului cu a muncitorului. Muncitorul ce-are de făcut ? Mișcă o manetă și gata !

— Păcat că nu te aud tractoriștii noștri, Arslanbek-aka ! Ar afla ce muncă ușoară au : „mișcă o manetă și gata !" i-o întoarse Saida, care, de furie, uită pentru moment că o doare tot trupul. Cît despre pofta de mîncare, dacă nu mă înșel, ai trecut în planurile colhozului ca peste cîțiva ani să dispară sapa de pe ogoare. Cînd o să dispară sapa, o să-și piardă dehkanii pofta de mîncare ?

Cineva, în spatele ei, rîse zgomotos, cîțiva zîmbiră, iar alții rămaseră gravi. Era mai mult decît un schimb de glume. Era ceva cu totul nou : lui Kalandarov i se plătea cu aceeași monedă.

Saida simți importanța pauzei care s-a făcut, dar nu-i păru rău că răspunsese tăios. Ce să-i faci ? E secretara organizației de bază și nu poate îngădui ca președintele s-o facă de rîsul oamenilor.

Kalandarov dădu pe gît, tăcut, în silă, a doua kasa de ciorbă și, așezîndu-se pe vine la marginea hauzului, se spălă pe mîini. Era înciudat și, deși își pusese în gînd să se odihnească vreo jumătate de oră după masă, îl chemă pe brigadier și plecă îndată pe ogoarele din apropierea drumului, pe care nu le vizitase de dimineață.

Saida se ținu pe urmele lui încă vreun ceas-două — începuse să piardă noțiunea timpului — aproape ca un automat. Nu-și mai însemna nimic. Abia înțelegea ce vorbește Kalandarov cu brigadierul. Nu mai avea decît o singură dorință : să nu-i îngăduie lui Kalandarov să le dovedească oamenilor că nu e decît o fetișcană care nu face două parale și care e

[1] *Dehkan* — țăran din Uzbekistan.

gata să cadă din picioare de oboseală, neputincioasă să reziste la cea mai mică încercare.

Cînd, în sfîrșit, se întoarseră pe malul hauzului, Saida se simțea la capătul puterilor și se întreba îngrozită dacă va putea să încalece din nou.

Kalandarov dădea ultimele dispoziții brigadierului, iar Saida ședea alături și aștepta.

— Ascultă, fata mea ! o strigă cineva. Era același bătrîn căruia i se făcuse milă de ea mai înainte. N-ai vrea să-mi faci un serviciu și să-mi duci acasă un lucru nu prea mare și ușor ?

Saida se gîndi îngrijorată cum o să mai care pe calul ei un lucru, oricît ar fi el de mic și de ușor. Nu-l putea însă refuza pe bătrîn și, oftînd, șopti :

— Da.

N-a avut de ce să se căiască. Bătrînul luă de pe divan o pernă de puf, se apropie de armăsar și legă strîns perna peste șa cu o curea.

Abia cînd se urcă în șa, Saida putu să aprecieze pe deplin bunătatea și delicatețea bătrînului. Pînă atunci i se păruse că stă ca pe jeratic, și acum putea să șadă în șa fără să o doară prea mult. E adevărat că acum o durea altceva. „Cum a putut să-și dea seama că mi-e atît de rău ? se întreba ea. Mi se vede cumva pe față ? Sau se vede după felul cum merg ? Dar dacă a băgat el de seamă, înseamnă că și alții au putut să bage de seamă. Doamne, ce rușine !"

Nu mai povestim ce tortură a îndurat Saida la întoarcere, cînd Kalandarov, încăpățînat și furios, a mai inspectat timp de două ore ogoarele altei brigăzi. Cînd, pe seară, ajunseră în sfîrșit la consiliul de conducere și Kalandarov o pofti la el, la cină, cu toate că în ochii președintelui luci o scînteie ironică,

Saida nu mai fu în stare să ascundă halul de oboseală în care se afla și refuză categoric, spunînd că se duce la culcare.

Kalandarov rămase sub karagaci, iar Saida, aproape moartă de rușine, simțind privirea președintelui ațintită asupră-i, porni spre casă, străduindu-se din răsputeri să meargă cu pasul ei obișnuit.

14

A doua zi de dimineață, Saida nu se putu ridica din pat. I se părea că are și febră. În ajun, Kalandarov o trimisese la ea pe Kifoiathon, care, înainte de culcare, îi fricționase îndelung spatele și picioarele, dar, pe cît se vede, nu-i folosise prea mult. Dimineața, Kifoiathon veni din nou și îi aduse gustarea.

— Arslanbek-aka mi-a spus să-ți port de grijă, zise dînsa, explicînd de ce a venit iar.

Dar grija lui Kalandarov nu se limită la aceasta. Curînd, băgă capul pe fereastră, o întrebă de sănătate și, cu o compătimire care ascundea batjocura, îi repetă de cîteva ori că „se poate întîmpla oricui : poți să umbli săptămîni în șir pe cîmp, de dimineață pînă seara, fără să ai nimic, dar dacă nu ești învățat, te simți rău și după o singură zi".

Apoi, pe un ton care nu admitea împotrivire, spuse că îi va trimite pe fiul său, Kazimbek, să-i

facă o injecție de penicilină, și, înainte ca fata să aibă timp să-i răspundă, dispăru.

Saida terminase de mult gustarea, dar Kifoiathon tot nu pleca. Socotea, probabil, boala Saidei un bun prilej ca să se apropie de ea.

La început, pe Saida n-o încînta cîtuși de puțin perspectiva de-a flecări verzi și uscate cu Kifoiathon, dar cum aceasta se încăpățîna să nu plece, Saida fu nevoită să deschidă vorba, începînd s-o întrebe, firește, despre grădinița de copii.

După cît se pare, Kifoiathon aflase că Saida se arătase nemulțumită de felul cum lucrează ea la grădiniță și asta o neliniști serios.

— Îți place cu-adevărat munca asta? o întrebă Saida. Dar te rog să-mi răspunzi sincer!

— De, ce să zic? Dacă nu mă pricep la altceva... Și-apoi, e o muncă ușoară..

Saida era în această privință cu totul de altă părere. Munca la grădinița de copii o poate considera ușoară numai un om care n-a lucrat și nici n-a avut de gînd să lucreze temeinic. Dar n-o contrazise pe Kifoiathon.

— Poate că ai dreptate, zise ea. La grădiniță nu e chiar atît de greu, dar, în afară de asta, duci pe umerii dumitale și gospodăria președintelui. Dacă la ceea ce faci acolo mai adăugăm și munca de la grădiniță, nu s-ar putea spune că duci o viață prea ușoară. La drept vorbind, ai putea să-ți găsești în colhoz și o altă ocupație, mai potrivită decît astea două. De altfel, după mine, munca cea mai grea este aceea pe care o faci în casa altuia, unde trebuie mereu să ții seamă de toanele lui.

Kifoiathon tăcu îndelung, chibzuind, probabil, dacă trebuia sau nu să-și deschidă inima în fața fetei.

— Ai dreptate, spuse ea în cele din urmă. Hurnisa nu face toată ziua decît să se țină după mine și să mă dăscălească ce și cum trebuie să fac. Dacă nu m-aș gîndi că o să ne încuscrim, de mult îmi pierdeam răbdarea.

Rostind vorbele astea, ochii mici și ageri ai Kifoiathonei scăpărară cu atîta mînie, încît Saida simți că e sinceră. Se săturase femeia pînă peste cap de ordinele Hurnisei.

Și parcă nunta o să schimbe mare lucru? o întrebă Saida pe neașteptate. Hurnisa-apa s-a învățat să-ți poruncească, și cînd te-ai învățat așa, e greu să te dezveți.

De cum puse întrebarea, simți că a atins punctul cel mai vulnerabil al interlocutoarei. După cît se părea, și Kifoiathon se temea să nu rămînă, după nuntă, la cheremul soției președintelui.

— Și atunci ce să fac? întrebă ea deznădăjduită. Sfătuiește-mă dumneata, că ești fată deșteaptă!

— Ai ceva școală?

Răspunsul fu scurt:

— N-am nici un fel de școală.

Iar după acest răspuns scurt, urmă o povestire lungă și sinceră, pe care Saida nu se așteptase de loc s-o audă de la Kifoiathon.

La drept vorbind, poate că nu era nimic de mirare. De mai bine de zece ani, Kifoiathon slugărea la Hurnisa, și obligațiile erau repartizate între ele cît se poate de limpede: Kifoiathon muncea și tăcea, iar Hurnisa se ținea după ea pas cu pas și trăncănea într-una... Flecară cum era, nu-i venea prea greu.

Vorbea de zece ani în şir, şi nu era mare lucru să mai vorbească încă douăzeci. Iar acum, Kifoiathon, care tăcuse în toţi anii aceştia, parcă se trezi, pornind năvalnic, ca un cal care-a stat prea mult în grajd.

Trebuie să recunoaştem că a luat-o de la Adam şi Eva. N-a început cu ea şi nici cu mama ei, ci cu bunica şi bunicul ei.

Bunicul Kifoiathonei, pe nume Matkarim, poreclit Bukok, adică Guşatul, era un om nevoiaş şi slăbănog. De dimineaţa pînă seara colinda pieţele, îmbiindu-i pe cei doritori să fumeze din narghilea, şi cu bănuţii de aramă pe care-i căpăta abia îşi ţinea familia. Aşa a şi murit, în piaţă, cu narghileaua veche în mînă, nemaiapucînd să primească ultimul bănuţ de aramă de la ultimul client.

Cînd un om colindă pieţele treizeci de ani în şir, de dimineaţa pînă seara, nu-i de mirare că-l cunoaşte toată lumea. Aşa se face că la o oră după ce Matkarim Bukok s-a prăbuşit în colbul din piaţă, pe care-l călcase atît amar de vreme, corpul lui a fost adus acasă într-o haraba de către un bogat negustor de manufactură pe care-l chema Ermad-Bazoz. Apropiindu-se de soţia răposatului, care plîngea în hohote, spuse că Matkarim-hagi trebuie înmormîntat cu toate onorurile ce se cuvin unui om care a făcut pelerinajul la Mecca.

Era adevărat: Matkarim Bukok fusese la Mecca, pe cînd era copil, împreună cu tatăl său. Cu toate astea, nimeni nu-i spusese vreodată „hagiu". Cui i-ar fi putut trece prin minte să-l numească „hagiu" pe-un cerşetor şi fiu de cerşetor?

Uimită, soţia răposatului încetă pentru o clipă să plîngă şi, gîndindu-se că preacinstitul Ermad-Bazoz a hotărît să-şi îndeplinească dezinteresat înalta îndatorire de musulman, se rugă lui Allah să-l binecuvînteze şi-l lăsă pe bogatul negustor să facă tot ce va socoti de cuviinţă.

A doua zi, bogătanul în viaţă înălţă pentru cerşetorul mort un cavou de cărămidă, ba încă de cărămidă arsă, dintr-aceea din care răposatul n-ar fi putut nicicînd să-şi clădească o casă; vecinilor li s-au distribuit o sută douăzeci de bucăţi de stambă, ca să le poarte în amintirea mortului; într-un cuvînt, a fost o înmormîntare de pomină. Iar după o săptămînă, negustorul a venit la bătrînă, cum se cuvine unui negustor: cu abacul în mînă. Şi a tot ţăcănit el la abac, pînă ce biata văduvă se făcu pămîntie la faţă de groază. În cele din urmă, o înştiinţă că, dacă nu-i plăteşte cele douăsprezece monezi de aur, cheltuite pentru ca răposatul hagiu să fie înmormîntat după datină, nu va izbuti cu o asemenea datorie în spinare să treacă pe lumea cealaltă pragul grădinilor lui Allah. Pe scurt, negustorul a ţăcănit la abac şi i-a zis: „Adă banii-ncoace!"

Ce era de făcut? Pe casa răposatului, plus toate bulendrele, n-ar fi dat nimeni nici şase monezi de aur. După moartea bătrînului, văduva lui s-a apucat de tors, primind pentru modesta ei muncă cel mult o rublă pe săptămînă. Nici nu mai ştia, sărmana, ce să-i spună, dar, spre norocul ei, cuviosul negustor plecă fără să mai aştepte răspunsul, şi timp de şase luni nu mai pomeni nimic de datorie.

După şase luni însă îi aminti din nou. La sărmana văduvă veni o femeie dezgheţată, din acelea care fac

și pe pețitoarele, și pe moașele, și pe bocitoarele — după cum are omul nevoie — și-i spuse că prea-cinstitul negustor de manufactură e gata s-o ia sub aripa lui ocrotitoare și o întreabă dacă se învoiește.

Crezînd că propunerea se referă la ea, văduva izbucni în plîns de bucurie, dar curînd își dădu seama că s-a bucurat prea devreme. Negustorul nu pe ea pusese ochii, ci pe fiică-sa, în vîrstă de șaptesprezece ani (putem să spunem de pe acum că e viitoarea mamă a Kifoiathonei), iar pe văduvă se arătă dispus s-o ocrotească o dată cu fiica ei.

Negustorul era bătrîn, văduva săracă, iar fata frumoasă. Negustorul a hotărît, văduva a șovăit oleacă, iar pe fată n-a întrebat-o nimeni nimic. Ca să nu mai lungim vorba, curînd se făcu nunta. și viitoarea mamă a Kifoiathonei intră ca a treia soție în casa lui Ermad-Bazoz.

Prima nevastă a negustorului era stearpă, a doua îi năștea în fiecare an cîte-o fiică, iar aceasta de-a treia începu prin a-i naște încă o fiică, căreia i se dădu numele de Kifoiathon, ceea ce în uzbecă înseamnă „destul“.

Ambele soții mai tinere, înțelegînd că primul loc în casă îl va avea cea care va aduce pe lume un moștenitor, ofereau pînă și cele mai scumpe daruri, primite de la soțul lor, diverșilor ișani și șeici [1], numai ca Allah să se îndure a le dărui un fecior.

Dar parcă le făcuse cineva farmece. Nici una nu năștea băiat.

În cele din urmă, plecară amîndouă în pelerinaj la Oș. Lîngă orașul Oș, în vîrful unui munte sfînt, se afla o peșteră sfîntă, cu un izvor sfînt, vestit

[1] *Ișani* și *șeici* — demnitari bisericești și monahali la musulmani.

din vechime prin aceea că, orice femeie, după ce dăruia tot ce avea la dînsa șeicilor de prin partea locului, putea să bage mîna în izvor și să afle dinainte ce va naște. Dacă, scormonind pe fund, scotea un os de berbec șlefuit de apă, o bucată de fier sau ceva asemănător, însemna că Allah îi va dărui un fiu. Dacă dădea însă peste o mărgea, un inel ruginit sau o bucată de cercel, nu era nimic de făcut — va naște fată.

Mama Kifoiathonei băgă cea dintîi mîna și scoase un ciob de oală. După părerea șeicilor, acest obiect ciudat nu prevestea nimic precis. În schimb, rivala ei — soția a doua — scoase afară un cuțit ruginit, ceea ce, bineînțeles, însemna că va avea un fiu.

Drumul spre peșteră ducea pe-o cărare de munte, care șerpuia pe marginea unei prăpăstii. Mama Kifoiathonei credea orbește că prezicerea se va adeveri și știa tot atît de sigur că adevărata stăpînă în casă va fi aceea care va da naștere unui moștenitor. Pe scurt, prefăcîndu-se că o lovește din greșeală, o împinse în prăpastie pe fericita rivală care mergea în fața ei și, în aceeași zi, nimeri la închisoare.

Era încă tînără și frumoasă. Există pe lume oameni de treabă ! S-a găsit și acum un astfel de om, patronul unei case de toleranță, care i-a tocmit un avocat și cheltuind bani grei, a scăpat-o după un an de închisoare, ca s-o aducă în casa lui de toleranță din Kokand, Piața Cherestegiilor.

Pe sărmana ucigașă n-o înspăimînta atît închisoarea, cît despărțirea de fie-sa, Kifoiathon, pe care n-o mai văzuse de mai bine de doi ani. Acceptă orice,

numai să aibă fata lîngă ea. Aşa s-a făcut că, dintre toate locurile care există pe pămînt, Kifoiathon ajunse să-şi primească educaţia tocmai într-o asemenea casă.

Să nu ne închipuim cumva că mama avea de gînd să-i îngăduie fetei să meargă pe urmele ei. Dimpotrivă, Kifoiathonei i-a fost hărăzită o soartă demnă şi fericită. Tocmai în anul cînd a izbucnit revoluţia şi ea împlinise paisprezece ani, s-a căsătorit cu un negustor bogat, care, ce-i drept, mai avea în afară de ea şapte neveste, între douăzeci şi cincizeci de ani. În orice caz, ea era favorita bătrînului ei soţ şi ea i-a moştenit casa, cînd, după şase ani, acesta a trecut în lumea celor drepţi...

— După moartea lui, mi-am făcut de cap. Mi-am făcut de cap... repetă Kifoiathon, privind îngîndurată în tavan. Cîţiva ani am fost, cum s-ar zice, „singură", iar cu Işan m-am măritat numai după ce mă săturasem pînă peste cap de viaţa asta. M-ai întrebat ce-am învăţat? Oi fi învăţat şi eu ceva, da' nu ce m-ai întrebat dumneata. Să scriu şi să citesc n-am învăţat niciodată. Pînă şi să gătesc am învăţat tîrziu, după ce m-am măritat din nou. Cînd e bine dispus, Işan îmi laudă mîncărurile, da' ca să spun drept, şi-acu tot el găteşte mai bine ca mine.

Iată, pe scurt, povestea pe care Kifoiathon i-a spus-o dintr-o suflare, în dimineaţa aceea, Saidei, căreia nici prin cap nu-i puteau trece toate acestea. După ce isprăvi de povestit, amuţi ca de obicei, ocărîndu-se în gînd că a fost atît de sinceră, fiindu-i teamă că Saida o va dispreţui. Stătea şi o privea pe Saida în tăcere străduindu-se să citească în ochii fe-

tei ce gîndeşte ea despre o femeie care nu ştie să scrie, dar care ştie despre viaţă mult mai multe decît scrie în cărţi...

Saida era buimăcită şi copleşită de ce auzise, dar bunul ei simţ înnăscut o îndemnă să facă cel mai inteligent lucru pe care-l putea face, şi anume: să nu se arate îngrozită şi mirată, ci să continue, ca şi cum nu i s-ar fi spus nimic, discuţia de la punctul unde o întrerupsese Kifoiathon cu povestirea ei.

Dacă nu ştii de loc carte, ar trebui să renunţi a mai lucra la grădiniţa de copii, zise ea. Oricum, mai devreme sau mai tîrziu, va fi numită în locul dumitale alta, cu pregătire. Aşa că e mai bine să pleci singură. Va fi mai puţin umilitor. Se înţelege că, dacă n-o să mai fii la grădiniţă, Hurnisa n-o să te mai poată pune s-o slugăreşti. Iar o muncă în colhoz o să găseşti, nici vorbă. Gîndeşte-te şi dumneata şi-o să mă gîndesc şi eu. Iar dacă-ţi vine vreo idee, să nu vorbeşti cu Arslanbek-aka pînă nu discuţi mai întîi cu mine. S-ar putea să-ţi spună de la bun început „nu", iar după aceea, din acest „nu" va fi greu de tot să faci un „da".

Kifoiathon căzu pe gînduri. Cuvintele Saidei i se părură sincere. Îi mulţumi politicos şi, domol, fără strîmbăturile ei obişnuite, strînse într-o legăturică vasele în care îi adusese gustarea de dimineaţă şi plecă. Dar nu ieşi bine, că se şi auziră bătăi în uşă. Saida spuse: „Intră!" şi în prag se ivi un tînăr înalt, cu ochi blînzi, cu gîtul lung şi urechile cam clăpăuge.

Deşi Kazimbek era acum doctor în toată legea, aducea încă foarte bine cu cel din fotografia care atîrna în casa părintească. Oricum, Saida îl recunoscu îndată.

15

Dîndu-şi ca toţi importanţă sau — facem această rezervă din prudenţă — aproape toţi medicii tineri, Kazimbek se aşeză pe un scaun, îi aruncă Saidei o privire severă, profesională, şi, îngrozit, simţi că roşeşte.

— Am auzit că te-ai îmbolnăvit, spuse el, biruindu-şi cu greu stînjeneala. Mi-a spus tata să trec pe la dumneata.

Saida, privindu-i faţa şi gîtu-i subţire, de băieţandru, roşii ca racul, băgînd de seamă cum bate fîstîcit cu degetele-i subţiri pe genunchi, se simţi, nici ea nu ştia de ce, o femeie în toată firea în comparaţie cu el şi-l întrebă zîmbind :

— Probabil că Arslanbek-aka te-a trimis să-mi faci o injecţie cu penicilină ?

Kazimbek pufni în rîs. Gluma Saidei puse capăt dintr-o dată relaţiilor strict oficiale dintre medicul începător şi prima sa pacientă. Acum, în cameră se aflau doi oameni tineri şi veseli, care aveau de ce să glumească.

— Aha, făcu Kazimbek, cunoşti bine, se pare, firea tatălui meu. Ai dreptate : dintre toate felurile de mîncare, preţuieşte numai pilaful, dintre toţi conducătorii — pe tovarăşul Kadîrov, iar dintre toate medicamentele — penicilina... Totuşi, cum te simţi ? Sau, după cum obişnuim să ne exprimăm noi, medicii : ce te doare ?

În aşteptarea răspunsului ei, se aplecă puţin, îi luă mîna şi îi controlă atent pulsul. Saida tăcea. N-avea nici cea mai mică intenţie să-i povestească amănunţit tînărului medic plimbarea din ajun şi nici urmările ei. Iată de ce ar fi vrut să-l vadă plecat cît mai repede, deşi, dacă s-ar fi ridicat în clipa aceea şi ar fi ieşit pe uşă, i-ar fi părut rău că se desparte de el.

— Te rog să nu te jenezi, spuse Kazimbek, văzînd-o că tace, şi clătină din cap cu un aer de seriozitate, aşa cum făcea bărbosul profesor Musaev, care ţinea cursul de medicină internă. Noi, medicii, cînd examinăm o bolnavă, nu uităm nici o clipă că şi mamele şi surorile noastre sînt femei. În faţa noastră se află totdeauna bolnavul, nu femeia.

Acestea erau cuvintele pe care le-a rostit, dar, cum nu se gîndea nici la mama, nici la sora lui ci, dimpotrivă, privind faţa gingaşă şi zîmbitoare a Saidei, n-o vedea în acea clipă decît pe ea, faţa lui, cu sprîncenele sever încruntate, roşi iar, trădîndu-i stînjeneala.

În sfîrşit, spre norocul lui, Saida îşi luă inima-n dinţi şi-i spuse că în ajun călărise toată ziua, că nu prea era obişnuită cu sportul ăsta, că se simte destul de prost, dar că, în general, n-are nimic ; o să mai stea culcată, iar a doua zi o să se dea jos din pat. Adăugă că n-are nevoie de nici un fel de penicilină, chiar dacă Arslanbek-aka ar convinge consiliul de conducere al colhozului să adopte o hotărîre în acest sens. Spunînd acestea, rîse din nou şi observă, uşurată, că doctorul îşi pune stetoscopul la loc, în servietă.

Lui Kazimbek îi pierise stînjeneala. Spuse din nou că, după cît se pare, Saida cunoaşte destul de bine trăsăturile de caracter ale tatălui său.

— Venind încoace, am aflat cum l-ai silit pe tata să se întoarcă la o adunare de partid de la care plecase fără a cere permisiunea şi, te rog să mă crezi — ştiu foarte bine asta ! — a-l face pe tata să săvîrşească un asemenea fapt, perfect normal pentru oricare alt om, e mare lucru ! Mi s-a mai povestit că, simţind sprijinul dumitale, pînă şi femeile l-au criticat. Aşa ceva nu s-a mai întîmplat de la facerea lumii ! Ştii cine mi-a povestit toate astea ? Arzamdjan. L-am întîlnit pe drum.

— Păi nici n-a fost pe la noi, făcu uimită Saida.

— Ce-are a face ? răspunse Kazimbek. Dumneata nu ştii că ziariştii au nasul ceva mai lung decît ceilalţi muritori ? Şi-apoi, după cum se spune, gura lumii e slobodă. De altfel, Arzamdjan mi-a spus că are de gînd să vină aici, la noi, să scrie un foileton despre Zulfakarov... Să nu uităm totuşi că sînt medic, zise deodată Kazimbek, amintindu-şi de acest fapt destul de important. Trebuie să te examinez.

Saida însă clătină din cap ca un mînz îndărătnic. Kazimbek zîmbi.

— La institut ni s-a spus că cele mai mari dificultăţi la examinarea bolnavilor le întîmpină deobicei pediatrii şi veterinarii. Dar văd că şi nouă, interniştilor, ne vine uneori greu.

Era însă destul de inteligent ca să ia lucrurile în glumă şi să nu stăruie. De aceea, după ce-şi birui definitiv stînjeneala, Saida îi destăinui, cu toată sinceritatea, că s-a canonit îngrozitor în ajun şi că nu există locşor pe tot corpul care să n-o doară.

— Spuneai mai adineauri că-l cunosc bine pe tatăl dumitale, zise ea. În realitate, abia încep să-l cunosc, şi încă pe propria-mi spinare, în sensul cel mai strict al cuvîntului, spuse Saida rîzînd. Ca să mă pedepsească, m-a urcat pe un cal nărăvaş şi m-a cărat toată ziulica după el. Probabil că vrea să mă sperie cu firea lui. Ca să dau bir cu fugiţii... Eu însă, ca să-i fac în ciudă, o să mă fac bine şi-o să mă port la fel ca înainte !

Stătură de vorbă despre Kalandarov aproape o oră încheiată. Saida simţea că, deşi e furioasă împotrivă-i, preşedintele începe să-i placă tot mai mult. Iar Kazimbek, cu toate că făcea haz pe socoteala lui tată-său şi-i era ruşine de unele apucături ale lui, nu înceta să-l iubească.

— Da, ăsta e tata ! spuse el în cele din urmă. Dar, deşi îi place grozav să spună : „Aşa sînt eu şi n-am de gînd să mă schimb !“ În realitate, nu e un monument de neclintit. Dacă ştii cum să-l iei, mai întîi tună şi fulgeră, dar după aia îţi urmează sfatul, şi încă luîndu-şi un aer de mîndrie, parcă ar face-o din proprie iniţiativă. Îmi amintesc cum, cu vreo doi ani în urmă, am venit acasă în vacanţă. Şedeam la masă... După ce-a mîncat pilaful cu mîna, tata a început să-şi şteargă degetele de carîmbii cizmelor. Mi-a crăpat obrazul de ruşine — erau oaspeţi de faţă şi, deşi ar fi trebuit să mă fac că nu văd, i-am zis-o de la obraz. A făcut un scandal, că oaspeţii n-au mai avut nici o bucurie de toată masa... Jumătate din vacanţă nici nu mi-a vorbit, dar curînd după aceea a început să mănînce pilaful cu lingura şi, bineînţeles, nu şi-a mai şters niciodată degetele

de carîmbi. Ei, eu mă duc, iar pe dumneata te sfătuiesc să rămîi totuşi în pat o zi-două. Mîine seară vin din nou şi o să-ţi prescriu o doctorie după care n-o să-ţi mai fie teamă de nici un fel de cai ; nici roibi, nici negri !

Kazimbek plecă. Saida încercă deodată un sentiment de înviorare şi, în ciuda durerilor, simţi nevoia să facă puţină mişcare. Se sculă din pat, se plimbă de cîteva ori de la un capăt la celălalt al odăii, gemînd încetişor, bucuroasă că n-o aude nimeni. Apoi se trînti pe pat şi căzu pe gînduri : faptul că doctorul, deşi îşi iubea mult tatăl, îi înţelegea caracterul şi avea despre el aceeaşi părere cu Saida, i se păru în acel moment un lucru pe cît se poate de important.

16

Toată ziulica vizitele se ţinură lanţ. Mai întîi, trecu pe la ea Umida, apoi Ismaildjan ; după aceea apăru directorul şcolii. Veni şi Mehri, dar, văzînd că Saida nu e singură, o salută numai din prag, sfioasă, şi plecă. Mai tîrziu, Işan îşi aduse un ceainic cu ceai. Apoi, veni soţia lui Zulfakarov cu o legăturică în care erau două rodii şi nişte stafide. Ce l-o fi apucat pe Zulfakarov s-o trimită la ea pe soţia lui, şi încă cu legăturica aceea ? Saida deveni bănuitoare, însă darul era atît de modest, încît îşi

zise că n-are rost să-l refuze. După aceea, veni s-o vadă Hurnisa, făcîndu-i chiar propunerea să se mute la ei pînă se face bine. Saida refuză cu o glumă.

— Cînd un bolnav e prea cocoloşit, nu se grăbeşte să se vindece.

A doua zi, Kifoiathon îi aduse micul dejun cînd abia se crăpă de ziuă. Avea şi de ce : era grăbită să-i povestească Saidei ce se întîmplase în ajun.

„Nu eşti bună pentru grădiniţa de copii, îi spusese Kalandarov pe un ton care nu admitea împotrivire. Tu nu ştii carte, iar la grădiniţă trebuie cineva cu carte. Aşa am hotărît !"

Şi, spunînd acestea, îşi răsucise mustăţile de tigru cu un aer atît de încîntat de sine, de parcă ar fi luat cine ştie ce hotărîre.

Dar ăsta n-a fost decît începutul scandalului din casa preşedintelui. Lui Kalandarov îi plăcea să scape dintr-o dată de lucrurile neplăcute, aşa că, după ce termină cu Kifoiathon, care, deşi nu era prea mîhnită, se gîndi că nu strică să-i tragă un plîns, luă la rost pe nevastă-sa...

Seara, în casa preşedintelui, avu loc un adevărat concert : într-o odaie bocea prefăcut Kifoiathon, iar în alta plîngea în hohote şi din toată inima Hurnisa, care striga printre lacrimi că e bolnavă, că nu poate să lucreze la grădiniţă şi că treaba asta o s-o bage cu siguranţă în mormînt.

Saida hotărî să stea în pat toată ziua, să se mai înzdrăvenească, şi apoi să recîştige timpul pierdut. Dar după masă, îşi făcu apariţia Umida, cu o altă noutate : preşedintele îl chemase în biroul său pe Zulfakarov şi urlase la el atît de tare, încît Umida,

care vorbea la telefon în odaia vecină, fusese nevoită să-şi astupe cealaltă ureche cu degetul. Declarase că va pune chiar în ziua aceea, la consiliul de conducere, problema excluderii lui Zulfakarov din colhoz.

„Ia te uită ce pornit e!" gîndi Saida, niţeluş neliniştită de activitatea furtunoasă a preşedintelui. După cît se pare, voia să facă toate schimbările proiectate în timpul cît era ea bolnavă, pentru ca nimeni să nu creadă — ferit-a sfîntul! — că ar acţiona sub influenţa unei femei, iar nu după cum îl taie pe el capul.

Fireşte, ea nu putea decît să aprobe schimbările neaşteptate survenite în soarta Kifoiathonei şi a Hurnisei. Alta era însă situaţia cu Zulfakarov. După părerea Saidei, nu era cazul să se procedeze atît de pripit şi nici cu atîta asprime: e puţin probabil că Zulfakarov s-ar fi făcut vinovat de bigamie, dacă la timpul său nu i s-ar fi arătat atîta îngăduinţă.

Saida hotărî să vorbească de îndată cu Kalandarov, cît timp se mai putea schimba ceva şi, sărind din pat, se îmbrăcă în grabă.

Cînd o văzu, Kalandarov se arătă mirat şi chiar puţin nemulţumit: se vedea cît de colo că n-avea nimic împotrivă ca Saida să mai bolească niţel.

— Ia te uită, te-ai şi făcut bine? Cam repede! Şi eu care m-am grăbit să le spun membrilor consiliului de conducere că o să ţinem şedinţa fără dumneata. N-ar strica să te duci acasă şi să mai stai o zi în pat. Nu-i nimic dacă nu vii. Sănătatea e mai de preţ ca orice.

Saida socoti că e mai bine să nu spună ce a aflat de la Umida şi-l întrebă pe Kalandarov ce se va discuta la şedinţa consiliului de conducere; dacă nu-i un secret, fireşte.

— Nu-i nici un secret! răspunse Kalandarov. Discutăm o singură problemă: am hotărît să-l scot pe Zulfakarov din funcţia de brigadier şi-apoi nu e cine ştie ce de capul lui ca să-l mai ţinem în colhoz. Asta-i! adăugă el şi-şi răsuci mustăţile. Problema e limpede, totul e hotărît, aşa că poţi fi liniştită. Du-te acasă de te culcă!

Dar Saida nu manifestă nici cea mai slabă dorinţă de a pleca; dimpotrivă, se aşeză lîngă Kalandarov. Simţea că, de vreme ce Kalandarov a declarat că-l va goni pe Zulfakarov din colhoz, nu va fi de loc uşor să-i schimbe părerea sau să-l facă măcar să mai aştepte.

— Nici vorbă, dacă-i vinovat, trebuie să-l pedepsim, spuse ea cu diplomaţie. Dar nu crezi oare, Arslanbek-aka, că, înainte de a hotărî dacă Zulfakarov să rămînă sau nu în colhoz, ar fi cazul să se examineze problema calităţii sale de membru de partid?

— Nu-ţi mai bate capul! Asta se poate face şi pe urmă! i-o reteză scurt Kalandarov.

— Cred că nu procedăm bine dacă, fără să se ia mai înainte o hotărîre în cadrul unei adunări de partid, dumneata, aşa deodată... Gîndeşte-te, Arslanbek-aka! Desigur, dumneata vezi lucrurile astea mai bine decît mine, eşti comunist vechi.

Diplomaţia nevinovată a Saidei îşi arătă pe loc roadele. Kalandarov căzu pe gînduri, dîndu-şi aere de importanţă, îşi răsuci mustăţile şi apăsă pe buto-

nul soneriei cu atîta gravitate, de parcă prin acest gest ar fi aruncat cel puţin un pod în aer. În prag se ivi Umida.

— Umidahon, spuse Kalandarov, trăgîndu-se de mustăţi şi întinzîndu-le, ca şi cum ar fi vrut să le măsoare lungimea. Nu chema încă oamenii la şedinţa consiliului de conducere. Avem înainte de asta treburi mai importante.

Şi, uitînd cu totul, uitînd sincer după cît se pare că numai cu cîteva clipe înainte voise să procedeze cu totul altfel, explică celor două femei, cu sfătoşenie, că Zulfakarov trebuie mai întîi să fie exclus din partid într-o şedinţă a biroului, apoi excluderea să fie aprobată în cadrul unei adunări de partid şi abia după aceea să se pună problema rămînerii lui în colhoz în faţa consiliului de conducere şi a adunării generale a colhoznicilor.

— Ei, ce ziceţi? întrebă el la urmă. Eu unul, cred că aşa e mai just. Poate că voi sînteţi de altă părere?

Saida se grăbi să susţină părerea preşedintelui.

— Dacă-i aşa, zise el, să convocăm chiar astăzi şedinţa biroului. De vreme ce tot te-ai grăbit să te scoli din pat... se adresă el Saidei.

„Din lac în puţ“, gîndi Saida. Îşi spuse că, poate, n-ar fi cazul să se pripească.

— Vezi dumneata, Arslanbek-aka, noi, membrii biroului, am discutat despre asta de cîteva ori, încă pe vremea cînd erai plecat. Fireşte, numai aşa, în linii mari, gîndindu-ne că atunci cînd o să te întorci, o să aprobi cu siguranţă propunerea noastră...

Kalandarov se întoarse atît de brusc spre Saida, că se auzi scîrţîitul fotoliului. Oricît căutase ea să

îndulcească fiecare cuvînt, lui Kalandarov nu-i plăcea, în general, ca cineva să gîndească ceva în lipsa lui.

Diplomaţia nu-şi mai avea acum nici un rost şi Saida, apucînd taurul de coarne, îşi spuse fără înconjur părerea: desigur, bigamia lui Zulfakarov era o dovadă a unei atitudini feudale faţă de femei, dar, în general, atitudinea asta nu se reduce la un delict atît de direct cum e bigamia. Nu-i aşa? Iar dacă-i aşa, oare la ei în colhoz nu mai există şi alte fapte de acelaşi gen, deşi nu atît de bătătoare la ochi? Şi încă ceva: faptul că Zulfakarov s-a învoit cu Mehri ca să-şi atribuie lui recolta de bumbac culeasă de echipa lui Mehri e tot o abatere, fiindcă a vrut să tragă oamenii pe sfoară. Dar în colhoz nu se întîmplă oare cam acelaşi lucru cu sericicultorii care umblă cu fofîrlica, crescînd viermi de mătase aşa-zicînd peste normă? Desigur, sînt lucruri diferite, totuşi... În general, Saida făcu propunerea ca, profitîndu-se de discutarea atitudinii lui Zulfakarov, să se pornească lupta împotriva a tot ce aduce, chiar şi de departe, cu această atitudine.

Cînd Saida începu să vorbească, Kalandarov mîrîi nemulţumit, dar se stăpîni şi, luptîndu-se din răsputeri cu sine însuşi, o ascultă pînă la capăt. Apoi tăcu vreme îndelungată.

— Dar merită oare să întindem atîta întreaga poveste? zise el în cele din urmă. Dacă ţinem patru adunări, cînd mai lucrăm?

Glasul lui trăda însă o oarecare nesiguranţă, şi Saida hotărî să bată fierul cît e cald.

— Sigur că nu e o treabă uşoară, spuse ea. Dacă m-aş înhăma la ea singură, cred că n-aş putea s-o

scot la capăt, urmă ea, amintindu-i pentru prima oară de discuţia pe care o avuseseră la început, la comitetul raional. Dar cred că dacă te ocupi dumneata, o duci la bun sfîrşit.

Kalandarov se uită la Saida şi îşi mişcă plin de mulţumire umerii laţi. Era un om isteţ, dar pînă şi oamenii cei mai deştepţi sînt sensibili la laude mult mai mult decît ne închipuim...

— Bine, făcu el. Şi cum să procedăm?

— Păi, cum ne povăţuieşti dumneata, răspunse Saida. Dacă găseşti cu cale că trebuie să alcătuim o comisie care să cerceteze mai amănunţit cazul lui Zulfakarov, o să alcătuim comisia. Cred că ar fi bine s-o prezidezi chiar dumneata. Şi, întorcîndu-se spre Umida, o întrebă ce părere are. Umida răspunse că e de acord cu Saida, şi că, desigur, cel mai bun preşedinte al comisiei ar fi Arslanbek-aka, care se bucură de atîta autoritate.

— De altfel, dumneata cunoşti tot ce are legătură cu acest caz, spuse Saida, aşa că o să-ţi vină mai uşor. Altul ar avea nevoie de o lună pentru asta. Dumitale, cred, îţi ajung şi zece zile.

Indicase termenul de zece zile cu oarecare nelinişte. De fapt, ea avea nevoie de acest răstimp, ca să pregătească cum trebuie adunarea proiectată. Dar dacă preşedintele o să spună că n-are nevoie de zece zile, că-i ajung trei?

Kalandarov însă nu obiectă nimic. Dimpotrivă, se declară de acord. E adevărat că planul său iniţial se deosebea mult de cel de acum, dar, întrucît din discuţie rămăsese cu impresia că ambele planuri le-a propus el, n-avea cu cine să se ia la harţă.

17

Saida rămase pînă seara în casă, gîndindu-se cum să organizeze mai bine adunarea. Îşi notă ideile cele mai importante în carnetul ei cel vechi, care era acum cel puţin pe trei sferturi plin. Cineva ar putea gîndi că e caraghios lucru să notezi în carnet planul unei adunări, dar Saida noastră era o fată ordonată. Cînd lua cuvîntul, niciodată nu ţinea o hîrtie în mînă, dar înainte de asta o săptămînă întreagă umplea pagini întregi cu scrisul ei grăbit şi mărunt.

Kazimbek veni pe seară, cum făgăduise. La drept vorbind, în timp ce scria, Saida se gîndise de vreo zece ori că trebuie să vină, iar de vreo trei ori se uitase chiar la ceas. Cînd intră însă pe uşă, se făcu că a uitat cu totul de promisiunea lui. Kazimbek însă, dimpotrivă, cu un aer foarte serios, se scuză îndelung că a întîrziat. Kalandarov îi poruncise să-l ducă personal la spitalul raional pe-un paznic bătrîn care se îmbolnăvise. După părerea lui, cazul nu era grav, şi sora ar fi putut foarte bine să-l însoţească pe bolnav, dar Kalandarov avea în privinţa asta părerile lui: nu ţinea seama de gravitatea bolii, ci de vîrsta bolnavului.

— El e bătrîn şi tu eşti tînăr, i-a spus Kalandarov. Arată-i consideraţie şi du-l la spital!

— Ei, unde ţi-i doctoria? îl întrebă Saida, după ce-i ascultă introducerea. Sau, te pomeneşti că ai avut atîta treabă, încît n-ai mai găsit timp s-o prepari?

— Ba e gata! spuse Kazimbek. Te aştept la poartă, dar îmbracă-te ceva mai gros, e o seară răcoroasă.

Ieşi. Saida îşi puse o jachetă, gîndindu-se că probabil o va duce la dispensar, să-i facă sora nişte raze ultraviolete. Kalandarov se lăudase nu de mult că, din Taşkent, s-au trimis pentru dispensar diferite „lămpi de tămăduit", după cum se exprimase el.

Îşi dădu însă îndată seama că nu era vorba de nici un fel de lămpi. Lîngă poarta grădinii se aflau doi cai care izbeau nervos pămîntul cu copitele. Pe cel roib — favoritul tatălui său — şedea Kazimbek, iar al doilea — armăsarul negru — era pentru Saida. Kazimbek hotărîse să procedeze conform proverbului cui pe cui scoate, adică s-o pună pe Saida să călărească două sau trei zile în şir, ca s-o deprindă definitiv cu călăria.

— Oricum, va trebui să călăreşti, aşa că mai bine-i să-nveţi, spuse el, adăugînd că, dacă va călări cîte puţin, cu măsură, o să se obişnuiască şi n-o s-o mai doară.

Pe Saida o trecură fiorii cînd dădu cu ochii de blestematul de armăsar. Îl încălecă însă cu curaj, fără să-şi dea în vileag teama. Porniră alături; trecură de marginea kişlakului; caii mergeau în pas egal pe drumul bun, neted, şi Saidei începu să i se pară că durerile o lasă cu-adevărat.

Ba chiar se simţi atît de sigură în şa, încît hotărî să vorbească cu Kazimbek despre viitoarea adunare. Socotea că tînărul doctor, care cunoaşte atît de bine caracterul tatălui său, nu numai c-o s-o înţeleagă

cum trebuie, dar o s-o şi ajute. Dar încercările ei de a discuta despre aceasta, dădură greş. De cum porniră, Kazimbek începu să vorbească, şi vorbi fără întrerupere o oră încheiată, adică tot timpul cît călăriră. Fie că, din sfială, nu cutezase să treacă la alt subiect, fie că dorea s-o iniţieze cît mai repede pe Saida în toate amănuntele profesiunii sale, fapt este că, după ce începu să vorbească de medicină, de profesorii săi, care erau toţi oameni eminenţi, şi de o droaie de boli pe care le cunoştea, nu mai izbuti să schimbe placa pînă la sfîrşitul plimbării. Începînd cu capul, şi anume cu tumorile cerebrale, a ajuns treptat, dar inevitabil, pînă la intestin şi, oprindu-se din fericire aici, trecu la anatomia generală...

— Ştii, e mult mai uşor să faci autopsia unor cadavre de oameni slabi, spunea cu pasiune Kazimbek, fără să ţină de loc seama că Saida nu cunoştea nimic din toate astea şi nici n-o interesa. Exprimîndu-mă profesional, e o plăcere să ai a face cu astfel de cadavre: le faci o injecţie cu formol, apoi dai pielea la o parte şi tot mecanismul dinăuntru îţi apare ca-n palmă!

„Of, doamne! gîndea Saida, ascultînd cuvintele lui savante. Iată ce s-a găsit să-mi povestească!"

— Aşa e, care va să zică, făcu Kazimbek cînd porniră înapoi, fără să fi avut timp să termine cu anatomia. Prin urmare, vin şi mîine să te iau.

Descălecă şi, apucînd amîndoi caii de dîrlogi, îşi luă rămas bun de la Saida, care rămase puţin înciudată.

A doua zi dimineaţă, Saida se simţi perfect. Kazimbek avusese dreptate, ceea ce o făcu să-i treacă

cu vederea expunerea medicală din ajun. O mai dureau puţin muşchii, dar nu mai era durerea dinainte, care te slăbea şi te trăgea la pat ; dimpotrivă, acum simţea dorinţa să se dezmorţească, să umble, să se mişte...

Saida n-a stat o clipă cît a fost ziulica de mare : s-a dus la consiliul de conducere, la club, la ferme. În cursul zilei a stat de vorbă cel puţin cu zece oameni, care trebuiau pregătiţi pentru viitoarea adunare, iar pe seară s-a dus la o adunare a comsomoliştilor. A constatat cu bucurie că treburile nu stau pe loc, că oamenii continuă să gîndească nu numai în lipsa lui Kalandarov, dar şi în lipsa ei. În cele două zile cît fusese bolnavă, comsomoliştii plănuiseră să construiască cu forţe proprii un cinematograf de vară. În ajun fusese doar o idee, la adunarea comsomoliştilor însă, ea se transformă în hotărîre. Saida era foarte bucuroasă, deşi în timpul adunării avusese faţă de comsomolişti o atitudine ceva mai severă decît ar fi fost nevoie. Dar trebuie s-o iertăm pentru asta. Ea însăşi nu depăşise încă vîrsta unui comsomolist şi e ştiut că oamenii foarte tineri caută adesea să compenseze lipsa anilor printr-un exces de seriozitate. Saida nu era nici prima, nici ultima care proceda astfel.

În schimb, seara arătase o totală lipsă de seriozitate cînd sărise în întîmpinarea lui Kazimbek, care, la fel ca în ajun, se apropiase de poartă ducînd de căpăstru al doilea cal. Zîmbind, el îi spuse că această a doua şedinţă de tratament va fi, după cît se pare, ultima. Grăjdarul colhozului — un bătrîn morocănos — îi declarase că poate fi el doctor, poate fi chiar profesor, dar n-o să-l lase să-i obosească caii trei seri în şir.

— Sigur, adăugă zîmbind Kazimbek, dacă eram veterinar, se arăta el mai înţelegător, dar nu sînt decît un biet internist...

„Cu atît mai bine că e pentru ultima oară, gîndi Saida după ce încălecă. Ieri ne-am plimbat, azi ne plimbăm din nou... Cine ştie ce-o să creadă lumea despre noi..."

Dar, cu toate că gîndul acesta o mai nelinişti o dată, cînd trecură pe lîngă un grup de tineri pe care îi surprinse făcîndu-şi cu ochiul, se strădui să nu-i dea atenţie : în aceeaşi clipă se întoarse spre Kazimbek şi, rîzînd cu poftă, îi spuse primul lucru care-i veni în minte. Voia să-şi demonstreze singură că nu-i pasă de bîrfeli. Dar, în sinea ei, continua să fie îngrijorată şi îşi mai spuse o dată, fără să vrea : „E bine totuşi că plimbarea asta e ultima".

Mergeau încet, printre două şiruri de plopi, pe cărăruia bătătorită de mii de picioare, de-a lungul arîkului.

Din locul acela, în lumina tulbure a amurgului, se zărea silueta întunecată a kişlakului, care se desluşea deosebit de clar la orizont, unde soarele aprinsese jumătate de cer cu pălălaia asfinţitului său.

Saida se temea ca doctorul să nu reînceapă expunerea despre anatomie, întreruptă în ajun, de aceea începu ea discuţia.

— După părerea mea, Işan-aka cîntă foarte bine la dutară şi din gură. Ce crezi, dacă am organiza la club o orchestră de instrumente naţionale, ar fi dispus s-o conducă ?

— Nu ştiu, răspunse Kazimbek pe un tot supărat, pe care Saida îl auzea pentru prima dată de cînd se cunoscuseră. Nu ştiu cum o să cînte în orchestră, dar sînt convins că aici, în colhoz, strică tot ansamblul.

Saida îi aruncă o privire iscoditoare.

— Văd că n-ai o părere prea bună despre viitorul dumitale socru.

— Am o părere şi mai proastă despre palavrele pe care le înşiră în legătură cu povestea asta mama şi Kifoiathon, răspunse Kazimbek, cu o indignare care, poate, întrecea măsura. Vor să croiască un halat după capul lor, dar au uitat să mă întrebe dacă sînt dispus sau nu să-l îmbrac! În viaţa lui, Işan a cîntat la multe nunţi, dar la nunta asta n-o să aibă prilejul să cînte, oricît ar vrea el! Lui Manzurahon nici prin gînd nu-i trece să se mărite cu mine, şi nici eu n-am intenţia să mă însor cu ea! Unora nu le pasă de asta, dar în vremea noastră ar fi bine s-o ştie pînă şi oamenii cu un caracter ca al lui tata. E adevărat, urmă Kazimbek mai liniştit, am crescut împreună, am învăţat împreună, ne-am jucat împreună pe aceeaşi uliţă; se poate spune chiar că am rămas prieteni pînă azi; dar atîta. Şi slavă domnului că e aşa! Dacă se întîmpla — ferească sfîntul! — să ne îndrăgostim unul de altul, nici nu ştiu ce făceam. Manzurahon termină în curînd şcoala de balet. A şi dansat la teatrul „Navoi" din Taşkent şi-o să rămînă acolo să lucreze. Acolo e locul ei! Iar locul meu e aici! Nu sînt dintre aceia care se ploconesc în faţa profesorilor ca să fie luaţi la aspirantură. Sînt medic, din copilărie am visat să

fiu medic, şi vreau să-i îngrijesc pe oamenii din kişlakul meu.

— Şi neapărat aici? îl întrebă Saida.

Kazimbek, care pînă atunci vorbise pe un ton foarte serios, zîmbi deodată.

— Dacă taică-meu n-o să mă stingherească prea mult cu poveţele lui, vreau să lucrez neapărat aici. Dacă o să mă stingherească, o să lucrez în altă parte. Iată, aşadar, că drumul meu şi cel al Manzurahonei se despart. Cred că am avut mare noroc că nu m-am îndrăgostit de Manzurahon, cu atît mai mult, cu cît e o fată tare frumoasă.

În ciuda a tot ce spusese pînă atunci, ultima observaţie a lui Kazimbek, o rodea puţin pe Saida şi, în general, nu mai voia să continue discuţia pe o temă atît de delicată.

— Nu ştiu de ce, Işan nu mi-a plăcut din clipa cînd l-am cunoscut, zise ea.

— Aşa e. Intuiţia dumitale nu te-a înşelat, exclamă Kazimbek. O să-ţi povestesc ceva ca să înţelegi cine e Işan. Spre sfîrşitul războiului, s-a zvonit că vor mai fi chemate sub arme nişte contingente şi, ca vîrstă, Işan ar fi putut să fie şi el mobilizat... Ai băgat de seamă că n-are nici un dinte în gură?

Saida dădu din cap.

— Avea dinţi mai buni ca ai mei, dar cînd a început să circule zvonul acela, şi-a scos într-o săptămînă douăzeci de dinţi, numai ca să nu fie luat în armată.

Saida nu putu nici măcar să rîdă. Simţi că i se face scîrbă şi ar fi vrut să-l întrebe pe Kazimbek

cum se face că tatăl său poate să țină pe lîngă el un astfel de om.

Kazimbek îi citi întrebarea în privire.

— Te miri desigur ce-a găsit tata la el?

— În adevăr! Saida era bucuroasă că doctorul o înțelege fără prea multe vorbe. Poate că tatălui dumitale îi place mult cum cîntă el din gură și la dutară? întrebă ea cu oarecare șovăială.

— Ar fi și asta, răspunse Kazimbek. Dar nu e principalul. Tata nu prea știe carte, e aproape analfabet. S-a obișnuit de mult cu Ișan, pe care-l are oricînd la îndemînă, fie zi, fie noapte, și care, pe deasupra, e dispus să țină secret acest lucru. Apoi — și asta se întîmplă de obicei cu oamenii care nu prea știu carte — în adîncul sufletului, tata suferă din pricină că nu știe să scrie bine și, totodată, îi place ca cineva să-i laude tot timpul cunoștințele, inteligența și să-l admire. În general, după cum se spune, Ișan i s-a vîrît sub piele. Este unul dintre paraziții care au darul să te convingă că sînt necesari, și aș putea chiar să spun că are o oarecare influență asupra tatii, deși el e o forță, iar Ișan — o cîrpă.

— Ce bine că ai înțeles singur tot ce-aveam de gînd să-ți spun! Dacă ne ținem amîndoi de capul tatălui dumitale, cred că învingem...

Lui Kazimbek îi plăcu foarte mult ceea ce îi spusese Saida, mai cu seamă cuvintele „amîndoi" și „învingem". N-ar fi avut nimic împotrivă să se mai oprească asupra acestui punct important, dar Saida schimbă vorba, povestindu-i despre treburile colhozului în general, despre felul cum are de gînd să

pregătească următoarea adunare de partid și ce așteaptă ea de la acea adunare. Sarcina principală, spunea ea, era să-i facă pe oamenii care se obișnuiseră să treacă cu vederea diferitele lipsuri din viața colhozului să înțeleagă că aceste lipsuri nu sînt nicidecum inevitabile, că ele au anumite cauze, și că pot fi combătute cu succes. După părerea fetei, adunarea trebuia să marcheze tocmai începutul acestei lupte.

— Așadar, război? întrebă Kazimbek, zîmbind. Foarte bine, luptăm împreună! sublinie el cu deosebită tărie ultimul cuvînt. Dar cum luptăm? Declarăm război oficial sau nu?

Spunînd aceste cuvinte el îmboldi puțin calul, o luă înaintea Saidei care stătea în bătaia razelor lunii și, întorcîndu-se, o privi drept în ochi.

— Nu știu cum vom face. Important e ca, pînă la urmă, să învingem, răspunse Saida, privind într-o parte și grăbindu-se să adauge că e timpul să facă cale-ntoarsă.

La înapoiere merseră tăcuți, privind argintul viu al apei care umplea canalul aproape pînă la margini, ogoarele de bumbac care se zăreau prin vălul cenușiu al pîclei de seară, dungile galbene ale farurilor de la tractoare care, cînd urcau, se înfigeau în cer, iar cînd coborau, dispăreau în pămînt... Seara era atît de frumoasă, încît, fără voia ei, Saida se gîndi din nou cu îngrijorare la ce-ar putea să spună oamenii despre doi călăreți care merg alături, în aceeași tăcere primejdioasă, sub razele nu mai puțin primejdioase ale lunii...

18

Biroul organizației de bază se ocupa intens de pregătirea adunării și, deși nimeni nu-l criticase încă pe Kalandarov direct, acesta nu se prea simțea în apele lui. Era gata să creadă că totul se datorește intrigilor Saidei, dar în realitate lucrurile stăteau cu totul altfel. De fapt, pregătindu-se de adunare, oamenii, de cîte ori se întîlneau la club, vorbeau mai des și cu mai mult curaj de diferite treburi și lipsuri. Bineînțeles că, pînă la urmă, îl criticau indirect pe Kalandarov. Cînd un om se străduiește multă vreme să-i convingă pe toți cei din jur că el este colhozul — avînd în vedere, firește, realizările — ceilalți sînt îndreptățiți să-și aducă aminte de el și atunci cînd se gîndesc la lipsuri. Dacă orice lucru pe lumea asta are cel puțin două aspecte, ce să mai vorbim de ființa omenească?

În vederea adunării, Umida, ca membră a biroului, hotărî să stea de vorbă cu femeile care, din diferite motive, nu lucrau în colhoz. La acea mică adunare, cel puțin jumătate din femei își exprimară dorința de a-și schimba situația, dacă se va găsi pentru ele o muncă potrivită cu forțele și capacitatea lor.

Kifoiathon, care nu participase în viața ei la nici un fel de adunări, de data aceasta venise și se căi amarnic. Una din femei îi spuse în față:

— Mai bine aș muri decît să trăiesc ca tine! Furi din mîncarea copiilor noștri și te ții de fusta nevestei președintelui.

Kifoiathon, care de obicei n-avea gura ferecată, își pierdu cumpătul și tăcu.

Soția lui Zulfakarov ceru să i se dea orice muncă, cu condiția ca cei doi copii mai mici, din cei șase pe care-i avea, să fie luați în sfîrșit la grădiniță. Declară cu mîndrie că pe bărbatu-său l-a dat afară din casă, iar apoi, plîngînd cu sughițuri, adăugă: „Nu se întîmpla nimic de nu era muntele ăla blestemat de care s-a sprijinit omul meu".

„Muntele blestemat" voia să fie Kalandarov, deși biata femeie nu rosti pe șleau numele lui.

După adunare, începu să umble zvonul că unul dintre „flăcăii în cămăși de mătase" care s-au aciuit pe la contabilitate, trece nu știu cui zile-muncă în plus, iar după aceea le împarte cu respectivul. La aceasta se adaugă faptul că o anumită persoană fusese prevenită de matrapazlîcurile acestui „flăcău în cămașă de mătase", dar că acea persoană nu obișnuiește să asculte ce spun alții, ci face numai ce-o taie capul...

Și asta era o pietricică aruncată tot în ograda lui Kalandarov.

În sfîrșit, se mai produse un eveniment regretabil, care-i făcu să zîmbească fără voie chiar și pe oamenii care-l simpatizau pe președinte: stînd într-o zi la ceaihana și voind o dată mai mult să se arate înțelept și să-l pună pe interlocutorul său în încurcătură, președintele îl întrebă pe un agitator venit din altă parte: „Ia spune, frățioare, știi ce se face din bumbac? Pun rămășag că nu știi!"

Dar agitatorul era un tînăr dezghețat și, fără să cruțe autoritatea președintelui, i-o tăie scurt: „Eu știu ce se face din bumbac, dar se pune întrebarea:

dumneata știi ce se face din minereu, petrol și cărbune ?"

Într-un cuvînt, Kalandarov era nemulțumit de situația creată, cu atît mai mult cu cît, lăsînd la o parte întîmplarea cu agitatorul, cînd înghițise el însuși bobîrnacul, despre toate celelalte afla de obicei din gura altora, mai ales de la Ișan. Ce-a urmat e lesne de înțeles : Kalandarov, deși clocotea, se stăpînea, dar într-o bună zi, a răbufnit deodată ca laptele care dă în foc.

În seara aceea, Saida ținuse în biroul ei un seminar cu cercul politic, și cînd acesta se termină, veniră la ea două femei tinere de tot, care activau în alt cerc — cel muzical ; se duceau de la club acasă, și, văzînd lumină în biroul secretarei, intrară pentru o clipă. Vorbind cu aprindere și întrerupîndu-se una pe alta, ele protestau în numele tuturor fetelor din colhoz pentru faptul că „neisprăvita aceea de Mehri", în loc să fie gonită din colhoz, e trimisă să învețe.

Tocmai atunci pică și Kalandarov în biroul Saidei. E adevărat că în clipa cînd dădură cu ochii de președinte, fetele se sculară politicoase în picioare, dar nu avură atîta stăpînire de sine încît să tacă la intrarea unui om mai în vîrstă în odaie. Așa că-i dădură cu gura înainte, ca și cum Kalandarov nici n-ar fi fost de față.

— Prin urmare, acum la noi se dau premii nu pentru succese, ci pentru greșeli ? întrebă furioasă una din ele.

— Ce, cu Mehri s-a isprăvit lumea ? Nu s-au mai găsit în colhoz la noi femei mai cumsecade ? îi ținu isonul cealaltă.

Saida încercă să le explice că, o dată cu Mehri, vor fi trimise la învățătură o mulțime de alte femei, că acest lucru trebuie făcut pentru a o ajuta să se îndrepte, cînd deodată Kalandarov se făcu roșu la față, se trase de mustață — să și-o smulgă nu alta — și începu să țipe la fete :

— Cine v-a crescut astfel ? Nu vă e rușine ? Și cine v-a învățat să vorbiți atît de necuviincios ?

— Dar ce necuviință am săvîrșit ? întrebă una din fete, care se fîstîcise ceva mai puțin decît cealaltă.

Kalandarov își ieși cu totul din fire :

— Aha, nu știți ce necuviință ați săvîrșit ? Așa se vorbește cu secretarul organizației de partid ? Și-apoi, cînd am intrat eu, de ce n-ați tăcut ?

Fata cea mai îndrăzneață deschise gura să mai spună ceva, dar Kalandarov începu să urle atît de tare, încît, pînă la urmă, nu le rămase alta decît să plece. Asta și făcură, roșii la față și cu lacrimi în ochi, și, de ciudă, trîntiră chiar ușa.

Cînd auzi, în locul scuzelor la care se aștepta, cum i se trîntește ușa în nas, Kalandarov nu se mai putu domoli și continuă să țipe și după ce rămase singur cu Saida. În aparență, îi lua apărarea împotriva acelor obraznice care cutezaseră s-o contrazică pe ea, secretara organizației de partid. În realitate însă, își revărsa asupra Saidei tot ce i se adunase în suflet, susținînd sus și tare că ea e vinovată de toate.

— Dumneata ești vinovată ! Dumneata ! Numai dumneata ! spunea președintele, cu degetul spre ea, gata să i-l vîre în ochi. Oricui îi trăsnește prin cap și oricînd i se năzare, vine să vorbească cu dumneata despre tot ce poftește ! Iar dumneata nu faci

decît să asculţi şi să dai din cap... De cînd ai venit la noi, la oamenii în toată firea nu mai vezi nici o bună-cuviinţă, iar tineretul îşi face de cap ! Eşti gata oricînd să asculţi pe oricine ! Eşti gata să discuţi oricînd cu oricine despre orice ! Şi urmarea care-i ? Nişte fetişcane îndrăznesc să dea buzna la dumneata în birou, să fie obraznice şi să critice hotărîrile noastre... Dar să le pui la punct n-ai tăria ! Ţi-e teamă că-ţi pierzi popularitatea !

Ca în atîtea alte dăţi, Saida îl ascultă fără să-l întrerupă, pînă îşi deşertă tot sacul. Dacă l-ar fi contrazis măcar o dată, Kalandarov ar fi început din nou să sară, ca o minge izbită de perete. Ea însă nu-i răspunse nimic şi, pînă la urmă, se potoli. Abia după aceea, pentru a justifica atitudinea fetelor, îi spuse cu mult calm că oamenii se deosebesc între ei ca vîrstă şi caracter — unii ştiu să vorbească cu sînge rece, alţii se aprind de la primul cuvînt. La unii, vorbele sînt ca nişte miezuri de nucă tăvălite în zahăr, la alţii, ca sîrma ghimpată. Dar nu vorbele au însemnătate, ci ceea ce se află în spatele lor. Nu are atîta însemnătate cum se vorbeşte, ci ce se vorbeşte.

— Tocmai ! urlă el, bucuros că pînă la urmă l-a contrazis. Tocmai în felul ăsta strici oamenii ! Ei ţi se urcă-n cap, iar dumneata taci. Socoteşti într-adevăr că aste două gaiţe au venit la dumneata cu o treabă serioasă ? Şi care e treaba asta, mă rog ?

Saida zîmbi.

— Am impresia că au venit să ne critice, pe dumneata şi pe mine.

— Dar ce, n-am procedat bine că am trimis-o pe Mehri la învăţătură ? se repezi la ea Kalandarov.

Nu e mult de cînd el însuşi fusese împotriva acestei hotărîri, dar acum trecu cu vederea acest lucru. Avea obiceiul ca, după ce lua o hotărîre, s-o considere a lui de la bun început.

— Nu, cred că n-am greşit, spuse Saida. De data asta greşesc fetele, şi cred că nu era greu să li se explice acest lucru. Nu sînt de acord cu ele, dar îmi place că, deşi atît de tinere, se amestecă în treburile noastre şi arată, fără să se sfiască, unde cred ele că am greşit.

— Ba bine că nu ! Tocmai asta e, „fără să se sfiască" ! i-o întoarse supărat Kalandarov. Să fi încercat să vorbească cu mine fără să se sfiască despre tot ce le trece prin cap, că le băgam pumnul în gură !

Saida nu-şi putu stăpîni un zîmbet.

— După ce ai spus acum, zise ea, mă gîndesc cu multă nelinişte la ce se va întîmpla peste trei zile, cînd va sosi la noi brigada de verificare reciprocă din colhozul „Socialismul". Dacă, ferească dumnezeu, vecinii noştri vor spune cîte ceva care nu-ţi va fi pe plac, o să le vîri îndată pumnul în gură ?

— Eşti o otravă ! mîrîi Kalandarov. Dacă te-ar muşca un şarpe, cred că, bietul de el, ar crăpa de-atîta venin.

Saida se ciupi cît putu de tare de braţ, să nu pufnească în rîs. Probabil că preşedintele ar fi plecat de îndată, căci spusese tot ce-i stătea pe inimă, dar ştirea că trebuie să sosească o brigadă de verificare reciprocă îl nelinişti şi-l făcu să mai rămînă.

— Prin urmare, vine o brigadă la noi ? zise el după o scurtă tăcere. Să vină ! Pe vremea cînd nu erai dumneata aici, n-am pierdut niciodată întrecerea

cu Nazarov. Poate că n-o s-o pierd nici acum, cînd ești aici.

Saida știa că președintele spune adevărul. E drept că în întrecerea cu colhozul „Socialismul", care dura de cîțiva ani, colhozul „Buston" ieșise întotdeauna primul. Dar Saida cunoștea și un alt aspect al chestiunii: cu prilejul verificărilor reciproce, se ținea seama aproape exclusiv de rezultatele economice. În rest, Kalandarov nu se băga și avea grijă ca nici vecinii să nu-și vîre nasul în colhozul lui.

— Da, ai dreptate, zise ea cu glas tare. Cît privește latura economică, sînt și eu liniștită, cu-atît mai mult, cu cît anul ăsta pe unele loturi am însămînțat și am recoltat o varietate frumoasă de bumbac, la care vecinii noștri au renunțat... Dar în problemele culturale și în cele ale traiului de toate zilele, șchiopătăm serios. Chiar dumneata mi-ai spus asta.

Kalandarov nu-i spusese niciodată așa ceva, dimpotrivă, ea îi vorbise în cîteva rînduri de problema asta, dar, după cum știm, președintelui îi plăcea să i se amintească într-o astfel de formă de discuțiile lor anterioare.

— De exemplu? făcu el vag.

— De exemplu, din douăzeci de case prevăzute pentru colhoznici, am construit în șase luni numai cinci, spuse Saida. Sau, de pildă, biroul de partid din colhozul „Socialismul" a discutat recent următoarea problemă: „În ce condiții se naște la noi omul nou și cine îl educă?" Pe scurt, au analizat cum funcționează la ei casa de naștere, creșa și grădinița de copii. Apoi, au discutat problema și într-o

ședință a consiliului de conducere al colhozului. Ce zici, e rea ideea?

— În orice caz, nu lui Nazarov i-a venit ideea asta, spuse gelos Kalandarov și adăugă bănuitor: Dar de unde știi toate astea?

— Am fost acum trei zile în colhozul „Socialismul" și am stat de vorbă cu secretarul organizației de bază.

— Și ce-ți veni să te duci acolo așa, nitam-nisam?

— Păi, învăț să călăresc, zise ironic Saida, neizbutind să se stăpînească. Chiar dumneata m-ai sfătuit. Am luat de la grăjdar armăsarul acela negru și m-am dus... De altfel, acum mă ascultă.

Kalandarov tăcu îndelung, ca și cum ar fi primit o palmă zdravănă și ar avea nevoie de timp ca să-și vină în fire. Îl frămîntau tot felul de neliniști, îndoieli și bănuieli. Nu se putea lega de nimic din ceea ce îi spusese Saida, dar însăși ideea că s-a dus într-un alt colhoz, că a stat acolo de vorbă cu secretarul de partid, că a fost prima care a discutat despre venirea unei brigăzi din colhozul „Socialismul", îl neliniștea pe Kalandarov prin caracterul ei neobișnuit. Și mai spunea pe deasupra că armăsarul negru o ascultă. Nu e asta o aluzie veninoasă? Se prea poate, căci e în stare de orice!

Kalandarov plecă potolit și îngîndurat. Iar Saida, cînd îl văzu ieșind, oftă atît de tare, încît flacăra lămpii începu să pîlpîie.

„Totuși, greu îți vine să ai a face cu Kalandarov ăsta, tare greu! își zise ea. Oriunde ai vrea să-ți înfigi dinții, e tare nuca."

Brigada de verificare din colhozul „Socialismul" sosi exact după o săptămînă.

De fapt, ziua verificării nu se stabilește dinainte, ba chiar e ținută în secret, dar Kalandarov nu era adeptul unor astfel de convenționalisme; el și-a luat toate măsurile, a obținut informații precise și, cu cel puțin trei zile înainte, a pornit din plin pregătirile. În marină există comanda: „Toți pe punte!" Cam în același spirit acționa și Kalandarov în așteptarea oaspeților. Umbla din zori și pînă noaptea prin sectoare unde verificarea ar fi putut găsi vreun cusur și, bineînțeles, nu lăsa pe nimeni să stea cu brațele încrucișate.

Vorbele Saidei că în colhozul „Socialismul" s-a pus problema „În ce condiții se naște la noi omul nou și cine îl educă?" se întipăriră adînc în mintea președintelui. Și nu-l cruță nici pe propriul său fiu: pe Kazimbek îl treceau toate năduşelile, în așa viteză îl băgase taică-său, silindu-l să pună la punct în trei zile casa de nașteri care, trebuie să recunoaștem, fusese oarecum lăsată pe planul al doilea.

Kifoiathon fusese scoasă de la grădinița de copii, numită casieriță la baia de aburi și ucenică la frizer. Pînă nu de mult, la baie nu existase nici un frizer, în schimb acum apărură dintr-o dată și un frizer și o ucenică, deoarece Kalandarov, după cum știm, era un om căruia îi plăcea să facă totul în stil mare. Hurnisa care, deși plînsese la început, nu crezuse că soțul ei o va pune în adevăr să muncească, gustă acum pe propria ei piele tăria lui de caracter. Se duse la grădiniță legănîndu-și șoldurile, dar nimeri tocmai în toiul pregătirilor și, sub ochiul ager al soțului ei, căruia nu-i scăpa nimic, începu să alerge cu o repeziciune de care nici nu bănuise că ar fi în stare. Abia încăpînd pe ușă de grasă ce era, ocărîn-

du-i pe medici care o lăsaseră să se îngrașe atît și blestemînd-o de o sută de ori pe zi pe „leneșa de Kifoiathon", Hurnisa fu nevoită să se îngrijească de văruitul pereților pătați de muște, de repararea mobilei stricate și de zeci de alte lucruri, care ar fi trebuit făcute de mult, dar de care — vai! — se apucaseră abia acum, înainte de sosirea oaspeților. Cîte necazuri a avut și cu copiii! Probabil că nu erau mai ștrengari decît alți copii dar, după cît se pare, vechiul sistem complicat de conducere a grădiniței nu avusese cea mai bună influență asupra disciplinei lor.

Mecanicul de la centrala electrică fu și el pus pe jeratic. Dacă ținem seama că pînă acum nu avusese la dispoziție decît un mic motoraș care aprindea vreo cincizeci de becuri și, din cînd în cînd, punea în mișcare moara, trebuie să recunoaștem că funcția de mecanic, din schemă, suna prea pretențios. Acum însă, Kalandarov avea de gînd să-i încredințeze sarcini grandioase, netinînd seama cîtuși de puțin de mijloacele tehnice de care dispunea centrala. Mecanicului i s-a poruncit cu asprime să asigure în tot timpul vizitei funcționarea fără întrerupere a „centralei", așa fel ca nici un bec să nu clipească măcar.

— Și nu care cumva să văd becuri palide ca niște roșii necoapte! fură cuvintele cu care Kalandarov încheie scurta sa convorbire cu mecanicul.

Președintele se ocupă la repezeală și de radioficare. La drept vorbind, pentru aceasta se alocase de mult o anumită sumă de bani și chiar se adusese niște utilaj, care stătea uitat pe undeva. Acum însă trebuia găsită o soluție de moment; și Kalandarov avu o idee genială. În ajunul sosirii vecinilor, dînd

și exemplu personal, a rechiziționat toate aparatele de radio cu baterie pe care le aveau cei de la secretariat și contabilitate și a dat poruncă să fie instalate pe coridoare și pe balconul consiliului de conducere, la ceaihana, în fața garajului și în alte cîteva locuri mai bătătoare la ochi, sau, în cazul de față, la urechi. Ca urmare a acestei măsuri, înfăptuite cu o mînă de fier, în dimineața sosirii vecinilor aparatele de radio porniră să urle care mai de care pe toate vocile și urlară pînă noaptea tîrziu, făcîndu-i să răgușească și asurzindu-i pe toți cei care nimereau în raza lor de acțiune, atît din colhozul „Buston", cît și din brigada-oaspete.

Brigada de la „Socialismul" a stat la „Buston" trei zile, iar în seara a treia s-a convocat adunarea generală a colhoznicilor, consacrată rezultatelor verificării.

După părerea lui Kalandarov, adunarea n-a început de loc rău. Vecinii n-au constatat nici un fel de lipsuri serioase în ceea ce privește îngrijirea semănăturilor de bumbac și a altor culturi. Mai mult chiar, i-au lăudat pentru multe lucruri pe cei din „Buston" și au arătat că au de gînd să învețe cîte ceva de la ei.

Ascultînd asemenea vorbe plăcute, Kalandarov își răsucea mustățile cu atîta încîntare și fervoare, încît ai fi zis că e gata să și le smulgă.

Apoi se discută despre fermele de creștere a animalelor. Aici lucrurile nu mai stăteau chiar așa de bine: funicularul pentru nutrețuri nu fusese construit, aparatele electrice de muls nu erau instalate, zăcînd undeva prin magazie, iar vacile nu arătau atît de curate cum ar fi trebuit... „Ian te uită ce oameni fără rușine. S-au uitat și sub cozile vacilor! Și mai zic că sînt vecini!"

Ascultînd această parte mai puțin plăcută, Kalandarov nu-și mai răsucea mustățile, ci se încrunta numai și se prefăcea că-și notează ceva în carnet. În realitate, desena într-una ceva care aducea sau nu cu un semn de întrebare, sau cu o coadă de măgar.

A treia parte a discuției se dovedi și mai puțin plăcută. Veni vorba de activitatea culturală și, cu tot zorul pe care-l dăduse în ultimele zile, mobilizînd întregul colectiv, pe Kalandarov îl trecură sudorile. O mustață, udă de transpirație, i se lăsă pleoștită în jos.

Desigur, unele măsuri de ultimă oră îndreptaseră puțin situația, dar și aici se făcu de rîs. Un bătrînel pedant din brigada de verificare, căruia se vede că-i plăcea să țină socoteala banilor nu numai din buzunarul său, dar și din cel al vecinilor, s-a învîrtit cît s-a învîrtit în jurul aparatelor cu baterie expuse, iar apoi, la adunare, a întrebat:

— Oare nu costă prea scump colhozul o asemenea radioficare cu aparate de baterie?

Mare lucru era ca oamenii să treacă cu vederea întrebarea perfidă a acelui cîrcotaș bătrîn? Dar ți-ai găsit! Din ultimele rînduri sări îndată unul cu gura:

— Nu-ți face griji, moșule, că nu rămînem noi cu punga goală! Asta e numai provizoriu. Nici n-o să se așeze bine colbul pe drum în urma mașinii voastre, că proprietarii aparatelor o să le și care înapoi, acasă...

Sala se cutremură de rîs, iar Kalandarov, deşi nu reuşi să-l dibuiască pe „trădător" după voce, nu îndrăzni să-l caute cu privirea; ascultînd cum rîd oamenii, stătea cu ochii înfipţi în masă şi desena ceva, supărat, cu creionul pe hîrtie. Era încă bine că nu vedea nimeni hîrtia din faţa lui. Ceea ce desena el în clipa aceea putea fi luat drept autocritică: mîna lui schiţa, fără voie, pe foaia de hîrtie, nişte becuri electrice strîmbe...

Dar cum toate au un sfîrşit, veni şi sfîrşitul acestei adunări. Potrivit unei tradiţii de mult stabilite, cuvîntul de încheiere trebuia să-l rostească preşedintele colhozului verificat. Kalandarov se ridică, stacojiu la faţă, zăpăcit şi neştiind cu ce să înceapă. Înainte de a vorbi, el izbuti să-şi ridice ochii şi să se uite în sală. Primul om pe care-l văzu fu Saida. Ea-l privea cu nelinişte şi îi făcea nişte semne ciudate: cu pumnul închis şi puţin ridicat în sus parcă lovea ceva nevăzut. Totodată, clătină uşor din cap, ca şi cum ar fi căutat să-l oprească pe Kalandarov de la o acţiune nesăbuită.

Fu nevoită să repete aceste semne pînă ce preşedintele înţelese ce voia. Îl rugă ca, în ciuda mîniei de care era cuprins, nu cumva să încerce, ca răspuns la critica ce i s-a adus, să le bage pumnul în gură.

Or, tocmai asta se pregătea el să facă. La început, din politeţe, i-ar fi mîngîiat puţin pe creştet, dar după aceea i-ar fi atins zdravăn sub coaste, spunîndu-le că o să trimită şi el în curînd o brigadă să vadă ce au şi vacile lor sub coadă.

Dar semnele desperate ale Saidei, şi nu atît semnele cît expresia de nelinişte de pe chipul ei, îl făcură să renunţe. După ce tăcu o bucată de timp, luptînd cu el însuşi, în loc să-i ia la început cu binişorul şi să termine apoi cu tunete şi trăsnete, mulţumi mai întîi pentru vizită, iar la sfîrşit şi pentru critică. E adevărat că, din pricina acestei încheieri atît de neobişnuite pentru el, faţa i se crispă niţeluş de încordare, dar se pare că nimeni nu băgă de seamă.

Saida aplaudă prima, şi sala, mulţumită de preşedintele său, o susţinu cu căldură.

Deşi aplauzele călduroase îl mai muiaseră oleacă, în drum spre casă Kalandarov nu renunţă la ideea răzbunătoare de a-i verifica la rîndul său, cu părtinire, pe vecinii cei chiţibuşari, iar apoi, la adunare, în faţa tuturor, de a-l face de două parale pe vechiul său prieten Nazarov.

Saida, dimpotrivă, se întoarse acasă plină de voie bună, exagerînd succesul cu uşurinţa proprie oamenilor tineri. Se gîndea bucuroasă că preşedintele a început, pare-se, să se deprindă cu critica. În timp ce, pînă nu de mult, era destul să-i pomenească cineva de vreo lipsă, că se şi grăbea să-i vîre pumnul în gură.

19

Două zile după plecarea oaspeţilor se ţinu, în sfîrşit, şedinţa biroului de partid, amînată din cauza verificării reciproce.

Dacă ne amintim, Kalandarov acceptase să prezideze comisia care cerceta cazul lui Zulfakarov. În

ședință, el prezentă un referat, în care propuse excluderea lui Zulfakarov din partid. Pînă acum, singurul care împiedicase rezolvarea în acest fel a problemei fusese chiar referentul, așa că nimeni nu avu nimic de obiectat.

Excluzîndu-l pe Zulfakarov, biroul, printr-o hotărîre, chema totodată la lupta împotriva rămășițelor trecutului în atitudinea față de femeie și împotriva oricăror încercări de înșelăciune.

După două zile, o adunare de partid închisă confirmă în unanimitate hotărîrea biroului. Dar lucrurile nu se opriră aici. Cu prilejul cercetării cazului Zulfakarov, ieșiseră prea multe la iveală ca oamenii să fie mulțumiți numai cu rezolvarea acestui caz. Adunarea se prelungi pînă după miezul nopții. Între altele, pentru prima oară primi o săpuneală bună și Saida noastră. Unul din comuniști aminti deodată de conferința care fusese organizată pentru femei.

— După conferință, femeile te-au întrebat de ce la noi în colhoz una este atitudinea față de bărbați iar alta față de femei. Îți amintești ?

— Da.

— Și dumneata ce-ai răspuns ? Că problema este importantă, dar la ea trebuie să se răspundă nu cu prilejul unei conferințe, ci într-o adunare. Unde e, mă rog, adunarea ? În afară de asta, dumneata, tovarășă Alieva, nu o dată ai spus, în auzul tuturor, că unii dintre bărbații care huzuresc la munci ușoare trebuie înlocuiți cu femei. Dumneata ai vorbit, oamenii te-au ascultat, dar situația a rămas neschimbată. De ce n-ai dus lucrurile pînă la capăt ? Te-a împiedicat cineva ? Spune atunci cine ! Oamenii cred

că dacă un secretar spune astăzi un lucru, mîine trebuie să-l facă. Este ?

— Este, spuse Saida, lăsînd capul în jos.

Ar fi putut să răspundă acestor critici, dar, din fericire, se stăpîni, dîndu-și seama că, din moment ce e criticată la adunare și i se cere să acționeze cu mai multă hotărîre, înseamnă că se bucură de sprijin, că în spatele ei se află forțe mult mai mari decît înainte, cînd oamenii încă n-o criticau, ci doar o studiau.

Într-un cuvînt, deși fusese atinsă în amorul ei propriu, Saida renunță să înceapă o discuție asupra unor lucruri mărunte și căută chiar să sublinieze prin întreaga ei comportare că acceptă critica. Credea în felul acesta că va da un exemplu bun lui Kalandarov, dar se dovedi prea optimistă.

În timp ce era criticată Saida, Kalandarov nici nu clipea. Apoi, cînd alți vorbitori începură s-o critice atît pe Saida cît și biroul de partid, atingînd pe ici, pe colo, și treburile consiliului de conducere, Kalandarov se încruntă și-și răsuci mustățile cu aerul unui om în toată firea care se joacă cu un copil și care, primind de la acesta niște palme pe obraz, nu simte decît plăcere.

Dar directorul școlii izbuti să-l scoată din starea asta de calm relativ.

— Acum zece ani, spuse directorul, s-au înscris în clasa întîi a școlii noastre optzeci și trei de fete. Iar anul acesta au absolvit clasa a zecea numai șase din ele. Credeți că asta e o simplă întîmplare ? Sau, poate, printre alte cauze care au făcut ca fetele să nu termine școala se numără și rămășițele atitudinii feudale față de femeie ? Spune drept, Arslanbek-aka,

i-ai ascultat măcar o dată, cu răbdare, pînă la sfîrșit, pe profesorii care veneau la dumneata să-și verse focul ?

Pe Kalandarov îl trecură într-așa hal sudorile în urma acestei critici neașteptate, încît pe nasul lui prinseră să lucească broboane. Drept răspuns, mormăi ceva nedeslușit. Nu acceptă lupta și se retrase ca un melc în cochilia lui.

Așteptă cu nerăbdare să se termine adunarea și se mîngîie cu gîndul că, la ședința consiliului de conducere care urma să aibă loc a doua zi și unde prezida el, totul avea să meargă altfel.

Dar speranțele lui orgolioase nu se împliniră. Ședința consiliului de conducere decurse aproape la fel. Oamenii vorbiră fără ocol de tot felul de greutăți și lipsuri, mai ales din viața culturală a colhozului, care le veniră în minte cu prilejul discutării cazului lui Zulfakarov. De fapt, aproape nimeni nu l-a criticat personal pe Kalandarov, dar însăși atmosfera ședinței în care au luat cuvîntul mai toți participanții și au vorbit aproape fără nici o fereală, constituia un fel de critică colectivă a rînduielilor aplicate pînă atunci de Kalandarov, care conducea după bunul său plac toate adunările și ședințele și nu-i lăsa să deschidă gura pe cei care ar fi putut lua atitudine împotriva lui.

Tot Kalandarov prezida și acum, dar avea mereu impresia că cineva nevăzut și puternic se află în spatele lui și-l trage de poala hainei cînd vrea să sară în picioare și să-l întrerupă pe orator, sau îl apucă de cot cînd vrea să dea cu pumnul în masă pentru a chema pe cineva la ordine.

Nu s-ar fi putut spune că adunarea decurgea contrar voinței lui Kalandarov. Ca și în ajun, el era, în linii mari, de acord cu majoritatea propunerilor, dar numeroasele inițiative ale altora îl făceau să-și piardă tot mai mult terenul de sub picioare. Lui îi plăcea să taie el însuși valul cu pieptul, chemînd pe ceilalți să-l urmeze, pe cînd acum i-o luau alții înainte. Dacă vom mai spune că președintele nu suferea să se alăture părerii altor oameni, în aceeași măsură în care-i plăcea ca alții să se alăture părerii lui, vom înțelege de ce era atît de posac.

Se stăpîni el cît se stăpîni, dar către sfîrșitul ședinței, vorba ceea, slobozi cîinele din lanț. Cînd membrii consiliului de conducere propuseră în unanimitate ca Zulfakarov să fie scos din funcția de brigadier, după ce tot în unanimitate hotărîseră să fie lăsat în brigadă ca muncitor la sapă, Kalandarov, deși hotărîrea care se luase era cît se poate de înțeleaptă, se încăpățînă și ceru ca Zulfakarov să fie îndată dat afară din colhoz.

— Și vă rog să nu începeți cu amendamente la propunerea mea, declară el cu glas ridicat. Cine e pentru mine să ridice mîna, iar cine este contra să voteze împotriva mea.

— Ce tot vorbești, Arslanbek-aka ? întrebă dolofana Umida, cu vocea ei blîndă și subțire. Nu-i plăcea ei de loc să-l contrazică pe Kalandarov, dar de data asta nu se putu abține. Cum adică să votăm împotriva dumitale ? Doar aici de Zulfakarov e vorba...

Kalandarov însă voia să fie categoric ; acționa ca un guvern gata să-și prezinte demisia.

— Nu le mai încurca şi dumneata ! Sau votaţi pentru mine, sau împotriva mea !

Se lăsă o tăcere mormîntală. Toţi erau îngrijoraţi, se crease — trebuie să mărturisim — o situaţie neplăcută.

Membrii consiliului de conducere nu voiau să dea înapoi şi să aprobe ca un om să fie pur şi simplu dat afară din colhoz. Nu le surîdea însă nici să-l lase pe preşedinte să facă opinie separată şi să voteze cu toţi împotriva propunerii lui. Afară de asta, o dată ce preşedintele a luat-o pieptiş, e probabil că va continua în acelaşi spirit : îi va sili să treacă în procesul-verbal opinia lui separată şi o va pune în discuţia adunării generale.

Ce se va întîmpla mai departe ?

Cu siguranţă, nimic bun !

În primul rînd, consiliul de conducere nu se va prezenta la adunare cu o părere comună ; în al doilea rînd, răuvoitorii şi invidioşii vor profita de aceasta pentru a lovi cît mai tare în preşedinte la adunare ; în al treilea rînd, se vor găsi şi linguşitori de felul lui Işan, gata oricînd să se alăture oricărei propuneri a lui Kalandarov şi, în sfîrşit, în al patrulea rînd, după zarva care se va stîrni fără doar şi poate, propunerea nesocotită şi plină de cruzime a lui Kalandarov va fi inevitabil respinsă, ceea ce va însemna o adevărată lovitură pentru autoritatea lui.

După o lungă tăcere, răsună din nou glasul subţire şi blînd al Umidei.

— Arslanbek-aka, nu înţeleg de ce vrei să te ridici singur împotriva tuturor şi chiar împotriva dumitale ! Ai găsit un mijloc să-l influenţezi pe flăcăul acela... şi se opri, nevoind să-i spună numele,

îţi aminteşti povestea cu roşiile ?... Cînd mi-a istorisit-o Saidahon, mi-au dat lacrimile. De ce atunci ai putut să procedezi atît de just, iar acum nu vrei să asculţi pe nimeni şi eşti gata să dai cu bîta-n om, ca-ntr-un cîine ?

Kalandarov tăcu îndelung, de o parte furios pe Saida că nu ştie să-şi ţină gura, de alta bucuros că povesteşte oamenilor despre faptele lui şi-l laudă.

— Păi nu spuneţi voi de dimineaţă pînă seara că la noi toate merg prost ? zise el în cele din urmă. Iar cînd propun să luăm de guler şi să dăm afară din colhoz pe-un ticălos, ca să le treacă pofta altora să facă la fel, bateţi în retragere. Bine, nu punem propunerea la vot. Vă rog însă ca, în procesul-verbal, să treceţi opinia mea separată.

Rosti aceste cuvinte fără patosul dinainte ; era limpede că, de nu sărea peste cal de la început, acum ar fi fost de acord cu ceilalţi. Dar, o dată dezlănţuit, nu mai putea da înapoi.

Uneori şi în şedinţa consiliului de conducere al unui colhoz e nevoie de diplomaţie. Din fericire, unul din membrii consiliului de conducere se dovedi un bun diplomat. El propuse ca Zulfakarov să fie scos din funcţia de brigadier, iar problema situaţiei lui viitoare să fie amînată pînă la următoarea şedinţă a consiliului de conducere.

Propunerea mulţumi pe toată lumea, inclusiv pe Kalandarov. Şedinţa luă sfîrşit şi membrii consiliului de conducere se pregătiră să plece acasă.

Saida voi să plece şi ea, dar Kalandarov o opri printr-un semn cu capul. Cînd rămaseră singuri, o întrebă deodată, cu profundă jignire în glas :

— Cum vine treaba asta, Saidahon? Nu mi-ai spus dumneata că, indiferent dacă voi face sau nu parte din birou, nu veţi rezolva nici o problemă fără a vă sfătui înainte cu mine? Şi, cînd colo, ce se întîmplă?

Saida era sincer mirată şi chiar mîhnită de tonul lui de om jignit.

— Stai puţin, Arslanbek-aka, zise ea. Ce probleme am ridicat eu în şedinţele biroului fără a mă sfătui cu dumneata? Şi ce hotărîri a luat acum biroul contrar hotărîrii dumitale?

— Să zicem că-i aşa, făcu nesigur Kalandarov. Dar, în cazul de faţă, în cazul lui Zulfakarov, cum s-au petrecut lucrurile?

Saida pricepu acum despre ce e vorba, dar socoti că e mai bine să dea impresia că nu înţelege.

— Cum adică, dumneata ai fost împotriva excluderii lui Zulfakarov din partid? Doar ai votat pentru excludere!

— Lasă, lasă asta! făcu Kalandarov, pierzîndu-şi răbdarea. Nu de excluderea lui din partid vorbesc, ci de înlăturarea lui din colhoz.

— Noi n-am adoptat nici un fel de hotărîri în această privinţă la şedinţele biroului de partid, spuse Saida, uitîndu-se de data asta drept în ochii lui Kalandarov. E un lucru care priveşte consiliul de conducere şi adunarea generală. Şi dacă dumneata, preşedintele, nu te-ai interesat dinainte care este părerea celorlalţi oameni, asta nu e vina mea. Trebuie să fii supărat pe dumneata, nu pe mine!

Kalandarov voi să-i răspundă ceva tăios, dar în clipa aceea îşi aminti la timp de povestea cu roşiile, se înmuie şi tăcu...

Seara, Kazimbek se abătu pe la Saida. Nu mai trecuse de mult pe la ea, fiind probabil prea ocupat cu punerea la punct a casei de naşteri şi a dispensarului. Cînd îl văzu, Saida îl întrebă neliniştită dacă nu s-a întîmplat ceva cu tată-său. Dar neliniştea ei era neîntemeiată. Kalandarov se întorsese calm de la şedinţă şi, în timpul cinei, mormăise ceva, care i se păruse fiului său că se potriveşte ca nuca-n perete: „De lupul bătrîn rîd şi cîinii“. Apoi băuse o pială de vin tare, făcut în casă, şi se culcase. Kazimbek nu băgase de seamă nimic deosebit în comportarea tatălui său şi, de altfel, nu-i ardea acum să stea de vorbă despre el. Avea un subiect mult mai interesant: în ultimele două seri, citise operele lui Avicenna, reeditate de curînd, şi descoperise la acest gînditor din antichitate o serie de păreri absolut moderne în legătură cu tratamentul bolilor de stomac. Tocmai aceste consideraţiuni intenţiona acum să le împărtăşească Saidei, care-l asculta cu un zîmbet involuntar, ce conţinea totuşi, ca să fim sinceri, un dram de duioşie.

20

La ora unu noaptea, Kalandarov, care adormise buştean după piala de vin pe care-o băuse, fu trezit de un telefon. Preşedintele comitetului executiv raional îl convoca pentru a doua zi la ora unsprezece dimineaţa.

Kalandarov se nelinişti : preşedintele comitetului executiv raional nu obişnuia să telefoneze noaptea.

La ora zece şi jumătate, Kalandarov se afla la secretariatul comitetului executiv, unde stătea de vorbă cu alţi preşedinţi de colhozuri, care veniseră şi ei înainte de ora fixată. Ca de obicei, în asemenea cazuri, în timp ce discutau lucruri serioase, oamenii mai şi glumeau, se mai şi tachinau unii pe alţii.

— Ei, cum merge treaba cu secretarul tău ? îl întrebă unul din ei pe Kalandarov. Mi s-a povestit că se pricepe să te calce pe bătături, deşi e femeie...

— Spune-i măgarului ăluia, i-o reteză scurt Kalandarov, că nu s-a născut încă omul care să mă calce pe mine pe bătături. Şi mai spune-i măgarului tău că am în adevăr un secretar priceput şi că nu l-aş schimba pe zece măgari ca ăl de ţi-a povestit, cu toate că el e bărbat, iar secretarul meu nu-i decît o femeie !

Gluma îl atinsese serios pe Kalandarov şi totuşi, după cum se vede, din orgoliu, nu numai că nu s-a lăsat călcat pe coadă, dar a apărat-o şi pe Saida. Desigur însă că a luat notă de zvonul că ea l-ar călca pe bătături...

Preşedintele comitetului executiv raional era grăbit. de aceea le comunică pe scurt despre ce era vorba. După cîteva zile, urma să sosească din Samarkand în raionul lor o delegaţie de femei indiene. Deocamdată, nu se ştie ce colhoz vor voi să viziteze. De altfel, nici nu e atît de important să se ştie dinainte ; vor merge acolo unde vor voi. Îi rugă însă pe preşedinţi ca în zilele următoare să nu părăsească colhozurile lor prea multă vreme pentru a-i putea primi pe oaspeţi cînd aceştia vor sosi.

În ultimii ani, veniseră în colhozul lui Kalandarov cîţiva ziarişti străini. Dar o delegaţie întreagă din India, şi încă de femei, era o problemă complicată, de care încă nu se lovise. De aceea se pregăti să asculte cît mai atent sfaturile pe care era convins că le va da preşedintele comitetului executiv raional.

Dar preşedintele, fie că se grăbea, fie că nu socotea necesar să dea sfaturi speciale, se mulţumi să le comunice acestea şi ridică şedinţa.

Kalandarov, care nu mai fusese de mult la centrul raional, se mai învîrti vreo patru ore pe-acolo cu diferite treburi de-ale colhozului şi se întoarse acasă abia după amiaza.

Se instală sub karagaci, îşi umplu o pială cu ceai şi tocmai se pregătea s-o cheme pe Saida, cînd aceasta apăru. Venea spre el grăbită, scoţînd din mers nişte hîrtii din dosarul ei roşu. Întreaga ei înfăţişare arăta că n-are de gînd să piardă timpul cu vorbăria.

Fără să-şi dea seama de ce, Kalandarov se ridică puţin de pe platformă, îi strînse mîna şi o pofti să ia loc, cu gîndul să-i povestească despre vizita delegaţiei.

Ea aflase însă.

— În aşteptarea dumitale, ne-am sfătuit şi am făcut un mic plan preliminar, dacă cumva oaspeţii ar veni la noi, spuse ea.

Scoase o hîrtie din dosar şi i-o întinse lui Kalandarov.

Acesta, care nu de mult făcuse parte dintr-o delegaţie sovietică în India, îi povestise într-o zi Saidei ce a făcut acolo şi lăudase programul întocmit în aşa fel de gazde, încît oaspeţii nu pierdură nici

un ceas. Saida își amintise de asta și, ordonată cum era, întocmise un adevărat plan de primire a oaspeților, împărțit pe ore: în ce brigăzi și pe ce ogoare vor fi conduși oaspeții, unde vor lua micul dejun, prînzul și masa de seară.

De data aceasta, Kalandarov nu se simți cîtuși de puțin gelos, ci, dimpotrivă, parcă i se luase o piatră de pe inimă. El abia chibzuia cum să facă, cînd se pomeni deodată cu programul gata întocmit.

— Ai făcut o treabă bună, deși ești femeie, spuse el, fără să-și ascundă satisfacția.

Saida începu să rîdă.

— Ah, Arslanbek-aka, nu-ți trece de loc prin minte că printr-o laudă ca asta poți să jignești un om? Ce înseamnă „deși ești femeie"? Cu alte cuvinte, la nevoie și pisica e tigru, nu? Nu mă mai supăr, fiindcă m-am obișnuit. Dar gîndește-te, laudă e asta?

— Nu-i nimic, laud și eu cum mă pricep, spun ce gîndesc, răspunse Kalandarov pe-un ton de glumă. De ce să te mai ostenești să scormonești cu ciocul dumitale de păsărică pentru a afla ce am înăuntru? La mine ce-i în gușă-i și-n căpușă.

Cînd mai examină o dată programul și descoperi în trei locuri numele său, Kalandarov avu o ușoară tresărire: se prevedea ca el să țină cuvîntările cuvenite la primirea oaspeților, la plecarea lor și la masă.

— Mda! făcu el, scărpinîndu-și îngîndurat ceafa. Și e nevoie să iau cuvîntul de-atîtea ori? Poate că ar fi mai bine să le vorbesc de bumbac, de pildă, asta cînd or vizita ogoarele, iar în celelalte probleme să vorbească alții...

Cunoscînd firea lui Kalandarov, Saida își dădu îndată seama că pe el îl pune în încurcătură nu atît numărul cuvîntărilor, cît faptul că nu știe bine ce anume trebuie să spună în asemenea ocazii.

Atunci, Saida aduse vorba pe departe, cu delicatețe, despre India, despre situația ei economică și politică, despre relațiile de prietenie care s-au legat între poporul sovietic și popoarele Indiei, mai ales în ultimii ani...

Kalandarov își luă aerul unui om care cunoaște perfect tot ce spune Saida, dar, fiindcă ținea ea cu tot dinadinsul, o lasă să-i repete...

În realitate însă o asculta foarte atent, căutînd să nu-i scape nici un cuvînt. Amintindu-și de reproșurile pe care i le făcuse Saida pentru raportul scris de Ișan, se gîndea că acum va avea un bun prilej să-i facă pe toți să uite cît de prost a vorbit atunci.

— Bine, zise el în cele din urmă. O să iau cuvîntul, dar întrucît e vorba totuși de o chestiune internațională, va trebui să lucrăm puțin împreună la discursul meu, cînd o să-l scriu...

— Ai de gînd să scrii și apoi să citești? îl întrebă Saida cu oarecare îngrijorare.

— O să vedem atunci. În parte o să scriu, în parte o să vorbesc liber.

Deși Saida nu putea să sufere discursurile scrise, hotărî că e mai cuminte să nu insiste acum și schimbă vorba.

— La vecinii noștri, în colhozul „Socialismul", oaspeții n-o să poată merge, deoarece se repară podul și încă vreo cinci zile mașinile nu vor circula. M-am gîndit că, dacă vin la noi, să invităm brigada

artistică din colhozul „Socialismul" ; fetele lor joacă şi cîntă foarte frumos. Ce părere ai ?

Kalandarov nu se gîndise de loc la asta.

— Nu ştiu cum o fi cu brigada aia, spuse el fără pic de entuziasm. Altceva ar fi dacă am invita-o pe Tadjihon, care e în adevăr un om de vază ! Cînd şi-o pune toate decoraţiile, o să rămînă toţi cu gura căscată. Unde mai pui că ştie să şi danseze.

— M-am gîndit eu şi la ea, dar am auzit că-i bolnavă. În sfîrşit, ne mai gîndim noi, zise Saida şi se grăbi iar să schimbe vorba, mai înainte ca preşedintele să apuce să spună „da" sau „nu", căci un „nu" rostit de el i-ar fi atîrnat multă vreme de gît ca o piatră de moară.

Kalandarov o lăsă pe Saida să discute cu membrii consiliului de conducere celelalte amănunte ale programului, şi, dîndu-şi importanţă, rugă să fie scutit temporar de celelalte treburi ; luă, nu se ştie de ce, un vraf întreg de registre de la contabilitate şi se duse acasă să-şi scrie cuvîntarea.

Trudi din greu aproape pînă-n zori. Hurnisa, îngrijorată, umbla prin casă în vîrful picioarelor, iar Kalandarov umplea foaie după foaie cu textul primei cuvîntări scrise de mîna lui.

Dimineaţa, o dată cu ivirea zorilor, se încuie în camera consiliului de conducere cu Saida şi, cu aerul unui om care intenţionează s-o supună unui examen, îi puse în faţă vraful de foi scrise.

— E, ia de citeşte !

Saida se îngrozi cînd simţi cu degetele cît de gros e acest vraf, dar se mai linişti puţin, văzînd că pe fiecare pagină nu erau decît cinci-şase rînduri şi începu să citească.

„Salutăm delegaţia de femei indiene în numele colhoznicilor şi conducătorilor colhozului «Buston»", aşa începea discursul lui Kalandarov. „Noi, membrii colhozului «Buston» şi lucrătorii consiliului de conducere, însufleţiţi de măreaţa sarcină care ni s-a trasat, am fost distinşi anul trecut cu ordine şi medalii pentru bogata recoltă de bumbac obţinută, iar anul acesta, în ciuda condiţiilor meteorologice proaste, ne-am luat un angajament în plus şi luptăm să realizăm 30 de chintale de bumbac de pe fiecare hectar însămînţat. Semănăturile de bumbac se prezintă de pe acum minunat în brigăzile tovarăşilor..."

După ce enumera cele mai bune brigăzi, Kalandarov făcea o amplă comparaţie între situaţia gospodăriei la sfîrşitul războiului şi cea de astăzi, citînd cifre din fiecare ramură. „Aha, d-aia şi-a cărat acasă registrele de la contabilitate !" gîndi Saida, cînd ajunse la acest punct. Apoi arăta amănunţit ce realizări avusese colhozul anul trecut în fiecare ramură — bumbac, cereale, seminţe de lucernă, mătase, legume, bostănoase — şi ce recolte se prevăd pentru anul în curs pe întregul colhoz şi pe fiecare brigadă în parte. Toate acestea formau cea mai mare parte a discursului.

Kalandarov se uita la Saida şi tăcea, aşteptînd să vadă ce-o să spună.

— E un raport temeinic, foarte amănunţit. Te-ai ocupat serios de toate problemele... zise Saida cu oarecare şovăială.

Nu credea însă că s-ar putea ca, la prima întîlnire cu oaspeţii să reverse asupra lor tot acest discurs de salut, care aducea cu o dare de seamă anuală a consiliului de conducere. Totuşi, nu avu curajul să

spună deschis ce gîndește, mai ales că președintele părea să fie tare mulțumit de ceea ce făcuse.

— Chiar m-am străduit să-l fac cît mai amănunțit, zise el, răsucindu-și mîndru mustățile, fără să bage de seamă aerul încurcat al Saidei. Desigur, s-ar putea să se fi strecurat unele greșeli, dar o să-l citim după aceea încă o dată. Iar la noapte, scriu și celelalte două discursuri — cel de la masă și cel de la plecare.

Amenințarea asta o făcu în sfîrșit pe Saida să-și recapete curajul. E bine că președintele, pentru prima oară în viață, și-a scris singur discursul, dar ar fi de-a dreptul necinstit să-l mai lase să se trudească încă o noapte cu celelalte două discursuri, pe care, oricum, împrejurările nu-i vor permite să le rostească.

— După părerea mea, Arslanbek-aka, nu e nevoie să mai scrii, zise Saida, cît putu mai blînd. Acest discurs poate fi foarte bine împărțit în două, și chiar în trei părți, care să fie rostite la momentul cel mai potrivit. Iar cînd îi întîmpini, ar fi poate mai bine să te adresezi oaspeților fără nici un text scris dinainte, așa, simplu, cum vorbim noi cînd ne vine cineva în casă : „Bine-ați venit ! Ne bucurăm că vă vedem printre noi ! Vă mulțumim că ați venit la noi !" Sau, poate, ceva și mai frumos. Eu am primit de o sută de ori mai puțini oaspeți decît dumneata, așa că știi mult mai bine ce trebuie să spui în asemenea ocazii. Ce părere ai ?

Deși Kalandarov umpluse tot vraful de hîrtii tocmai cu scopul de a le citi sub formă de cuvînt de salut, tonul respectuos al Saidei îi opri izbucnirea de mînie.

— Poate că, în adevăr, la întîmpinarea oaspeților, ar trebui să le vorbesc simplu, fără nici o hîrtie, spuse el, dîndu-și seama de cît bun simț erau pătrunse cuvintele Saidei. Bine, așa să facem.

Ar mai fi vrut s-o întrebe pe Saida ce moment ar fi mai potrivit, după părerea ei, pentru a citi oaspeților opera întocmită în noaptea aceea de nesomn, dar se sfii să întrebe și tăcu.

— Ar mai fi ceva, zise Saida. S-ar putea întîmpla ca oaspeții să se intereseze nu numai de istoria colhozului nostru, ci, în general. de istoria irigării Stepei Flămînde. Cred că ar fi bine să-ți readuci în memorie ceea ce știi despre chestiunea asta.

Pe Kalandarov perspectiva îl puse în încurcătură, lucru pe care nu izbuti să-l ascundă.

— Firește... bineînțeles... făcu el. Chiar tovarășul Lenin a semnat decretul cu privire la irigarea acestor pămînturi, numai că am uitat în ce an. Parcă în 1918...

— Exact, în 1918 ! confirmă Saida, spre marea satisfacție a lui Kalandarov. Dar le poți vorbi oaspeților și de vremuri mai vechi, le poți aminti de primele proiecte de la sfîrșitul secolului trecut.

Și Saida înșiră, timp de zece minute, diferite date și evenimente din istoria valorificării Stepei Flămînde. Trebuie să recunoaștem că a izbutit să dea acestei expuneri forma unor amintiri comune. În timp ce vorbea, spunea mereu : „îți amintești desigur" sau „după cum știi și dumneata", sau „probabil că dumneata cunoști toate astea mai bine decît mine", astfel că, în cele din urmă, lui Kalandarov îi veni greu să deosebească puținele lucruri, pe care în adevăr le

ţinea minte, de toate celelalte amănunte, pe care le auzea acum pentru prima oară de la Saida.

— Ai şi scris cîte ceva despre asta în primele pagini ale cărţii dumitale despre colhozul „Buston" zise în încheiere Saida, şi n-ar fi de loc rău dacă ai găsi un exemplar şi l-ai dărui oaspeţilor.

Kalandarov nu-şi prea amintea ce scrisese despre istoria Stepei Flămînde în primele pagini ale cărţii lui. Simţi chiar pentru prima oară ceva ce semăna a mustrare de conştiinţă, fiindcă, deşi partea principală a cărţii sale — expunerea cu privire la experienţa culturii bumbacului — o dictase chiar el în forma iniţială, tot restul — şi sfîrşitul şi începutul — fusese pus la punct, fără participarea lui, de un ziarist trimis de la regiune, priceput în treburi de-astea. Dar, cu toate că amintirea asta îl cam supăra, ideea Saidei de a dărui oaspeţilor cartea, îi mersese la inimă.

— Bine ! zise el, luîndu-şi rămas bun de la fată. Mă mai gîndesc eu şi, poate, le dăruiesc un exemplar. Cît despre istoria Stepei Flămînde, sigur că trebuie să le-o povestim. O să vedem cine o s-o facă, eu sau dumneata, după cum vor fi împrejurările...

Saida plecă, iar Kalandarov rămase singur, frămîntat de gînduri contradictorii. E-adevărat că, în general, cartea n-o scrisese el, deşi, pe de altă parte, ziaristul venit de la regiune nu prea ştia multe despre bumbac şi despre colhozul „Buston", şi, fără cele povestite de preşedinte, cartea n-ar fi apărut niciodată.

Dacă oaspeţii vor veni în colhozul „Buston", aceasta se va întîmpla fiindcă el, Kalandarov, a pus colhozul pe picioare şi-acum ai ce să vezi aici, gîndea el. Şi, în acelaşi timp, Saida, abia sosită în colhoz, îi dă de înţeles cum ar fi mai bine să-i primească pe oaspeţi şi despre ce să stea de vorbă cu ei. Desigur, nu-i proastă fata şi a potrivit lucrurile cu dibăcie, ca să nu-l jignească. Dar nici el nu-i prost : deşi s-a prefăcut că nu bagă de seamă, a înţeles foarte bine manevrele ei. Şireată fată ! Cînd povestea cum trebuie primiţi oaspeţii, ciripea ca o privighetoare. Dacă o lasă pe ea, cu siguranţă că va fi în stare să vorbească pentru toţi fără să se bîlbîie măcar o dată. Ei, şi dacă o să vorbească ea, ce-o să fie ? Doar n-o s-o trimită în India ca şefă a vreunei delegaţii de femei. Trebuie să-şi cunoască fiecare lungul nasului !

„Şi de unde o fi ştiind atîtea ? îşi zise el din nou, amintindu-şi cît de curgător îi vorbise Saida de istoria Stepei Flămînde. I le-o fi băgat în cap Nasîrov ? Nu-mi vine să cred ! La raion a fost cam de mult şi atunci încă nici nu era vorba de oaspeţi. Sau, poate, o fi citit toate astea prin cărţi ? Da, da, aşa trebuie că e. Nu degeaba cînd o caută mai tîrzior, oamenii se duc de-a dreptul la bibliotecă. Iată deci ce fac din om cărţile astea : tu cultivi bumbac de treizeci de ani, iar altul citeşte zece cărţi şi apoi vine de-ţi povesteşte cu atîta siguranţă, de parcă ar şti cu adevărat mai multe decît tine ! Blestemată e lipsa asta de cultură ! Trebuie totuşi să-mi iau inima-n dinţi şi să citesc măcar o carte pe lună, fie şi noaptea, dar să citesc..."

Kalandarov se mai perpeli vreo două zile, pregătindu-se pentru vizită, pînă cînd se lămuri că oaspeţii nu vor mai veni.

După cum ne amintim, preşedintele comitetului executiv raional spusese că oaspeţii se vor duce acolo unde vor voi şi chiar aşa se şi întîmplă. Trecură cu maşinile pe lîngă colhozul „Buston“ şi se opriră la colhozul „Primul cincinal“, vestit prin brigăzile sale de sericicultori. Delegatele se interesau mai mult de mătase decît de bumbac, aşa că a fost „mai mare daraua decît ocaua“, după cum s-a exprimat Kalandarov, oftînd uşurat şi totodată necăjit de bătaia zadarnică de cap. Saida nu fu însă de acord cu el. E adevărat că nu-l contrazise pe faţă, dar se gîndi în sinea ei că nu e cazul să-şi facă sînge rău, căci asemenea bătaie de cap poate să prindă bine pe viitor.

Şi, în adevăr, nu era cazul să-i pară rău. Deşi în seara aceea de duminică oaspeţii trecură pe lîngă colhoz fără să se oprească, tineretul adunat pentru a-i întîmpina şi membrii brigăzii artistice de amatori veniţi din colhozul „Socialismul“ organizară pe terenul bine netezit din faţa karagaciului o serbare minunată.

Minunat dansară fetele din colhozul „Socialismul“. Lui Kalandarov îi plăcu atît de mult dansul lor încît se sperie niţeluş cînd în horă începură să intre, cîte una, fetele din „Buston“.

„Să nu ne facă de rîs colhozul, gîndi el, gelos pe vecini. Asta abia se mişcă, fără nici o tragere de inimă, iar ailaltă dă din mîini ca un cocostîrc din aripi. Mai bine ar saluta mai repede şi s-ar da deoparte.“

Şi, în adevăr, cînd fetele din colhozul „Socialismul“, obosite, începură să iasă din horă, veselia parcă scăzu.

Kalandarov oftă înciudat, dar tocmai în clipa aceea intră veselă în joc Saida, desfăcînd larg braţele şi chemîndu-le prin acest gest pe fetele îmbulzite în jur, care stăteau sfioase. Spectatorii scoaseră strigăte de entuziasm. Ca şi Kalandarov, doreau din tot sufletul ca onoarea colhozului „Buston“ să fie apărată şi la dans. Daireaua începu să sune mai tare ca înainte, se porniră apoi să cînte şi ceilalţi muzicanţi, care se opriseră din cîntat, şi fetele din colhozul „Buston“, încurajate de exemplul Saidei, ieşiră una după alta la dans.

Curînd intrară în joc cam tot atîţia oameni cîţi se îmbulzeau în jur — nu numai fete, dar şi femei tinere şi bărbaţi. Lunganul de Ismaildjan bătea pasul stîngaci ; Işan, care se iţise deodată din spatele preşedintelui, se răsucea ca un titirez ; în sfîrşit, Kazimbek, care multă vreme nu cutezase să se alăture dansatorilor, se sculă iute de la locul său şi, cu capul dat pe spate şi săltînd din umeri, porni spre mijlocul cercului, aţinînd calea Saidei.

„Aha, aşa care va să zică, simţi Saida dorinţa să-i strige, ştii să şi joci, nu numai să umfli omului capul cu anatomia şi cu bolile aparatului digestiv !“

Ar fi vrut să-i strige în faţă astea, dar n-o făcu ; în schimb, zîmbind, plină de îndrăzneală, începu să joace în faţa lui într-un ritm atît de îndrăcit, de parcă şi-ar fi pus în minte să-l facă pe deşiratul de doctor să cadă lat de oboseală în mijlocul tuturor dansatorilor.

După dans, femeile se porniră să-i zică un cîntec, la care se alăturară mai tîrziu şi bărbaţii. Kalandarov şedea pe platformă, la umbra karagaciului, care,

în noaptea aceea senină cu lună, părea turnat dintr-o bucată uriașă de fier smolit. Ședea și asculta corul în care, ridicîndu-se printre vocile puternice și joase ale bărbaților, răsuna sus, parcă în cer, un glas cristalin de femeie.

„Cine-o fi ? se întreba Kalandarov. Să fie vreuna de la noi ? Și de ce nu ? Dacă avem dansatoare ca astea, de ce n-am avea și o cîntăreață ?" Vocea cristalină și puternică îl bucura, și totodată era înciudat că în seara aceea, pe nesimțite parcă, totul se pornise și se făcea fără el.

Nici nu bănuise măcar că în colhozul lui există voci ca astea.

„Și cîte lucruri nu știu, își zise el deodată cu amărăciune. Tot timpul cu gîndul la planuri și procente, n-ai cînd să asculți un cîntec. Așa am ajuns să cred că nu există decît un singur cîntăreț pe lume : Ișan. Îl așed la masă — cîntă, îi fac semn să tacă — tace..."

Luna era sus de tot. De undeva, de după duvaluri se auzi răgușit, primul cîntat al cocoșilor.

„Da, e tîrziu, gîndi Kalandarov. Ar fi timpul să se ducă fiecare pe la casa lui, că oamenii trebuie să se scoale devreme."

Se ridică, cu gîndul să se îndrepte spre poartă chiar prin cercul cîntăreților, dîndu-le astfel să înțeleagă că e timpul s-o pornească spre casă, cînd, deodată, auzi vocea însuflețită a Saidei, care-i ruga pe muzicanți să-i mai zică un cîntec. La auzul vorbelor ei, nu mai trecu prin mijlocul cercului ci-l ocoli și se îndreptă îngîndurat spre casă.

21

În cele din urmă, Kalandarov catadicsi să se declare de acord cu ceilalți membri ai consiliului de conducere, cum că Zulfakarov nu trebuie gonit pur și simplu din colhoz.

La adunarea generală a colhoznicilor, au fost aleși, după cum se obișnuiește, președintele și secretarul și s-a aprobat ordinea de zi, alcătuită din patru puncte :

1. Cum se desfășoară cultura bumbacului.
2. Noile case de locuit date în folosință colhoznicilor.
3. Aprobarea devizului pentru cercurile artistice de amatori.
4. Cazul Zulfakarov.

La primul punct, luă cel dintîi cuvîntul Kalandarov. De fapt, s-a sculat pur și simplu și a început să vorbească, fără să aștepte ca președintele să-i dea cuvîntul.

Ca întotdeauna, vorbi concis și totodată amănunțit despre o problemă pe care-o cunoștea perfect, adică despre felul cum se desfășoară cultivarea bumbacului în fiecare brigadă, enumeră muncile care mai trebuiau făcute, rosti apoi fraza lui preferată : „Cred că acum, pentru toată lumea totul e limpede !" și, uitînd în mod absolut sincer că nu el prezidează adunarea, fără să mai permită discuțiile asupra primei probleme, trecu la punctul următor :

— După cum știți cu toții, am construit cinci case, care au fost date în folosință celor mai buni oameni

din colhoz. Am aflat însă că unul dintre acești tovarăși, și anume tovarășul Dustmatov, n-a vrut pînă acum să se mute în casa cea nouă. Unde e Dustmatov ? Ia scoală-te în picioare, Dustmatov, și spune-ne de ce nu te-ai mutat în casa cea nouă ?

Din mijlocul sălii se ridică un om de vreo cincizeci de ani, lat în spate. Dar, deși cînd îl strigase Kalandarov se sculase supus, continua să tacă cu încăpățînare, cu toate că întrebarea îi fusese repetată. Cu capul plecat, nu scotea o vorbă și se vădea că poate să rămînă astfel o veșnicie.

— Bine, dacă ți-a pierit glasul, pot să spun eu : vedeți dumneavoastră, în casa cea nouă nu s-au făcut firide în perete pentru plăpumi ! Da' unde crezi că o să ajungem cu rămășițele astea feudale ? Poate-ai vrea să-ți facem firide și pentru ceainice și piale ? Să-ți batem și cuie, ca să ai unde să-ți atîrni hamurile ? Să-ți comandăm un pod, ca pe vremuri, să-ți poți ține acolo vreascurile ? Casa s-a clădit după un proiect pe care inginerii l-au chibzuit temeinic, iar dumnealui nu-i place ! Nu, tovarăși, așa nu mai merge ! Propun să încredințăm lui Saidahon sarcina ca în termen de trei zile să-i facă reeducația lui Dustmatov și să-l convingă să se mute în casa nouă. E cineva împotrivă ? Nu ? Se abține cineva de la vot ?... Atunci propun să trecem la punctul al treilea.

— Stai puțin, Arslanbek-aka ! îl opri deodată Saida și, întorcîndu-se spre președintele adunării, care stătea buimăcit, îi spuse : Accept sarcina de a sta de vorbă cu tovarășul Dustmatov, dar vreau ca, înainte de aceasta, să se pună la vot, așa cum se cuvine, hotărîrea consiliului de conducere cu privire la repartizarea caselor noi.

Președintele adunării se uită la Saida și apoi desfăcu brațele cu un aer de vinovăție, ca și cum ar fi vrut să zică : „Ce să fac ? Kalandarov nu m-a lăsat nici măcar să deschid gura !" Apoi, fără să-și schimbe poziția, se uită la Kalandarov, ca și cum i-ar fi spus : „Ce să fac ? Nu vezi că tovarășii stăruie ?" Și abia după aceea se trecu la vot.

Hotărîrea fu aprobată. Saida nici nu voia altceva, dar, amintindu-și de comportarea lui Kalandarov la prima adunare de partid, voise să-l facă să nu uite disciplina.

După cît se pare însă, felul cum procedase nu fusese destul de drastic ; Kalandarov nu se potoli.

La punctul trei, în legătură cu cercurile artistice de amatori, trebuia să ia cuvîntul Saida. Se înțeleseseră dinainte în această privință, dar Kalandarov, care-și dăduse drumul, luă iarăși primul cuvîntul, fără să-l lase pe președinte să deschidă măcar gura.

— Toată lumea vede ce activitate se desfășoară acum la noi la club. În fiecare seară muzică, dansuri, tot felul de cercuri. Oamenii stau atît de tîrziu acolo, încît mă mir chiar că nu întîrzie de la lucru. Am mărit planul de cheltuieli de trei ori și propunem aprobarea lui. Înainte de a-l aproba, sînt însă de părere să-i mulțumim Saidahonei pentru munca depusă în organizarea acestor cercuri. Cercul nostru de radiofonie a instalat sonerii la școală și la consiliul de conducere, iar acum ridică problema înființării unui centru de radioficare. De altfel, avem și utilajul necesar... Așadar, propun să-i mulțumim Saidei și să aprobăm planul de cheltuieli.

Cu toate că propunerea era atît de măgulitoare pentru ea, Saida se ținu tare și, spre marea nemulțu-

mire a lui Kalandarov, ceru ca, înainte de a fi pus la vot, planul de cheltuieli să fie citit în şedinţă.

Planul s-a citit, s-a aprobat şi, în sfîrşit, de data aceasta, nu Kalandarov, ci preşedintele adunării, propuse să se treacă la ultimul punct : cazul Zulfakarov. Din partea comisiei numite de biroul de partid, s-a dat cuvîntul lui Kalandarov.

Acesta a vorbit destul de mult, expunînd împrejurările în care s-au petrecut lucrurile şi adunarea îl ascultă într-o tăcere deplină. La urmă, citi hotărîrea adunării de partid referitoare la excluderea lui Zulfakarov din partid şi hotărîrea consiliului de conducere cu privire la eliberarea lui din funcţia de şef de brigadă.

Tăcerea se prelungi şi după ce Kalandarov termină ce avusese de spus şi luă loc. Preşedintele întrebă de două ori dacă doreşte cineva să ia cuvîntul.

Deodată, se auzi un plîns în sughiţuri. Zulfakarov, care şedea într-un colţ, în fundul sălii, plîngea, ghemuit cu capul pe genunchi.

— Taci odată ! îi strigă Kalandarov, nemaiputîndu-se stăpîni. Trebuia să te gîndeşti înainte de a face isprava ! Şi mai zici că eşti bărbat !

În sală se făcu din nou linişte. Abia după ce preşedintele mai întrebă de cîteva ori cine vrea să ia cuvîntul, se ridică un comunist, apoi altul şi altul ; fiecare repetă în felul său ceea ce mai spusese la adunarea de partid : aici nu e vorba numai de Zulfakarov ; trebuie să se pună capăt atmosferei care înlesneşte asemenea fapte urîte, cum sînt bigamia şi fraudele.

În primele clipe, toţi amuţiră, pentru că, deşi cazul lui Zulfakarov discutat în faţa tuturor îi impresionase puternic, nimeni nu mai voia să vorbească de el. Situaţia era limpede, iar soarta lui Zulfakarov depindea numai de el.

Acum însă, cînd cei trei comunişti amintiră că nu-i vorba numai de Zulfakarov, se găsiră îndată şi alţii, dornici să-şi spună părerea.

Primul ceru cuvîntul un om mai în vîrstă, care, după cîte îşi aminteau cu toţii, nu mai vorbise niciodată la vreo adunare. Stătu o clipă, morfolindu-şi tăcut vîrful bărbii care începuse să încărunţească, apoi ridică ochii, zîmbi cu amărăciune, gîndindu-se la lucrurile cam dureroase pe care avea de gînd să le spună şi rosti cu oarecare greutate cuvîntul „fraude".

— Am văzut adesea la noi în colhoz de-alde-astea, numai că n-am ştiut pînă azi că le zice fraude... Da' la ce să mai vorbim de trecut ? Cine-o mai aminti de trecut, să-i sară ochii ! Mai bine să vorbesc de consfătuirea de azi. Ne-am adunat aici cu toţii. Da' de ce ne-am adunat ? Ca să rezolvăm împreună diferite probleme, aşa-i ? Da' ce probleme am rezolvat noi împreună ? Arslanbek-aka a vorbit de bumbac : ce-am făcut, cum am făcut, ce să facem, cum să facem, ba chiar ne-a şi împărţit la toţi sarcinile... Da' cine va îndeplini sarcinile date de el ? Eu. Da' m-a-ntrebat el ce părere am de sarcinile astea ? Poate că sînt bune, da' poate că oi avea şi eu vreo idee, nu numai el. Da' pe mine nu m-a întrebat, şi eu nu i-am spus nimic. Deci consfătuirea asta e consfătuire numai cu numele...

Şi, făcînd un gest a lehamite, colhoznicul se aşeză.

Îndată Kalandarov sări în picioare, jignit pînă în adîncul inimii. Stăpînindu-şi cu mare greutate pornirea de a urla ca să răsune întreaga sală şi zîmbind cam acru, spuse cu glas înăbuşit :

— Ei hai, vorbeşte ! De ce te-ai aşezat ? Să auzim sfaturile tale. Văd că acum toţi sînteţi viteji nevoie-mare. Fiecare îşi închipuie că poate să scapere. Acum şi bulgărele de pămînt se crede cremene.

Colhoznicul cel bărbos se ridică încet, aruncă mai întîi o privire celor din jur, apoi lui Kalandarov şi, cu un zîmbet care nu făcea decît să întărească amărăciunea reproşului, spuse :

— Bine, Arslanbek-aka. N-ai decît să mă faci bulgăre de pămînt sau ţărînă. O rabd şi p-asta, nu mă supăr. Da' nu-ţi îngădui să-mi spui „tu". Nu uita că-s mai bătrîn ca dumneata, că aici în sală se află fiul şi fiica mea, care au şi ei copii, şi dumneata îmi vorbeşti cu „tu" ! Dacă ţi-e drag fiul dumitale, să nu mai faci niciodată asta.

In sală se auzi un oftat adînc, care exprima mai bine decît cea mai zgomotoasă exclamaţie ceea ce se petrecea în sufletul oamenilor.

Un om care cade într-un loc unde e lume multă, se grăbeşte să sară în picioare şi să-şi scuture hainele, fără să simtă încă durerea. Ceva asemănător se petrecea şi cu Kalandarov. Fără să înţeleagă încă bine ce s-a întîmplat, se grăbi instinctiv să se aşeze, şi, cu capul vîrît între umeri, începu să mîzgălească ceva la iuţeală pe hîrtie.

„De unde-o mai fi răsărit şi ăsta ? se gîndi el furios. Toată viaţa a făcut pe spăşitul şi acuma, poftim, îi sare muştarul ! A tăcut, a tăcut, şi acum ce vorbă-mi zvîrle ! Şi cum ? Drept în faţă ! Şi unde ?

În plină adunare, în faţa tuturor ! Aici trebuie că e ceva la mijloc. Asta nu i-a venit lui în cap, aşa, peste noapte ; e cineva care tulbură apele şi trebuie să-i dau de urmă..."

Frămîntat de aceste gînduri fără nici o noimă, Kalandarov nici nu băgă de seamă că cineva a luat cuvîntul, şi numai cînd auzi hohote de rîs, ridică ochii şi-l văzu pe mecanicul centralei electrice, în picioare, în primul rînd, drept în faţa lui.

— Ce-i drept, e drept ! spunea cu aprindere mecanicul. Din moment ce adunarea e generală, înseamnă că şi hotărîrile trebuie să fie generale. Că altfel cum vine treaba : preşedintele adunării şade ca o rudă săracă la nunta altora, iar Arslanbek-aka conduce adunarea în locul lui : „Eu sînt pentru ! E cineva contra ? Se abţine cineva ?" şi gata ! în cinci minute, gata pilaful. Dacă se votează aşa, nici n-apuci să chibzuieşti la ce votezi. Şi oare nu s-a întîmplat la noi ca oamenii mai întîi să voteze, iar apoi să se scarpine pe după ceafă ? Să luăm, de pildă, motorul nostru. S-a făcut zarvă cîtă vreţi în jurul lui, şi el abia de poate da curent pentru vreo cincizeci de becuri. Da' n-am votat noi acum trei ani să dăm două sute şaizeci de mii de ruble ca să se tragă o linie permanentă prin tot colhozul ? Acum uite ce vă mai spun eu : dacă atunci am fi discutat întîi problema pe toate feţele, şi după aia am fi ridicat mîinile în sus, cu siguranţă că s-ar fi găsit unul care să spună : „Staţi, tovarăşi ! Hai deocamdată să tragem pentru motor o linie provizorie, iar pe cea permanentă s-o facem cînd om primi curent de la reţeaua de înaltă tensiune". E adevărat, ni s-a făgăduit că la anul se va da curent, dar în cei trei ani

cît a stat nefolosită, linia s-a și stricat pe jumătate. Prin urmare, cînd o să ne racordeze la rețea, va trebui să mai dăm o sută treizeci de mii de ruble pentru reparații. De fapt, asta înseamnă bani dați pe gîrlă. Sau să vedem ce-a fost cu rușinea aceea pe care am pățit-o de la vecini cînd cu aparatele de radio cu baterie. Arslanbek-aka a spus aici, lăudîndu-se aș zice, că avem utilaj pentru un centru de radioficare. Așa și este. Mai mult : utilajul zace de doi ani în depozit. Cum a nimerit la noi utilajul ăsta ? Foarte simplu. Ruzmat Nazarov l-a poftit pe stimatul nostru președinte la inaugurarea centrului de radioficare din colhozul lor. Cum ar fi putut să rabde Arslanbek-aka să i-o ia înainte Nazarov ! Stimatul nostru președinte, fără să se sfătuiască cu nimeni, s-a dus chiar a doua zi la Tașkent. Și tot fără să ceară aprobarea nimănui a virat și banii. Iar utilajul complet pentru centrul de radioficare a sosit plocon la depozit. Apoi a trecut și povestea asta, au venit alte treburi și urmarea a fost că a trebuit să aruncăm praf în ochii vecinilor cu aparatele cu baterie. N-am eu acuma chef, că i-aș pune să voteze pe toți cei care au aflat abia astăzi că de doi ani zace la noi utilajul pentru centrul de radioficare. Cred că jumătate din sală ar ridica mîinile...

Adunarea, care începuse cu un vînticel, se transformă treptat într-o vîntoasă în toată puterea cuvîntului.

Kalandarov se făcea cînd stacojiu, cînd alb ca varul. Se simțea ca un om azvîrlit în sus și-n jos de talazuri uriașe.

De cîte nu și-au amintit vorbitorii ? Și de „gogoșile" din sericicultură, și de situațiile din timpul

verii scoase te miri de unde, în speranța că, oricum, toamna se numără bobocii, și de mașinile pentru recoltarea bumbacului, care mai mult ruginesc decît lucrează...

„Ce le-a cășunat azi la toți ?" își tot spunea, buimăcit, Kalandarov, stînd cu ochii plecați și recunoscîndu-i pe vorbitori nu după fețe, ci după glasuri.

Deodată, i se strînse inima : recunoscu glasul lui Ismaildjan Nurmatov.

„Ei, ăsta o să se răfuiască cu mine", gîndi Kalandarov, amintindu-și și de vechea lui ceartă cu Ismaildjan în legătură cu sursele principale și secundare de venituri ale colhozului, și de faptul că, după ceartă, îl scosese pe brigadierul cel îndărătnic din biroul de partid.

Dar Ismaildjan nu ținea cîtuși de puțin să se răfuiască cu Kalandarov. E drept, voia acum să continue deschis, în fața tuturor, vechea lor ceartă, dar mai întîi aminti principalele merite ale lui Kalandarov — spiritul de organizare, hărnicia fără margini și devotamentul față de colhoz — vrînd parcă să-i îndemne pe toți să nu le uite.

Cei de față îl aplaudară chiar de două ori pe Ismaildjan la auzul acestor cuvinte, atît de sincere, încît pînă și Kalandarov își dădu seama de aceasta.

Dar oricît de plăcute ar fi laudele, Kalandarov le uită îndată : aștepta cu neliniște cele ce aveau să urmeze, simțea că o secure e gata să-i cadă peste grumaji.

Și securea nu întîrzie să cadă.

Ismaildjan repetă că pe președinte îl preocupă foarte mult interesele colhozului, dar adăugă că,

după părerea sa, el nu înțelege întotdeauna just aceste interese.

Pentru a ilustra această afirmație printr-un exemplu, dezgropă vechea lor ceartă, după cum se și așteptase Kalandarov.

...Acum trei ani, în calitate de membru al biroului, Ismaildjan ceruse de la contabilitate dările de seamă ale colhozului pe cîțiva ani în urmă și le examinase. În toți acești ani, se acordase pentru o zi-muncă 13—23 de ruble. Conform profilului colhozului, principalele surse de venituri erau bumbacul, mătasea și creșterea animalelor. Căutînd să vadă cărui fapt se datoresc oscilațiile în ce privește sumele plătite pentru zilele-muncă, Ismaildjan a constatat că suma cea mai mică s-a plătit atunci cînd veniturile din ramurile principale ale economiei se cifrau la 90%, iar suma cea mai mare, atunci cînd aceste venituri reprezentau 60%. Cu alte cuvinte, venitul colhozului creștea simțitor nu datorită dezvoltării ramurilor principale ale gospodăriei — care se dezvoltau încet — ci mai ales datorită unor surse suplimentare, ba chiar întîmplătoare. Partea leului din aceste venituri suplimentare o dădeau cele două gherete de legume de la centrul raional, unde se vindeau nu atît legume, cît vin, cu ridicata și cu amănuntul — apoi merele și strugurii, care se expediau în fiecare an în cantități mari, cu un om anume, în Siberia, unde se vindeau la prețuri ridicate.

Tocmai în chestiunea aceasta discutase atunci Ismaildjan cu Kalandarov. Ismaildjan susținea că, deși veniturile suplimentare sînt un lucru bun, nu pe ele trebuie să se bizuie planul, ci pe dezvoltarea principalelor ramuri ale gospodăriei.

Ismaildjan reaminti că atunci Kalandarov nu l-a lăsat să ducă lucrurile pînă la capăt.

— Gîndiți-vă și dumneavoastră, zise el în încheiere, oare în fiecare an o să se vîndă atît de bine vinul nostru, care nici măcar nu e atît de grozav, oare în fiecare an vom putea să trimitem fructe în Siberia și să le vindem la un preț atît de ridicat ca pînă acum? Anul trecut am luat cîte 27 de ruble pentru o zi-muncă, dar cine ne garantează că, dacă se va întîmpla ceva cu veniturile auxiliare, vom primi măcar șaptesprezece? Nu, credeți-mă, ne putem bizui pe-un venit sigur numai dacă, în primul rînd, ne ocupăm de ramurile principale ale gospodăriei. Țin să adaug că și țara are mai multă nevoie tot de asta. Țin să mai adaug că un om atît de inteligent ca președintele nostru trebuia de mult să înțeleagă asta.

Ismaildjan se așeză, și Kalandarov, care se așteptase ca brigadierul să se dedea la atacuri personale, se uită la el pieziș și gîndi destul de pașnic: „Bine, ne mai sfătuim noi după adunare..." Nu voia să spună prin asta că Ismaildjan i-ar fi schimbat dintr-o dată convingerile în privința surselor de venituri — chestiune complicată, care trebuie chibzuită pe toate fețele. Kalandarov simți însă pe neașteptate nevoia de a se sfătui cu alții, ceea ce era un important pas înainte pentru un om ca el.

După ce vorbi Ismaildjan, sala vui încă multă vreme. Problema surselor de venituri, sigure și nesigure, era extrem de arzătoare și aproape toți cei din sală începură să discute în grabă cu vecinii, dîndu-și fiecare părerea.

Cînd murmurul se mai potoli, la tribună răsună glasul arțăgos al unei femei.

Kalandarov, care la auzul acelui glas, simţi că-l ia cu cald şi cu frig, se uită îndărăt, să vadă dacă într-adevăr e ea. Da, ea era — Oinisa, o şefă de echipă bine cunoscută în tot raionul, care pe vremea cînd Kalandarov fusese plecat, deschisese prima focul împotriva lui la conferinţa pentru femei.

— Mai întîi, o să vorbesc de încă o fraudă, pe urmă de femei, începu ameninţător Oinisa. Vă mai amintiţi că, acum şase ani, am strîns într-o singură zi patru sute optzeci şi şase kilograme de bumbac?

Cei de faţă începură să murmure şi să rîdă. Cineva strigă cu voce tare: „Sigur că ţinem minte, ba bine că nu!"

— Dacă ţineţi minte, apăi să vă spun cum s-au petrecut lucrurile, zise femeia, aruncînd o privire furioasă spre Kalandarov, pe care-l treceau toate năduşelile. Adevărat, în anul acela am strîns mai mult bumbac decît toţi, că am mîini îndemînatice, dar, după cît se vede, nici asta nu li s-a părut destul. Într-o zi, a venit la mine acasă Arslanbek-aka şi mi-a spus: „Mîine dimineaţă te duci pe cel mai bun lot. L-am şi ales. O să strîngi bumbacul, dar să nu te grăbeşti, să nu oboseşti înainte vreme! Peste puţin o să mă apropii de tine cu cineva de la raion. Cred că n-o să stau mult cu el acolo, dar în tot timpul ăla să strîngi atît de repede, încît să uiţi de toate. Pe urmă, după ce plecăm noi, poţi să te odihneşti. Dacă vrei, poţi să te duci şi acasă."

Zis şi făcut. Numai ce-am început să lucrez, că se şi apropie de mine Arslanbek-aka, cu cineva de la raion. Acela scoate ceasul, iar eu dau bătaie cît pot mai repede, şi în cincisprezece minute strîng ceva mai mult de cincisprezece kilograme. După

două zile numele meu apare în ziarul raional. Am aflat că asta se cheamă cronometraj. Au înmulţit un sfert de oră cu patru, iar apoi cu opt şi a ieşit o cifră de-au rămas toţi cu gura căscată. Cei care n-aveau habar de treaba asta s-au minunat, dar cei de pe la noi m-au înjurat. În schimb, la conferinţa regională preşedintele nostru îşi răsucea fudul mustăţile.

La auzul ultimelor cuvinte ale Oinisei, sala se cutremură de rîs.

Din alb la faţă cum era, Kalandarov se făcu stacojiu, apoi iar alb. Se uită pe sub sprîncene la Saida şi văzu că şi ea stă cu capul plecat. Pe faţa ei nu era nici măcar o umbră de zîmbet; dimpotrivă, părea palidă şi mîhnită.

„Ian te uită, gîndi mirat Kalandarov, mie mi se dă cu bîta pe spinare şi ea face vînătăi!"

— Şi acum despre femei, zise Oinisa la fel de tare, întrerupînd şirul gîndurilor lui Kalandarov. Am mai vorbit o dată de asta, dar Saidahon spunea atunci că sîntem la conferinţă, iar nu la adunare şi că om discuta problemele astea mai tîrziu. Adică, Saidahon, noi ne grăbim să discutăm problemele noastre, iar dumneata nu. Se vede că ăl de merge pe jos nu poate fi tovarăş de drum cu ăl de merge călare.

Era limpede că femeia făcea aluzie la plimbările de seară ale Saidei şi în sală se auziră rîsete.

— Iar dumneata, Arslanbek-aka, urmă Oinisa dîndu-i pace Saidei şi întorcîndu-se spre Kalandarov, l-ai dojenit straşnic pe Zulfakarov pentru atitudinea lui greşită faţă de femei, încît ne-am minunat ce apărător grozav am găsit în dumneata! Dar

atunci te rog să ne spui — şi să ne spună şi ceilalţi membri ai consiliului de conducere — ce probleme aţi discutat în ultimii cinci ani în legătură cu femeile? Oare afară de problema lui Zulfakarov alte probleme nu mai sînt? Eu zic că sînt! Uite, eu de pildă: am cinci copii şi cu bărbatul meu şase care îmi dă mai multă bătaie de cap decît toţi ceilalţi cinci. Ziua pe cîmp muncim amîndoi cot la cot, la nici unul nu ne rugineşte sapa, iar seara avem griji diferite: el de nici un fel, iar eu pentru doi. Anul trecut, am strîns unsprezece tone de bumbac, şi toate unsprezece le-am cărat în spinare pînă la hambar. Faceţi şi dumneavoastră socoteala dacă am putut de multe ori să mă aşed şi să mă odihnesc. Iar seara? Şi gospodăria, şi copiii, mai trebuie să te duci şi pe la o adunare, şi apoi uneori se cade să te mai ocupi şi de tine. Că... dacă nu m-aş îngriji şi eu puţin, bărbatul mi-ar întoarce spatele.

Cîţiva izbucniră în rîs, dar Oinisa nici nu zîmbi măcar.

— Se aude că în colhozul „Lenin" s-a hotărît ca la anul să se renunţe la sapă, pe cînd la noi nici pomeneală de aşa ceva. Se spune că în colhozul „Gulistan" s-a strîns anul trecut o treime din bumbac cu maşinile. Iar eu, nici nu ştiu bine cum arată maşina asta. Ştiu numai că anul trecut, Arslanbek-aka a dat ordin să lucrăm manual pe toate ogoarele unde planul prevedea să se strîngă recolta cu maşinile. Cică aşa colhoznicii adună mai multe zile-muncă. S-ar părea că aşteaptă să-i şi mulţumim pentru treaba asta. Dar cînd, în loc să lucrezi cu maşina, îţi încovoi spinarea timp de trei luni în şir, de dimineaţa pînă seara, parcă nu-ţi mai vine să mulţumeşti nimănui. Se zice că maşinile n-ar fi bune de nimic. Şi oamenii îşi mută gîndul. Dar voi n-ar trebui să vă lăsaţi păgubaşi, ci să spuneţi ce are maşina bun şi ce are prost, ca să se repare. Îmi amintesc că eram o fetişcană cînd a venit la noi pe ogoare primul tractor. Uneori se agăţa plugul de cîte o rădăcină groasă de două degete şi maşina se oprea. N-avea nici forţă destulă, şi nici oamenii nu se pricepeau. Iar acum, tractoarele smulg rădăcini groase cît un os de cămilă. Tare deştepţi am fi fost dacă atunci, la început, ne-am fi lăsat păgubaşi de folosirea tractoarelor! Şi-acum ţin să-i spun ceva răspicat consiliului nostru de conducere: eu muncesc din răsputeri, dar mi-e vreodată sufletul liniştit? Niciodată! În mînă ţin sapa, iar cu gîndul sînt numai la creşă şi la grădiniţa de copii. La creşă avem nişte bătrîne de care ar trebui să aibă alţii grijă, iar la grădiniţă... Slavă domnului că, în sfîrşit, s-a îndurat Hurnisa-apa. Poate că n-o să vrea să-şi facă bărbatul de rîs şi o să se pună cu-adevărat pe treabă... Dar ce se mai aude cu casa de naşteri? Se zice că tînărul Kazimbek a făcut curăţenie acolo. Dar asta nu e totul. Doi copii am născut acolo şi de două ori am plîns de ciudă: depăşim planurile la lapte, vindem surplusurile la oraş, dar lăuzele o săptămînă întreagă nu văd o pială de lapte.

Adunarea o răsplăti pe Oinisa cu aplauze tunătoare.

De data asta nu numai Kalandarov, ci toţi membrii consiliului de conducere şedeau cu capul în jos şi aplaudau fără nici un entuziasm, numai ca să nu se spună că au altă părere decît ceilalţi.

Nimeni nu băgă de seamă că Oinisa nu pomenise nimic de Zulfakarov; singură își aminti de asta și, după ce se așeză, se sculă din nou și spuse:

— Am uitat lucrul principal. În privința lui Zulfakarov, sînt de acord cu hotărîrea consiliului de conducere.

Adunarea se termină tîrziu. Se ridicaseră atîtea probleme, încît nici nu s-a mai încercat să se întocmească pe loc rezoluția. Urmîndu-se sfatul Saidei, s-a recomandat consiliului de conducere să-și formuleze propunerile și să le prezinte la adunarea următoare. După aceasta, s-a votat în unanimitate hotărîrea cu privire la Zulfakarov și oamenii au plecat, continuînd să discute între ei pe coridoarele consiliului de conducere, la ieșire și pe ulițele kișlakului.

În înghesuială, Saida se pierduse de Kalandarov. Dar, cu toate că era tîrziu, hotărî să treacă o clipă pe la el pe acasă: o neliniștea starea sufletească a președintelui. Dar Hurnisa, care-o întîmpină în prag, îi spuse că Arslanbek s-a îmbolnăvit, a luat o doctorie și s-a culcat.

Nici nu ajunse bine Saida acasă, că se pomeni cu Kazimbek și Akzamdjan. Saida se grăbi să-l întrebe pe Kazimbek cum se simte tatăl său.

— E sănătos tun, zise Kazimbek, zîmbind ironic. Zace în pat și se răsucește de pe burtă pe spate și invers. Ba roade perna, ba își linge rănile.

Akzamdjan îi povesti Saidei că președintele îl chemase încă înainte de adunare în biroul său, îi arătase cîteva hîrtii în legătură cu cazul lui Zulfakarov și îl rugase să scrie degrabă un foileton despre aceasta.

Akzamdjan venise la Saida să-i ceară părerea.

Saida ezita. Un foileton acum despre Zulfakarov i se părea cu totul de prisos, dar își zicea că nu se cuvine să-l învețe pe un ziarist ce trebuie și ce nu trebuie să scrie.

— Nu știu ce să-ți spun, zise ea după o scurtă tăcere. Dumneata îți dai mai bine seama ce ai de făcut. Dacă vrei însă să cunoști părerea mea, cred că o simplă dare de seamă despre adunarea noastră ar fi lucrul cel mai util, nu numai pentru noi, dar, probabil, pentru mulți alții.

22

Cînd află că președintele nu-i bolnav, ci că se preface doar, Saida se înfurie, dar în același timp se nelinişti. A doua zi, Kalandarov nu ieși din casă și nu primi pe nimeni, susținînd în continuare că e bolnav. Asta o îngrijoră și mai mult pe Saida.

— Ce-o fi punînd la cale acolo, singur ca un schimnic sau în doi, cu scumpul lui Ișan? Și ce ispravă ne mai pune la cale?

După amiază, Saida hotărî să se mai recreeze puțin și, cerînd grăjdarului să-i dea același armăsar negru, plecă în colhozul „Socialismul" să-i facă o vizită lui Tadjihon, care stăruise de multe ori să vină pe la ea. Vizita i se părea cu-atît mai potrivită, cu cît se zvonea că Tadjihon e bolnavă.

Constată însă că Tadjihon s-a înzdrăvenit şi că are de gînd să iasă a doua zi la lucru. Venirea Saidei o bucură mult, se învîrtea în jurul ei, neştiind cum să facă mai bine onorurile casei.

Curtea, casa şi, în general, toată gospodăria lui Tadjihon o entuziasmară pe Saida ; curtea era o grădină înfloritoare, iar casa — un mic palat. Toată mobila era nou-nouţă, lustruită, nicăieri nu se zărea un fir de praf. Saida nu văzuse încă un aparat de radio atît de mare şi de frumos. În dosul geamurilor groase ale bufetului străluceau pahare de cristal. Pe pereţi atîrnau tablouri în rame aurite. Saida noastră simţi cum i se împăienjeneşte privirea de toată această minunăţie.

Cînd Tadjihon îi turnă ceai parfumat într-o piala chinezească subţire şi străvezie, Saida era cît pe ce s-o roage să-i dea într-o piala mai simplă.

E adevărat că şi Tadjihon şi soţul ei lucrau. Ea era şefă de brigadă, iar el socotitor. Totuşi, fără să vrea, Saida se gîndi cu îndoială dacă gospodăria nu e prea înstărită chiar şi faţă de cîştigurile lor comune. Căutînd să alunge acest gînd, ea începu să cerceteze tablourile de pe pereţi. Printre ele erau două portrete în culori : unul înfăţişa o femeie mai în vîrstă, iar celălalt, pe Tadjihon, tînără de tot, probabil îndată după căsătorie.

— A fost o idee a lui Hamidulla, zise Tadjihon, făcînd semn spre portretul ei, cu nepăsare şi chiar cu oarecare duşmănie, fapt care-o miră pe Saida.

În portret Tadjihon era legată la cap cu o basma albastră de voal. Purta o rochie de atlaz şi o jachetă fără mîneci, brodată cu fir, iar în urechi îi atîrnau nişte cercei mari, în formă de semilună. Şedea şi

broda cu mărgele o tiubeteică. Îşi muşca buza de jos şi făcea ochii mici, străduindu-se să bage aţa în ac. Avea un chip încîntător, poate chiar puţin înfrumuseţat.

— Nu-ţi place portretul ? o întrebă Saida. Tadjihon clătină din cap şi spuse că, dacă ar fi fost după ea, n-ar fi comandat niciodată acest portret şi nu l-ar fi atîrnat în perete. Dar a stăruit soţul ei, şi nu fără un motiv : visul lui era ca dînsa să rămînă toată viaţa cum arăta în acest portret, să stea acasă, să brodeze tiubeteici, aşa cum scria odinioară poetul Furkat :

> Gătită-n straie scumpe, ca-n lanţuri de-osîndiţi,
> Stă cu privirea tristă, în ochi sulemeniţi...

— Hamidulla a adus un pictor din Taşkent. I-am pozat o săptămînă încheiată. Nu m-am gătit şi nici n-am brodat, am stat pur şi simplu ; toate adăugirile astea sînt făcute de el la Taşkent, şi după aceea mi-a trimis portretul.

În încheiere, Saida află că Hamidulla plătise pentru acest portret nici mai mult nici mai puţin de şapte mii de ruble. Cînd auzi aceasta, îşi zise că trebuie să fie un hoţ neruşinat, care din fiecare sută de ruble care-i trece prin mînă e gata să bage în buzunarul lui nouăzeci, fără să stea mult pe gînduri.

După cîteva minute însă, vorbind cu totul de altceva, află de la Tadjihon că Hamidulla al ei este, dimpotrivă, unul dintre acei oameni deosebit de cinstiţi, despre care se spune că nu beau nici lapte, ca să nu-l ia de la gura viţeilor.

Ceea ce încasa Tadjihon le-ar fi fost prea de ajuns ca să trăiască în belşug şi chiar să-şi mai cumpere cîte ceva în casă, iar cîştigul lui Hamidulla

nu consta numai din salariul lui de socotitor. După spusele lui Tadjihon, Hamidulla al ei era un mecanic fără pereche, priceput la toate. Ştia să repare orice — de la maşini de cusut pînă la motociclete şi de la ceasornice pînă la aparate de radio. De mult era vestit în tot raionul, şi Tadjihon se miră chiar că Saida n-auzise niciodată de cea de-a doua profesiune a soţului ei.

Lucrînd seara tîrziu la tot felul de reparaţii — cînd pe la el pe-acasă, cînd pe la clienţi — Hamidulla aduna bani cu duiumul în fiecare lună şi de mulţi ani îi cheltuia numai pentru împodobirea casei şi a soţiei sale, Tadjihon. Nu bea, nu fuma, nu făcuse prieteşug cu nimeni şi, vorba ceea, nu-şi dezlega cu una-cu două băierile pungii.

— Ce să mai lungim vorba, e vai de capul meu! spuse deodată Tadjihon, oprindu-se în mijlocul odăii pline de lucruri frumoase şi desfăcînd braţele cu un zîmbet amar.

— De ce te plîngi? întrebă Saida, făcînd fără să vrea acelaşi gest ca Tadjihon şi arătînd mobila din odaie.

— De fapt, nu mă plîng. Mă bucur! Dar cînd cineva îţi face binele cu gînd rău, mai bine te lipseşti! Curtea e plină de flori. Dacă aş vrea, aş putea să stau îmbrăcată numai în mătăsuri. Soţul meu e gata să facă orice numai să-mi ţintuiască aripile de casa asta, numai să nu lucrez în colhoz, să nu mă duc nicăieri, să nu stau de vorbă cu nimeni, ci să şed aici, gătită, să mă topesc de dorul lui, să plîng cînd mă bate el. Asta-i dorinţa lui!... În zilele noastre însă nu mai merge ca pe vremuri, cînd, dacă nevasta nu te asculta, nu-i dădeai să mănînce sau o ameninţai cu cuţitul. Chipurile, el nu se poartă aşa, dar eu n-am uitat de cuţit şi de cufărul în care ascundea mîncarea. De ce crezi că a comandat portretul ăsta? Ca să-l am mereu sub ochi şi să-mi aduc aminte cum eram în primul an de căsnicie, cînd mă ţinea închisă în casă ca pe-o proastă. Uite, asta-i viaţa noastră! oftă Tadjihon. Sîntem înhămaţi la aceeaşi căruţă, dar tragem fiecare în altă parte.

Saida îşi zise că Tadjihon s-a certat probabil cu bărbatul ei. Ştia însă că mai tîrziu oamenii se căiesc de obicei cînd sînt prea sinceri. De aceea, cu primul prilej schimbă vorba.

— Cine e, soacra dumitale? întrebă ea apropiindu-se de portretul unei bătrîne, care atîrna la loc de frunte.

Tadjihon zîmbi trist.

— De ce crezi că e soacră-mea? Poate că e mama?

Saida se cam fîstîci.

— Mi-am spus că la loc de cinste se află de cele mai multe ori portretul mamei soţului, zise ea, bîlbîindu-se puţin.

— În familia noastră, vezi, locul ăsta l-a ocupat mama mea, spuse Tadjihon cu o amărăciune care părea să contrazică sensul vorbelor ei. Cînd a murit mama, Hamidulla a plîns-o mai tare decît m-ar fi plîns pe mine.

Deşi reuşise să schimbe vorba, Saida n-o adusese prea bine din condei. Amintindu-şi de mama ei, Tadjihon începu iarăşi să se plîngă de soţ. Pe el îl îndrăgise mai mult soacră-sa. Îi plăcea că ginerele aducea în casă fiecare bănuţ şi că îşi ţinea nevasta

închisă în casă, nu se zgîrcea cînd era vorba să-i cumpere podoabe; îi plăcea chiar și faptul că la început o bătea.

De cîte ori se certau, bătrîna lua partea ginere-su și-și ocăra fiica, scoțîndu-i ochii și pentru laptele pe care l-a supt de la ea.

— Ar fi păcat să spun că i-am dorit răul mamei mele, spuse Tadjihon, dar cît timp a trăit ea, casa noastră a fost un iad. Am vrut să învăț, și n-am putut! Am vrut să mă fac agronom, și n-am izbutit! Ei erau doi, iar eu — una singură; n-am avut putere să-i înfrîng pe amîndoi. Cîte nopți n-am plîns, gîndindu-mă la ce-aș putea face ca să pot învăța! Cîte nopți n-am plîns, cînd mi-am dat seama că-i prea tîrziu ca să mai învăț!...

Tadjihon era deznădăjduită; simțea parcă nevoia să fie compătimită, dar mai ales ajutată. Închipuindu-și, după cele spuse de Tadjihon, că Hamidulla e un om mai în vîrstă, Saida nu prea vedea cum ar putea să înceapă cu un astfel de om o discuție pe o temă familială atît de delicată.

Constată însă că faimosul Hamidulla nu e cîtuși de puțin atît de înfricoșător cum și-l închipuise ea.

În curte apăru pe neobservate un omuleț sfrijit, care nici nu intră în casă, ci se apucă imediat de treabă. Strînse lucrurile împrăștiate ici și colo, apoi udă florile și plivi buruienile din straturi... Saida se uită de cîteva ori pieziș pe fereastră, întrebîndu-se cine-ar putea să fie. Abia cînd Tadjihon, care ședea cu spatele spre fereastră, se întoarse, și, văzîndu-și bărbatul în curte, îl strigă pe nume, Saida înțelese cu uimire că e tocmai vestitul Hamidulla.

Intră în cameră ca un mielușel, făcu cîteva plecăciuni smerite și, fără să-i întindă mîna Saidei, se așeză pe marginea unui scaun de lîngă ușă.

De aproape părea și mai pirpiriu decît de departe. Avea un cap mic și o față tinerească, destul de drăguță, dacă se poate spune asta despre un bărbat, cu mustăți mici, ondulate, deasupra buzelor subțiri, strîns lipite.

Nici înfățișarea și nici comportarea acestui om — ședea pe scaun cu mîinile împreunate timid pe pîntec și clipea din ochi ca un iepure de casă — nu se prea potriveau cu ceea ce auzise. Cînd Tadjihon i-l prezentă, spunîndu-i cu prilejul acesta că ea e secretara organizației de bază din colhozul „Buston", Hamidulla clipi mirat din ochi, de parcă ar fi vrut să exclame: „De ce nu mi-ai spus asta de la început?" Și, sărind în picioare, o pofti stăruitor în curte.

— Deși e cald încă, adie o boare de vînt și-apoi am pregătit acolo totul.

În adevăr, în curte pămîntul fusese stropit din belșug cu apă, iar printre tufele bogate de măceș, pe o platformă nouă, proaspăt vopsită, erau așternute cîteva plăpumi de atlaz și cîteva perne de puf.

Tadjihon se instală cu Saida pe platformă, iar Hamidulla se mai foi o vreme în jurul lor. Era atît de grijuliu, încît, asistînd la această scenă, orice femeie ar fi invidiat-o fără doar și poate pe Tadjihon.

„Îi va spune neapărat lui Hamidulla cum trebuie să fie în ziua de azi, după părerea ei, relațiile dintre un soț și o soție. Cum n-a putut Tadjihon s-o

scoată singură la capăt cu un om ca ăsta ?" gîndi Saida cu oarecare dispreț față de stăpîna casei.

Tadjihon se duse să prepare pilaful, iar Saida, fără să piardă o clipă, trecu la ofensivă.

— Ce soție admirabilă ai !

După această introducere, îi vorbi pe larg de inteligența și prestigiul lui Tadjihon, care, după spusele ei, ar ajunge pentru patruzeci de bărbați. Apoi îi aminti cît de mîhniți au fost toți cei din colhozul „Buston" că Tadjihon n-a putut veni duminica trecută și, după ce înșiră toate meritele soției, începu să-l laude pe Hamidulla.

— Cinste și laudă dumitale, Hamidulla-aka ! E cu siguranță și meritul dumitale că Tadjihon-apa a realizat atîtea. Parcă nu sînt atîtea femei gata să nu mai meargă la lucru, dacă acasă au de toate din belșug ! Dar, Tadjihon-apa nu face parte din acelea, și probabil, dumneata apreciezi acest lucru, iar ea, sînt sigură, simte sprijinul dumitale.

Hamidulla ședea în fața Saidei cu mîinile încrucișate pe burtă și, clipind din ochii lui de iepure de casă, spunea din cînd în cînd politicos și monosilabic că are dreptate, că toate sînt chiar așa.

„Măcar de m-ar contrazice", își spunea înciudată Saida, dar lui Hamidulla nici prin gînd nu-i trecea una ca asta. Se mărginea să holbeze ochii și-i dădea într-una „just, chiar așa", încît, vrînd-nevrînd, Saida fu nevoită să-și continue monologul.

Negăsind nimic de care să se agațe pentru o discuție mai sinceră, Saida lăsă diplomația deoparte și începu să-i facă morală pe față.

— Există, firește, bărbați care au un singur vis : ca nevestele lor să șadă închise în casă, spuse ea, luîndu-și inima-n dinți. Uneori nici nu le trece prin minte că omul muncește nu numai ca să cîștige bani și să-și umple burta. Uite, dumneata de pildă. Să zicem că ți-ai bătut capul o seară întreagă și ai reușit să repari un aparat de radio complicat. Datorită mîinilor dumitale iscusite, aparatul începe din nou să cînte. Oare în clipa aceea te gîndești numai cît o să ți se plătească ? Sigur că nu ! Dar Tadjihon-apa ? Cu ce se poate compara bucuria pe care i-o produc minunatele succese ale brigăzii ei, vestită în tot raionul ? O bucurie ca asta n-o poți cumpăra cu tot aurul din lume !

Hamidulla răspunse din nou „just și chiar așa", și Saida, naivă, își zise că a cîștigat bătălia.

În realitate, Hamidulla nu se lăsă atît de ușor înduplecat și spre sfîrșitul vizitei izbuti, cu o singură întrebare, să anihileze tot efectul monologului pe care Saida îl rostise înainte de a se servi pilaful, în timpul cît îl mîncară și după ce terminară.

Cînd Tadjihon se duse pentru cîteva clipe în fundul curții, ca să strîngă un buchet pentru musafiră, Hamidulla se apropie deodată de Saida și o întrebă cu un glas insinuant :

— Te rog să mă ierți că îndrăznesc să te întreb : dumneata ești măritată ?

— Nu, răspunse Saida buimăcită.

— Așa-a-a ? făcu Hamidulla. Dar probabil că dorești să te măriți ?

Saida se fîstîci, dar se sili să-și ascundă tulburarea rîzînd.

— Nu știu...

Hamidulla rîse și el încet, aproape servil.

— Păi altfel se poate? Cum ziceau bătrînii, chiar Allah a poruncit așa. Un om fără alt om e ca pămîntul fără apă... Cît de bine ar fi și pentru dumneata și pentru noi, dacă te-ai mărita mai repede. Cu siguranță că ai deveni un model de neprețuit pentru Tadjihon, iar soțul dumitale pentru păcătosul de mine...

De jignire și uimire, Saidei parcă-i pierise glasul. Noroc că tocmai în clipa aceea se întoarse Tadjihon cu brațul plin de flori.

Bărbatul și soția o petrecură pe Saida pînă dincolo de poartă. Hamidulla dezlegă de copac armăsarul și i-l aduse cu o politețe accentuată, parcă ar fi vrut să-i spună: „Drum bun, călătorie sprîncenată!"

23

În zilele acelea, fiecare își avea supărările și grijile lui.

După cum ne amintim, cînd a auzit de primele înțepături la adresa sa, Kalandarov s-a făcut foc și nu mai știa pe cine să bănuiască mai întîi — pe Saida sau pe altcineva.

Acum, cînd la adunare oamenii îi aruncaseră atîtea lucruri neplăcute în obraz, mînia făcu loc unei adînci mîhniri.

„Așa, care va să zică, gîndea el cu amărăciune. În anii de cînd sînt eu președinte recolta de bumbac a crescut aproape pînă la treizeci de chintale; ziua-

muncă s-a mărit pînă la douăzeci și șapte de ruble; pe bătrîni i-am ținut la mare cinste, dacă nu spuneau vreuna boacănă; pe tineri i-am învățat să trăiască, dacă-mi dădeau ascultare; nici o nuntă nu s-a făcut în colhoz fără să fiu și eu de față, nici un mort n-a fost dus la groapă fără mine! Și care e mulțumirea pentru toate astea? Toată strădania mea nu face nici două parale? Să zicem că, în adevăr, li s-au adunat multe pe suflet. Nu puteau să mă ia deoparte, cum fac și eu uneori cu alții, și să-mi spună aceleași lucruri încet, între patru ochi?" Astfel de gînduri triste îl frămîntau pe Kalandarov, care nici că voia să mai iasă din casă.

Iar la Oinisa acasă certurile nu mai conteneau. De cum se întorcea de la lucru, bărbatul ei se pornea s-o cicălească ca o muiere bătrînă: cum nu i-a fost rușine să spună în fața atîtor bărbați că trebuie să se dichisească pentru ca el să n-o părăsească? Cît privește pe Hurnisa, ea slăbea văzînd cu ochii din pricina îndoitei suferințe: în primul rînd, soțul ei ședea de cîteva zile acasă și nu făcea nimic; or, acest lucru neobișnuit o îngrozea în așa hal, încît plîngea într-una; în al doilea rînd, simțea că o înnebunește lipsa de înțelegere a iubitului ei fiu unic, Kazimbek.

Tocmai atunci sosi din Tașkent și logodnica sa, Manzura. Venise numai pentru douăzeci și patru de ore, ca să-și ia rămas bun de la părinții ei: pleca pentru două luni în China cu o delegație de tineret. Viitoarele soacre hotărîră cu înțelepciune ca, înainte de această nouă despărțire, cei doi tineri să se vadă neapărat între patru ochi și să-și dea fiecare consimțămîntul. A fost un adevărat consiliu de război,

care a prevăzut totul cu de-amănuntul : unde trebuie să aibă loc întîlnirea celor două inimi tinere, şi în ce moment logodnicii trebuie lăsaţi singuri. Un singur lucru nu se prevăzuse : cît de mărginit se va dovedi Kazimbek, care, la ora fixată, venise în casa lui Işan nu singur, ci — închipuiţi-vă ! — însoţit de Saida...

Probabil că nici n-o prevenise pe Saida unde o duce : iată de ce, în poartă, ea se împotrivi deodată şi nu vru să mai intre, dar Manzura care le ieşise fuga în întîmpinare, o îmbrăţişă prietenos şi o pofti în curte.

Saida nu se mai sătura privind-o : în adevăr, numai printr-o minune Kazimbek, care o cunoştea de atîţia ani, nu se îndrăgostise de această fată fermecătoare, zveltă ca un plop tînăr şi voioasă ca un pîrîiaş.

Din planul de bătaie întocmit cu atîta grijă se alese praful şi pulberea. Hurnisa nu mai putea răbda să vadă cît de greu de cap e fiul ei, pe Kifoiathon o uimi lipsa de agerime a fetei ei, iar amîndouă erau revoltate de „neruşinarea" Saidei. Nu era însă nimic de făcut : de vreme ce le-au venit oaspeţi în casă, au fost nevoite, ca două proaste bătrîne, să rămînă cu ei şi chiar să stea de vorbă. Iar convorbirea aceasta le făcea să crape de ciudă, nu alta. Judecaţi şi dumneavoastră : Kazimbek n-o scotea pe Manzura din „surioară", iar proasta aceea, la rîndul ei, găsise cu cale să-i spună că speră, cînd se va întoarce din China, să joace la nunta lui !

Din fericire, totul pe lume are un sfîrşit, aşa că se termină şi această discuţie care le tortura pe cele două „soacre". Kazimbek şi Saida plecară, iar seara, fiecare mamă se grăbi să stea de vorbă deschis cu odrasla ei.

Dar vai, trebuiră să constate că cei doi tineri au cu totul alte gînduri decît părinţii lor.

Manzura îi arătă mamei sale fotografia unui tînăr chipeş, cu mustăcioară, despre care îi spuse că studiază la Moscova şi că în curînd va deveni regizor. La auzul acestui cuvînt necunoscut, mama izbucni în plîns, fără să încerce măcar să afle ce înseamnă. Işan, dimpotrivă, începu să urle la fie-sa şi o ameninţă chiar că-i trage o chelfăneală ; dar fata îi aruncă o asemenea privire, încît tatăl nu mai îndrăzni să ridice mîna la ea.

Kazimbek nu arătă nici o fotografie, nu pronunţă nici un nume, dar lăsă şi el să se înţeleagă că n-o iubeşte pe Manzura ci pe altcineva. Hurnisa ar fi fost bucuroasă să ţipe la fiul ei, dar, în primul rînd, în camera de alături umbla ca un tigru dintr-un colţ într-altul Kalandarov, care era şi aşa destul de necăjit, iar, în al doilea rînd, fiul lor era, oricum, doctor, şi asta o împiedica să-i tragă un perdaf.

Cînd, seara tîrziu, află de la Hurnisa că fiul ei iubeşte o altă fată, iar această toantă bătrînă, mama lui, n-a îndrăznit nici măcar să se răstească la el, Işan se întoarse acasă abătut şi, hotărînd să-şi exprime într-un fel oarecare mînia ce-l sufoca şi să-i pună pe jar pe-ai lui, se prefăcu că s-a otrăvit de inimă rea.

Scena era impresionantă... Işan horcăia şi se tăvălea pe jos, iar credincioasa lui soţie, convinsă, chipurile, de realitatea faptului, se prăbuşise la pieptul lui, urlînd ; clănţăni apoi de două ori din dinţi, dădu ochii peste cap şi leşină.

Speriată, Manzura dădu fuga, în picioarele goale, să-l cheme pe Kazimbek.

Acesta veni, îl examină cu grijă pe bolnav, zîmbi ironic și îi readuse repede pe amîndoi în simțire cu un mijloc destul de simplu: niște sare amară dizolvată într-un pahar cu apă.

Și în timp ce turna medicamentul nu prea gustos printre dinții încleștați ai bolnavilor, el spuse destul de tare Manzurei că, dacă un pahar nu le ajută, o să le toarne pe gît și al doilea, și al treilea, pînă i-o trezi.

La această amenințare, părinții își reveniră în grabă, iar Kazimbek o conduse pe Manzura la gară, de unde urma să ia trenul de Tașkent.

Faptul că doctorul plecase s-o conducă pe Manzura aprinse în sufletul lui Ișan o licărire de speranță.

— Dacă nu vrea să se însoare, de ce a condus-o la gară? Și a plecat singur cu ea, n-a mai luat pe nimeni?

Responsabilului ceaihanalei nu-i trecea prin minte că, în zilele noastre, un tînăr poate să conducă o fată la gară fără nici o intenție de căsătorie.

Fără să mai stea mult pe gînduri, Ișan o luă pe nevastă-sa, dădu fuga la garaj, îl convinse pe șofer să scoată mașina și ajunse cu autocamionul la gară cu mult înainte de plecarea trenului.

Peronul era pustiu. Kazimbek și Manzura se plimbau în sus și-n jos, discutînd și făcînd haz despre ceva. Din autocamionul care stătea în întuneric, cu felinarele stinse, Ișan și Kifoiathon urmăreau cu încordare fiecare mișcare.

In sfîrșit, sosi și trenul. Cei cîțiva călători se grăbiră să se urce. Tinerii noștri se îndreptau și ei spre tren, dar, vai, ceea ce aștepta Ișan nu se întîmplă. Fata îi strînse tare mîna lui Kazimbek și sări zglobie pe scara vagonului.

Kazimbek flutură batista și apoi porni liniștit înapoi pe peron...

Cei doi soți se uitară triști unul la celălalt: nenorocirea era evidentă.

Cînd se întoarse acasă, Kifoiathon se băgă îndată în pat și-și trase plapuma peste cap. Din pricina sării amare o durea burta și-l înjura printre dinți pe Ișan pentru mania lui de a se otrăvi. Căci nu era prima lui poznă.

Ișan, dimpotrivă, n-avea nici o poftă să se culce. Hoinărea pe uliță, simțind că-l îneacă tot mai mult mînia împotriva Saidei.

„De ce a adus-o Kazimbek și ea de ce a venit? Doar știa ce gînduri avem cu Kazimbek și totuși a venit. Ea l-a pus pe Kalandarov să-și scrie singur ultimul raport. Din cauza ei, sînt acum tot mai rar în casa președintelui, iar pe nevastă-mea au dat-o Kazimbek călare, și încă seara?! Și cum au dansat afară... Și parcă ea nu s-a plimbat de două ori cu împreună dumineca trecută! De altfel l-am și văzut de vreo trei ori pe Kazimbek ducîndu-se la ea, și tot seara. Of, ce dobitoc bătrîn sînt, păi totul e limpede ca lumina zilei!"

Ișan se îndreptă cu pași mărunți și repezi spre livadă și după cîteva clipe fu la fereastra Saidei.

În odaie lumina era aprinsă și se auzea zgomot.

Uitînd că e om în vîrstă, Ișan nu se dădu în lături să se urce într-un smochin și să arunce o privire de sus, pe fereastră.

„Întocmai cum mi-am închipuit!"

Saida ședea pe pat, Kazimbek stătea în fața ei pe un scaun și amîndoi rîdeau, vorbind cu glas tare.

Ișan sări jos din smochin, dădu fuga pînă acasă, o sculă pe nevastă-sa din pat și o trase după el, explicîndu-i din mers planul de bătaie.

Cînd ajunseră la locuința Saidei, Ișan se postă din nou la punctul de observație din smochin, iar Kifoiathon bătu încet la ușă.

În timpul acesta, Ișan stătea cu ochii țintă la fereastră.

Auzind o bătaie în ușă, Saida și Kazimbek schimbară fără să vrea o privire, întrebîndu-se din ochi cine-ar putea fi. Saida se sculă de pe pat, îndreptă dintr-o mișcare plapuma, se așeză pe un scaun și abia atunci, după ce se mai uită o dată la Kazimbek, spuse:

— Intră!

Kifoiathon intră și, prefăcîndu-se că-l caută pe Ișan, așa cum se înțeleseseră dinainte, exclamă supărată:

— Unde s-o fi băgat? L-am căutat pretutindeni. Credeam că ți-a adus un ceai. Totdeauna seara face așa, că nici cu cîinii nu poți să-l găsești.

Și, după ce rosti aceste cuvinte, ieși din odaie, trăgînd ușa după ea.

— Acum i-am venit de hac! bombăni amărît Ișan, mergînd în întuneric în urma nevesti-si. Lăsînd deoparte mîndria sa de bărbat, se ținea de poala rochiei ei, ca să nu se împiedice. Diavolița asta l-a fermecat pe Kazimbek. De n-ar fi nimic între ei, nu se speriau ei așa cînd ai bătut la ușă. Slavă domnului că n-a apucat să-i vorbească mai-

că-si de dragostea lui pentru năpîrca asta. E foarte bine că n-a apucat. O să vezi că treaba asta ne convine...

Vicleanul Ișan își făcuse între timp un plan, cum s-o pună pe Saida cu botul pe labe și să iște zîzanie între ea și președinte. Dar lucrul acesta trebuia făcut cît mai repede, înainte ca mama și tatăl lui Kazimbek să afle de dragostea fiului lor pentru blestemata de Saida!

24

În dimineața următoare, Ișan veni la Hurnisa și, potrivit planului pe care și-l făcuse în timpul nopții, o anunță că în ajun Kazimbek a condus-o pe Manzura la gară și că s-au sărutat atît de îndelung încît ea abia a avut vreme să sară în vagon. După ce se plînse că tinerii din ziua de azi îi fac să sufere pe părinți prin firea lor închisă, Ișan o sfătui pe Hurnisa ca deocamdată să nu comunice vestea asta îmbucurătoare soțului ei, căci cine știe cum pot să se mai întoarcă lucrurile.

Socoteala lui Ișan era simplă: dacă Hurnisa, în deznădejdea ei, i-ar povesti soțului ei că fiul lor, Kazimbek, n-o iubește pe Manzura, sau dimpotrivă, dacă i-ar povesti bucuroasă că el s-a sărutat cu Manzura, în ambele cazuri s-ar putea provoca o explicație între tată și fiu. Iar o dată ce-ar începe explicațiile, Kazimbek i-ar mărturisi cu siguranță

lui taică-său că o iubește pe Saida. Tocmai aceasta nu era pe placul lui Ișan; atunci, toate calomniile pe care avea de gînd să le reverse asupra Saidei ar fi putut să i se pară lui Kalandarov o încercare de a se răzbuna pe ea fiindcă, fără voia ei, a devenit rivala fiicei lui Ișan.

Așadar, potolind pe de o parte durerea Hurnisei, iar, pe de altă parte, nelăsînd-o să se bucure din plin, vicleanul Ișan întrebă dacă nu poate să vadă pe bolnav. Acesta era, de altfel, principalul scop al vizitei sale.

Nevoind să iasă din cuvîntul soțului ei, Hurnisa nu-l lăsă să intre, dar în momentul acela se auzi din odaia vecină glasul răsunător al bolnavului:

— Ia vino-ncoace!

Ca un dansator pe scenă, Ișan își dădu părul peste cap și, în vîrful picioarelor, intră în odaia lui Arslanbek.

Din clipa în care își vîrî gîtul slab pe ușa întredeschisă și pînă în clipa cînd se așeză pe locul unde ședea de obicei și care în ultima vreme rămăsese pustiu, apucă să pună cel puțin douăzeci de întrebări despre neprețuita sănătate a președintelui, să zîmbească de vreo zece ori și să șteargă de vreo cinci ori cu mîneca halatului cele cîteva lacrimi care i se prelinseseră din ochi. Pe scurt, în două minute dădu dovadă de atîta devotament, cît n-ar fi arătat altul într-un an.

Bolnavul arăta ca de obicei, cu alte cuvinte ca un om sănătos tun. Numai cărțile împrăștiate pretutindeni dădeau odăii un aer neobișnuit.

Ișan nu izbuti să-și ascundă mirarea și Kalandarov băgă de seamă.

— Nici o carte ca lumea! spuse el cu atîta siguranță, de parcă ar fi citit cu-adevărat toate acele cărți din scoarță-n scoarță și n-ar fi găsit în ele nimic folositor. Iei una și-ți ies ochii pînă înțelegi ceva; iei alta și găsești numai prostii! O carte adevărată trebuie chiar de la prima pagină să-ți dea răspuns la tot ce ai nevoie. Da' ce fel de cărți sînt astea? Nu afli din ele nimic nou, ba poate că-ți mai iese din cap și ceea ce știai dinainte.

— Asta așa-i, adevărat! exclamă lingușitor Ișan, așteptînd ca, după un început atît de promițător, Kalandarov să treacă de la cărți la oameni și să-l întrebe ce se petrece în colhoz și ce se mai vorbește.

Kalandarov n-avea însă cîtuși de puțin această intenție. După ce trecuse prin faza de mînie, iar apoi prin faza de amarnică mîhnire, acum era într-o criză de autoflagelare, cu atît mai puternică cu cît acest sentiment era pentru el cu totul nou. Fusese nevoie de o zguduire foarte puternică, pentru ca el să stea cinci zile în casă, fără să ia parte la treburile care-l preocupaseră întotdeauna, din zori și pînă-n noapte. Tocmai o astfel de zguduire fusese ultima adunare. Chiar a doua zi se gîndi că, în general, oamenii au dreptate, nu el, deși, în același timp, nu se simte vinovat față de nimeni. Dar un vinovat trebuie să existe cu toate acestea. Trebuie! Și, în a treia zi, Kalandarov îl descoperi pe vinovat: lipsa lui de cultură.

„N-ai nimic în cap, nici un fel de cunoștințe! țipa el, bătîndu-se furios cu pumnul în frunte. Nici de leac!" Era o fire pătimașă și în clipele de amărăciune nu se putea opri să nu sară peste cal. „Nu

sînt în stare să leg două vorbe, să scriu un raport, să țin o cuvîntare! Sînt un om pierdut!"

Dar nu-i stătea în fire să se simtă multă vreme un om pierdut și, a patra zi, hotărî să lichideze dintr-o dată lipsa sa de cunoștințe. Strînse toate cărțile care se adunaseră la el în casă de ani de zile. Dar nu se mulțumi cu atît, ci-i porunci nevesti-si să-i aducă de la bibliotecă cîte cărți va putea să care dintr-o dată.

Se apucă ba de o carte, ba de alta, ba de a treia, dar nici una nu-i putea da pe loc toate cunoștințele pe care el le căuta grăbit.

...Se zice că odinioară trăia un rege mare, dar muritor ca toți oamenii. Cînd a simțit că i se apropie sfîrșitul, a hotărît să nu moară înainte de a-și însuși toate cunoștințele care existau în lume. La aspra lui poruncă, învățații scoaseră ce era mai bun din toate cărțile care existau pe lume și alcătuiră din ele cărți noi. Dar și acestea erau atît de multe, încît cămila cea mai puternică abia izbuti să le ridice. Atunci regele porunci să se scoată și din ele ce era mai bun și învățații făcură întocmai și copiară totul în cărți noi. Dar și aceste cărți noi erau atît de multe la număr, încît abia putu să le care în spinare cel mai voinic măgar. Atunci regele porunci să se scoată ce era mai bun din toate cărțile încărcate pe măgar și să se copieze toate aceste cunoștințe într-o singură carte. După multă trudă, învățații izbutiră în sfîrșit să facă și acest lucru. Dar cînd aduseră regelui cartea, acesta își dădu sufletul înainte de a fi isprăvit de citit prima pagină...

Ei, să fi avut Kalandarov carte ca aceea!

În colhoz erau destui oameni instruiți, iar în biblioteca colhozului destule cărți și, dacă președintele ar fi lăsat deoparte îngîmfarea și orgoliul, s-ar fi găsit și oameni care să-l ajute bucuros, și cărți care să-și deschidă cu drag paginile. Nenorocirea e însă că amorul propriu nu-l lăsa nici acum pe Kalandarov să meargă pe această cale, deschisă pentru toată lumea. El voia din toată inima să-și însușească cunoștințele care îi lipseau, dar fără știrea nimănui, și acum se uita cu speranță la vechiul său prieten Ișan, ca și cum acesta ar fi putut să-l învețe ce să facă.

Dar Ișan nu putea să-l ajute cu nimic, și chiar dacă ar fi putut, nu l-ar fi ajutat. El venise cu alt scop și de îndată ce discuția începu să lîncezească, scoase solemn de sub halat ultimul număr al ziarului raional. Socotea că, în mîinile lui îndemînatice, ziarul acela va fi ca un cuțit pe care-l va înfige în inima orgolioasă a președintelui, ca să-l răsucească apoi de cîteva ori cu sete în rană.

Ziarul raional consacrase o pagină întreagă adunării din colhozul „Buston", pe care, în cuvîntul introductiv, o aprecia drept un eveniment de seamă în viața colhozului.

Dacă cineva ar fi citit acea pagină fără nici o idee preconcepută, i-ar fi fost ușor să înțeleagă că ziarul nu caută să frece pe nimeni, deci nici pe Kalandarov. Dînd o mare importanță inițiativei sănătoase, manifestate la adunare, ziarul urmărea pur și simplu ca, luîndu-se exemplu de la colhozul „Buston", să se discute în același spirit și la alte adunări colhoznice.

Dar asta se putea întîmpla dacă citeai fără nici o idee preconcepută. Lui Işan însă nici prin gînd nu-i trecea să facă aşa. Dimpotrivă, el scoase din sîn ziarul în care subliniase dinainte o serie de pasaje cu creionul şi, pe nepusă masă, începu să i-l citească lui Kalandarov pe un ton de parcă era vorba de un incendiu sau de o inundaţie.

Işan era destul de isteţ ca să nu omită nimic din articol, dar citea astfel, încît unele fraze creşteau cît un munte, iar altele păreau nici cît un fir de praf; pe unele le rostogolea din gură ca pe nişte pepeni, iar pe altele le înghiţea ca stafidele. Astfel, cu destulă abilitate, el mai-mai că transformă articolul într-un act de acuzare împotriva lui Kalandarov, răsturnă totul pe dos, iar drept încheiere, fără să mai piardă timp, începu să-l comenteze cum îi venea la îndemînă.

— Vezi, şuieră el ca un şarpe la urechea lui Kalandarov, s-a discutat cazul lui Zulfakarov, dar s-a dat cu bîta şi în dumneata! Numele lui Zulfakarov e pomenit o singură dată, iar numele dumitale de cinci ori: „Kalandarov a tratat superficial această problemă", „Kalandarov n-a înţeles cum trebuie!", adică dumneata n-ai înţeles cum trebuie! Ei au înţeles, iar dumneata n-ai înţeles! Am presimţit eu toate astea de o bucată de vreme. De mult ţi le-aş fi spus, dar blestemata aceea de Saida s-a pus între noi, iar eu m-am dat deoparte şi am vărsat singur lacrimi în fiecare noapte, făcîndu-mi sînge rău pentru dumneata! Nimeni n-o să-ţi spună adevărul, numai eu cutez să ţi-l spun: Nasîrov într-adins ţi-a băgat-o pe gît pe Saida, ca să-ţi facă praf autoritatea.

— Hai, hai, nu te aprinde aşa! încercă Kalandarov să-l potolească, deşi îşi pierduse şi el ultima rămăşiţă de calm. S-au făcut la noi şi treburi bune de cînd a venit Saida.

— Dar dumneata cum ai fi crezut?! Şi Işan se încovoie de plăcere, simţindu-se ca vizirul cel viclean pe lîngă hanul cel credul. Desigur, te-a amăgit cu treburile bune şi după aia ţi-a înfipt cuţitul în spinare!

Tremurînd de mînie, Kalandarov întinse mîna după ziar, dar Işan începu să-i arate cu degetul, fără să dea drumul la foaie, pasajele subliniate cu creionul roşu, nelăsîndu-l astfel să vadă şi restul.

— Dar ce însemnătate are un articol de ziar! spuse în cele din urmă Işan, vîrînd foile înapoi în sîn. Să-ţi spun mai mult. A fost aici Manzura mea. Venise cu speranţa că în curînd o să-ţi poată spune tată şi a plecat plîngînd. Ştii ce i s-a spus? Să nu se mărite pentru nimic în lume cu Kazimbek, fiindcă tatăl lui o să fie în curînd dat afară!

— Cine? Cine-a spus asta? urlă Kalandarov ca un tunet şi-l apucă pe Işan de mînă atît de tare, încît acestuia i se făcu negru înaintea ochilor.

Işan născocise minciuna asta grosolană, ca să abată atenţia lui Kalandarov de la ziar şi să nu-l lase să citească singur cu atenţie tot articolul. Văzînd însă cît de tare s-a înfuriat Kalandarov, se sperie şi el.

— N-nu ştiu, şopti el, bîlbîindu-se. Plîngea, sărăcuţa, atît de tare, iar eu am fost atît de revoltat, încît nici n-am mai întrebat-o cine i-a spus.

Supărat, Kalandarov dădu deoparte cărţile care zăceau împrăştiate în jurul lui, ca şi cum într-adevăr nu i-ar putea fi de nici un folos, bău grăbit

cîteva înghițituri de ceai rece și, scoțîndu-și tiubeteica din cap, își șterse cu ea fruntea asudată.

— Și ce-i de făcut acum?

— Să pleci! De îndată! Da' nu la comitetul raional, căci acolo e Nasîrov și n-o să ți se facă dreptate, ci la comitetul regional! Trebuie să te duci la comitetul executiv regional! Nu poți sta atît de nepăsător! Nu degeaba spun bătrînii că un singur div[1] poate într-o noapte să roadă sfîntul munte Kaffa pînă la poale, așa fel încît să nu rămînă din el nici cît o coajă de ceapă. Și dacă muezinul, chemînd oamenii la rugăciune, n-ar face ca muntele să crească în fiecare dimineață cît fusese înainte, de mult venea sfîrșitul lumii. Eu îți spun, ca prieten devotat ce-ți sînt: chiar din prima zi cînd a sosit, blestemata de Saida a început să te roadă ca pe muntele acela. Mă apuca groaza cînd te priveam. Curînd n-o să mai rămînă din dumneata decît o coajă de ceapă! Acum mai ai o singură scăpare: ca vreunul din cei mari să se roage pentru dumneata, ca muezinul... Dar, de fapt, ce-ți pasă? adăugă deodată Ișan încet și trist, de parcă s-ar fi trezit dintr-o visare. Oriunde te-ai duce, o să fii președinte. Dar noi ce facem fără dumneata?

Kalandarov, care de felul lui era cam greu de cap cînd i se vorbea în parabole, nu-și dădea seama prea limpede de ce-l compara Ișan cînd cu un munte, cînd cu o coajă de ceapă, de ce Saida îl rodea ca pe un munte, iar comitetul regional de partid și comitetul raional trebuiau să se roage pentru scăparea lui ca niște muezini. Dar orgoliul îl oprea să recunoască deschis că nu înțelege.

[1] În uzbecă, duh rău.

— Știu, știu singur totul! răspunse el cu hotărîre.

— Păi dacă știi, de ce stai, ce mai aștepți?

Și așa, în două zile și două nopți s-a întocmit un adevărat act de acuzare împotriva Saidei. Deși toate punctele principale fuseseră dictate de Kalandarov, mînios din cale-afară, tot restul îl completă cu mare grijă Ișan, care, cum îi plăcea lui să se exprime, i-a dat strălucirea și forma cuvenită".

După ce citi, în sfîrșit, întreaga plîngere, care se întindea de aproape douăzeci de pagini, Kalandarov — trebuie s-o recunoaștem — se miră singur.

„Ian te uită ce scrie aici! Cîte a apucat să facă păsăruica asta într-un timp atît de scurt! Are dreptate Ișan că a vrut să-mi facă praf autoritatea. Și cu siguranță că o îndrumează cineva de sus, care vrea să se răzbune pe mine!"

Deși noaptea lucra cu Ișan la întocmirea plîngerii, Kalandarov începu iarăși să iasă la lucru dimineața și fu într-atît prins de treburi, încît, chiar după ce avu plîngerea gata în buzunar, nu reuși timp de cîteva zile să-și facă timp să plece la Tașkent.

După ce, cu ajutorul binevoitor al lui Ișan, se întărîtă în cursul nopții, discutînd despre pretinsele fărădelegi ale Saidei, dimineața Kalandarov, mînios și nedormit, se ciocnea vrînd-nevrînd de ea ba ici, ba colo, și se răstea la ea unde și cum putea.

Saida, jignită pînă în adîncul sufletului, îi plăti cu aceeași monedă cînd nu mai avu încotro, deși se străduia să se stăpînească.

După aceste ciocniri, Kalandarov se înfuria și mai tare și i se întărea convingerea că tot ce scrie noaptea e adevărul gol-goluț.

Intre timp, Işan născoci noi învinuiri împotriva Saidei.

Se află că, după ce Hamidulla o făcuse de ruşine pe Saida, la despărţire, prin întrebarea perfidă cu privire la căsătorie, cînd s-a întors cu soţia acasă, a izbucnit între ei o ceartă grozavă.

Încă în curte, Hamidulla o porecli pe Saida avocat în turneu, adăugînd la aceasta şi cîteva vorbe urîte. Tadjihon intră în casă şi nu vru să-l asculte. Hamidulla o urmă şi văzînd că vorbele lui o mîhnesc, începu din nou să îndruge tot felul de necuviinţe despre Saida. Tadjihon nu se putu stăpîni şi îi spuse soţului ei ce părere are despre el. Hamidulla apucă o carafă de pe masă şi dădu cu ea de pămînt. Dopul carafei se izbi de geamul bufetului, astfel că în toate părţile zburară bucăţi de sticlă. Hamidulla, speriat, văzu sînge pe faţa şi pe rochia ei. Se repezi la ea, de data aceasta ca s-o ajute, dar Tadjihon crezu că vrea să dea în ea şi fugi în stradă. Hamidulla nu izbuti s-o ajungă din urmă, se întoarse acasă şi se apucă cu mîinile de cap la gîndul că ea va intra într-o casă străină în halul în care se găsea. Speriat la culme, hotărî să se sinucidă. Spre deosebire de Işan, el hotărî asta în mod serios şi pentru prima oară. Negăsind nimic mai bun, bău o sticlă întreagă de cerneală violetă, care i se nimeri la îndemînă. De ce crezuse că e otravă, nu se ştie. De altfel, e şi greu să pretinzi prea multă raţiune de la un om ajuns într-o stare ca asta.

Totuşi o sticlă de cerneală nu e sticlă de lapte, şi vecinii adunaţi îl găsiră pe sinucigaşul care nu izbutise să-şi ducă planul la înfăptuire zvîrcolindu-se în dureri.

Pe scurt, după o oră, la spitalul colhozului, într-o cameră era pansată soţia, căreia îi sîngera faţa zgîriată de bucăţile de sticlă, iar în alta era îngrijit soţul, căruia îi curgea din gură cerneală violetă.

Totodată, Hamidulla, care se credea în pericol de moarte, şopti răzbunător că, dacă nu va supravieţui, să ştie toată lumea că vina o poartă Saida Alieva.

E adevărat că Hamidulla îşi veni repede în fire, dar cuvintele rostite înainte de moarte, care ţîşniseră din gura lui împreună cu cerneala, nu rămaseră un secret. Işan se grăbi, bineînţeles, să adauge la plîngerea lui Kalandarov şi această „dovadă" zdrobitoare.

În cele din urmă, Kalandarov plecă la Taşkent. Sosi pe seară, îşi luă o cameră la hotel şi, amînînd treburile pe a doua zi, se grăbi să se ducă la circ. Arslanbek Kalandarov avea o veche şi nestinsă pasiune pentru acest gen de spectacol şi nu venea niciodată la Taşkent fără să se ducă la circ.

După ce făcu rost de un bilet şi uită de toate grijile şi jignirile, Kalandarov se instală în rîndul întîi şi, fericit ca nimeni altul, sta cu ochii zgîiţi la un cîine care, de cîte ori i se striga „hop!", sărea printr-un cerc.

Kalandarov aplauda călduros numărul cu cîinii, cînd îl zări, tot în rîndul întîi dar de cealaltă parte a arenei, aplaudînd la fel de călduros, pe tovarăşul Kadîrov, pe care continua să-l iubească nespus şi care, între timp, fusese eliberat din funcţia pe care o ocupa.

Kalandarov rezistă cu greu pînă la sfîrşitul primei părţi a programului. Apoi se repezi spre Kadîrov, îm-

brîncind lumea şi călcînd o mulţime de oameni pe picioare.

Amîndoi se bucurară că se revăd. După ce spectacolul se termină, Kadîrov, care slăbise puţin, dar, în general, arăta foarte bine, îl luă pe Kalandarov la el acasă să mai stea de vorbă şi să mai depene amintiri din vremurile de altădată.

Kadîrov era acum directorul unei şcoli medii tehnice şi locuia pe lîngă şcoală, la marginea oraşului. Tot mergînd pe jos, Kalandarov îi povesti aproape tot ce avea pe inimă. Kadîrov îl ascultă în tăcere. Îndată ce ajunseră şi se aşezară la masă, Kalandarov scoase din buzunar plîngerea cu care avea de gînd să se ducă a doua zi de dimineaţă la comitetul regional.

— Poftim, citeşte ce fac acum oamenii în raionul dumitale !

Kadîrov îşi puse ochelarii — acum purta ochelari — netezi cu grijă plîngerea şi începu să citească.

Pînă acum n-am putut să aflăm exact dacă a citit sau nu plîngerea pînă la capăt, cît a stat apoi de vorbă cu Kalandarov şi ce i-a spus. Ştim numai că preşedintele nu s-a mai întors la hotel, ci a rămas să doarmă la Kadîrov, iar a doua zi s-a urcat în maşină, fără să mai treacă pe la comitetul regional şi s-a dus direct la centrul raional, la tovarăşul Nasîrov. A intrat în biroul lui şi fără să scoată un cuvînt i-a pus pe masă plîngerea, ca şi cînd i-ar fi înmînat cuţitul cu care intenţiona să înjunghie un prieten.

Nasîrov citi plîngerea îndelung, la fel de tăcut şi, după ce isprăvi, oftă adînc. Privind faţa obosită a lui Kalandarov, îi spuse doar atît :

— Du-te acasă de te odihneşte !

25

Încă în primăvară, înainte de a pleca în concediu după terminarea institutului, Kazimbek îl convinsese pe tatăl său să pună la dispoziţia spitalului vechiul „Moskvici“ al colhozului, care trecuse prin multe.

Kalandarov se lăsase relativ uşor convins tocmai fiindcă „Moskvici“-ul era vechi şi, oricum, avea nevoie de reparaţii capitale. Kazimbek trimise îndată maşina la un atelier de reparaţii din Taşkent. Cum se întîmplă cu toate reparaţiile din lume, bineînţeles că şi cu asta se tărăgănise şi abia acum, în toiul verii, Kazimbek putu în sfîrşit să-şi ia în primire „Moskvici“-ul cu care îşi făcea acum intrarea în colhoz, la volan.

Vechiul „Moskvici“ fusese nu numai reparat dar şi vopsit în albastru, încît părea ca nou, ceea ce îl bucura grozav pe Kazimbek. De altfel, ca să fim sinceri, care medic tînăr nu se bucură cînd micul său spital are mica sa maşină, cu care poţi să transporţi un bolnav, să trimiţi după medicamente sau să vizitezi pacienţii. Iar dacă ar fi să mărturisim cinstit, Kazimbek mai avea, ca orice om tînăr, şi alte gînduri mai puţin practice, dar cît se poate de plăcute, în legătură cu „Moskvici“-ul cel albastru. De pildă, duminica ar putea face cu el o mică plimbare, şi nu singur. După cît se pare, în cazul de faţă, Kazimbek nu avea cîtuşi de puţin intenţia de-a lua cu el vreun bolnav.

Într-un cuvînt, Kazimbek se întorcea acasă plin de voie bună. Lăsînd mașina pe uliță, intră pentru o clipă în casă spre a pune la loc sigur facturile pentru reparații și vopsit, căci dacă peticele astea de hîrtie s-ar pierde cumva, ar avea mult de furcă și cu contabilitatea și cu tată-său, care în această privință era mai dihai ca orice contabilitate.

Căutînd un loc unde să pună în siguranță hîrtiuțele, Kazimbek se apropie de etajera cu cărți și luă primul volum cu învelitoarea de carton care-i căzu în mînă. Dar se vede că înaintea lui mai avusese cineva aceeași idee. Între filele cărții se afla un vraf întreg de foi scrise, mînjite și ferfenițite. Kazimbek aruncă o privire prin ele, fără prea mare interes, dar după o clipă nu le mai putu lăsa din mînă și citi de la început pînă la sfîrșit tot ce scria acolo.

Foile mîzgălite erau ciorna plîngerii lui Kalandarov. Lipseau numai cuvintele rostite înainte de moarte de violentul Hamidulla, pe care, după cîte știm, Ișan le introdusese în ultimul moment.

Cînd isprăvi și ultima pagină, Kazimbek se lăsă pe un scaun, uluit.

Dacă cineva ar fi intrat în acel moment și i-ar fi spus : „tatăl tău a murit", poate că n-ar fi fost atît de zguduit ca acum. În prima clipă nu simți și nu gîndi nimic. Încercă doar o mirare nemărginită și o rușine la fel de nemărginită. Apoi se gîndi îndată la Saida : „Ce-o fi cu ea acum, biata fată, dacă a aflat povestea asta ?!"

După ce băgă foile înapoi în carte, Kazimbek dădu fuga la consiliul de conducere, uitînd să meargă cu pasul greu și tacticos cu care căuta să se obișnuiască în ultima vreme, de cînd devenise medic.

Acolo, Kazimbek se uită mai întî pe fereastra deschisă a biroului secretarei organizației. Saida se afla la biroul ei și, cu capul ușor plecat într-o parte, îl asculta cu atenție pe soțul Oinisei, care, văzînd că nu poate s-o scoată singur la capăt cu nevastă-sa, lăsase deoparte mîndria sa de bărbat și se dusese să se plîngă de ea Saidei.

— Saidahon ! o strigă Kazimbek tulburat.

Saida întoarse repede capul. Kazimbek i se păru palid la față. Veni fuga la fereastră.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Nimic, spuse Kazimbek, stăpînindu-și tulburarea. M-am întors chiar acum din Tașkent.

— Da, da, făcu fata cu oarecare mirare. Așa e, ai plecat ieri acolo...

— Mi-am adus „Moskvici"-ul...

— Așa, te felicit !

Saida tot nu reușea să vadă lgătura între vorbele lui Kazimbek și fața lui atît de palidă.

— Îmi ziceam, că, dacă ai timp, am putea să inaugurăm împreună „Moskvici"-ul, să te plimb puțin.

— Mulțumesc, răspunse Saida, continuînd să se uite cercetător la Kazimbek. Dar numai peste două ore, mai curînd nu pot.

Kazimbek plecă. Ce-ar fi putut să facă ? După două ore va veni cu „Moskvici"-ul s-o ia.

Saida era liberă și-l aștepta. Observă cu mulțumire că de pe fața lui dispăruse paloarea care o neliniștise și, urcîndu-se în mașină, începu cu o glumă :

— Numai să nu aud o vorbă despre bolile dumitale preferate ale aparatului digestiv. Și așa, cînd

merg cu mașina, mă cuprinde amețeala. Dacă începi să vorbești de asta, mă dau jos numaidecît.

Contrar așteptărilor, Kazimbek nu-i răspunse la glumă. Se gîndea numai că, dacă Saida glumește, înseamnă că nu știe nimic. Așa că trebuie să-i povestească cît mai repede tot ce știe, înainte ca tatăl lui să se întoarcă din Tașkent și ca Saida să fie chemată la raion sau la regiune, ca urmare a plîngerii.

Îndată ce ieșiră din kișlak, Kazimbek micșoră viteza și, înecat de emoție, începu să-i povestească Saidei ceea ce citise cu două ore înainte, omițînd, e drept, cîte ceva, ca să n-o oblige să asculte unele amănunte deosebit de jignitoare.

Saida rămase ca trăsnită. Nici nu-i trecuse prin minte că președintele ar putea să meargă undeva, cu atît mai puțin de-a dreptul la regiune, ca să se plîngă împotriva ei. Totuși nu se arătă nici neliniștită, nici speriată ci, dimpotrivă, căută să-l liniștească pe Kazimbek, care pălise din nou de rușine pentru tatăl său și de neliniște pentru ea.

— Dacă Arslanbek-aka a hotărît să se ducă să se plîngă împotriva mea de-a dreptul la comitetul regional, spuse ea calm și chiar puțin ironic, înseamnă că a ajuns să mă considere o mare forță. Prin urmare, pot spune că acum mi-am găsit locul.

Tăcu, fiindcă simțea că începe să-i tremure glasul de emoție. Cu toate certurile și neînțelegerile din pricina cărora o lua ba cu cald, ba cu frig, apucase totuși să se lege puțin de năzurosul ei de președinte și, orice ar fi putut spune, demersul neașteptat al lui Kalandarov o durea.

— Spune-mi, te rog, plîngerea era scrisă de mîna tatălui dumitale ? îl întrebă ea după o lungă tăcere.

— Nu, nu semăna cu scrisul tatii.

— Ei, atunci fără îndoială că a ticluit-o viitorul dumitale socru, spuse ea zîmbind ironic, fără să-și dea bine seama de ce-a simțit nevoia să-l înțepe tocmai în momentul acela pe Kazimbek.

El însă sări ca ars, opri mașina și se uită țintă în ochii Saidei.

Ea stătea nemișcată, zîmbind fără nici un motiv. Stătea și aștepta să vadă ce-o să se mai întîmple în clipa aceea.

Kazimbek o apucă de mînă și cu o forță neașteptată o întoarse cu fața spre el.

— Să nu spui asta ! Să nu îndrăznești să-mi spui mie asta !

Văzîndu-i ochii plini de reproș, rugă și mîhnire, Saida înțelese că gluma a fost prea răutăcioasă și zîmbetul îi dispăru de pe față.

— Dar ce-am spus ? Poate...

Saida noastră avea totuși o doză de șiretenie și pusese deschis întrebarea vicleană, pentru a auzi de la Kazimbek ceea ce voia să audă. Dar în clipa aceea apăru în zare, învăluită într-un nor de praf, mașina lui Kalandarov.

Cînd văzu expresia de neliniște de pe fața ei, Kazimbek se uită și el în lungul șoselei. Pornind mașina, îi strigă :

— Apleacă-te mai jos !

Saida se aplecă ascultătoare și se înclină spre stînga încît capul ei fu cît pe-aci să nimerească pe genunchii lui Kazimbek.

Apăsînd uşurel în jos cu braţul drept umărul Saidei, ca şi cum i-ar fi spus: „Aşa să stai, să nu te mişti!", Kazimbek continuă să meargă cu toată viteza în direcţia din care venea tatăl său.

Maşina lui Kalandarov trecu ca vîntul pe lîngă ei, cu optzeci de kilometri pe oră.

Saida voi să se ridice, dar Kazimbek continua să-i apese umărul cu cotul. „Moskvici"-ul încetini, se înclină şi se opri, izbindu-se uşurel de ceva.

Simţind pe faţa ei răsuflarea fierbinte a lui Kazimbek, care se apleca tot mai mult asupră-i, Saida şopti, gîtuită de emoţie:

— De ce... Mă supăr!

Kazimbek îi dădu imediat crezare, poate chiar cu prea multă grabă. Lăsă braţul în jos, şi înălţă capul: încă puţin şi poate că i-ar fi cerut iertare.

După ce se instală comod pe locul ei, Saida îşi netezi părul încet, cu mişcări sigure şi, foarte tandru, cu o nuanţă surprinzătoare de încredere în sine, care îi apăruse deodată în glas, îi spuse lui Kazimbek:

— Hai să mergem acasă! Vrei?

La înapoiere tăcură tot timpul. Kazimbek se simţea stînjenit, iar Saida se uita pieziş, cu un aer de vinovăţie, la faţa lui blîndă, nu prea frumoasă, îmbujorată de emoţie. Şi fără să ştie de ce, în timp ce se îndreptau spre casă, faţa lui i se părea tot mai frumoasă.

Saida coborî din maşină la răscruce, înainte de a ajunge la consiliul de conducere, şi se duse acasă, iar Kazimbek plecă mai departe, făgăduindu-i să afle ce-a întreprins tatăl lui şi după aceea să treacă pe la ea.

Kazimbek ajunse acasă spre asfinţit. „Gaz"-ul lui Kalandarov se mai afla încă în faţa porţii. Şoferul ridicase capota maşinii şi cotrobăia la motor. Cînd îl văzu pe Kazimbek, îi spuse oftînd, că, după cît se pare, Arslanbek-aka s-a îmbolnăvit, căci tot drumul de la Taşkent la centrul raional şi de acolo pînă acasă a tăcut tot timpul. După ce spuse acestea, şoferul îşi vîrî iarăşi nasul în motor, iar Kazimbek deschise portiţa.

Hurnisa îşi întîmpină fiul în mijlocul curţii fără să rostească o vorbă, oftă trist, se urcă pe terasă şi, frecînd cu zgomot chibritul de cutie, aprinse lampa de perete. La lumina ei palidă, Kazimbek îl zări pe taică-său. Kalandarov se întinsese într-un colţ al terasei pe o plapumă vătuiă şi, cu toată zăpuşeala, se acoperise cu un halat. Pe perna albă, o mustaţă îndoită trist într-o parte părea o virgulă neagră.

— Cum ai petrecut la Taşkent, tată? Am auzit că nu ţi-e bine.

— Niciodată nu m-am simţit mai sănătos, spuse Kalandarov cu o voce înfundată, fără să ridice capul de pe pernă. Unde-i Saida? S-o găsiţi imediat!

Fără să mai stea o clipă pe gînduri, Kazimbek se îndreptă cu paşi mari spre poartă, dar la jumătatea drumului maică-sa îl apucă de mînecă.

— Trebuie să se fi întîmplat o nenorocire, îi şopti ea speriată. Oricît l-aş întreba, nu pot să scot de la el nici o vorbă.

— Nu-i nimic, răspunse Kazimbek. O aduc acum pe Saidahon şi-o să se lămurească toate.

Cînd auzi paşii Saidei şi ai lui Kazimbek, Kalandarov se ridică în capul oaselor pe plapumă şi îi întinse mîna Saidei.

Kazimbek mări flacăra de la lampă și se uită îngrijorat la taică-său.
Președintele era tare tras la față, iar pleoapele ochilor injectați îi tremurau.
Fără să răspundă cînd Saida îl întrebă de sănătate, Kalandarov o pofti cu un gest să ia loc.
Saida se așeză pe plapumă, Kazimbek se rezemă de balustradă, iar Hurnisa, care venise din curte, se opri sfioasă pe treptele verandei.
Ca și cum n-ar fi putut să-și găsească o poziție comodă, Kalandarov rămase o clipă ridicat, apoi se întinse, rezemîndu-se în pernă, iar după aceea se ridică din nou. Părea că vrea să vorbească foarte calm și se pregătise îndelung pentru aceasta, dar, în ciuda tuturor străduințelor, rosti cuvintele sacadat, respirînd greu după fiecare frază :
— Am fost la Tașkent... L-am văzut acolo pe tovarășul Kadîrov... M-a rugat să vă transmit salutări din partea lui... Vouă amîndurora... Și ție... făcu Kalandarov semn din cap spre nevastă-sa, care mai urcase o treaptă. Multe, multe salutări... Și acum, plecați ! Am de vorbit cu Saidahon...
Hurnisa dispăru într-o clipă, dar Kazimbek, care se făcuse alb ca varul la față, nu se mișcă. Taică-său nu băgă de seamă acest lucru sau nu-i dădu atenție.
Kalandarov își puse o pernă pe genunchi și stătu multă vreme tăcut, aplecat înainte, cu capul în jos, ținînd perna strîns cu amîndouă mîinile.
Abia cînd Saidei i se păru că această tăcere nu se va sfîrși niciodată, el vorbi, în sfîrșit, cu o voce mai puternică, mai fermă, dar fără să-și ridice capul.
— M-am dus să depun o plîngere împotriva ta la comitetul regional.

— Adevărat ? făcu Saida cu o voce tristă, neînțelegînd încă pentru ce-i spune acestea, oftînd de emoția care-o cuprinsese.
— Am plecat s-o depun, dar n-am depus-o. La înapoiere am lăsat-o la tovarășul Nasîrov, ca să știe cît de bine scriu. E cîte ceva și despre el acolo... Iar ciorna vreau să ți-o dau ție...
— Ei, Kazimbek ! îl strigă Kalandarov pe fiul său. În odaie, pe etajeră, sînt niște hîrtii băgate într-o carte groasă. Caută-le !
Ne putem imagina că lui Kazimbek nu-i trebui multă vreme ca să găsească hîrtiile, așa că după un minut se întoarse și le întinse tatălui său.
— Ia-le de la el ! îi spuse Kalandarov Saidei, fără să atingă hîrtiile. Din ciorna asta mai lipsește o hîrtie despre Hamidulla. Dar ajunge și atît ! Citește-le ! Și dacă vrei să le mai citești cuiva, ești liberă ! Iar dacă vrei să-i aduni pe toți, adună-i și citește-le ! În clipa aceea vocea lui Kalandarov începu să tremure. Te rog numai un singur lucru : e scrisul lui Ișan, i-l cunoști, dar să nu-i porți pică. Dacă nu eram atît de analfabet, scriam totul cu mîna mea. Numai eu port răspunderea pentru toate, nimeni altul. Iar acum, du-te acasă de le citește !
Kalandarov tăcu și-și vîrî capul în perna de pe genunchi. Era limpede că nu va mai spune nici un cuvînt, în orice caz, nu în ziua aceea.

EPILOG

Au trecut cîțiva ani de atunci.
În ziua deschiderii Congresului femeilor din Uzbekistan, m-am întîlnit lîngă teatrul „Navoi" cu

vechiul meu cunoscut Akzamdjan, corespondent al ziarului regional. Din vorbă în vorbă, am aflat că avurăm amîndoi acelaşi ghinion : din orgoliu masculin nu ne procurasem dinainte invitaţii iar acum, cînd congresul începuse, nu le mai puteam obţine decît pentru şedinţa de seară.

După ce ne-am compătimit reciproc, ne-am aşezat pe-o bancă şi, în aşteptarea pauzei, am început să depănăm firul amintirilor.

Am aflat astfel că, în dimineaţa aceea, Akzamdjan îl condusese la gară pe Kalandarov care se ducea pentru prima oară în viaţa lui la băi. Pleca cu oarecare teamă şi se lăsase destul de greu înduplecat. Toată ziua dinainte o petrecuseră împreună. Arslanbek-aka, care citise în numărul din acea zi al ziarului „Kazîl Uzbekistana" un fragment din povestirea de faţă, bodogănise toată ziua supărat pe autor :

— Ei şi ce-i dacă pe vremuri îi spuneam lui Saidahon „păsăruică mititică" ? Trebuia să facă acum pe grozavul cu povestea asta ? De mult mi-am recunoscut greşeala într-o convorbire cu tovarăşul Nasîrov, iar la adunarea generală i-am strîns mîna Saidei în faţa tuturor şi i-am spus : „Deşi eşti, ce-i drept, mititică, văd că în adevăr poţi să sprijini tot cerul pe lăbuţele tale subţiri". A fost sau n-a fost aşa ? Dar scriitorul a spus asta ? N-a spus ! El vrea numai să scormonească prin lucruri de mult uitate şi să scoată ochii oamenilor !

După cum făgăduise, Nasîrov a rechemat-o pe Saidahon din colhozul „Buston". E drept că nu după un an, ci după doi, şi n-a rechemat-o la comitetul raional, ci a trimis-o ca secretară într-un sovhoz

mare din Stepa Flămîndă. Şi Saida n-a plecat singură, ci l-a luat cu ea şi pe Kazimbek. Poate că pentru orgoliul masculin ar fi mai bine să se spună că el a luat-o pe ea, dar aşa e la ei, în treburile de familie de cele mai multe ori hotărăşte Saida şi, închipuiţi-vă, pe Kazimbek nu-l supără prea tare treaba asta.

La nunta lor, Işan (de care Kalandarov — mare-i slăbiciunea omului ! — n-a putut să se despartă de tot) fu cît pe-aci să strice toată veselia. În timp ce tatăl Saidei, Ali-bobo, şezînd ca întotdeauna deoparte, mormăia pe sub mustaţă veşnicul său cîntec, Işan, care se îmbătase, strigă deodată : „Mulţumim din tot sufletul tatălui care a crescut o fată ca asta !" Şi Ali-bobo fu cît pe-aci să intre în pămînt de ruşine...

Saida şi Kazimbek au doi copii şi, după cum vorbeşte lumea, Kazimbek e foarte mulţumit de serviciul său la noul spital al sovhozului. Aici, cel puţin, nu primeşte îndrumări medicale de la tatăl său, ceea ce îi place de minune.

Secretar al organizaţiei de partid din colhozul „Buston" a devenit acum Ismaildjan Nurmatov şi se spune că e prieten la cataramă cu Kalandarov. O fi adevărat, deşi sigur e că uneori se închid în birou şi se ceartă, căci amîndoi au caracter, nu glumă...

— Dar ce s-a mai întîmplat cu Tadjihon şi cu Hamidulla ? am întrebat eu.

Akzamdjan clătină din cap.

— N-a ieşit nimic din căsnicia lor. S-au despărţit. Tadjihon a plecat cu amîndoi copiii, lăsîndu-i lui Hamidulla totul — şi casa, şi gospodăria, chiar şi jumătate din rochiile ei. După aceea, vreme de un an, Hamidulla şi-a căutat o nevastă potrivită pen-

tru el şi pînă la urmă a găsit-o undeva, la Samarkand. Credea că o să aibă mare noroc cu ea : în primul rînd, era văduva unui şeic bătrîn, iar în al doilea rînd, se ascundea după feregea nu numai în faţa bărbaţilor, dar şi a cocoşilor pe care-i întîlnea în drum... Mă tem însă că Hamidulla n-o să se împace nici cu nevasta asta, adăugă Akzamdjan rîzînd. Anul trecut am fost prin colhozul „Socialismul" ; blestematele alea de vecine au şi abătut-o de pe calea cea dreaptă — neruşinata umblă fără feregea, strînge bumbacul alături de toţi ceilalţi şi a fost chiar de două ori la adunări...

Porţile teatrului se deschiseră şi în prag apărură cîteva femei.

— Mi se pare că e pauză, făcu Akzamdjan. Sînt curios ce-o fi discutat şi hotărît ele acolo, fără noi, bărbaţii, adăugă el, zîmbind.

— Cînd femeile îşi iau soarta în mîini, sînt convins că hotărîrile lor sînt înţelepte, am spus eu. Probabil că au discutat lucruri importante şi au luat o hotărîre bună, care va avea ecou în tot Orientul.

— Ce să ne mai batem capul cu ghicitul ? s-o întrebăm acum pe Saida.

Ne ridicarăm de pe bancă şi ne apropiarăm de intrarea teatrului, aşteptînd ca, o dată cu celelalte delegate, să iasă şi Saida noastră.

Eram curios s-o văd cum arăta ; oare se schimbase în aceşti ani ?

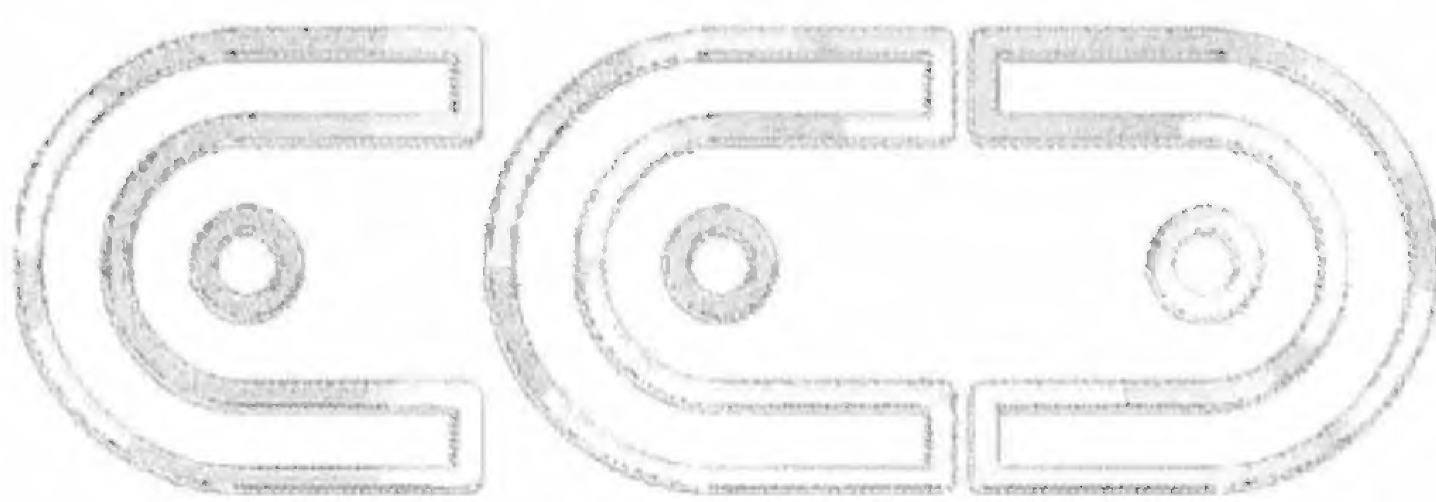
Redactor responsabil: G. MARCUSON
Tehnoredactor: ANTONESCU I.

Dat la cules 18.10.1962. Bun de tipar 22.12.1962. Apărut 1963. Tiraj 15.150 ex. broşate. Hîrtie semivelină mată de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 12,77. Coli tipar 9,5. A. nr. 0792. C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S=31=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr 93–95. Bucureşti–R.P.R. Comanda nr. 2472.

Scanare și prelucrare digitală

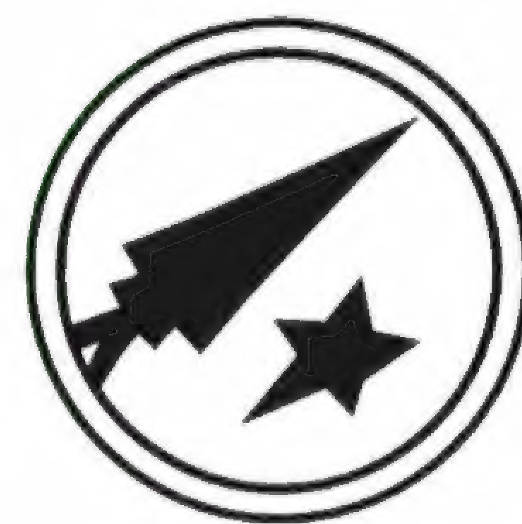

de

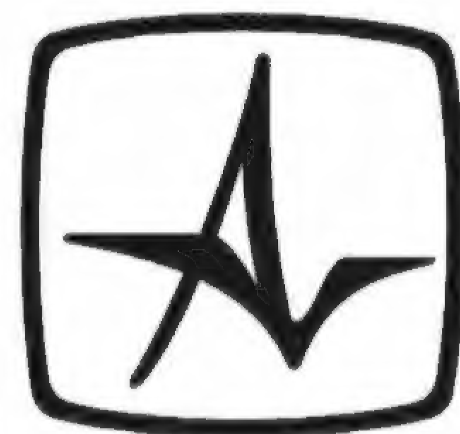
Anonim

și

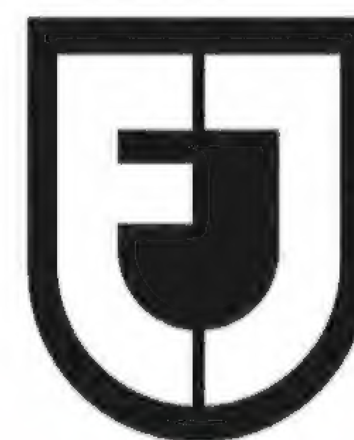
CAT Graur

Antwerpen

2023

